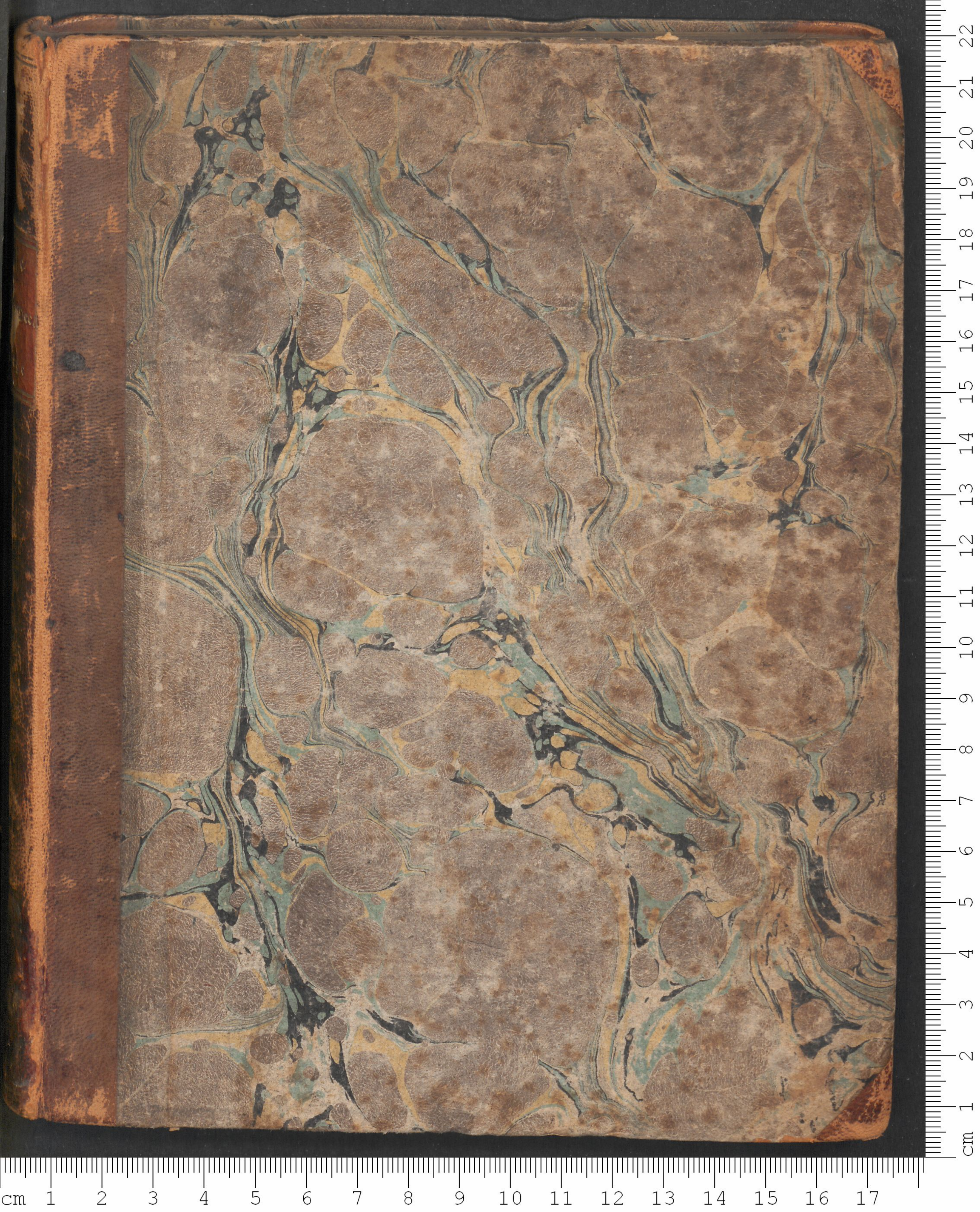
Reiſe

en Oe

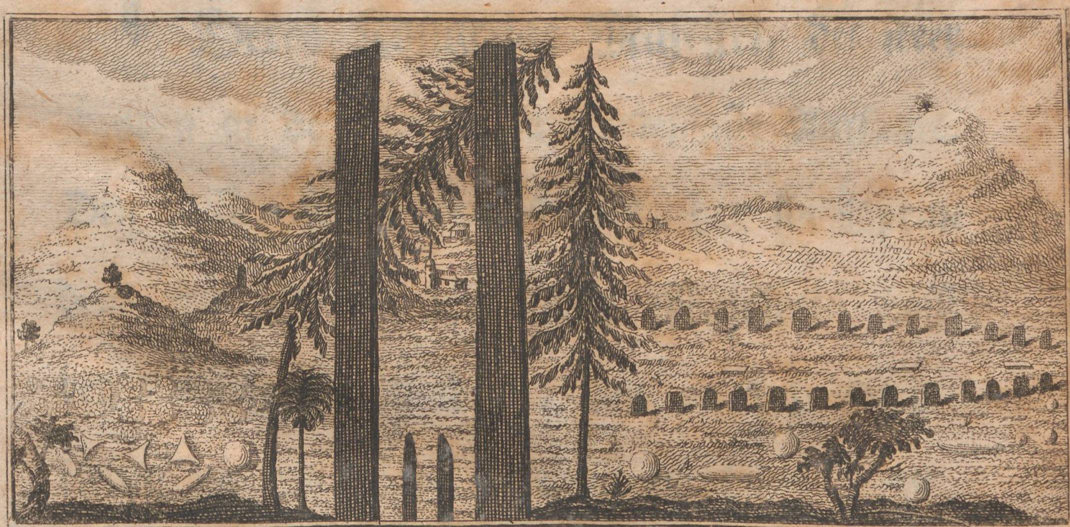
ge

Reise
som
giennem en Deel af Norge
i de Aar 1773, 1774, 1775
paa
Hans Majestets Kongens Bekostning
er giort og beskreven
af
Gerhard Schøning.

Kiøbenhavn, 1778. Trykt paa Gyldendals Forlag.

Til Kongen.

At dette Skrivt allerunderdanigst tilegnes Deres Kongelige Majestet, det skeer ei uden af de billigste og retmessigste Aarsager. Den Reise, som deri beskrives, har sin Oprindelse fra Deres Kongelig Majestets høist berømmelige Gavmildhed, den er ved samme bleven underholdt og fortsat, og hvad Godt,

hvad Nyttigt og Lærerijgt deri kan være at finde, det altsammen bør tilskrives høistbemeldte Deres Kongelige Majestets Gavmildhed og Naade. Tillad derfor, Allernaadigste Konge, at jeg for den hermed offentlig aflægger min allerunderdanigste Tak, og mit Vidnesbyrd om den oprigtigste Hengivenhed, med hvilken jeg altid er

Deres Kongelige Majestets

allerunderdanigste Tiener.

G. Schøning.

Til Læseren.

Det havde længe været mit Ynske, at see mig sat i de Omstændigheder, at jeg kunde giøre en Reise giennem Fædrenelandet, Norge, for ret at kiænde det Land, hvis Historie og Jord-Beskrivelse havde bestandig været mit Hoved-Diemeed. Dette mit Ynske kiændte mine beste Velyndere og Venner, og ved deres gunstige Befordring, for hvilken jeg hermed offentlig aflægger min skyldigste Tak, blev jeg sat i Stand, til at giøre Begyndelse med saadan en Reise, paa en Tiid, da jeg mindst tænkte derpaa.

I Begyndelsen af Aaret 1773 blev mig, giennem Hans Kongelige Majestæts Cancellie, tilkiændegivet, at Hans Majestæt Kongen havde allernaadigst skiænket mig 500 Rigsdaler, til en Reise i Norge, for der at opsøge og samle, hvad end-

nu kunde være at finde, enten den Norske Historie, eller vore Old-Sager og andre saadanne Ting vedkommende. Reisen blev derpaa foretagen, saasnart man formodede, at Aarets Tiid det vilde tillade, først fra Sorøe til Kiøbenhavn, siden derfra liige til Throndhiem, hvorhen jeg ankom i Junii Maaned.

Efter Ankomsten didhen, og efter Aftale med nu Salige Biskop Gunnerus, var det mit Forsæt, først at besøge de vesten for Throndhiem liggende Districter, i Selskab med velbemeldte Biskop, som da agtede at giøre en Visitats-Reise, igiennem den sydlige Deel af de saa kaldte Søe-Leene *): men denne blev opsat, i Anledning af Hendes Kongelig Høiheds, Princesse Lovises og Prints Carls forventede Ankomst til Throndhiem. Herover foretog jeg mig, for det første, en Reise-Tur, giennem den Deel af de sønden for Staden Throndhiem liggende Districter, Klæbo, Sælbo, Tydalen, Røraas, Aalen, Holtaalen, Sindsaas; og denne Reise-Tur er det, som jeg, i dette 1ste Hæfte af mine Reise-Beskrivelser, har den Ære at lægge Læseren for Øine.

Efter Tilbagekomsten fra Throndhiem gik den først foresatte Reise for sig, men i et temmelig slet og for den meeste Tiid ufordeelagtigt Veir, som giorde Reisen temmelig besværlig. Saa fordeelagtigt det desuden var for mig og mine Hensigter, at

*) Derved forstaaes de langs Vester-Havet liggende Districter, Nomedalen, Fosens Fogderie, Nordmør, Romsdalen og Sunnmør.

at nyde velbemeldte, saa brave og ypperlige Mands Selskab, og saa meget Reisen paa den eene Side vandt derved, at den hurtig blev befordret, saa meget var det mig ofte, paa den anden Siide, til Hinder i at opnaae mine Hensigter, at Reisen var overalt fastsat og bundet til visse Tiider; hvorover det ei siælden skeede, at endeel Ting enten ikke, eller ei saa noie kunde undersøges, som ellers var skeet, uagtet ingen Fliid blev sparet, paa at indhente, saa mange, saa sikkre, og saa fuldstændige Underretninger, som skee kunde.

Paa denne Maade blev Reisen fortsat, for det meeste til Søes, igiennem Nordmør og Romsdalen, indtil den nu Salige Biskop, efterat være bleven syg paa Qværnæs, til min og det øvrige Selskabs største Bedrøvelse, den 23 Septembr. ved Døden afgik, i Staden Christiansund. Derved blev Reisen afbrudt, og jeg maatte tage Veien tilbage til Throndhiem, uden at kunne besøge de tvende Prestegiælde, Edøen eller Smølen og Hitteren, de eeneste i heele Throndhiems Stift, liige indtil Nordlandene, som jeg ei selv har igiennemreist, naar det nordeste Giæld i Romsdalen, og det meeste af det dertil grændsende Fosnæs-Giæld alleene udtages.

Veiret blev, efter min Tilbagekomst til Throndhiem, endnu ved at være godt, som det nu en Tiid lang havde været. Jeg foretog mig derfor en nye Reise-Tur, og den gik nu til de Districter, Byenæsset, Buviken, Børse-Skogn, Meldalen, Rennebo, Orkedalen; hvorefter min Forretning blev,

at

at afskrive og bringe i Orden, hvad jeg hidindtil havde seet, iagttaget og samlet. Men endnu var meget ubeseet, meget u-overreist tilbage; og til dette at see og overfare, satte en nye Kongelig Naade og Foræring mig atter i Stand.

Følgende Aar, nemlig 1774, igiennemreiste jeg derfor, efterat have giort en nye Tur til Klæbo, først endeel norden for Throndhiem liggende Districter, saasom Lexvigens, Inder- og Ytterøens, samt Frostens Giælde; hvilket fornemmelig skeede til Søes. Dernæst besøgte jeg de vesten og norden for nysnævnte Stad beliggende Prestegiælde, Statsbygden, Orelandet, Aafiorden; hvilken Reise atter maatte for det meeste skee til Baads. Siden gik Reisen for sig, til de Bygdelave, som ligge norden og østen for Throndhiem, saasom igiennem Strinden til Størdalen, derfra til Skogn, saa til Værdalen, og saa viidere til Sparboen, til Stod, til Snaasen, over Fiældet til Overhalden, derfra igiennem Beitstaden, og saa endelig tilbage til Throndhiem. En Reise, som for den største Deel skeede til Hest.

Næste Vinter derefter blev anvendt, deels paa at samle, bringe i Orden og afskrive, hvad under foromtalte Reiser var iagttaget og med Bliant paa løse Papirer optegnet, deels ogsaa paa at af-copiere adskillige tegnede Karter, og paa at igiennemsee det Throndhiemske Stads Archiv, hvori dog ingen gamle Papirer findes, de fleeste ei ældre, end efter Ildebranden, Aar 1708. Desuden bleve endeel Pergaments-Breve, og andre Papirer, saa mange, som kunde overkommes, enten af-copierede, eller extraherede, og en Reise-Tur samme Vinter giort til Hefne.

Til Læseren.

Følgende Foraar, 1775, blev først en Reise foretagen over Leinstranden, til Melhuus- og Størens-Præstegiælde, i Guldalen, sønden for Throndhiem, siden en anden paa nye til Byenæsset, som ogsaa til Børsøren; hvorpaa jeg endelig tiltraadde Tilbage-Reisen fra nysnævnte Stad. Denne blev anvendt paa at overfare og besee hvad mærkværdigt kunde være at finde eller opdage, saavel i visse Districter Nordenfiælds, nemlig Guldalen, Soknedalen, Rennebo, ved Indsæt Kobberværk, i Opdalen, som ogsaa, efter Reisen over Dofre-Fiæld, i den store og vidtløftige Dale-Strækning, Gudbransdalen Søndenfiælds, hvor jeg giennemreiste alle der værende Districter, først Læsje-Giæld, siden Vaage og Lom, derpaa i Søndre-Gudbrandsdalen Froen, Ringebo, Øyer, Faaberg og Guusdal; derefter de sex Prestegiælde paa Hedemarken, nemlig Ringsager, Vang, Næs, Leyten, Rommedal og Stange; og endelig en Deel af Romerige og Follo, indtil Christiania, hvor mig mødte den Kongelige allernaadigste Befalling, strax at forføie mig til Kiøbenhavn, for der at modtage Geheime-Archivarii Tieneste, som efter Sal. Etats-Raad Langebeks Død mig allernaadigst var bleven betroet.

Derved blev da min Reise afbrudt, som jeg ellers havde tænkt at fortsætte, giennem den heele øvrige Deel af Norge, især til de Vesterlandske Kanter, hvor de mærkværdigste Sager kunde være at opdage. Dette uagtet, har jeg troet det at være min Pligt, og med Reisens Øiemærke overeensstemmende, at hvad jeg paa den har anmærket og optegnet, maatte blive til

almindelig Nytte. Dette er min Hensigt, med at lade den komme for Lyset; og hvor gierne vilde jeg ynske, at den maatte opnaaes.

At jeg, som man seer, har udstrakt mine Optegnelser, og mine Anmærkninger, temmelig langt ud over Reisens foresatte förste Diemeed, er skeet i samme Hensigt, og for at være des meere til Nytte. Neppe havde jeg begyndt Reisen, forend jeg mærkede, at af gamle Sager og Documenter, af Ting, henhorende til Historiens eller til Old-Sagernes Oplysning, forekom paa de fleeste Steder kun lidt, paa andre slet intet: jeg fattede derfor det Forsæt, og troede det var min Pligt, at jeg vilde lægge Mærke til alt hvad mig forekom, der var værdt at optegne, og som ei aldeeles strakte sig over eller uden for mine Indsigter og min Kundskab; hvilke Grændser jeg frygter, at jeg endogsaa, paa adskillige Steder, har vovet at overskride.

At jeg derfor, saavel heri, som i adskillige andre Ting, ofte har feilet; at jeg har forbigaaet meget, som kunde være mærkværdigt, som burde været antegnet; at jeg har anseet et og andet ei fra den rette Siide, det tør jeg ei frietage mig for: saadant er, under en vidtloftig Reise især, vel næsten u-undgaaeligt, fornemmelig, hvor man som oftest maae sporge sig frem, see med andres Dine, hore med deres Dren, og raadfore sig med dem, som enten ei ret fatte, hvad de blive tilspurgte om, eller ei viide ret og fattelig at udtrykke deres Meening.

Meening. Selv at overfare alt, selv at giøre mange og vidtløftige Jagttagelser, paa en Reise, under hvilken man ei har Tiid, at opholde sig ret længe paa hvert Sted, det er ugiørligt, fornemmelig i et Land, saa vidtløftigt, saa vanskeligt at overfare, og — hvor nødig vilde jeg bruge dette Udtryk! men jeg maae dog sige det, saa ubekiændt, som vort Norge er, endogsaa for mange af Indbyggerne selv. Her maae man ofte lade sig nøie med, at kunne bryde Jisen for andre, at give dem Anledning at rette Feilene, og at opfylde de ledige Rum.

I Hensigt til dette, og i dette Øiemeed skeer det, at jeg hermed vil have alle Elskere af Sandheden, af Videnskaberne, af Fædrelandet, paa det kiærligste anmodede, at anmærke alle de Ting, hvori jeg kan have feilet, eller været u-efterretlig, eller gaaet noget Mærkværdigt forbi, og derom at underrette mig, da alt saadant, til almindelig Nytte, samt til Vedkommendes velfortiente Roes, skal nyttes og anmærkes. Lykkeligt Land, hvor alle Borgere arbeide med foreenede Kræfter, til at fremme dets Vel, dets Ære og Beste!

At dette mit Arbeide, desse Reiser, som nu lægges Læserne for Øien, jo ville for Resten have deres Nytte, tiene i mange Ting til Oplysning, og være mine kiære Landsmænd især velkomne, det tør jeg baade haabe og paastaae, uden derved at ville søge egen Roes eller megen Fortieneste. Norge har hidindtil været et af de mindst bekiændte Lande i Europa, og fortiener dog, i mange Henseender, at være blandt de meest

bekiændte:

bekiændte: saa mange mærkværdige Ting ere der at opdage, i Natur-Historien, i Biærg- i Metal- og Mineral-Riget, i Landets Jord-Beskrivelse, i dets Old-Sager, i dets private og publiqve Oeconomie, med viidere. I alt dette have vi selv, end sige Fremmede, for det meeste, været ukyndige; Kundskab derom, endogsaa den meest fornødne Kundskab, har ofteſt manglet dem, som helst burde have den; og skulde da alt det, som derom giver Oplysning, ei være nyttigt og velkommet? Jeg tviler ei derpaa. Give kun, saa vist, at dette mit Arbeide maatte opnaae et saa vigtigt Øiemærke, som jeg har giort mig al muelig Umage for at giøre det, om ei for alle behageligt at læse, saa dog almindelig nyttigt.

Reise

Reise
til og igiennem en Deel af det Nordenfieldske i Norge, Aar 1773.

Efterat Hans Maj. Kongen havde allernaadigst skienket mig 500 Rdlr. til en Reise giennem Norge, for der at opsøge hvad endnu kunde være tilovers af Oldsager, eller tienligt til Oplysning i Historien og Geographien, saa begav jeg mig paa Reisen fra Sorøe, d. 12 Maji,

først

først til Kiøbenhavn, og derfra, efter otte Dages Forløb omtrent, videre til Norge. Efter mine Velynderes og Venners Raad, i Kiøbenhavn, var mit Forsæt, at reise lige til Throndhiem, uden at opholde mig nogensteds underveis; hvilket ogsaa blev iværksat: men didhen var Reisen begyndt noget for tidlig. Den gik derover vel nok for sig, igiennem Skaane, Halland, Bahuus, og lige til Christiania i Norge, uden videre Hinder eller Anstød, end at paa endeel Steder vare de Heste, som skulde befordre Reisen, efter Vinteren og Plov-Arbeidet, mavre, usle og uduelige, paa andre Veiene endnu ikke istandsatte: men paa hin Siide Christiania mødte derimod adskillige Fortrædeligheder, som giorde Reisen meget besværlig, især efter Ankomsten til Gudbrandsdalen. Ved den stærke Varme, som indfaldt mod Slutningen af Maji Maaned, var Sneen i Fiældene bleven, for en stor Deel, i en Hast smeltet og optøet, det derfra nedrindende Vand havde derover opfyldt alle baade mindre og større Elve, især den store Lauen-Elv, til langt over deres Bredder, og disse ei allene oversvømmet mange Steder, men ogsaa borttaget mange Broer, og paa sine Steder udbrudt Veiene. Mellem Jæfne og Staf, i Oier-Præstegield, var et Stykke af Landeveien oversvømmet af Vandet i Lauen-Elv, saa jeg derover maatte tage en anden, den gamle Landevei, hvor man neppe, og ei uden stor Besværlighed, kunde komme afsted. Efter Ankomsten til Gaarden Berg, i Ringebo Sogn, maatte Reisen, en Dag eller meere opsættes, indtil Broen, over den Tvær-Elv, Fryen-Elv, som af Vandet var bortskyllet, blev igien saavidt istandsat, at man kunde trække Vogn og Heste, hver for sig, derover. Paa Gaarden Olstad, paa Sæll, skeede ogsaa i nogen Tiid Ophold, af Aarsag, at i den trange og tildeels bratte Pass, Rusten, hvor man har høie steile Klipper eller Bakker paa den eene,

Elven

Elven paa den anden Siide, var et stort Stykke af Veien, ved Vandet udbrudt, hvilket ei uden Fare og Møie maatte overfares, lad være Veien var, for en Deel, bleven nogenledes istandsat. Men den største Besværlighed mødte, under Reisen over Dofre-Fiæld, i sær underveis mellem Tofte og den første Fiæld-Gaard, Fokstuen, paa hvilken Vei, der kun regnes for at være 1½ Miil, 5 til 6 Timer maatte anvendes. Veien gaaer her, omtrent ½ Miil, bestandig opad, er derfor tung og besværlig: men da man havde naaet Høiden af Fiældet, mødte det, som egentlig giorde Vanskeligheden: under en meget hæftig og kold Blæst fra Norden, liig den, man føler, i det stærkeste Frostveir om Vinteren, maatte man her passere over store dybe Snee-Dynger, over hvilke Vognen hist og her maatte trækkes, da Hestene sank ned deri, indtil midt paa Livet; og for at undgaae dem, saavidt skee kunde, maatte man giøre store Omsvøbe, over ubanede, med lutter Steene besatte Veie, ved det den ellers brugelige Vei, formedelst bemeldte, endnu fra Vinteren tilbageblevne Mængde Snee, ei kunde befares. Med Dynger af denne, var ligeledes Veien hist og her besat, saavel mellem bemeldte Fokstue og den anden Fiæld-Gaard, Hiarkin, som mellem denne og den tredie, Kongsvollen; og i den saa kaldte Vaarstie, som udgiør den bratteste og vanskeligste Strækning af Dofre-Fiæld, mellem bemeldte Kongsvoll og den fierde Fiæld-Gaard, Drif-Stuen, var et stort Stykke af Landeveien, langs Fiældsiden, udfalden.

Efterat have overvundet bemeldte Vanskeligheder, som ere her anførte, til Efterretning for andre, som ville giøre denne Reise, kom jeg den 12 Junii til den gamle Stad, tilforn Nidaros, nu Throndhjem kaldet, der tilforn har været en af de navnkundigste, om ei det navnkundigste Sted i heele Norden, i sær formedelst den Norske Martyrs og

Skyts-Helgens, Kong Oluf den Helliges, Reliqvier og Helligdomme, som der bleve forvarede, og til hvilke mangfoldige Pilegrims-Reiser skeede, endogsaa fra langt bortliggende Steder. Staden ligger meget smukt og beleiligt, paa en af Vandet næsten gandske omringet Halvøe, som dannes af Elven Nid, paa de trende Sider, men af Havet, paa den fierde, og hænger mod Vesten sammen med det faste Land, allene ved en smal Nakke, over hvilken en Deel af Stadens Fæstnings-Værker ere trukne. Den falder derfor ret smukt i Øinene, fra alle Kanter, men i sær fra den vestre Side, for dem, som komme ned ad det saa kaldte Steinberg, for hvilke, næsten paa eengang, aabner sig saavel den heele Stad, med dens Kirker og andre Bygninger, som Havnen med dens Skibe, den store Strind-Fiord, Elven Nid, den bekiendte Fæstning Munkholm, paa en Klippe i Havet, mod Norden, Fæstningen Christiansstein, paa en høi Bakke, mod Østen, samt den heele omliggende Landstrækning, besat med en Hob, deels smukt, deels prægtig bygte Gaarde, deriblandt Illsviiken, mod Vest, Hlade-Gaard og Kirke, mod N. O., Bakke-Gaard og Kirke, paa samme Kant, tæt hos Staden, dog paa hin Siide Elven, Berg, Steendal, Helgesæter, med fleere. Efter den store Ildebrand, som overgik Staden, Aar 1681, ere alle dens Gader blevne omlagde, og trukne efter Snor, saaledes, at de for den største Deel skiære hinanden over, meest i rette Vinkler, og et stort firkantet Torv indtager det middelste af Staden, hvis Hovedgader ere for Resten anseelig breede og alle med Steen brolagte. Den skal i fordum Dage have havt omtrent 50 Kirker og Klostere: men nu har den kun trende Kirker, nemlig tvende Sogne-Kirker, og en Hospitals-Kirke. Sidstbemeldte er en ottekantet Træbygning, med et Spiir paa Midten, men de andre af Muur. Hoved-Kirken er den fordum meget prægtige

og

og navnkundige Domkirke, der egentlig førte Navn af Christ-Kirke, men ofte blev kaldet St. Olufs-Kirke, efter foromtalte Kong Oluf den Hellige, hvis Legeme der var først bleven begravet, men siden skrinlagt. Mange af de gamle Norske Konger, med andre af de fornemste Mænd i Riiget, ere desuden der blevne begravne: men de syv Ildebrande, der Tiid efter anden have overgaaet Kirken, tilliige med andre Forandringer, have ei efterladt mindste Spor af alt dette, men lagt den fornemste Deel af Kirken øde, saa at det østre Kors med det saa kaldte høie Chor, udgiør egentlig den nu værende Kirke. Denne er, efter sidste Ildebrand, Aar 1719, vel sat igien i en meget smuk Stand: men denne er næsten at regne for intet, mod Kirkens forrige Pragt og Riigdomme, da den paa een Dag, ved Offere, kunde indsamle fire til fem tusinde Mark Sølv; da den prangede med atten høie Taarne og Spire, foruden adskillige mindre, med en næsten utallig Mængde, af større og mindre Pillarer af hvid Marmor, eller af blaae, grønne og røde Steene, med en ei mindre Hob af Billeder, Hoveder, Statuer, alle paa det prægtigste udhugne, men i sær med det prægtigste og fineste i Steen udhugne Løvværk, som Menneske-Haand kan tilveie bringe. Kirken har havt en Længde af 350 Fod omtrent, og vel været en Gothisk Bygning, men af det smukkeste og regelmæssiske Slags.

Stadens anden Sogne-Kirke kaldes Vor Frue eller St. Mariæ Kirke, hvis østre halve Deel, tillige med Choret, er fra de ældre, men den vestre Deel tilbygget i de seenere Tider. Denne Kirke er nu ogsaa bleven smukt udstafferet, og Aar 1739 forøget, med et nyt tilbygget stort firekantet muret Taarn, uden Spiir. De andre Stadens offentlige Bygninger ere: 1) Den saa kaldte Kongsgaard, en stor massiv gammeldags muret Bygning, beliggende tæt hos foromtalte Domkirke.

Den har i fordum Dage tient endeel af de gamle Norske Konger for Residence; siden nogle af de Throndhjemske Leensherrer for Boepæl, men er nu forandret til et Tøi- og Munitions-Huus. De gamle Throndhjemske Erkebisper synes ogsaa en Tiid lang der at have resideret, eller deres Pallads at have stødt til bemeldte Kongsgaard. Næst denne mærkes 2) Stadens Raadhuus, en anseelig muret Bygning, bestaaende af tvende Etager, i den underste ere Arrestant-Kamere, og Værelser for Stadens Vagtmester; men i den øverste holdes, i den eene Fløi Byetinget, der er ogsaa de 12 Mænds Sall, hvor de holde deres Sammenkomster, naar noget vigtigt forefalder, hvorom der skal raadslaaes; i den anden Fløi holdes Raadstue-Tinget, men imellem begge er en anseelig stor Sall. Denne Bygning har et Taarn med Spiir, hvori hænger en Vægter-Klokke. 3) Det saa kaldte Angels-Huus eller Angels-Kloster, er en anseelig grundmuret Bygning, bestaaende af trende Længder, tvende Etager høie, opført efter Sal. Thomas Angels Testamente, og bekostet af hans store Legat, til Beste for 16 Trængende, enten af Borgerstanden eller af Rangs-Personer, hvoraf hver, foruden frie Værelser og Brændeveed, her nyder maanedlig 4 Rdr. Desuden ere her i Staden mange andre Stiftelser og Indretninger, til de Fattiges Bedste, saasom Hospitalet, der har sin egen Kirke, Præst, Forstander, og giver 50 Personer eller fleere, foruden frie Værelser, 5 til 6 Ort maanedlig; det saa kaldte St. Jorgens Huus, stiftet Ao. 1616, af da værende Leensherre Claus Daae, i sær for fattige Enker af Borgerstanden, som nyde hver ugentlig omtrent $\frac{1}{2}$ Rdlr.; Fattig-Huset, hvilket af bemeldte Angelske Legat er, med Bygning og Indkomster, anseelig forbedret, saa det nu kan rumme omtrent 200 Personer; Vaisenhuset eller den saa kaldte Blaae-Skole, hvor fattige Drenge- og Pige-Børn nyde frie

Opdra-

Opdragelse og Lærdom, ligeledes paa samme Legati Bekostning af nye opbygt og med Indkomster forbedret. Næst op til bemeldte Skole, der staaer paa Domkirkegaarden, Vesten for Kirken, har Stadens Latinske Skole tilforn staaet, en stor men slet og forfalden Træe-Bygning, som nu, paa bemeldte Legats Bekostning, skal af Grundmuur opbygges, Norden for Kirken, i den saa kaldte Munkegade, saaledes, at ei allene Skolens Lærere kunne der have frie Værelser, men ogsaa det Kongel. Norske Viidenskabernes Selskab der have sin Samlings-Sall, samt Bog-Samling, Naturalie- og Kunst-Kabinet. Foruden bemeldte ere her trende Fattige Skoler, en i hvert Sogn, og en i Forstaden Jilen, samt et Værk- og Tugt-Huus, hvilket paa oftmeldte Legati Bekostning, ogsaa af nye er opbygget.

Desse med fleere Stiftelser ere vist anseelige, for en Stad, som er kun middelmaadig stor, saa at dens Indbyggere, begge dens Forstæder, Baklandet, paa den østre, og Jilen, paa den vestre Side, med i Tallet regnede, ved Aar 1769, ei beløbe sig til fuldt 8000 Siæle, de i Tieneste staaende Dragoner, Ryttere, Soldater, med deres Under-Officerer og Tamburer uberegnede, men Stadens Huse, med Brygger og Nøste, kun til henimod 1500. Stadens Broe, over Elven Nid, har tilforn været, paa dens søndre Side, oven for Kongsgaarden: men ved Gadernes foromtalte Omlægning, efter Ildebranden Aar 1681, blev Broen fløttet, til Stadens østre Siide, mellem den og Forstaden Baklandet. Neden eller Norden for bemeldte Broe, langs Elven og paa den eene Side af den saa kaldte Siø-Gade, staae Stadens fleeste og betydeligste Brygger eller Søe-Boder, hvor en stor Forraad, saavel af Korn- og Fiske-Varer, som af Kobber, Jærn og andre Ting ligge forvarede, der giøre benævnte Gade til den betydeligste, i denne heele Stad.

En

En anseelig Mængde af saadanne Brygger staaer ogsaa langs Stranden, ved Stadens nordre Side, men ere til Brug langt mindre beqvemme, da Vandet falder fra dem, ved Ebben, og man ei kan komme til dem, med store Fartøier. Nogle faa staae desuden paa hin Siide Elven, i Forstaden Baklandet. Naar man undtager endeel af foromtalte publiqve Bygninger, samt henimod en halv Snees Borgerhuse, ere alle Stadens Vaaninger af Træe, de fleeste tvende, nogle faa trende Etager høie, men udvendig panelede og malede, samt indvendig betrukne, og paa andre Maader smukt udstafferede. De ere ligesaa varme, om ei varmere, end de muurede Huse, og tillige sundere at beboe, som man her gemeenlig holder for. Det verste, i Hensigt til saadanne Huse, synes at være den Fare, for hvilken man der er udsat af Ildebrand, hvoraf Staden Throndhjem ogsaa ofte har været hiemsøgt, i sær trende gange, inden en Tiid af lidt meere, end 50 Aar, saasom Aar 1651, 1681 og 1708, foruden endeel ældre Ildebrande: men derimod har man deels forvaret sig med store prægtige grundmuurede og hvelvede Kieldere, hvormed alle Gaarde af nogen Betydenhed her ere forsynede, deels viiser Erfarenhed, at Ildebrand ei oftere indtræffe paa saadanne, end andre Steder, naar de fornødne Anstalter derimod ret træffes, og naar Brand-Væsenet er i saa god Forfatning, som det en Tiid lang har været i Throndhjem, og endnu er. Her ere 13 Sprøitehuse, forsynede med alt Tilbehør, og 3 Brand-Compagnier, det eene i Staden, bestaaende af 180 Mænd, og de tvende andre i Forstæderne, hvert paa 60 Mænd. Siden 1708. har ogsaa ingen betydelig Ildebrand været, undtagen 1717, da 21 Gaarde og trende Brygger ved Stranden afbrændte; og Aar 1742, da 14 Gaarde eller Huse bleve lagte i Aske. Foruden bemeldte Brand-Compagnier, er Borgerskabet inddeelt i 4 Borger-Compagnier, hvert under sin Fane,

hvoraf

hvoraf det 1ste Compagnies er rød, det 2det blaa, det 3die hvid, det 4de grøn. Desse Compagnier bestaae vel af 1000 Numere omtrent, men dog kun af 400, der virkelig giøre Tieneste.

Havnen for Throndhjem er stor og rummelig, og der god Ankergrund, saavel paa Havnen selv, som under Munkholmen. Havnen er bedækket mod alle Vinde, naar man undtager Nordvest, Norden og Nordost Vinde, for hvilke den ligger aaben. I Elven er den sikkerste Havn, hvor Skibene kunne ligge tæt hos Bryggene, og der losses og laddes. Der kunne rummes ved 100de Skibe, eller derover. Men herved er den Uleilighed, at Skibe, som stikke dybere end 10 til 11 Fod, kunne ei passere, Toldboden forbi, op til bemeldte Brygger eller Pakhuse. Indløbet til Elven bliver ogsaa alt meere og meere vanskeligt, ved det den idelig forandrer sit Løb, og opkaster hist og her Sandbanker; hvilket maae ved tienlige Midler afhielpes, dersom det ei skal for meget skade Stadens Handel. Denne har paa nogen Tid meget aftaget, saa at Staden nu ei eier fleere, end omtrent 20 Skibe. Tilforn har Throndhjem drevet en anseelig og fordeelagtig Handel ogsaa paa Archangel; og Ao. 1714. blev et Archangelsk Handels-Compagnie oprettet i Throndhjem: men efterat Handelen er for det meeste trukken fra Archangel til Petersborg, har de Throndhjemskes Handel der næsten gandske ophørt. Paa Irland i sær eller Dublin, samt endeel Engelske Havne, drives en anseelig Handel, med Bord eller Bredder, hvilke dog for det meeste udskibes ved Engelske Skibe, eller afhentes af de Engelske selv, af Aarsag, at naar Bordene føres ud til bemeldte Steder, med Norske Skibe, maae der for 1000 Bord svares $6\frac{1}{2}$ Rdlr. meere i Told, end af Engelske Skibe. Den Gar-Kober, som falder ved de Nordenfieldske Biergværker, udskibes fra Throndhjem, næsten altsammen raae, til Holland eller Amsterdam,

sterdam, som af denne Handel har den visse og største Fordeel. Endeel have tænkt saa ret, saa patriotisk, eller saa Kiøbmandsmæssig, at de have forsøgt at sende Koberen directe til de Steder, hvor den afsættes af de Hollandske: men enten have de ei forstaaet Sagen ret, eller ei havt Kræfter nok, til saa vigtigt et Foretagende, eller ei blevne ret understøttede; hvorover Forsøget ingen Fremgang havde. Til Holland udskibes ogsaa endeel Rundfisk, samt noget Tran; det meeste af hvad Klipfisk man virker, til Middelhavet, i sær til Barcellona, hvorhen desuden bringes, Langer, Rundfisk og Rodskiær; til Hamborg, Flensborg og Danmark føres Rodskiær og Tran; af Sei noget Søndenfiælds, men det meeste til Sverrig; til Irland en stor Deel Tran; og saltet Sild, til Sverrig, Dannemark, Østersøen, Hamborg og Søndenfiælds i Norge. Aar 1758. blev udført, af Kober, for 150000 Rdlr. omtrent; af Fisk og Sild, for 66480 Rdlr.; af Bord og anden Trælast, for omtrent 26405; af Tran, for 15400; af Skindvarer, for 4100; af Møllesteene, for 2120; af Tiære, for 1412; af Ederdun, for 445; af adskilligt andet, for 595 Rdlr., tilsammen for 266557 Rdlr. (*). Derimod indført, samme Aar, af uldene og Klæde-Varer, for 47650 Rdlr.; af Silke-Varer, for 11870; af Isenkram, for 14350; af Tag- og Muursteene, for 950; af Thee og Caffee, for 6660; af Tobak, for 25900; af Jærn, for 8500; af Steenkul, for 562; af Krud, for 3823; af Salpeter, for 1660; af Sukker, for 28400; af Salt, for 5550; af Vin, for 5700; af Hør og Hamp, for 16680; af Urtekram, for 8170; af Sæbe, for 1010; af Humle, for 540; af Hatter, for 1034; af Linnede Varer, for 18420; af Kniplinger, for 500; af Kort, for 1930; af Leder, for

4000;

(*) See P. F. Suhms, Afhandling, om Oeconomien, særdeles Norge, p. 79.

4000; af arbeidet Selv, for 840; af Kornvarer, for 50000 Rdlr., tilsammen for 264,697 Rdlr. Handelen er altsaa anseelig og vidt udstrakt; og vare derover i Throndhjem, ved Ao. 1736, 68 Kiøbmænd; 24 saa kaldte Indenlands Handlere; 19 Udliggere; 29 Nordlands Handlere: men dette Tall har nu meget aftaget. Da Ao. 1753. et Sukker-Raffinaderie blev af et Interessentskab anlagt, og dertil en anseelig Bygning opsat, 4 Etager høi, paa den nordre, 5 paa den søndre Siide, af hvilke den underste er af Muur, de øvrige af Træe, blev en Handel tilliige anlagt, paa de Danske Vestindiske Øer: men da Vedkommende ei funde den Fordeel derved, som de havde ventet, blev den Handel igien nedlagt. Foruden nys ommeldte er næsten ingen betydelig Fabriqve i Throndhjem eller der omkring. En Plat-Kober-Fabriqve blev af Borgemester Hagerup anlagt i Jilen, men siden igien nedlagt; en Spiger- eller Søm-Fabriqve, en halv Mil fra Staden, af Cammerherre Scholler, men ligger nu øde; et Tobaks-Spinderie, af et Interessentskab, i Throndhjem, men er ophævet. Aarsagen er, at man tildeels har giort Anlæggene alt for bekostelige, men fornemmelig, at man har for megen Smag paa det fremmede, som man veed at skiule under det Paaskud, at de indenlands fabriqverede Varer ere dyrere, end de fremmede; ei at tale om endeels private Fordeele, som kunde liide derunder, at saadanne Ting finge behørig Fremgang. Af Private drives dog endnu et om ei fleere Tobaks-Spinderier i Throndhjem; og ei langt fra Staden ere 2de Krut-Møller, men den 3die trende Mile derfra.

I Staden Throndhjem residerer Stiftets Stiftamtmand og Biskop, den over de Nordenfieldske Trupper commanderende General, samt Commendanten over Staden og dens Forter, Møllenberg, Christiansstein og Christiansfiæld, under hvilken Commendanten over Fæstningen Munk-

holmen

holmen staaer. Efter min Ankomst til Throndhjem, fik jeg viide, at nu salige Biskop Gunnerus agtede at giøre en Visitats-Reise, giennem de Sønden for bemeldte Stad liggende Søe-Districter, under hvilken Reise han foreslog mig, at jeg skulde giøre ham Selskab. Dette Tilbud, som særdeles fordeelagtig for mig, og min Hensigt, imodtog jeg med Fornøielse. Medens jeg oppebiede den til Reisen fastsatte Tiid, besaae jeg nøier, end tilforn var skeet, medens jeg opholdt mig her paa Stedet, først som Discipel, siden som Rector, i den her værende Latinske Skole, saavel Staden selv, som de omkring Staden beliggende Egne. Et af de mærkværdigste Steder blandt sidstmeldte, har det gamle Helgesæter-Kloster været, som har tilforn havt store og anseelige Bygninger, men er nu saa aldeles ødelagt, at neppe Grundvollene ere derefter at see. Det har været et af de ældste Klostere i Norge, da man finder det at omtales, alleerede i Erkebisp Eysteins og i Kong Sverres Tiider. Torf. Hist. Norv. Par. 3. pag. 383. og pag. 629. Det blev i de borgerlige Uroeligheder, mellem Kong Hagen Hagensen og Hertug Skule, lagt i Aske, men siden og formodentlig prægtiger end før opbygget. Dets Munke vare Caniker, af St. Augustini Orden, hvilke i Anledning af Ordet Helgesæter, gave Stedet Navn af Sancta Sedes eller det Hellige Sæde. Dets sidste Prior var en Gunnar Biørnson, Ao. 1534 beskikket af Erkebisp Oluf Engelbrechtsen: men endnu medens han levede, efterat Munkene formodentlig havde forladt Klosteret, eller vare drevne derfra, fik den første Evangeliske Biskop i Throndhjem, Mag. Thorbern Olssen, Ao. 1546, Kong Christian 3dies Brev, til Leensherren Christopher Galle, at han skulde have Klosteret, tilliige med dets Avelsgaard (nu værende Helgesæter eller Elseter-Gaard). Hans Eftermand i Embedet, Mag. Hans Gaas, havde ogsaa en Tiid lang Klo-

steret,

Grundris, af HELGESÆTER KLOSTER efter de endnu overblevne Levninger, af G: S: 1773.

I

H

F

e

D

G

C

E

B

A

A. Kirken
B. Choret
C. Sacristiet
D. Munkenes=
Celler
E. Kirke Gaarden
e. En Svale
F. Kloster Gaarden
G. en Brjnd
H. en ditto
I. Bugaarden

5 10 20 30 40 50 All:

steret, og udvirkede det Ao. 1552. den Frihed af Kongen, at naar nogen i Stiftet var kommen i Skade, for at have dræbt nogen, eller begaaet anden Livs Gierning, skulde han have et friet Tilflugts-Sted i Klosteret, og være der sikker, indtil Dom var falden i hans Sag. Begge bemeldte Bisper havde da deres Boepæl her i Klosteret: men da Leensherren, Efvert Bild, forflyttede Leensherrernes Residence, fra Steinviiksholm, til Kongens Gaard i Throndhjem, udvirkede han Ao. 1559. af Kong Frederik 2den, at Klosteret skulde ham indrømmes til Avelsgaard. Bispen maatte da viige, og blev samme Aar, af ham og Leensherren, Syn taget paa Klosterets Bygninger, hvilke befandtes meget forfaldne: men Aar 1564 blev det, tillige med Bakke-Kloster, aldeeles ødelagt, og det Jordegods, som var lagt til Klosteret, deels adspreedt, deels og saa meget som deraf laae i Gudbrandsdalen, tillagt den latinske Skole i Throndhjem. Klosterets forfaldne Muure, ere siden efterhaanden afbrudte, og Steenene deraf bortførte, deels til Kongsgaardens, deels til Vor Frue-Kirkes og andre Bygninger, hvori man har gaaet saa vidt, at nu ere kun de blotte Grundvolle eller endeel derpaa liggende Steenhobe at see. Desse besaae og opmaalede jeg paa det nøieste. De ligge sønden for Staden, paa hin Siide af Elven Nid, og vesten for en Bæk, som her nedløber i bemeldte Elv, paa en jævn Mark og et smuk Sted. Den derefter optagne Grundtegning, som her sees, viiser, at Klosteret har havt tre Slags Bygninger, Kirken med dens Kirkegaard, Kloster-Gaarden, og som det heeder, i bemeldte Syns-Forretning, Bogaarden, eller Ladegaarden. Kirken (a) har været en anseelig grundmuuret Bygning, 48 Alne lang, 33 breed, med Omgange paa begge Siider, som og nævnes i nysmeldte Syn. Desuden har Choret (b) været 26 Alne langt, men 21 Alne breedt, og havt, paa den søndre Siide et Sa-

cristie (c), som Aar 1559 var revnet fra Kirken. Kirkegaarden (e) har været 108 Alne lang, men 45 breed, og indsluttet af en Muur, som bemeldte Aar var paa 6 Steder udfalden, og uden Tag. Ved det sydvestre Hiørne af Kirken maa Munkernes Celler (d) have været, og der formodentlig tilliige den Covents-Stue, som omtales i oftmeldte Syn, med en Svale uden om (e). Desse Bygninger have udgiort en Længde af 45 Alne, men været 14 til 15 Alnes breede, og der uden for Kloster-Gaarden (f) indsluttet af en Muur, lang paa den søndre Siide, 48 Al., men paa den østre 45. I denne Gaard har været en Brynd (g), men foruden den endnu en anden, 36 Alne fra Kloster-Gaardens sydøstre Hiørne, der ventelig har tient til Brug i omtalte Bogaard. Foruden dette Helgesæter-Kloster, har strax østen for Staden staaet Bakke-Nonne-Kloster, men norden for den, ¼ Mil omtrent derfra, Munkholms-Kloster, mod 2 Mile fra Staden, mod N. O. omtrent, Tauterøens-Kloster, og 3 Mile derfra, mod N. V. omtrent, Reins-Kloster, om hvilke siden, paa andre Steder, skal meldes.

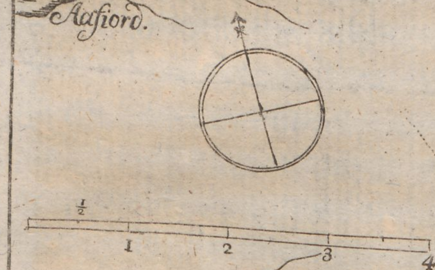
Reise giennem Klæbo, Sælbo og Tydalen,

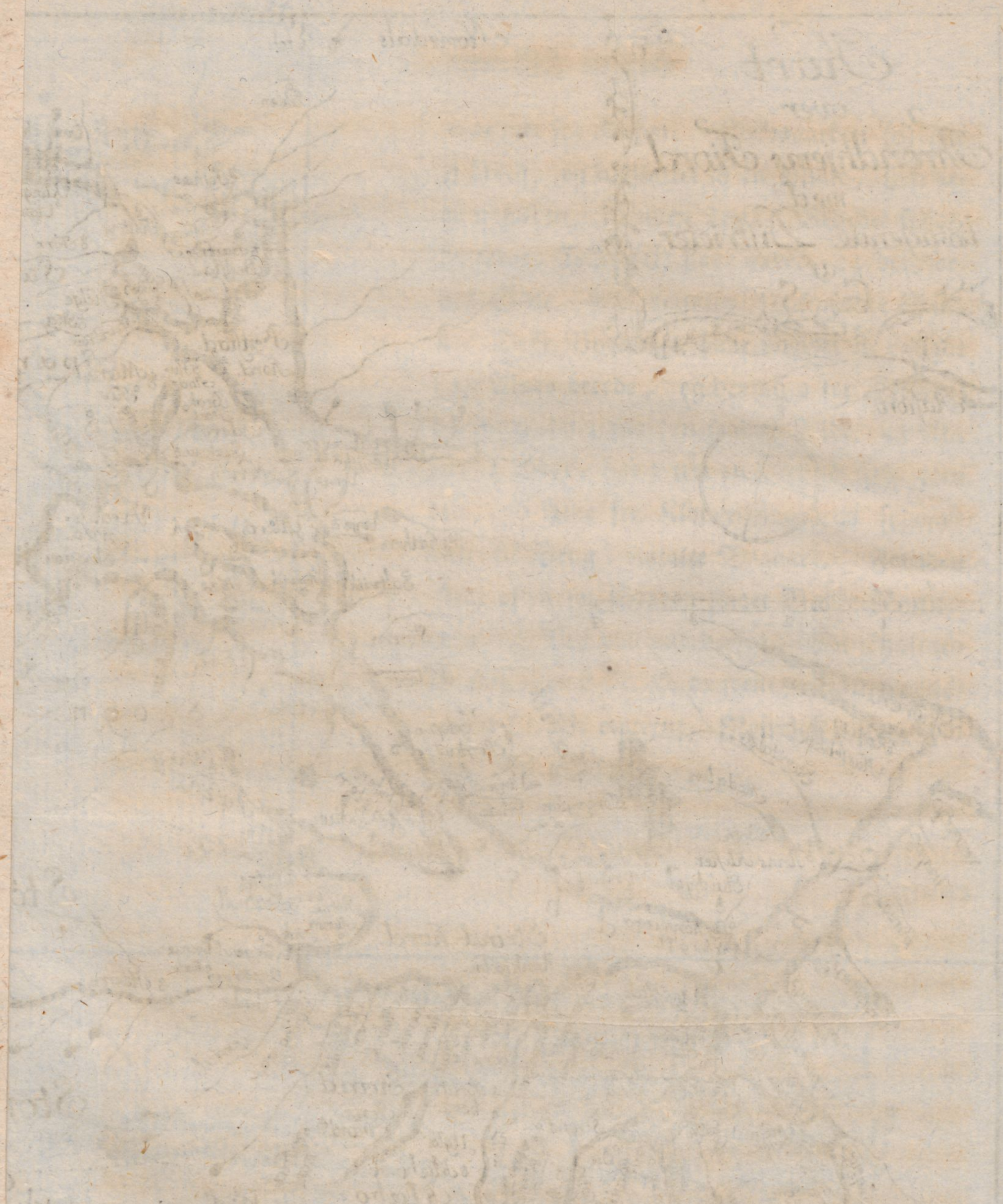
den 6 Julii.

Da foromtalte Visitats-Reise blev endnu en Tiid udsat, formedelst Hendes Kongl. Høiheds Princesse Lovises, og Hendes Durchlauchtigste Gemahls, Prints Carls, forventede Ankomst til Throndhjem, hvor de paa det prægtigste bleve imodtagne, og indqvarterede i Conferentz-Raad Mollmanns Gaard paa Torvet; saa foretoeg jeg mig en kort Reise, igiennem de i sydost omtrent fra bemeldte Stad beliggende Districter, Strinden, Klæbo, Sælbo, med fleere. Den ved den søndre Strand-Siide af Throndhjems Fiord beliggende Landstrækning, fra Størdalen eller Giving-Aasen

af,

Kart over Throndhjems Fiord med hosliggende Districter af G: S:

hjems Fiord beliggende Landstrækning, fra Størdalen eller Giving-Aasen

af,

af, mod østen, indtil henimod Gaarden Flak, mod Vesten, kaldes Strinden, fordum Strindar-Fylke, og hvad deraf ligger langs Søe-Siiden, mod Østen Ind-Strind, mod Vesten Ut-Strind, men Op-Strind, hvad som ligger op i Landet, noget fra Havet af. Igiennem en Deel af sidstmeldte gik Reisen for denne Gang, først giennem den søndre Deel af Forstaden Baklandet, siden forbi Fæstningen Christiansstein, paa den venstre, og Gaarden Elsæter, paa den høire Haand, over den saa kaldte Gløshaug, der tilforn har tient til Exercer- og Mønstrings-Plads, men er nu til Ager og Eng oprøddet. Længer hen, langs den østre Siide af Elven, ligger en skiøn stor Slætte, nu Valan, eller retter Vollan, kaldet, fordum Sprotavellir, der med Underskov er overgroet, men kunde med største Fordeel oprøddes. Østen for denne og Veien, langt fra og meget høit over Elvens nu værende Løb, ligge meget høie Elve-Mæle, som tydelig viise, at Elven engang har havt sit Løb over desse Marke, følgelig ogsaa over Staden Throndhjems Grund. Fra denne af, til de Gaarde, Leira eller Leeren, en halv Mil omtrent mod Sønden, bestaaer Jordmonnen overalt af Leer og Sand, jo høier og længer fra Havet, jo meere Leer; den heele Strækning har overalt smukke Løv-Skove, af Birk, Elle, Vidie, Sælje, og Asp; her voxer ogsaa en Mængde, af Bringbær- eller Hindbær-Buske, samt vilde Rosen-Træer, som nu bare hvide og røde Roser: men mærkeligt er, at Grane- eller Furru-Træer sees her ikke, førend ved bemeldte Leeren, paa hin Siide Elven. Vist nok maae dog bemeldte Slags Træer, sær Grane-Skov, som almindelig paa desse Steder, her engang have staaet; hvorover Sagen vel bliver denne, at bemeldte Skov er i ældre Tiider bleven bortrøddet, Grunden anvendt til Ager- og Eng-Bund, men siden igien bleven øde, og ved den Leilighed, med bemeldte Løv-Skov overgroet. Foruden

denne

denne Forandring, viiser den heele, oven eller sønden for Throndhjem beliggende Dalstrækning, naar den nøie betragtes, at her ere efterhaanden skeede endnu større Forandringer, paa Jordens Overflade, og mægtige Omtumlinger. Bemeldte heele Strækning er en bestandig Afvexling, af større og mindre Sletter, Elve-Mæle, mindre og meere dybe Dale, høie og paa sine Steder bratte Bakker, løbende paa langs, paa tverts, hvilke blive alt større og større, jo nærmere de ligge den store Elv Nid, og bestaae næsten overalt af Leer, uden hvor de grændse til Biærge, hvor Leeret er blandet, med Grus og Muld. Dette viiser tydelig, at alle desse Afværlinger, og bemeldte Omtumlinger, ere Fostere af Elven Nid, samt af mangfoldige mindre Elve og Bække, som løbe i den. Den heele bemeldte Dalstrækning synes at have, i Begyndelsen, været en stor vidtløftig af Leer bestaaende Mark, næsten liige jævn overalt, indsluttet paa begge Siider, af Biærg-Aase: men denne Mark har bemeldte Elv efterhaanden skaaret langs igiennem, alt dyber og dyber; det samme er, fra begge Siider, skeet af de fra omliggende Biærge, Aase og Fiælde nedrindende Aaer og Bække, hvilke tilliige med den store Elv have, ved Elve-Brudde, foraarsaget store Jordløbe, og ved dem bemeldte Omtumlinger eller Afværlinger. De paa begge Siider, saavel af Elven Nid, som af omtalte mindre Aaer og Bække, liggende Høider og Marke, der ere horizontale med hinanden, stadfæste dette; i sær en anseelig høi Banke af Leer, som ligger et Støkke, oven for bemeldte Gaarde, Leira eller Leeren, og er mærkværdig deraf, at den staaer for sig selv, dannet næsten som en afskaaren Kegle, brat paa alle Kanter, men ganske flad oven paa, hvilken dens øverste Flade er accurat horizontal, med de, endog nu langt derfra, paa hin Siide Elven, beliggende høie Marke, med hvilke den altsaa maae, i de ældste Tiider, have hængt sammen, førend den derfra,

og

og tilliige fra andre omliggende Steder, er ved Elve-Brudde bleven adskilt og løsreven.

Denne Theorie, over den om Elven Nid liggende Dalstrækning, troer jeg saa meget meere at være rigtig, som den passer sig paa alle Dalstrækninger i Norge, saa mange som jeg har beseet. Efter Ankomsten til ofnævnte Gaarde Leira, besaae jeg det der værende mærkværdige store Vandfald eller Fos, som kaldes Leir-Fossen. Fem Gaarde føre Navn af Leira, nemlig en Utleira, 2de Neer-Leira, og 2de Øvre-Leira, hvilke fire sidstnævnte nu tilhøre den Schollerske Familie, og have under sig 16 Huusmænds-Pladse. Et Støkke sønden for dem ligger bemeldte Fos, igiennem hvilken den heele Elv nedstyrter sig, fra en Høide, af 20 Favne omtrent, efter de Hosboendes Formeening, over steile næsten lodret staaende Klipper, og det i 2de Affatser. Vandet falder derfor her ned, med den Størke, at det driives høit i Veiret, ligesom Regn, og at man et Støkke derfra seer som en Røg opstiige af Vandet, der ved sit Fald foraarsager en Bulder, som døver de Tilstædeværendes Øren, og til sine Tiider kan lydelig høres i Staden Throndhiem. Midt i Fossen, mod det øverste af den, ligger en stor Klippe, bevoxen med Granetræer, som her deeler Fossen i 2de Arme. Paa dens nordre Siide staaer en Mølle, og her er anlagt et anseeligt Savbrug, bestaaende af 3de Save, paa hvilke kunne aarlig skiæres omtrent 50 Stabler Bord ɔ: Bredder *): men paa den søndre Side staae 2de Møller; hvilket altsammen driives af Vandet i Fossen, der falder her med den Størke, at Jorden og de næstliggende Klipper deraf ryste. Strax oven for Fossen staae, skraas over Elven, 22 Steen-Kar, mellem hvilke fæstes Bommer og Lænker, for at modtage det Tømmer, som fra Tydalen og Sælbo, til bemeldte Saver, nedslaades, giennem Nea-Elv, Sælbo-Siø, og saa atter gien-

(*) En Stabel indeholder 100 Tylter, hver Tylt 12 Bord.

giennem Nea- eller Nidar-Elv. $\frac{1}{8}$ Miil eller noget mindre, neden for omtalte store Foss, er atter en mindre, hos hvilken foromtalte Søm- eller Spiger-Fabriqve blev anlagt, der nu ei meere driives; og foruden disse har Elven Nid endnu endeel andre Fosse, om hvilke meere paa et andet Sted. Da jeg d. 6 Julii reiste her forbi, var Bygget, paa adskillige Steder, allereede skudt i Ax, og Vinter-Rugen opvoxen, til næsten en Karls Høide. Det tegnede sig overalt til en riig Høst, baade paa Korn og Høe. Allereede den 2den og 3die Julii var ved Throndhiem Høe indbierget.

Strindens Prestegield indbefatter heele foromtalte Distriet Strinden. Hoved-Kirken er forbenævnte Hlade-Kirke, men en af dens Annexer, **Bratsbergs-Kirke**, som ligger $\frac{1}{2}$ Miil fra Leira, men fra Throndhiem 1 Miil, omtrent mod Sønden. Kirken er en Træe-Bygning, bestaaende af 3de Fløie, hvilke støde sammen mod Midten af Kirken, hvor Taarnet staaer, der er forsynet med et temmelig høit Spiir. Ei langt fra den er Skillemærket mellem Strindens- og Klæbo-Prestegiælde, i en Bæk, kaldet **Amunds-Bækken**, der har sit Løb ned i en anden Bæk, og med den viidere ned i Elven Nid, norden og vesten om de Gaarde, Stor-**Ugla** eller Augla, den første Gaard, paa denne Kant, i **Klæbo-Giæld**. Dette Giæld ligger paa begge Siider af Nider-Elv, og har kun 2de Kirker eller Sogne, Hoved-Sognet eller **Klæbo-Kirke**, som ligger paa den østre, og Annexet **Tiller**, paa den vestre Siide af bemeldte Elv, hin $1\frac{3}{4}$ Miil omtrent fra Throndhiem, denne $\frac{3}{4}$ Miil fra Hoved-Kirken, men liige mod Bratsberg-Kirke, knapt $\frac{1}{4}$ Miil derfra, mod Vest, hvor en Bro er over Nider-Elven, kaldet **Tiller-Bro**. Klæbo-Giæld er omtrent $1\frac{1}{2}$ Miil langt, men kun $\frac{1}{2}$ Miil breedt, saavidt deraf er beboet. Det grændser, mod N., til Strindens-Giæld, eller Bratsberg-Sogn, mod Ø., til Sælboe Prestegiæld, mod S. V., til Mælhuus-Giæld, og Flaae-Sogn, mellem hvilket og Klæbo ligge

2de Søer, Maal-Sioen og Lange-Vatne kallede, hver omtrent $\frac{1}{4}$ Miil langt, men mellem Klæbo eller Tiller og Mælhuus, ligger en Fiældstrækning, kaldet Vatsfiældet; mod V. og N. V. har Tiller Leinstranden, samt viidere hen Bynæsset.

Ved Ao. 1589 vare, som berettes i den saa kaldte Reformats *), i Klæbo-Sogn, 34 Bønder, i Tiller, eller som det der heeder, Thylder, 12; ved Ao. 1733, i Klæbo 40, i Tiller 20 Bønder, samt 24 Huusmænd: men nu ere, i Klæbo-Sogn, 52 Gaarde og 45 Bønder, i Tiller 24 Gaarde, 22 Bønder; i Klæbo, 25 Huusmænd og Inderster, i Tiller 12; tilsammen i det heele Giæld, 104 Familier, som udgiøre 750 Siæle. I 10 Aar, fra 1765 til 1774, bleve her fødde 251, døde 213; ægteviede 60 Par. De fleeste, i noget af disse 10 Aar fødde, vare Ao. 1767 og 1771, da her føddes 30, dernæst 1765, da 27; mindst fødde vare, Ao. 1766, da kun 21, og 1769, da 23 bleve fødte. De fleeste døde vare, Ao. 1773, da 48, dernæst 1765, 68 og 71, 74, da 20: mindst Ao. 1767 og 1772, da 15, dernæst 1766 og 70, da 18 døde. De fleeste ægteviede vare 1767, da 10 Par; mindst 1770 og 74, da kun 4.

Klæbo-Giæld er altsaa et af de smaae og middelmaadige, og Folke-Formeerelsen der ligeledes kun maadelig. Det samme kan siges, i Hensigt til Agerdørkningens Forbedring. Vel vare $\frac{2}{3}$ Deele af Tienden der, ved Ao. 1589, som Reformatsen beretter, kun 30 Tønder, hvorimod Throndhiems Stifts-Bog, ved Ao. 1733, sætter den for 24 Tønder Byg, 64 Tønder Havre: men dette er dog ringe, mod hvad her burde ydes, da Jordmonet her er meget frugtbart, beståaende af Leer, blandet med Sand

 og

(*) Saa kaldes en da giort Anordning, hvori bestemmes Kirkernes Antal, og Presternes Indkomster, samt opregnes Bøndernes og Huusmændenes Mængde med meere, i hvert Prestegiæld, i Throndhiems Stift.

og Muld, og god Leilighed til Rydninger. Udsæden af Havre giver her 5 til 6 Fold, af Byg, 10, og i ret gode Aaringer, 12 Fold: men Jord-Dyrkningen er her hidindtil meget bleven forsømt, fornemmelig formedelst Tømmer-Hugst og Huuse-Bygninger, da en af Klæbyggernes fornemste Haandteringer har bestaaet, i at optømre Huuse, kiøre dem om Vinteren til Throndhjem, og der sælge dem, saavel til andre, som fornemmelig til de saa kaldte Nordfarer, eller Kræmmere, som handle paa Nordlandene, hvorhen disse bringe bemældte Huuse. Desuden have Klæbyggerne ogsaa nogen Fortieneste, af at føre Kober fra Sælbo Kober-Værk, samt Korn og andre Varer didhen fra Throndhjem. Af Lin, som det her kaldes, eller Hør, Hamp, Humle, avles, hos de fleeste, til Huusfornødenhed, men ei viidere; her virkes ogsaa, til samme Fornødenhed, uldene Stoffer, Vadmel, grove Lerreder, m. m.; men for Resten har Begiærlighed efter, og Stats med fremmede Varer, taget her megen Overhaand blant Bondestanden, liigesom iblandt dem paa Strinden. De fleeste Bønder, i Klæboe-Giæld, sær i Hoved-Sognet, ere Leilendinger eller Byxel-Bønder, kun 5 til 6 i bemeldte Sogn udtagne. Om dette kan være Aarsag deri, at Driften blandt Almuen i Klæbo, er ei synderlig stor, det kan ei med Vished siges. Noget kan denne Omstændighed vel giøre dertil. Ved Ao. 1589 kunde paa Klæbo Prestegaard, Nyhuus kaldet, kun saaes 8 Tønder: men nu er Udsæden der omtrent 30 Tønder. Stedets nu værende Prest, Mag. Hans Bull, har der anlagt en smuk Have, besat med Blomster og endeel Frugt-Træer.

Blandt Bønder og Tieneste-Folk i Klæbo, spiises 4 Gange daglig, baade Vinter og Sommer, Kl. 7 og 10, om Formiddagen, men 2 eller 3 og 8, om Eftermiddag. I deres Brylluper medgaaer gemeenlig en Mængde Drikke-Varer, saasom Øll, af 10, 12 til 16 Tønder Malt, foruden

Bræn-

Brændevin og lidet Vin. Retterne paa Bryllups-Bordene, ere først Smør og Brød med Dravle *) til, derefter Kiød-Suppe, saa Fisk, og Steeg, endelig Ost og Gomme, eller ogsaa Bakkelse, som kiøbes i Staden. Under Skud og Trommer, ledsages Bruden fra Kirken, først til Kiøkkenet, for der at smage af alle Retter, og saa derfra til Brudehuuset, hvor en Psalme synges; derpaa spiises; hvorefter atter synges. Der spiises paa adskillige Borde; og maae de nederst Siddende ofte tage til Takke, med andre eller ringere Retter, end de Øverste faae. Naar man har spiist, kommer den saa kaldte Kiøgemester, der maae kunne agere lystig Person, for des beder at fornøie Giæsterne, frem med en Skaal, over hvilken udbreedes et Silke-Tørklæde, for deri at modtage Brude-Gaverne. Først tilkiændegive da Brudgommen og Bruden, hvad de forære hinanden, hvilket skal gaae forlods af deres Boe, han hende gemeenlig en Hest og Sadel, med Tilbehør, hun ham en opred Seng, o. s. v.; derpaa frembringe Giæsterne deres Gaver, som bemeldte Kiøgemester lydelig opraaber. En Specie Rigsdaler, en Rigsdaler, en Krone, giver gierne hver af Familien, andre mindre. Siden dantses, i Brudehuuset, ude paa Gaarden, paa Laden, hvor Rum gives, gemeenlig lutter Polske Dantse; og fortsættes sædvanlig Giæstebudet, saa længe noget er tilbage i Tønden, eller Drikke-Varer gives.

Beliggenheden i Klæbo er besynderlig og mærkværdig, i den Henseende fornemmelig, at næsten det heele District er fuldt af Ujævnheder, større og mindre, ligesom Jorden overalt var omsnoet og omtumlet. Dette kan vel, for en stor Deel, være foraarsaget af Bække og mindre Elve: men

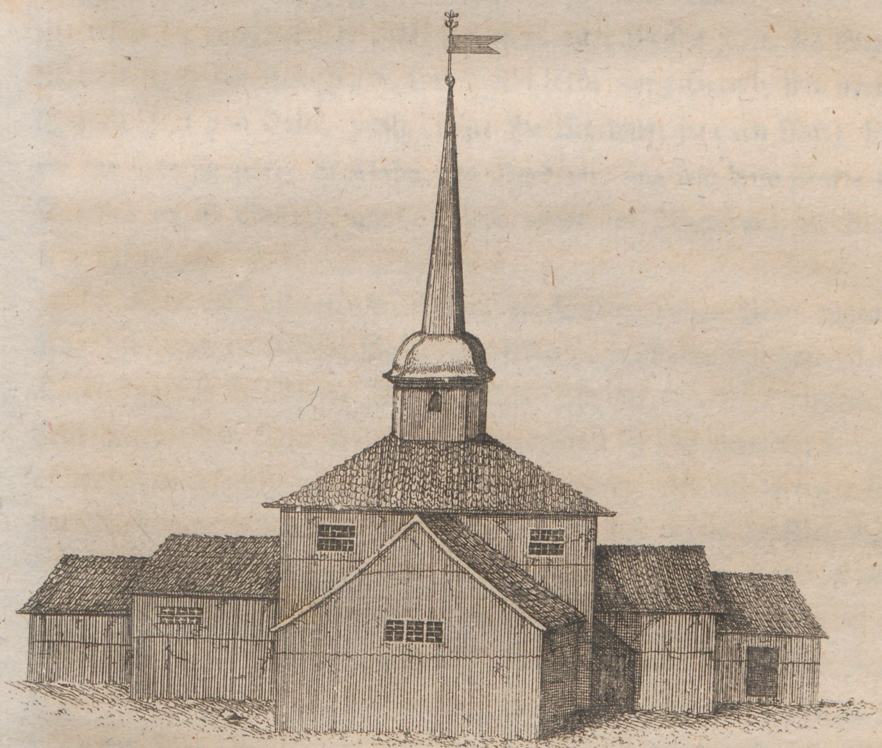
(*) Dravle er en Ræt, lavet af fersk Melk, der kaages indtil den bliver til en Ost, der øses paa et Fad, og siden spiises med Fløde eller fersk Melk. See det Norske Vidensk. Selskabs Skrivter 5te Deel, S. 101.

Hoved-Aarsagen dertil har uden Tvil Elven Nid været, og Jordmonnens Beskaffenhed tilliige, som bestaaer af Leer, hvori let kunne skee store Omtumlinger, naar den igiennemskiæres af en stridløbende stor Elv, og tilliige opløses, sær om Foraaret, naar Jisen optøer, af mindre Bække, af opvældende Vandaarer eller Kilder, og af stærk faldende Regn.

Eftersom Klæbo Kald er kun ringe af Indkomster, fremfor de andre herom liggende Prestegiælde, saa blev, i forbemeldte Reformats fastsat, at Presten skulde nyde Kirkernes Tiende, foruden sin egen. Klæbo-Kirke vedligeholdes derfor, af Almuen selv. Den er en gammeldags Træe-Bygning, af en særdeles Bygningsmaade, hvorover man her har ladet den aftegne, og vel udvendig ei meget anseelig, men dog indvendig ret smukt malet og udstafferet, som de Kirker gemeenlig ere, hvilke af Almuen selv vedligeholdes eller eies. Den bestaaer af en Firekant, i Midten paa hvilken staaer et lidet Spir, men om den 3de Fløie, en mod Øst, med et lidet Sacristie hos, en mod V., med et lidet Vaabenhuus for, og en mod S. Af Alderdoms Levninger var her intet at finde. Det eeneste man kan føre didhen, er den paa Gaarden Lille-Ugla, ei langt fra Præstegaarden, liggende store Høi, gemeenlig Ellehaugen kaldet, i hvilken endeel gamle Sager berettedes at være opgravne, saasom Støkker af et forrustet Spyd, noget af et Harnisk, m. m. Denne Høi maae da have været et Begravelses-Sted, lad være den dertil synes at være alt for stor. Den er aflang rund, og ligger paa Kanten af en høi Banke, hvorfra den kan sees vidt omkring. Uden Tvil staaer den i Sammenhæng, med foromtalte Gaard, Store-Augla, eller med dennes forige Beboere, saa at mueligt i den er en af de mest berømte Mænd i den gamle Norske Historie bleven begraven. Bemeldte Historie fortæller, at Sigurd Jarl paa Hlade, efterat have været i et Giæstebud, i Størdalen, drog derfra ud til Oglu, og at han der, følgende Nat, blev

p: 22.

KLÆBOE KIRKE

blev af Kong Harald Graafeld med sit heele Følge indebrændt. Jeg har tilforn meent, at ved benævnte Oglu burde forstaaes Augla, nu værende Prestegaard i Værdalen, men troer nu, at det rette Sted, hvor bemeldte Giærning er skeet, er Stor- eller Lille-Ugla i Klæbo, deels fordi i Fortællingen herom bruges Ordet, ud, som passer sig vel nok, naar der tales om en, der reiser fra Størdalen til Klæbo, men ei, naar Reisen skeer, fra Stør- til Værdalen, da det maae heede, ind; deels fordi Kong Harald, som overfaldt Sigurd Jarl paa Oglu, reiste didhen fra Nordmør paa een Nat; hvilket vel kan lade sig giøre, til Klæbo, fra Nordmør, som den Tiid strakte sig til Agdenes og til Selven omtrent, men neppe fra Nordmør, til Augla i Værdalen.

Naar man vil reise fra Klæbo, til Sælbo, maae Veien tages didhen, igiennem en snæver Pas, som skiær sig igiennem den høie østen for Klæbo liggende Biergaas. Passen kaldes Stegan, og ligger mellem høie, steile Klipper paa begge Siider; den er ogsaa i sig selv temmelig brat, fuld af nedfaldne løse Steene, og vanskelig at passere, men her at ansee for en stor Velgierning af Naturen, der paa dette Sted har aabnet en Vei, mellem bemeldte tvende Districter, som det ellers vilde være vanskeligt, om ei næsten ugiørligt at udfinde. Denne Vei har tilforn været saa vanskelig, at man endnu, i det Throndhjemske, gemeenlig kalder en Kones Barselfærd, hendes Sælbo-Reise: men nu er den saaledes istandsat, at man uden megen Besvær eller Fare kan reise der igiennem, især efterat det vanskeligste Stykke deraf, kaldet Lille-Stegan, kan undgaaes, giennem en nye Vei, som der under er anlagt, over en Myr. Men her saavel, som ellers mangesteds i bemeldte Stegan, og førend man kommer til den, i Klæbo selv, maae fares over en Mængde af de saa kaldte Klopper, det er Stokke, som enten i tu kløvne, eller heele, lægges over Myrer og Moradser, enten jevnsides langs

efter

efter Veien, eller tverts over den, efter hinanden. Disse Klopper eller Broer have uden Tvil givet Anledning til Bygdens Navn, Klæbo, eller som de Gamle kaldte det, Klæppabu. Mærkeligt er, at den, næst under Stegan, i Klæbo, liggende Gaard har især faaet Navn af Huusebÿ eller Gaarden; Passagen mellem Sælbo og Klæbo Navn af Stegan, Stien eller Veien; og Klæbo selv Navn af de Klopper, hvormed denne Stie, fremfor andre Steder, ventelig har været, og endnu er belagt. Hvoraf man kan giøre sig den Formodning, at Klæbo maae, i de ældste Tiider, være først bleven bebygget fra Sælbo af, og bemeldte Huusebÿ været den første Gaard, som der, til Bebyggelse, er bleven opryddet.

Igiennem bemeldte Stegan, tog jeg Veien, for at reise, til Sælbo. Men førend jeg gaaer vider, maae jeg her, som paa det beqvemmeste Sted, melde om en anden Tuur, som af mig blev foretagen til omtalte Klæbo. Reisen skeede didhen, den 4de May, Ao. 1774, især for at besee det mærkværdige Sted, som under forige Reise var mig ubekiendt, hvor Elven Nid løber ud af Sælbo-Soen, eller ud af den saa kaldte Sæla- eller Solla-Siø. Hvad jeg under denne Reise lagde Mærke til, var følgende.

Oven eller østen for Gaarden Elsæter, under hvilken og den Gaard, Hestehauen, nu ligge 15 Huusmænds-Pladse, sees tydelig Elve-Mæle, tvende over hinanden liggende, ligesom Batterier. Her maae da Elven engang have havt sit Løb, under nu værende Christianssteins Fæstning, men over den flade Mark og Elve-Mæl, paa hvilken den Skandse Mollenberg ligger, horizontal med foromtalte Gløshaug, følgelig høit oven over Staden Throndhjems Grund. End meere: desse Steders Beliggenhed og Dalstrækningens Beskaffenhed, længer op i Landet, giøre det ei uriimeligt, at Elven, i de ældste Tiider, har løbet endogsaa oven om de Bierg-Knolle, paa hvilke bemeldte Christianssteins Fæstning nu ligger.

Allerede

Allerede den 27de April saaes i Haven hos Camerherinde Schøller i Throndhjem, et Apricos-Træ at blomstre, der stod ved en Vegg mod Sønden; i Mistbænkene hos hende, og fleere, blomstrede da ogsaa Melonerne: men under Reisen, saae jeg, blandt vilde Træer, allene Sæljen at have udslaaet sine Løv, de andre stode endnu i Knoppe. Ved den vestre Siide af Veien, et Støkke sønden for Gløshauen, saaes en rund, nu opkastet Kiæmpe-Hoi, men i N. V. omtrent, fra Gaarden Sundland *), ¼ Mil sønden for Throndhjem, en høi brat Leer-Banke, nu overgroet med Græs, men mærkværdig deraf, at den fra det nederste af, til det øverste, havde smaae horizontal og parallel med hinanden liggende Terrasser, et Værk af Naturen, men som syntes ved Kunst at være dannet. Af Kiæmpe-Hoie, som ere rare at see, paa den søndre Siide af Throndhjem, saaes ½ Mil eller meere derfra, vesten for Gaarden Qvam, hos en Huusmands-Plads, 10 hos hinanden liggende temmelig store og runde, deriblandt en, anseelig stor, men alle deels overpløiede, deels udgravede; hvilket sidstmeldte skal være skeet af en Mand, boende paa den ei langt herfra beliggende Gaard Birkan, som søgte her efter forborgne Skatte. Strax neden for bemeldte Gaard Qvam, som i de ældre Tiider maae vist nok have havt anseelige Beboere, laae et Par andre af samme Slags Hoie; liigeledes en, ei langt fra den Gaard Lia; desuden en, temmelig stor, østen for den Gaard Tvereggen, paa den vestre Siide af Veien: men neden for Gaarden Iisvollan, en besat med større og mindre Kampesteene, som derover synes at have været en Tinghoi.

Fra

(*) Her ere nu 4 Gaarde, som føre det Navn Sundland. Norden for, eller i N. O. fra dem, ligge paa en høi Slette 6 Gaarde, kaldede Naro.

Fra den østen for Staden Throndhjem og Nider-Elven liggende maadelig høie Biergaas, fremskyde sig, hos Bratsberg, hvor Biærget er næsten steilbrat, endeel store fra den øvrige Biærgstrækning adskilte Biærg-Klumpe. Det samme skeer ogsaa, paa den anden eller vestre Siide af Elven, kort oven for Tiller, hvor endeel, fra det saa kaldte Vatsfiæld fremstikkende Biærg-Klumpe, skyde sig ned mod Elven, og mod hine paa den østre Siide liggende Biærge, saa at begge tilsammen giøre her Dalstrækningen meget trang, men som udviider sig herfra, baade oven og neden for. Ved Bratsberg voxer baade Gran og Furru, i temmelig Mængde, foruden Løv-Skov. De fra den ved benævnte Bratsberg sig endende Biærgaas, adskilte foromtalte Biærg-Klumpe, aabne her en frie Vei og Fart, mellem Strinden og Klæbo, der ellers, ved de til Elven stødende bratte Biærge, vilde blive meget vanskelig. Østen for den søndre eller sydvestre Ende af denne Biærgaas, ligge endeel Gaarde, Bratsberg Sogn tilhørende, hvilke tilsammen udgiøre en liden Bygd, Aas-Bygda kaldet: men østen for denne igien, ligger en høier Fiældstrækning, og mellem begge desse Aase, en aaben Markstrækning, der gaaer hen til det saa kaldte Jons-Vatn.

Efter min Ankomst, til Klæbo-Prestegaard, flog min Vært, og forige Discipel, Hr. Mag. Hans Bull, en af vore Tiiders beste Poeter, sig i Selskab med mig, for at besee foromtalte Sted, hvor Elven Nid løber ud af Selbo-Søe, Trang-Fossen kaldet. Vi begave os til Hest ind i forbemeldte trange Pas, Stegan, der strækker sig omtrent fra N. O. mod S. V., en Pas, for hvilken man uden Tvil har Vandets Virkning at takke, hvilket her har efterhaanden udsprængt og udbrudt Biærget, saa at man derigiennem, skiønt ei uden megen Meie og Fare, i Begyndelsen især, har kundet passere. Denne i sig selv vanskelige Vei havde nu indfaldende

slette

slette Veir og Føre giort næsten upassabel. I Stegan, især hvor den er trangest og brattest, mødte os endnu Jis, Snee, og derfra over Veien nedskyllende Vand; vi maatte derover endelig stiige fra Hestene, og vandre til Fods, over smaa Jisbroer, over Snee og løse Steene, som Vandet deels overskyllede, deels brusede der imellem, under vore Fødder. De paa sine Steder, over vore Hoveder fremragende Klipper, truede med Fald, og en bestandig Regn giorde Veien endnu meere ubehagelig, samt de Klopper især, over hvilke man hist og her maatte riide, slibrige og glatte. Efterat vi vare komne giennem Stegan, toge vi Veien, mod V. omtrent, hen til den Gaard Grottum, beliggende ved den vestre Ende af Sælbo-Søen, for at blive forsynede med en Veiviiser, hen til bemeldte Trang-Foss, der ligger fra nys nævnte Gaard, ¼ Mil omtrent mod N. V. Bonden Bersvend blev vor Anfører; vi maatte, for det første, riide hist og her igiennem den endnu her temmelig dybe Snee, og igiennem en tyk Grane-Skov, som nu bedækker de Marke og Enge, hvorpaa en heel Gaard har i fordum Dage staaet, Lille-Aune kaldet, efter hvis forige Agre endnu sees Ager-Reener, i bemeldte Skov, og paa hvis Arnested, benævnte Bonde berettede os, at et Grane-Træe var fældet, som der havde voxet, af den Størrelse, at man deraf fik 4 Sav-Stokke.

Da vi nærmede os Stedet eller Fossen, hvis Aabning imellem Klipperne saae ud som Indgangen eller Stollen til en Gruve, blev Veien alt meere og meere steenet og ujævn. Vi maatte da stiige fra Hestene, og gaae: men efterat have gaaet et Støkke Veis, mødte os en nye Vanskelighed. Vandet i den forbi rindende Elv var steget saa høit, at det havde overskyllet Veien, forbi det tilstødende steile Biærg. Her maatte vi da, paa Hænder og Fødder, klavre op over endeel Klipper og Steene, og ar-

 beide

beide os frem igiennem Træernes Greene, op ad en høi Bakke, førend vi naaede hen til det foresatte Sted, som er et af de mærkværdigste i sit Slags.

Ved bemeldte Gaard Grøttum, endes vel den store Sælbo Søe, som man regner for at være 3de Norske Mile lang, hos et Næs, som stikker ud mod S. V.; men strax vesten for den er igien en liden Søe, kaldet Bior-Sioen, der hænger sammen med hin store, ved en ganske kort Elv. Af bemeldte lille Søe, udløber atter en Elv, ned til Trang-Fossen, til hvilken fra Sælbo-Søen er ¼ Mil eller noget meere. Denne Foss gaaer vel i nogle Krumminger, dog meest mellem S. O. og N. V., og nedstørter sig med et, ei vel meget brat, men langt Fald, igiennem en fast Biærgstrækning, eller giennem en lang Rende, udhulet giennem det haarde Biærg, hvilket staaer som høie lodrette Muure paa begge Siider, og danner her som en Dæmming, der aldrig kan rokkes, mod den store Sælbo-Søe, der uden denne, af Naturen satte Forskandsning, kunde ved Udbrud oversvømme saavel det heele underliggende District, som Staden Throndhjem selv. Den paa begge Siider af Sælbo-Søe liggende Biærg-Aas eller Fiældstrækning støder her sammen, som i en Vinkel: men det er vanskeligt, at bestemme, om bemeldte Rende har, i Begyndelsen, været en Kløft, en trang Aabning, mellem begge her tilsammenstødende Biærge-Aase, som af Vandet er efterhaanden bleven udviidet, hvilket bemeldte paa begge Siider tilstødende Biærg-Aase synes at tilkiændegive; eller om retter Vandet har smaalig arbeidet sig ned giennem det haarde sammenhængende Biærg, til en saa anseelig Dybde, hvilket de steile, glatte og næsten overalt parallel med hinanden løbende Biærge-Muure, paa begge Siider, synes at viise, saa meget meere, som bemeldte Biærges Overflade, de høieres, paa den søndre, og laveres, paa den nordre Siide, synes nøie at svare mod hinanden, saa det lader, som altsammen har i Begyndelsen

hængt

hængt sammen med hinanden. Det lod sig denne Gang ei giøre, at maale Fossens Længde, men vor Veiviiser meente, at den beløb sig til 300 Favne. Dens Breede, forsikkrede han, var kun 10 Alne, hvor den er trangest, men Biærgets perpendiculair Høide, over Vandet i Fossen, paa dets lavere Siide, hvor vi stode, at være 25 Favne, hvilket han selv havde erfaret, da han engang lod sig der i et Toug nedhisse, for at giøre endeel Tømmer les, som sad fast mellem Klipperne i Fossen. Thi ei alleene nedstørtes her en Hob Tømmer, fra de oven for liggende, med Skov bevoxne Biærge, men alt det Tømmer, som fra Tydalen og Sælbo nedflaades, for Nordsæts og Leirens Saver, maae passere ned igiennem denne Foss. Da Vandet var paa det laveste, skal en have engang vovet, at fare i en Baad ned igiennem hidindtil omtalte Trang-Foss.

I Hensigt til dette Sted, er endnu dette mærkværdigt, at Elven, mellem omtalte Biør-Sio og Trang-Fossen aldrig tilfryser eller belægges med Iis, ei engang, naar den skarpeste Kulde indfalder. Jeg spurgte vor Ledsager om Aarsagen til dette, som forsikkrede mig, at Elven ei var her særdeles dyb, at ei heller Vandets Fart, eller den striide Strøm, var Skyld deri, men at det kom af den store Sælbo-Søes Varme. Mueligt philosopherede vor Bonde heri ei saa aldeles urigtigt. Bemeldte Sælbo-Søe er overmaade dyb; dette giør, at den ei belægges med Iis, førend i Januarii eller Februarii Maaned, naar den øverste Deel af Vandet, ved Snee og Frosten, er afkiølet: men at Vandet, i det dybe, endnu beholder sin Varme, det viiser noksom de derfra opstigende Dampe, eller det her saa kaldte Frost-Gaav. Nu kan man da her ansee, Trang-Fossen selv, der aldrig kan tilfryse, formedelst Vandets Fart, som Mundingen af en Skorsteen, men Elven, mellem den og Biør-Søen, som et Trækkerør, hvorhen og hvorigiennem den under Iisen, i den store Søe, indsluttede Varme trækker

ker sig, hen til bemeldte Munding, og holder omtalte Elv bestandig aaben. Uden al Tvil er her det Sted, hvortil Olaus Magnus sigter, naar han, i Fortalen til sin Descriptio Gentium Septentr. beretter, at ei langt fra Trondem, Erkebiskopens Sæde, og en Stad i Norge, var en Søe, som imod alle andre Søers Sædvane, aldrig tilfrøs. Johannes Magnus taler ogsaa om denne Søe, in Hist. Suet. pag. 46 og 60., hvor han meener, at Aarsagen til bemeldte var Søens svovelagtige Grund, men hvilket ingen Riimelighed har. De Fiske, som gemeenlig fanges, i Sælbo- og Biør-Søen, ere Ørred, Ror, Lake.

Et kort Støkke neden for Trang-Fossen, vender Elven sig mod V. omtrent, og falder der igiennem adskillige smaae Fosse, som man, med et Navn, kalder Hytte-Fossan, efter en stor og kostbar Smelte-Hytte, som her tilforn har staaet, og var opsat for det saa kaldte Ulrichsdals Kober-Værk, hvorom viider siden. Derfra løber Elven, til den saa kaldte Spring-Foss, et Navn, som den har faaet deraf, at Vandet ligesom springer ud over Klipperne, eller styrter sig ned over Klipperne, uden at røre dem. Siden løber Elven, $\frac{1}{8}$ Mil, mod N. V., men derpaa mod N., til den saa kaldte Lille-Ugl-Foss, der har Navn af foromtalte Gaard, Lille-Ugla, og ligger en halv Mil, eller naar man tillige regner Elvens Krumminger, $\frac{3}{4}$ Mil, fra Hytte-Fossene. Paa nys nævnte Gaards Mark ligger foromtalte Ellshaug, nu besat med en Hob anseelig høie Birke-Træer, ved Opgangen til hvilken, paa dens søndre Siide, Gaardens da værende Beboer, Capitain Dagebolt, havde plantet en temmelig Deel Potatos, paa et for dem beqvemt Sted. Ved denne Gaard er et Færge-sted over Elven, hvilken $\frac{1}{4}$ Mil, eller $1\frac{1}{2}$ Fierd. længer ned, har atter en anden Foss, kaldet Fiærums-Fossen, af den Gaard Fiærum, som ligger paa den østre Siide af Elven, omtrent liige mod en anden Gaard, paa den

vestre

vestre Siide, Tanum kaldet; ved hvilken jeg mærkede, at en temmelig stor Myr, som stødte til Gaardens Agre og Enge, laae paa den eene Kant anseelig høier, end den tilstødende oprøddede Mark. Et Støkke neden for sidstnævnte Foss, møder atter en anden, Nordsæt-Fossen kaldet, men som meere er en Opdæmming af Vandet, til Nytte for Nordsæts anseelige Savbrug, bestaaende af tvende Save, end egentlig en Foss. Navnet har den af Gaarden Nordsæt, som er den sidste Gaard i Klæbo, paa denne Kant. Strax neden for sidstnævnte Foss, er Tiller-Broen; ¼ Mil neden for denne, den store Leir-Foss, og tilsidst den lille Leir-Foss. Saa at mellem Sælbo-Søe og Staden Throndhjem, ere 7 til 8 Fosse eller Vandfalde, i en Strækning af 2½ Mile omtrent, deriblandt endeel anseelig høie, især den store Leir-Foss; hvoraf kan sluttes, til hvilken anseelig Høide Landet her, i bemeldte korte Strækning, maae stiige, fra Havet af, til Sælbo-Søe.

Efterat have passeret Elven Nid, hos bemeldte Færgested, tog jeg Veien forbi bemeldte Gaard, Tanum, norden for hvilken ligger en stor Biærg-Knoll, adskilt fra den længer op mod Sønden beliggende Biærg-Strækning, eller forbenævnte Vatsfiæld. Paa den nordvestre eller nordre Kant af bemeldte Biærgstrækning, afskiæres ligesom et Støkke, fra det øvrige Biærg, ved et Skar, eller en Aabning, der strækker sig fra N. O. omtrent mod V., og kaldes gemeenlig Skiølen. Denne af Naturen i Biærget dannede Aabning, der meget ligner hin foromtalte Stegan, og er omtrent af samme Beskaffenhed, som den, men ei saa brat, lætter meget Communicationen mellem Guldalen og Tiller. Midt i den, hvor den breeder sig temmelig ud, ligge 2de nu øde Kober-Gruver, efter et tilforn her optaget og dreevet Kober-Værk, som har ført Navn af Ulrichsdals Værk. Ulrichsdal maae man da have kaldet denne Deel af Skiølen, da

man her optog bemeldte Værk, som ligger omtrent 1½ Mil sønden for Throndhjem. Ridder og Baron William Davidson, Engelsk Resident i Holland, var den, som vovede dette Forsøg, og Ao. 1670, den 14 Oct. fik Privilegier, saavel paa dette Kober-Værk, som paa det saa kaldte Mostadmarkens Jærn-Værk, beliggende omtrent 2de Mile østen for Throndhjem. Privilegierne indeholdte blandt andet, at i Værkernes Circumference, af 4 Mile, alt Savbrug og alt Tiære-Brænderie skulde afskaffes: men dette gav Anledning til Trette og Processer, og det nye Ulrichsdalske Værk svarede ei til det Haab, man havde giort sig derom. William Davidson, efterat have opholdet sig en Tiid lang i Throndhjem, gik Ao. 1675 tilbage til Holland, og maatte indstille begge Værker *). Ulrichsdals Værk skal anden Gang være forsøgt, mueligt er da den eene af omtalte Gruver bleven optagen: men det maatte igien nedlægges. Man seer af de her liggende Graabergs-Haue, at Arbeidet maae have været temmelig vidt dreevet: men begge Gruver, der ligge kun omtrent et Bøsseskud langt fra hinanden, stode nu fulde af Vand, og efter de Bygninger, her have staaet, saaes kun de øde Tomter. Neden for Aabningen af omtalte Pass, mod Vesten, ligger den Gaard Hauan, uden Tvil saa kaldet, af de mange her liggende Kiæmpe-Høie, som kunne tiene til Beviis, at ogsaa desse Steder have, i fordum Dage, været langt meere opryddede og beboede, end de nu ere: thi alle desse Høie ligge nu i Udmarken, hvor de Gamle ei pleiede at anlægge saadanne Høie, der skulde tiene, til at vedligeholde Forfædrenes Erindring, men enten tæt hos deres Gaarde, eller paa de meest frie og aabne Steder, hvorfra de kunde best falde i Øinene. Bemeldte Høie ligge

*) See noget herom, i Cancellieraad Deichmanns Efterretninger, om Kongsbergs Sølv-Værk, pag. 216., i det Kiøbenhavnske Vidensk. Selsk. Skrivt. IIte Tom.

ligge ellers ved Veien, som gaaer herfra, ned til Tiller-Gaard og Kirke, og ere ved en halv Snees i Tallet. Et kort Støkke fra bemeldte Hauan, ligger Thorgaard, der berettes at have faaet Navn, af en Kong Thor, som der fordum skal have boet. Saa meget er vel rigtigt nok, at her maae, i gamle Dage, have boet store Mænd og anseelige Personer. Thi ei allene ligger, oven for Gaarden, en anseelig stor Kjæmpe-Hei, men fra benævnte Thorgaard, til henimod Naboe-Gaarden, Qvænellen, beliggende et kort Støkke derfra, gaaer en ophøiet, af Menneske-Haand anlagt Vei, 4 til 5 Alne breed, som har været, paa begge Siider, besat med Træer, og strakt sig, fra Thorgaard, hen til en steenet Mark, paa hvilken ligger en Hob, af Steene sammenkastede Kjæmpe-Haue, blandt dem en især, som er meget stor og anseelig. Desse Høie ligge i en Strækning, til henimod benævnte Gaard, Qvænell, som nu beboes af Hr. Major Hvide.

Denne Gaard, tilliige med omtalte Thorgaard, ligge temmelig høit, hvorover derfra falder en prægtig Udsigt, til de underliggende Districter, til Leinstranden, Øie-Gaard, og den Fiord Guulosen, paa den vestre, til Tiller og de oven for Throndhjem liggende Egne, paa den østre Siide. Ei mindre mærkværdig er dette Steds Beliggenhed i sig selv. Fra bemeldte Vatsfiæld, eller dets Fod, udstrækker sig mod N. V. omtrent, en lang jævn Ryg, som støder til endeel hosliggende store Myrer og Marke, desse igien til den herfra mod V. og N. V. omtrent liggende saa kaldte Byeaas. Hvor Thorgaard og Qvænell ligge, er denne Ryg smalest, næsten af Anseelse som en stor, til begge Siider, afhældende Dæmming, bestaaende af Sand, Muld og Steene, hvilke ere afslidte paa Kanterne, afrundede og glatte, liigesom man seer Steenene i Stranden og i Elver at være. Den ligger tæt under Foden af det høie Vatsfiæld, mod O. og S., men udvider sig, til store Myrer og Marke, mod V. og N. V., under hvilke igien,

paa

paa begge Siider, ligge store Leer-Marke og Leeraase; hvilket altsammen er indsluttet, af bemeldte Vatsfiæld, paa den eene, af Byeaasen, paa den anden Siide. Man har Aarsag til at troe, at enten maae Nider-Elven, paa den østre, eller Guul-Elven, paa den vestre Siide, mellem hvilke her er knapt en Mil, engang i de ældste Tiider, have giort en stor Oversvømmelse, paa desse Kanter, og derved opkastet bemeldte Dæmming, hvor Thorgaard ligger.

Ved Gaarden Qvænellen, saaes tvende Leer-Bakker, liggende mod S. V., og mærkværdige deraf, at i dem saaes adskillige krumme Streger, liigesom halve Cirkler, større og mindre, endeel af dem efter hinanden beliggende, som ved deres grønne Farve vare kiændelig adskilte fra den anden Mark. En af dem udgiorde næsten en heel Cirkel. De blive grønne om Foraaret, forend den øvrige Mark grønnes; og om Høsten, efterat Høet er indbiærget, have de en stærkere grøn og friskere Farve, end den anden Mark. De findes ingensteds, paa den heele Gaard, uden just paa dette eene Sted. Neppe kan jeg troe, at hertil er anden Aarsag, end smaae Kildevæld, som trænge sig her frem mellem Jord-Lagerne. Bemeldte Gaard, Qvænell, er ellers den sidste, i Tiller-Sogn, mod Leinstranden, men mod Strindens-Giæld er, i bemeldte Sogn, Kroppan den sidste Gaard, forbi hvilken jeg, denne Gang, tog Veien tilbage til Throndhjem. Grændse-Skiællet, paa denne Kant, mellem Tiller og Strinden, er den mellem bemeldte Gaard, Kroppan, og Gaarden Hallsæt paa Strinden, i Nider-Elven nedrindende Bæk, Leir-Bækken kaldet, som foruden endeel Qværne, driiver tvende under Gaarden Sællsbak staaende Krut-Møller. Under Reisen forbi bemeldte Gaard, Hallsæt, saaes Havren allereede der at have skudt op af Jorden, men oven for Gaarden, Hastei-

nan,

nan, (gemeenlig kalder man den Hafsteinan), en Kjæmpe-Hoi at ligge ved Veien, paa en Banke.

I Klæbo-Giæld ere ingen særdeles store Gaarde. Der findes kun trende, hver paa 3 Spand, nemlig bemeldte Qvænell, den eene af de 3 Tiller-Gaarde, og den eene af de 4 Sjætnan-Gaarde, hvilke sidstmeldte tilsammen skylde 8 Spand, 1 Øre, 18 Marklag *). De øvrige Gaarde ere derunder, dog de fleeste paa 2, 1½ og 1 Spand; 6 ere paa 12 Marklag; en, nemlig Viik, paa 6; og en, nemlig Tangvoll, kun paa 4 Marklag. Sex Gaarde ligge vel, i Hensigt til den verdslige Jurisdiction, til Klæbo-Tinglav, nemlig de tvende Stokke-Gaarde, Rodde, de tvende Hafdals-Gaarde, og Stor-Leir, men de høre dog i det Geistlige, og altsaa egentlig, til Meelhuus-Giæld. Liigesaa er det beskaffet med de 3de Gaarde, Draxen, Varmdal og Haainaa, eller Hornaa, hvilke høre til Sælbo-Giæld, skiønt de ligge under Klæbo-Tinglav, ligesom de berettes, ogsaa i det Geistlige, tilforn at have hørt til Klæbo-Sogn.

Naar man har passeret foromtalte Stegan, for at reise vider, op til Sælbo, gaaer man, om Sommeren, til Baads, hos den ved den nordvestre Ende af Sælbo-Søe beliggende Plads, Teian. Bemeldte Søe er en af de største nordenfiælds, da den regnes for at være 3 Mile lang: men den er kun ¼ Mil breed; eller hvor den er breedest, som er ved dens østre Ende, ½ Mil. Den strækker sig omtrent mellem Øst og Vest, og breeder sig, mod den østre Ende, ud i 2de Arme, eller Bugte, hvoraf den eene skiær sig ind, mod S. O., den anden mod S. V. omtrent; i hvilken sidstmeldte Bugt, en høi stor Holme ligger, der uden Tvil maae være den Kongsholm, som omtales, i Kong Sverres Historie. Over Sælbo-Søe

gaaer

(*) En Spand regnes i Jordskyld for noget meere end 2 Tønder Hartkorn. I en Spand ere 3de Øre, i et Øre 24 Marklag.

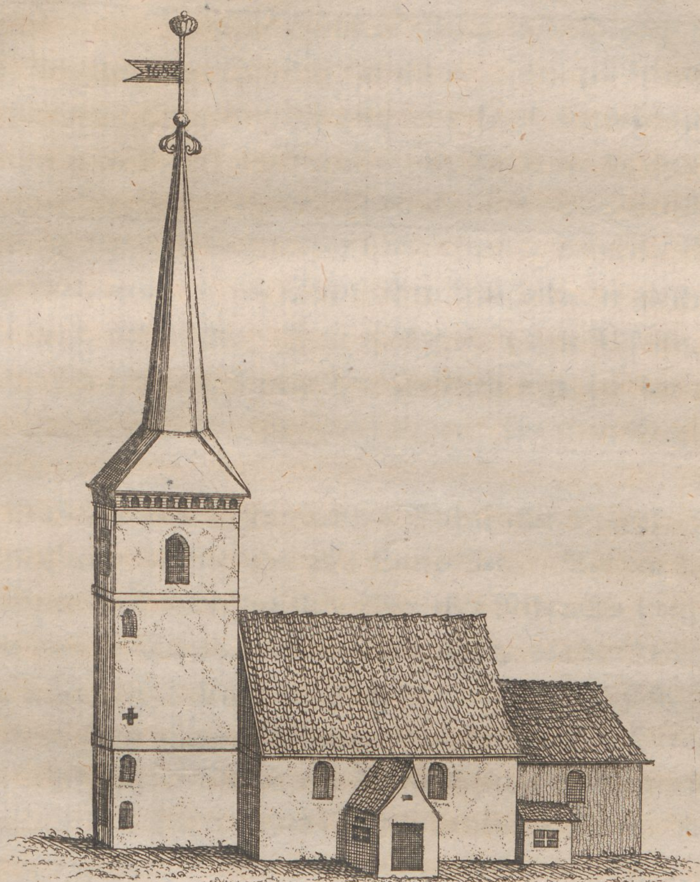

gaaer en jævnlig Fart, Sommer og Vinter, med Kober, Proviant og Materialier især, til og fra Sælbo Kober-Værk, samt saavel med andre Ting, som med Tømmer og Bord, fra Tydalen og Sælbo, til Throndhjem, og til benævnte Nordsæt- og Leerens-Save. Sav-Tømmeret bringes ned ad Søen, deels i større, deels i mindre Flaader. De mindre dannes paa følgende Maade. En Hob Tømmer samles sammen i en Klynge, uden viidere Orden, og der uden omkring slaaes en Cirkel eller en Ring af lange Tømmer-Stokke, fæstede ved Vidier den eene til den anden, men Cirkelens 2de yderste sammenstødende Ender føies sammen i en Spids, i hvilken er bundet et Toug, hvormed Flaaden roes frem, med en Baad, naar Vinden er feielig. Men de større Flaader indretter man saaledes. Man lægger endeel Stokke ordentlig sammen, den eene Stok hos den anden, saaledes, at de yderst paa begge Siider liggende Stokke slaaes eller føies sammen, ved et smalt Bredt, eller ved et tvært derover slaaet Bord, saa at derved dannes en aflang Qvadrat. Af saadanne smaae Flaader føies fleere tilsammen, jævnsiides kun to eller tre, men efter hinanden, saa mange man vil, saa at det heele undertiiden indeholder 90 til 100 Tølter. Foran paa den heele Flaade sætter man 2de eller fleere Maste og Segl, for ved Vindens Hielp at driive den afsted. Tvende Mænd styre den heele Flaade, og desse have ved Flaaden en Baad, til Brug, i fornødent eller paakommende Tilfælde. Sælbo-Søe har faa Bugte eller Viige, men næsten overalt en høi og aaben Strandbred; paakommer derfor Storm eller stærk Modvind, og Havn ei kan naaes, kan den heele Flaade sønderslaaes og tabes.

Klæbo-Giæld strækker sig til henimod Midten af Sælbo-Søe, til et Næs, paa dens søndre, og til en stor Steen eller Klippe, paa den nordre Siide, kaldet Oxen. Paa den søndre Siide, er Tangvollan den sidste

Gaard

p.37.

SÆLBOE KIRKE

Gaard i Klæbo, men Haainaa den første i Sælbo-Giæld; og paa den nordre, er Næss den sidste Gaard i Klæbo, men Draxen den første i Sælbo, beliggende omtrent 1 Mil fra Teian. Næst ved bemeldte Draxen ligger Varmdal, paa et meget høit, men deraf mærkværdigt Sted, at Kornet her ei bortfryser; det frøs ei engang Ao. 1772, da dette skeede paa Naboe-Gaarden, som ligger langt laver, og ellers næsten overalt. En frie og aaben Beliggenhed hjælper meget mod bemeldte Tilfælde; hvorover og Sælbo, skiønt høier og ved Sælbo-Søe beliggende, er mindre udsat for Fare af Frost, end Klæbo. Intet er Ageren, i dette Tilfælde, saa meget skadeligt, som Skovens Nærværelse; hvorimod man her har mærket, at Taage, i de kolde Nætter, har været Kornet, som til et Slags Dække og Beskiærmelse.

Næst Varmdal ligger Gaarden Amdal eller Emdal, saa kaldet, af Elven Ema, som her løber ud i Sælbo-Søe. Ved den øverste Ende af nysnævnte Søe, falder den store Nea- eller Nider-Elv i den, et Stykke fra hvis Udløb, Sælbo Hoved-Kirke ligger, paa den nordre Siide af Elven, ogsaa Nested-Kirke kaldet, af Præstegaarden Nested. Bemeldte Kirke er en smuk muuret Bygning, hvis Grundfod og Hiørnesteene ere satte af hugne Qvader-Steene, men Resten opført af Brudne- eller Kampe-Steene. Kirken har et anseelig høit grundmuuret Taarn, med et høit Spir, af Træværk, der har krummet sig mod den eene Siide. Kirkens Muure ere 3 Alne tykke, bemeldte dens Grundfod og Hiørner af de saa kaldte Veg- eller Grøt-Steene, og af dem ligeledes Taarnets Trapper opførte, som nu beløbe sig i Tallet til 103, men have uden Tvil tilforn været 3 til 4 fleere. Taarnets Muur har altsaa en anseelig Høide: men paa den er endnu desuden sat en Forhøining af Træ-Værk, i hvilken ere, paa hver Siide, otte Aabninger, runde oven til, og omtrent saaledes dannede,

at man derigiennem kan beqvemt skyde med Bue eller andet Haand-Gevær. Man seer, af den gamle Norske Historie *), at man fordum har brugt de muurede Kirker, som Værn og faste Steder; det gik dermed saa vidt, at man paa endeel Geistlige Møder maatte forbyde det. Ei uriimeligt derfor, at dette Taarn er anvendt til samme Brug: men besynderligt er det, at Taarnet staaer for sig selv, et Par Alne fra Kirken, og at hver af dem har sin Dør, liige mod hinanden, saa at begge desse Bygninger synes at være opførte, paa adskilte Tiider, og hver til sit Brug. Nu ere de sammenføiede. At Kirken, paa den Siide, som vender mod Taarnet, har havt en særdeles Dør, sees af 2de Huller, et paa hver Siide af nu værende Aabning mod Taarnet, det eene meget dybt ind i Muuren, hvori da har været indsat en Bom, som man indvendig i Kirken har kundet skyde for Dørren. Taarnet synes da, at være bygt, efter Kirken: men hvorfor man ei har føiet det til Kirkens Muur, hvorfor man har givet den en egen Dør, er uvist.

Sælbo-Prestegaard, forbenævnte Nested, skylder 5 Spand. Paa den kunde, ved Ao. 1589, kun saaes 12 Tønder Korn, og fores 20 Malke-Køer: men nu kunne her holdes 40 til 50 Malke-Køer, foruden ungt Qvæg, samt smaae Fæe, og avles over 100 Tønder Korn. Prestens Tiende var bemeldte Aar kun 30 Tønder, og da i Sælbo, 90 Bønder, i Tydalen 10. Nu ere i Sælbo-Giæld 2,400 Siæle omtrent, men dog en alt for liden Folkemængde, for et af de mest vidtudstrakte Prestegiælde i Norge, da det strækker sig, fra Klæbo af, liige indtil Grændserne af Sverrig, og til Jæmteland, i en Længde af 10 til 12 Mile, men i Bredden ei meget over ½ Mil, saavidt Landet er beboet, men Fiæld- og Marke-Strækningerne iberegnede, til 3 a 4 Mile. Denne vidtløftige Strækning har nu kun 2de

Kirker,

(*) See Ped. Clausøns Oversættelse af Snorre, p. 670.

Kirker, nemlig Sælbo Hoved-Kirke, 5 Mile omtrent, eller noget derover, fra Throndhjem, og Tydals-Kirke, liggende henved 6 Mile, fra hin, mod Øst: men i fordum Dage, berettes at have været, i Sælbo-Sogn allene, 4, eller som andre sige, 6 til 7 Kirker; hvilket har megen Riimelighed. Vist nok er det, at denne Bygd maae, i forige Tiider, have været langt meere beboet, end den nu er: det viise de mange Steendynge og Agerreene, som sees overalt, i de tykkeste Skove, især paa den søndre Siide af Nea-Elv. Den beste og folkriigeste Deel af Bygden ligger nu omkring den østlige Ende af Sælbo-Søe, og et Stykke der oven for. Bemeldte Søe regnes vel for at være 3 Mile lang, men er dog neppe meere end 2½. Den er paa begge Siider indsluttet af meget høie Biærge, især paa den søndre Siide, hvilke paa sine Steder gaae steilbratte ned i Søen, men ere dog overalt bevoxne med anseelige Skove, bestaaende meest af Gran, deels ogsaa af Furru og Birk, m. fl. Især blev jeg, under Reisen, vaer en liden Skov-Strækning, paa den søndre Siide af Søen, som forekom mig mærkværdig, i den Henseende, at den bestaaer af lutter Birke-Skov, men er paa alle Kanter omringet af Grane-Skove. Uden Tvil maae Grane-Skoven her engang være bleven fortæret, af Skov-Ild, og efter den Birke-Skoven her faaet Overhaand: thi Erfarenhed lærer, at hvor Grane-Skoven her nordenfields afbrænder, der opvoxer, i dens Sted, gemeenlig ei Gran, men Birk.

Ved den østre Ende, viider Søen sig ud, der vige ogsaa Fiældene meere tilbage fra hinanden, og der bliver Landet derfor meere friet og aabet. De ei langt fra hinanden, paa begge Siider af Søen, liggende Gaarde giøre desuden Landstrækningen her smuk og behagelig. I den søndre Bugt af Søen, ligger den lille Øe, som man nu kalder Haaøya, tilforn, som jeg meener, Kongsholmen kaldet: men ved den Bugt, som

skiær

skiær sig ind mod N. eller N. O., ligger et District, eller endeel Gaarde, som man med et Navn kalder Indbygda. Herfra skiær sig, op mod Mæraker, en Dalstrækning, Biordalen kaldet, hvor tilforn har staaet Kirke, hvis smukt udgravne Dør endnu skal være at see paa Gaarden Garberg. Denne Dal er nu øde, men har tilforn været beboet og havt mange Gaarde, som berettes, i en stor Pest, at være blevne øde. Man vil meene, det synes ogsaa ganske riimeligt, at i den bekiændte Sorte Pest ere næsten alle Indbyggerne i Sælbo uddødde, og at i deres Sted har sat sig der ned en egen Folkefærd, af en sær Herkomst. Vist nok er det, at i nu værende Indbyggeres Levemaade, Skikkelse, Ansigts-Træk, samt Klædedragt og Udtale tildeels, er noget sært characteristisk, der skiller dem fra deres Naboer, fra Klæbyggerne neden for, men især fra Tydalingerne, oven for dem. I bemeldte Ting synes de temmelig at ligne Finnerne, og dette at giøre den Beretning ei usandsynlig, som blandt den gemeene Mand er giængs paa andre Steder, om Sælbyggenes Herkomst, og bestaaer i følgende. En Finn, saa beretter man, tog efter bemeldte Sorte Død, fra Sparboen eller Snaasen Veien giennem Skogn. Dette skeede i Høstens Tiid, da en Bonde-Pige, i bemeldte Skogn, stod i en Ager, og skar Korn. Denne bliver den forbigaaende Finn vaer, men tillige saa begierlig efter hans Selskab, at hun kaster sin Sigd eller Segel, løber efter Finnen, og giør ham Følge. De tage da tilsammen Veien til det øde Sælbo, hvor de satte sig ned paa den Gaard Leikvoll, eller paa en anden Gaard, tæt hos Sælbo-Søe. Fra dem skulle nu værende Sælbyggere have deres Herkomst, og herfra deres Tilbøielighed tilliige, til idelig at flakke omkring, og til en meere ureenfærdig Levemaade, saavel i deres Spiise, som i deres Huuse, end brugelig er blandt deres Naboer, især Tydalingerne, der ere særdeles nette og reenfærdige. Sælbyggene ere for Resten gemeenlig maadelige af

Vært,

stærke, føre, og taalige under Arbeide, skiønt de gaae langsomt dertil. De staae derfor meget silde op, om Morgenen, men arbeide desto længer ud paa Natten; i hvilket alt man vil sporre en Liighed mellem dem og Finnerne. De ere hurtige, dristige, forvovne tildeels og trættekiære; hvilket sidste de mange Processer viise, som de føre. De have skiønne stærke Heste, saadanne, som deres Brug og tunge Arbeide udfordrer; dem og deres Sæletøi holde Sælbyggene altiid i god og fuldkommen Stand; og i Udveiene, til svære Reiser, til at liide Ondt, at taale Fatiquer, sær for en Tiid, er ingen beder, end Sælbyggen.

Deres Agre driive Sælbyggene, eller de fleeste af dem, endda beder, end man skulde formode, efter de mange andre Haandteringer at dømme, som de have for sig: men de have hidindtil næsten bestandig brugt de samme Agre, saa at nogle meenes at være brugte, i nogle hundrede Aar, eller saa langt man kan erindre sig, af Mand efter Mand. De maae derover bestandig giødes; og man kan ei saae meere Byg, end saavidt man har giødet Ager: men uden Tvil giødes, paa de fleeste Steder, meere end skee burde; hvoraf skeer, at i Skin-Aar, som man kalder det, eller naar stærk Varme indfalder, afbrændes Sæden, men i Vaade-Aar, voxer den for stærkt i Straaet, og sætter for silde Ax. Jordarten er her fornemmelig Muld og Sand, og temmelig frugtbar. Den meeste Sæd er Havre, dernæst Byg, lidt Rug saaes ogsaa, deels Vinter-Rug, deels Vaarling, eller Vaar-Rug, hvilken sidstmeldte ansees for at være meere sikker, end hin, af Aarsag, at Vinter-Rugen ofte taer Skade af Frost, naar Sneen, som her ofte skeer, om Vinteren blæser bort, Regnveir derpaa indfalder, og siden Frost. Af Lin, Hamp, Humle avles her noget, men neppe til Huusfornødenhed. Under min Reise, havde saavel Stedets Prest, Hr. Provst Frugaard, som Betienterne ved Sælbo-Værk, især Hytteskriver

Busch og Oberstiger Viborg begyndt at driive Potatos-Avlingen, de sidste med temmelig Fremgang: men man torde ei giøre sig Haab om, at dette Exempel vilde hastig blive efterfulgt, af den gemeene Mand, som her, fremfor paa de fleeste andre Steder, er stiv, paaholden paa det Gamle, og Fiende af alt Nyt. Om Haver og Have-Sager maae her ei spørges, hvoraf intet gives, uden lidt hos de fornemste Indvaanere. Endnu mindre var her af Alderdoms Levninger eller Historiske Sager at opspørge.

Blandt Sælbyggenes gode Egenskaber kan regnes, at de ere gode Skyttere, især flinke Biørne-Skyttere, og at de spiise de skudte Biørne. Desse have ofte 3 Finger tykt Spæk over Kiødet, og en Biørn-Skinke har smaget Kiændere ligsaa godt, som en Svine-Skinke. Et Støkke godt Biørne-Spæk, til et Støkke Havre-Brød, eller Brød af Furru-Bark, er for Sælbyggen en Delicatesse. I Sælbo spiiser ellers Almuen, om Vinteren 4 Gange, men om Sommeren 5 Gange om Dagen. Til Frokost spiises gemeenlig Ost og Brød, eller Smør og Brød; til Duers Sild og Suppe, med Ost og Smør til, hvilken sidstmeldte Ret maae være tilstede ved alle deres Maaltiider; til Nons *) spiises Mælk og Brød; til Aftens den saa kaldte **Kaale**, en Ret, som laves paa følgende Maade. I en Portion Gryn og Vand kommer man et Støkke Kiød, eller i Mangel deraf, gamle Marvebeen; dette koges sammen, dog ei længer, end til det er halv kaagt, da man rører deri lidt Havre- eller Byg-Meel, indtil den heele Massa er tyk, som en Grød. Man lader det siden staae i en Kober-Kiedel, hvori det ofte bliver grøn-farvet af Spanskgrøn, men spiises dog med Appetit, og fordeies, uden Skade, af den haardføre Sælbo-Mave. Til denne Ret samler

(*) Noon kaldte de Gamle den Tiid af Dagen, naar Klokken er 3, eller mellem 2 og 3 Eftermiddag. Ordet bruges endnu i Norge. Derom kan ellers eftersees du Canges og andres Glossaria.

samler man i Sælbo Tønder fulde af Kiødbeen, hvilke man knuser, naar de skulle bruges, og kommer i bemeldte Kaale: men hos de Fornemmere, anvender man saadanne Been, til et andet Brug. Man kaager dem nemlig blandt hakket Eene- og Gran-Bark, og giver det unge Kalve til Føde, som trives vel deraf. Dette har forbenævnte Oberstiger Viborg, en duelig Landmand, med Fordeel forsøgt; samme har ogsaa af Erfarenhed lært, at naar man holder de unge Kalve inde paa Stald, det første Aar over, blive de langt større, og trives langt beder, end hvis man laer dem gaae ude. Denne Mand, tilliige med Bergskriver Busch, ville uden Tvil med Tiiden giøre her megen Nytte, med saadanne og fleere Forsøge i Landhuusholdningen. De have her begyndt at plante Potatos; de have her saaet adskillige Slags Erter, og opelsket Frugttræer. Paa Oberstigerens Gaard saae jeg, i Stedet for de ellers brugelige Torv-Tage, et nye bygget Fios eller Fæhuus, tækket med Bredder, og desse overstrøgne med Tiære og med Harpix af Gran, kogte tilsammen, der saae ud som en sort Fernis, og gav Taget et smukt Udseende. Samme forsikkrede mig, at han, efter 3 Skieppers Udsæd af Byg, har her engang høstet 10 Tønder; Bergskriver Busch, at han, efter 2 Skiepper, havde høstet 7 Tønder; saa frugtbar er Jorden her, naar den bliver ret dørket. Til Føde for Køerne, anvende, saavel her, som paa endeel andre Steder, gode Huusholdere deres Heste-Møg. Køerne spiise den med Begiærlighed, og triives vel deraf, sær naar Møgen kaages og blandes med lidt Meel, da den ædes endogsaa af Heste selv, af Faar, af Giæs, Høns og Ænder. Paa bemeldte Maade tillavet, og blandet med Høefrø, tiener den ogsaa til at fede Sviin, og til at opføde Kalkunske Kyllinger.

Det mangler Sælbyggerne ikke paa Leiligheder, til at fortiene Penge, og at fortiene noget anseeligt deraf, efter dette Lands Leilighed. Man

har efterregnet, at Sælbo-Sogn allene i et Aar har fortient 12 til 13,000 Rigsdaler. Foruden Agerbruget, driive de, deels paa Mølle-Steene at bryde, tilhugge og kiøre til Throndhjem, for der at sælge til Kiøbmændene; deels paa Kull, Rust-Veed, Sæt-Veed og andre Materialier, at virke, hugge og fremkiøre, fornemmelig til Sælbo Kober-Værk, for en Deel ogsaa til Mostadmarkens Jærn-Værk; deels paa Malm eller Kober-Erts at fremkiøre, fra Gruverne, til Sælbo-Værkes Smelte-Hytter; deels paa Kober, Proviant og Materialier at transportere, fra og til Sælbo-Værk, først mellem den og Sælbo-Søe, siden over den, til og fra Teian, hvor bemeldte Ting modtages eller afleveres af Klæbyggene, som føre dem til eller fra Throndhjem. At jeg her intet skal tale, om Hesteprangeriet, som de fleeste af Sælbyggene driive, og hvorved en blandt dem, en Niels Belan eller Bele især, har i vore Tiider indsamlet endeel Penge. Men alt dette fordrer stærke, gode Heste, og strængt Arbeide; hvorover ogsaa Sælbyggene spiise stærkt, saa de fortære selv alt hvad de avle af deres Gaarde, og overlade lidt eller intet deraf til andre. Det giver ogsaa Anledning til Svir og Vidtløftighed. Sælbyggene ere derover i Udraab for at være store Brændevins-Drikkere, en Drik, som til Landets og Indbyggernes Fordervelse, har saavel her, som paa andre Steder, taget alt for meget Overhaand. Endelig forsømmes derved Agerdyrkningen alt for meget, der her er og bør være Bondens sikkerste Handtering. Især skal den megen Tiid og det meget Arbeide, som Sælbyggene anvende, paa bemeldte Møllesteene at bryde, hugge og fremkiøre, have i seenere Tiider været dem til større Skade, end Fordeel. Almuen fortærer, under denne Handtering, den beste Deel af sine Føde-Varer; den hendriiver, ved den Leilighed, en stor Deel af Tiiden ved Lediggang og Drik; og ved det man har dreevet dette Brug alt for stærkt, og frembragt til Kiøbstæden fleere Steene, end

man

man der kunde afsætte, har man bragt dem i saa slet Priis, at det derpaa anvendte Arbeide, med Bekostning, ei bliver betalt.

Denne Handtering er for Resten et stort Beviis paa Sælbyggenes Hurtighed og Drivt, til Arbeide, til Foretagender, hvorved noget kan fortienes: men uvist, naar de først have begyndt dermed. De Qværn-Biærge, hvori de bryde deres Møllesteene, ligge i en vidtløftig Strækning, paa Grændserne mellem Sælbo og Mæraker, i Størdalen. Desse Biærge have deres ordentlige Gange, liigesom Erts-Biærgene, deres Fallende mod Vest, og strygende mellem N. og S. Gangene afknibes og overskiæres ofte, af andre Biærgarter, og Gangsteenen bestaaer af en blødagtig Graa-steens-Art. Steenarten, i Qværnbiærget selv, er et mørkt Skimmer, der sidder meget tæt tilsammen, og derved sammenbinder de smaae lysegraae Qvartz-Gryn, samt de adskillige smaae Granater, eller Tyter, som de her kaldes, hvilke sidde deri *). Cronstedt beretter **), at Bergarten er en Murksteen, Petra micacea, granatis & basaltibus immixta, at den er haardere, end dens Slegtning, som findes i Grændse-Fiældene, mellem Jæmtland og Findlierne; og at den har større Granater. Driven eller Brydningen skeer omtrent, paa Bergværks-viis, tilforn med Huggen og Udkiling, nu med Minering, hvorved Driven gaaer lætter. Arbeiderne ere inddeelte i visse Partier eller Lav, og Værket selv i Parter eller Actier, hvilke gaae i Arv, og ved den Leilighed deeles ofte i mindre Parter. Endeel Gruver ere allereede temmelig dybe, og maae ved Pumper holdes tørre. Endskiønt Arbeidet derover bliver alt meere og meere besværligt, men Fordeelen minder, eller retter ofte til Skade, saa gaae dog Sælbyg-

 gene

*) See Calms Resa til Amerika. Tom. 1. p. 65.

**) See hans Jämtlands Miner. Histor. i Sv. Vet. Acad. Handl. Vol. 24. pag. 277.

gene dertil, som til en Høitiid. Saasnart er ikke deres Høst til Ende, førend de strax begive sig didhen, forsynede med det beste, de kunne tilveiebringe, af Mad- og Feede-Varer, da de sætte alle deres Ære deri, og ingen vil, i dette Tilfælde, ansees for ringer, end den anden. Man har der Boder og Hytter, i hvilke man opholder sig, og hvor man, naar Bu-Veir, som man kalder det, eller ondt Veir indfalder, saa at man ei kan arbeide, fornøier sig, i samlede Selskabe, med hinanden. Saaledes hendriives Tiiden, liige fra Michels-Dag omtrent, til henimod Juul. Paa Vinter-Føret kiøres de udminerte Klosse hjem, hvor de tilhugges, men de tilhugne Steene føres siden, over Sælbo-Søe, til Throndhjem, hvorfra de udskibes, fornemmelig til Christiansands og Christianiæ Stifter i Norge.

Efterat jeg havde opholdt mig nogen Tiid, paa Prestegaarden, benævnte Nested, for at besee Kirken, og indhente de Efterretninger, som der vare at faae, saa reiste jeg derfra, til Sælbo Kober-Værkes store Smelte-Hytte, som ligger omtrent ½ Mil fra Kirken, mod Østen, hos en Tvær-Elv, kaldet Mollenaa, som her, fra Norden af, nedrinder i Nea-Elv. Bemeldte Hytte har 3 Smelte-Ovne og en Gar-Ovn. Tæt hos den ere Huuse, paa den vestre Siide, for Berg-Skriveren, Hr. Busch, hos hvilken jeg, i et Par Dage, blev meget høflig beværtet, paa den østre, for Hytte-Skriveren; ei at tale om andre Bygninger, indrettede til Hyttens Fornødenheder. Sælbo Kober-Værk er blevet drevet og driives endnu, liigesom de andre Nordenfieldske Kober-Værke, af et Participantskab, hvoraf de fleeste boe i Throndhiem, vel nu paa en føie Tiid, med nogen Fordeel, men tilforn med Forliis. Værket ligger vel paa et fordeelagtigt Sted, i Hensigt til de nærliggende Skove, samt til Transporten til og fra Throndhjem, som ei er for lang: men dets meget vidt adspredte Gruver,

og

og den derved foraarsagede meget kostbare Transport derfra til Hytten, vare Værket meget besværlige; hvorover man, ved Ao. 1770. omtrent, anlagde en nye Hytte, paa Grændserne af Mæraker, til megen Fordeel for Værket. Ved denne Hytte er Smeltningen allereede større, end ved den gamle. Sælbo Kober-Værk blev først begyndt og anlagt Ao. 1713., da Muthungs-Ret derpaa blev tagen, udstedt den 26de Januarii, af Værkets første Bergskriver, Povel Madsen Holst, efterat man havde fundet endeel nye Erts-Skurfer, i det Fiæld Høiaasvaren, i Floran, i Sælbo-Sogn *). Med Smeltning blev giort Begyndelse Ao. 1717.: men dette skeede, med saa liden Fremgang, at Værket blev igien nedlagt Ao. 1727., efterat der vare smeltede 19,235 Tønder Malm, men deraf ei udbragt meere, end 931, endeel sige 967, Skippund Kober, hvilke indbragte kun 67,192 eller 70,000 Rigsdaler, hvorimod Bekostningerne paa Værkets Drivt stege til 97,149 Rigsdaler, saa at Participanterne i Værket derved tabte henved 30,000 Rigsdaler **). Dette uagtet, havde de kiække Sælboiske Bønder Dristighed og Mood nok, til at optage Værket igien, paa deres egen Bekostning, Ao. 1734., efterat have faaet Told- og Tiende-Frihed: men dette skeede atter med Tab; hvorover de Ao. 1738. solgte Værket, for 3000 Rigsdaler, til nu afgangne Raadmand Hans Horneman, som med en priisværdig Standhaftighed fortsatte Værkets Drivt, skiønt med næsten bestandigt Forliis, til sin Død 1764., da adskillige, ved Kiøb, bleve Participantere deri, og Værket siden, med nogen større Fordeel, er drevet. Nogle Actier i Værket vare allereede Ao. 1761. solgte til andre. Til Aar 1772. inclusive, ere i den Tiid, ved dette Værk, smeltede 43,505 Tønder Malm,

*) See Holbergs Danmarks og Norges Beskrivelse, edit. 1729. p. 46.

**) De havde søgt om Told- og Tiende-Frihed, men den blev dem negtet.

Malm, og deraf udbragte 5036 Skippund Kober. I de 10 Aar, fra 1763, til 1772, blev af Malm og Kober følgende frembragt:

	Tønder Malm.	Kober. Skipp. Lpd. Pd.	pro Cento.
1763.	1634½.	207. 19. 6.	12. 19. 4.
1764.	1715¾.	225. 7. 4.	13. 6. 6.
1765.	2037¼.	272. 5.	13. 7. 4.
1766.	758⅜.	118. 14. 10.	15. 13. 4.
1767.	1433⅞.	173. 3. 10.	12. 1. 8.
1768.	1068¼.	158. 1. 2.	14. 15. 15.
1769.	2397⅜.	378. 2. 8.	15. 15. 8.
1770.	517⅜.	73. 7. 2.	14. 13. 12.
1771.	2324¾.	385. 13. 12.	16. 11. 12.
1772.	2992½.	453. 15.	15. 3. 5.

I bemeldte 10 Aar ere da ved dette Værk virkede 2,642 Skippund Kober, hvilke, hvert Skippund, efter et Middel-Tal, beregnet for 70 Rigsdaler, giøre en Sum af 184,940 Rigsdaler, eller henimod tvende Tønder Guld, som Landet deraf har vundet.

Fra Sælbo-Værk, tog jeg Veien til Tydalen. Igiennem Sælbo sees de tydeligste Spor overalt, efter Nea-Elvens forige Løb, høit over de Steder endogsaa, som nu ligge meget høit over Elvens Rende. Neden

for

Kart over Grændserne, fra Fæmund-Siö, til Nom̄edalen, med tilgrænsende Destricter.

for Gaarden Brækſæt, mellem Kirken og Hytten, ſaaes iſær høie Mæle, og et kiændeligt Elve=Far, langt oven for nu værende. Oven eller øſten for Sælbo=Hytte, $\frac{1}{4}$ Mil omtrent derfra, løber atter en Tvær=Elv ned i Nea, kaldet Rot=Elven, over hvilken en Bro er, Rot=Brua kaldet. Benævnte Elv kommer fra endeel ſmaae Vande, nemlig Rot=Kiærnan, beliggende 2 Mile herfra mod N., og løber ned igiennem en Sæter=Dal, ſom man kalder Rot=Dalen. Ved bemeldte Bro bliver Hoved=Dalen meget tranger, end før, Biærgene ogſaa høiere, men ere dog overalt begroede med Grane=Skove, ſamt Birke= og Elle=Skov der imellem. Biærgaaſen paa den ſøndre Siide af Elven, kaldes her Stokaas. $1\frac{1}{3}$ Mil fra Sælbo=Hytte omtrent, løber paa ſamme Siide en liden Tvær=Elv, kaldet Raana, ſønden fra, ned i Nider=Elven, og danner, i det den falder ud i Hoved=Elven, en artig Caſcade. Endnu paa ſamme Siide, $\frac{1}{2}$ Fiærding omtrent derfra, løber atter en anden Tvær=Elv ned, ogſaa Sønden fra, ved Navn Auſtma. Her kan Elven Nid, paa mange Steder, vades over med Heſt, men Dalen er overalt trang. Ved Gaarden Tuſæt derimod, 2 Mile fra Hytten, viider Dalen ſig atter ud, og her begynder et lidet Bygdelav, kaldet Floran, ſom ligger temmelig friet, jævnt og aabet. Her løber Nider=Elven med en temmelig jævn og ſagte Strøm, men den er tilliige temmelig breed. Et Støkke oven for Tuſæt, paſſerer man den til Heſt, over til den Gaard Bakken, ſom er, paa denne Kant, den ſidſte i Sælbo; og ſiden ligger Veien, et Støkke, paa den ſøndre Siide af Nider=Elven.

Øſten for bemeldte Bakken, ligger en ſtor vidtløftig Skov=Strækning, ſom hører halv til Gaarden Bakken, eller Sælbo, men halv til Tydalen, eller den Gaard Hillemoan, den førſte i bemeldte Tydal. Fra den er til næſte Gaard, Græſlia, $1\frac{1}{2}$ Fiærd. omtrent, men midt imellem begge den Bro, Hillebrua, over Nea=Elv, hvorefter Veien atter gaaer

langs denne Elvs nordre Siide, men fra Bakken af næsten bestandig giennem Skove, over Myrer og Klopper. Fra Tusæt regner man at være 1½ Mil omtrent, til næste Skiftested, Græslia, sønden for hvilken Gaard, paa den søndre Siide af Elven, det Fiæld Hylling ligger, hvorfra en Tvær-Elv nedløber i Nea, et Støkke vesten for Græslia: men ¼ Mil østen for nysnævnte Gaard, løber atter, paa samme Siide, en anden Tvær-Elv i den, Heina kaldet, giennem den Dalstrækning, Heindalen, fra det Fiæld, Heinvola, liggende i Sør fra oftnævte Græslia. Derimod kommer norden fra, fra det Fiæld Meelshogna, eller fra endeel Myrstrækninger mellem det og Fiældet Ruten, den Elv Dvæla, der løber ned i Nea, et Støkke vesten for den Gaard Aune, paa hvis Grund Tydals-Kirke nu staaer, ¾ Mil omtrent vesten eller neden for den Gaard, Kirkvollan, hvor den stod tilforn, men blev fløttet derfra Ao. 1696. Fra Sælbo Kirke, til Tydalens, førend denne blev fløttet, regnes i Reformatsen Veien for 7 Mile, og fastsættes, at i den skulde kun 4 Gange om Aaret holdes Tieneste. ⅛ Mil oven eller østen for bemeldte Aune, løber atter norden fra en Tvær-Elv ned i Nea, Leedolja kaldet, en stor Elv, ei mindre end Nea selv, efter Foreeningen med hvilken, Nea breeder sig her ud, og bliver anseelig stor. Over Leedolja er en Bro, men ⅛ Mil østen for den, har Nea en stor Fos, Kista-Fossen kaldet.

Fra bemeldte Aune, regner man at være 1½ Mil, til den længer op mod Østen eller S. O. liggende Gaard, Aas, kort fra og oven for hvilken, den Elv Tya, sønden fra, løber ned i Nea, hvilken her, ¼ Mil omtrent fra Aas, har en Bro, over hvilken man atter kommer til den søndre eller sydvestre Siide af Nea. Denne sidstnævnte berømte Elv har sit Udspring, fra Jæmteland, 3 Mile omtrent østen for Grændsen, fra de Fiælde, Helags-Stotan, eller Helags-Fiældene, hvilke ligge paa

Grænd-

Grændserne, mellem bemeldte Jæmteland og Herdalen. Bemeldte Fiælde ere vel et naturligt Grændse-Mærke, eftersom Vandet løber herfra, baade mod Vesten og Østen: men ved Grændse-Commissionen ansaae man det længer hen mod Vesten liggende Fiæld, Skarfdorra, for et saa bekiendt Svensk Grændse-Mærke, at Grændsen der blev fastsat *). Tydalens Grændser, mod Jæmteland, begynde da, ved Skarfdørra, hvorhen Grændse-Linien, mellem Norge og Herdalen, gaaer fra Vonsio-Gusten af, et Grændse-Fiæld, beliggende østen for Fæmunds-Søen: men fra Skarfdørra, gaaer Grændsen til dete Grændse-Fiæld Sylan, og derfra viider til det Fiæld Glukken, ved Mæraker, næsten liige mod Nord. Mellem bemeldte Sylan og Skarfdorra, løber Nea- eller Nider-Elven over Grændsen, efter at have taget til sig, den saa kaldte Biskops-Aa, som sønden og vesten fra falder i den, saa at den er allereede en stor Elv, førend den kommer over bemeldte Grændse. Siden taer den imod den saa kaldte Ikorns-Aa, som kommer fra Sylans sydvestre Siide, fra Ikornsdorra, og løber derpaa mod V. eller N. V., sønden og vesten forbi det Fiæld, Øye-Fiældet, som ligger et temmeligt Støkke inden eller vesten for Grændsen, og hos det, dog adskilt derfra, det Fiæld Ruten, vesten for hvilket ligger forbenævnte Fiæld Meels-Hogna, men norden for det, det Fiæld Fonga. Ved bemeldte Øye-Fiæld ligger det Vand, Øyesanden, i hvilket, fra Sylans vestre Siide, falde de saa kaldte Fisk-Aaer, men ud af det igien den Elv Eistna, som fra N. O. af falder ud i Nea, oven for bemeldte Gaard Aas, hvor denne Elv har mange Fosser, blandt dem en betydelig stor Fos, strax neden for omtalte Bro, som her er over den. Her falder ogsaa Tya, igiennem adskillige Fosse, ud i Nea, hvilken Tya-Elv kommer fra S. O. omtrent, fra det saa kaldte Mo-Vatn.

*) Sidstanførte ere Marelii Ord, i Sv. Vet. Acad. Handl. Vol. 24. p. 291.

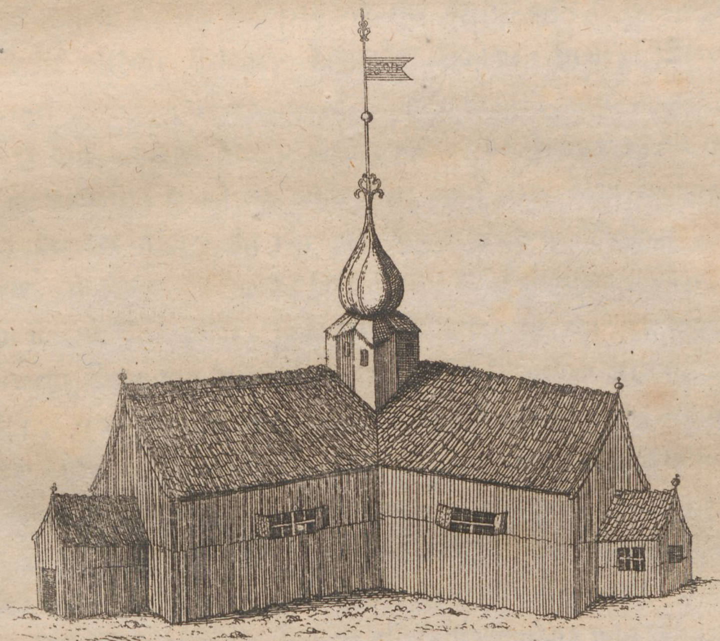

At Tydalen har, af nysnævnte Elv Tya, faaet sit Navn, er ei at tvile paa. Men mærkeligt er, at Navnet Tydalen strækker sig viidere, end Tya rækker, og at Dalen har heller faaet Navn af den, end af Nea, en meget større Elv, og som igiennemløber en større Strækning af Dalen, end hin Elv, som løber kun igiennem den øverske Deel af Tydalen, der strækker sig hen imod Østerdalen og det Søndenfiældske. Dette giver en stor Formodning, at af den heele Strækning, igiennem hvilken Tya og siden Nea løbe, er hvad som ligger omkring Tya allerførst blevet beboet, og det, som synes mig riimeligst, fra Østerdalen af: thi de her vesten for Grændse-Fiældene beliggende Fiæld-Strækninger, hænge ei sammen med hine bemeldte Grændse-Fiælde, men der er mellem dem fladt liggende Myre- og Marke-Strækninger, over hvilke falder en aaben og ei vanskelig Overfart fra Øster- til Ty-Dalen, sær ved Vinter-Tiide, naar Elve, Søer, Myrer ligge tilfrosne. Fra Tydalen af maae desse Steders første Bebvere have derpaa udbreedet deres Besiddelser til Sælbo, men for det første brugt de Districte kun som Sæter-Volle, til Fædrivt, til Bue-Havne; hvilket Sælboes rette og gamle Navn, Sælabu, noksom viiser: thi Sæl, Sælohus bemærker i vort gamle Sprog, et Huus i Skoven, i Udmarken, bygt især for dem, som der vogte Qvæg, saadanne, som vore Sæter-Huuse nu ere, indtil man efterhaanden ogsaa der begyndte at anlægge Gaarde; men at Klæbo, i det mindste, for dens øverste Deel, er igien, fra Sælbo af, bleven bebygget, derom har jeg tilforn anført min paa Riimelighed grundet Formodning.

I Tydalen ere, for nærværende Tiid, kun 27 Gaardmænd eller Bønder, og 5 Huusmænd. Blandt Gaardene ere kun tvende Odels-Gaarde, nemlig Græslia og Aune; de øvrige ere Bøxel-Gaarde, som deels tilhøre den Skøllerske og Angelske Familie, deels ere Kirke- eller

Preste-

p: 52.

TYEDALS KIRKE

Preste-Gods. Af Militaire ere her 10 Skieløbere. Folkemængden synes da vel at have her noget tiltaget, siden Ao. 1589., da her vare kun 10 Bønder: men hvilken Mangel dog paa Indbyggere, for et District, af 6 til 7 Miles Længde! det meeste ligger her derfor øde og ubeboet, og her findes Gaarde, saasom Græslia især, hvis Eiendeele og Marke udgiøre en Strækning af 5 Norske Mile. Men at Landet har, i de ældre Tiider, været langt meer beboet, det sees overalt, og det viise de mangesteds, endogsaa i de tykkeste Skove, liggende Kjæmpe-Haue, Steenrøser og Agerreene.

I den nederste Deel, som grændser til Floran og til Sælbo, er Tydalen temmelig trang og indkneben: men naar man kommer op mod Aune, breeder Dalen sig ud, paa begge Siider, Beliggenheden bliver smukkere, Udsigten friere, de høie Fiælde viige liigesom tilbage, man seer kun maadelige Biærgaase, samt slette Marke, og Tydalen bliver en af de angenemeste Egne paa desse Kanter. Især er Gaarden Aune, hvor Kirken nu staaer, et af de smukkeste, om ei det smukkeste Sted, i den nu værende beboede Tydal. Gaarden ligger paa en stor jævn Mark: men Kirken er kun liden, bestaaende af 3de Fløie, der støde sammen i Midten, hvor Kirken har et lidet Taarn og Spir. Den er en af de saa kaldte Gave-Kirker, men har smukke og tildeels prægtige Ornamenter eller Inventarier, saasom et stort Døbe-Fad af Sølv, foræret af Stiftamtmand von Ahnen; tvende forgyldte Sølv-Kalke; og en Messe-Hagel af rødt Fløiel, med støbte Sølv-Billeder paa, foræret af General Budde. Paa Gaarden Aune har man ellers, for ei længe siden, havt et mærkværdigt Exempel, paa en rar Forfatning og Levemaade, liig den ældste Patriarchalske. Den der værende Bonde havde 3 Sønner; desse bleve alle givte, men de bleve dog fremdeles, som før, i deres Faders Huus og Famllie. Den Gamle var nu Forstan-

der, for den heele Familie, for sin egen, for Børnenes; han alleene stod for den heele Indtægt og Udgivt; og han holdt Cassen. Efter hans Død traadde den ældste Søn i hans Sted; han blev da Pater-Familias, eller Hoved for det heele Huus; han styrede for alt; alt, hvad som blev fortient, eller var tilovers, efter fælles Udgivter, blev lagt i en felles Casse, og deelt ved Aarets Udgang, imellem dem alle; og den heele Familie, 25 Siæle i Tallet, gik til hans Bord, saaledes, at alle Børnene spiiste ved et Bord, for sig selv, dog i Forældrenes Nærværelse og Paasyn, der spiiste ved et andet. Den ældste Broders Hustrue var som felles Moder, for dem alle; hun stod for Huusholdningen; hun sørgede for Mad-Lavningen, som overalt var reenlig og net; alle de andre stode og arbeidede, under hende, som Tienere. Men det synes at være Menneskene negtet, at nyde længe saadan Lyksalighed. Selskabet blev ved et Slags Spliid, Mistanke eller Misfornøielse ophævet.

Fra omtalte Gaard Aune er 1½ Mil til Aas, men derfra viider, mod S. V. omtrent, ¾ Mil til den Gaard, Fossan, saa kaldet af de mange Fosser eller Vandfald, som Elven Tya her har; og fra Fossan ¼ M. til Gaarden Løføya, som ligger sønden for Tya, hvilken her er temmelig breed, og man maae passere til Hest. Saa rart det er at see Kjæmpe-Haue i Sælbo, hvor mig intet af det Slags Mindesmærker forekom, saa almindelige eller giængse ere de i Tydalen. Foruden en temmelig stor Kjæmpe-Haug, beliggende ved Broen, over Dvæla-Elv; foruden adskillige deraf, som findes, deels paa Aunes, især paa Øster-Aunes Marke, deels paa den søndre Siide af Nea, liige mod Aune, ogsaa i de tykkeste Skove, deels ved Gaarden Kirkvollan, saae jeg ved omtalte Gaard, Løføya, hvor jeg, under Reisen, tog mit Natte-Herberge, fire Støkker deraf, østen for Gaarden tæt hos Veien. Dette viiser, at Tydalen har, i de

hedenske

hedenske Tider, havt store og anseelige Mænd til Beboere, og ei faa af dem, langt fleere, end Sælbo, hvor, for det meste, kun Folk af den ringere Almue synes at have boet. Samme Beskaffenhed have de fleste Steder her til Lands, i fordum Dage havt, tvertimod nu værende, at de øverst ved Fiældene, de høiest op i Landet liggende Dale-Strækninger have været stærkest beboede, og beboede af de fornemste Familier; ligesaa og de yderst ved Havet, de der beqvemmest, for Søerøveriet, beliggende Kyster, Næsse og Øer.

I Udmarkene uden for benævnte Gaard, Løsøya, saaes deilige slette Volle, overalt græsvoxne og frie fra Steene. Desse maae da i fordum Dage have været opryddede og dyrkede; det samme kan siges, om den heele Strækning, langs begge Siider af Tya, af Stue-Siøen, med viidere, som nu ei bruges til andet, end Sæter-Volle, skiønt Jordmonnet er meget godt og beqvemt til Dyrkning, bestaaende af sort Muld-Jord, med rød-agtig Sand derunder. En Mil omtrent fra Løsøya, mod S. O. ligger den Søe, Mo-Vatne, igiennem hvilken Tya løber, som kommer fra en anden, henimod 2 Mile længer hen mod S. O. eller S., liggende Søe, som man kalder Mo-Sio. Men i den sydøstre Ende, af bemeldte Mo-Vatn, nedløber en anden Elv, Grona kaldet, der kommer sønden fra, eller noget meere vestlig, fra den Søe, Grøn-Siøen, liggende ½ Mil fra Mo-Vatne, i hvilken Søe (Grøn-Siøen) bemeldte Grøna udløber fra Sønden af, fra de Fiælde Grønvola og Ryp-Kletten, hvor den har sit Udspring. ¼ Mil fra Grøn-Søen mod S. ligger den saa kaldte Tydals- eller Grøn-Sio-Gruve, en Kober-Erts-Gruve, som tilhører Sælbo-Kober-Værk, og er her, for nogle Aar siden, optagen.

Fra Løsøya, til den øverste Gaard i Tydal, Stuedalen kaldet, ere tvende Mile. Veien didhen gaaer over en høi Fiældaas, Knollen kaldet, der

der oven paa er kun bevoxen med Fiæld-Birk, men for Resten er den heele Vei besat med skiøn Birke-Skov. Paa det øverste af bemeldte Knoll, faldt endeel af Biærgene mig i Øinene, ved deres besynderlige Dannelse. Man seer der en temmelig dyb Dolp, strækkende sig omtrent mellem S. O. og N. V., langs hvis søndre Siide, ligge jævnsiides hos hinanden endeel smaae aflange Biærg-Knolle, flade oven paa, men næsten tværbratte paa Siiderne, stigende og faldende omtrent liigesom Bølger. De strække sig omtrent fra N. O. mod S. V., og liigne meget Biærgene i den saa kaldte Størdals-Port, paa hvilke en Tegning skal gives i Reisen giennem Størdalen.

I Skovene, under Veis mellem Løfeya og Stuedalen, saaes adskillige Kiæmpe-Høie og Steenrøser, der viise, at denne Landstrækning har tilforn været opryddet og beboet. Mig blev desuden berettet, at paa adskillige Steder, i Udmarkene og Skovene, saaes øde Huus-Tomter. Kaster man Øiet, til de mange her overalt liggende skiønne jævne Plainer og frugtbare Marke, bliver man ogsaa strax vaer, hvor uliige meere, end nu, Landet maae tilforn have været dørket. Desse Steder burde altsaa vist tiene til andet, end til Høe-Slætter eller Sæter-Pladse, for nogle faa Gaarde, hvilke nu eie store Strækninger deraf, f. Ex. Græslia, Sæter-Volle, paa den nordre Siide af Nea, i en Strækning, af meere end 5 Mile, liige indtil Grændserne; og fortiener noget Sted Nordenfiælds meere at opryddes og beboes, som de fleeste fortiene, er Tydalen, fornemmelig dens øverste Deel, vist nok et af de fornemste og vigtigste deriblandt: men da maatte det skee, paa en Maade, som ei blev nu værende Beboere til Fornærmelse; ei heller burde de nye opryddede Marke, efter mine Tanker, strax anvendes til Agerbrug, men fornemmelig, og for det første, til Qvæg-Avling, hvortil desse Steder ere særdeles beqvemme, formedelst de her

værende

værende feede Græsgange, hvilke give de her til Lands bekiændte, og for deres Fedme meget udraabte Tydals-Oste, som i ingen Ting vilde give de Engelske Oste efter, om ei overgaae dem, i Godhed og Smag, dersom Vedkommende kun ret forstode at salte, presse, og paa anden Maade behørig at behandle dem.

Tydalen har adskillige Gange lidt meget, ved fiendtlige Indfald. Dens Gaarde ere, især af de Svenske, tvende Gange blevne afbrændte. Den første Gang skeede det, i den saa kaldte 7 Aars Krig, da de Svenske, efterat have afbrændt endeel Gaarde i Sælbo, deriblandt Prestegaarden, ginge derfra til Tydalen, og herfra over Fiældene, til Aalen, men efterlode sig, som berettes, intet Huus i Tydalen, der jo blev afbrændt, foruden et Stabbur, paa Gaarden Græslia, som endnu der staaer. Det blev mig viist, jeg fandt det i god Stand, og saae det Sted, foran paa Stabburet, hvor de Svenske havde hugget deri, for at fæste derved de ildfængende Sager. Er dette rigtigt, hvorom man ei har Aarsag at tvile, viiser det, hvor længe Træ-Huuse kunne vare. Den anden Gang, da de Svenske afbrændte Tydalen, var i Krigen mellem Kong Christian V. og Carl XI.: men i sidste Krig blev intet brændt. Den Svenske Armee, som havde staaet for Throndhjem, men vilde, efter Kong Carl XII. Død, vende tilbage til Sverrig, tog da i dette Øiemærke, Veien op igiennem Guuldalen og Holtaalen, i Forsæt, at gaae, ved Røraas, over Grændserne ind i Herdalen: men Røgtet om et anseeligt Partie Norske Tropper, der marscherede op igiennem Østerdalen, for at afskiære dem Passen, bevægede dem til at forandre det Forsæt. De toge derpaa Veien, fra bemeldte Holtaalen, over det Fiæld Bukkammeren *), hvor mange af dem omkomme,

*) Den Norske Chronike, Claussøns Oversættelse, p. 549., beretter, at Baglerne engang

komme, under Veis, til foromtalte Floran i Sælbo, og derfra viidere op ad Tydalen: men i Forveien, førend de ginge fra Holtaalen, havde de derfra sendt et Partie, paa 50 Mænd omtrent, over til Sverrig, med deres Post. Da desse komme tilbage, noget forstærkede, Juule=Aften 1718, var et Partie Norske, under da værende Capitaine, siden General=Major, Emahuus, kommet til Tydalen, og med dem komme bemeldte Svenske i en Skærmyssel, hos foromtalte Hillemo=Bro, hvor de Norske laae i en der opkastet Skandse. Een af de Norske blev skudt i den Skærmyssel, nogle ogsaa af de Svenske, som maatte trække sig tilbage. Men da den heele Svenske Armee derpaa kom op fra Floran, maatte de Norske redde sig ved Flugten; og da blev bemeldte Skandse af de Svenske opbrændt. Efter Ankomsten til Tydalen, lavede de sig strax til at gaae hjem over Fiælдene. Efterat have taget med sig tvende Veiviisere i Tydalen, hvoraf den eene frøs ihiel paa Fiældet, den anden siden døde i Sverrig, begave de sig til Fiælds, ved Østby, den øverste Gaard, i Tydalen, paa den nordre eller nordøstre Kant, liggende omtrent 1½ Mil fra Græslia, og toge Veien over forbenævnte Vand, Øyesanden, mellem Sylan og Ruten, for ved søndre Enebogan, og ved den vestre Siide af Snasafiældet, i Jæmteland, at komme over til Handøl *), over en Fiældstrækning, som er en af de besværligste. Fra Tydalen, til bemeldte Handøl, ere 8½ Svenske Mile. De ginge til Fiælds, selve Nye=Aars Dag Ao. 1719, efter gammel Stil: men da de havde naaet Heiden af Fiældet, bleve de over=

engang toge Veien, fra Sælabu, til Østerdalen, over Skaanefiæld. Dette maae uden Tvil have ligget paa desse Kanter.

*) See noget viidere om denne Marsch, J. O. Hagströms Jæmtlands Beskrifning, pag. 67., og Marelii Anmærkninger om Grændserne, i Sv. Vet. Acad. Handl. Vol. 24. p. 303.

overfaldne, af en forskrækkelig Storm fra N. V., der førte en overmaade Mængde Snee, og en giennemtrængende Kulde med sig. Dette tilliige med Mangel paa Veed, hvoraf ikke det mindste var at finde, foraarsagede, at mange døde den første Nat derefter, men mangfoldige fleere, de tvende følgende og fleere Nætter, da mange vare 4, 5 til 6 Nætter ude paa Fiældene, førend de naaede Handøl. Capitain Emahuus, som med et Par hundrede Norske Skieløbere satte efter de Svenske til Fiælds, da Veiret havde lagt sig, fandt de døde Kroppe, deels liggende i Hobetal, deels staaende, deels siddende i Slæderne, med Hestene for, deels ganske overhyllede med Snee, deels siddende paa Marken, hvor de, af Børse-Skaftene, havde optændt en Ild, for ved den at opvarme deres forfrosne Legemer *).

Stuedalen, den øverste Gaard i Tydalen, mod S. O., som vi seenest forlode, ligger ved den sydøstre Ende af den saa kaldte Stue-Siø, som er omtrent ½ Mil lang. Omtrent i Øst fra Stuedalen, ligger den saa kaldte Skarfdørra, kun 1 Mil derfra. Stedet har faaet Navn deraf, at tvende store og høie Biærg-Knolle her støde saa nær til hinanden, at derimellem er kun en Aabning, som en fuldkommen stor Gade, hvilken seer ud langt fra, som en Dør. Herigiennem ligger nu en almindelig Lande-Vei, imellem Norge og Jæmteland **); og mens Jæmteland tilhørte Norge, gik ogsaa derigiennem den ordentlige Post-Vei, baade til bemeldte

*) Blandt de Ihielfrosne blev General-Major Zöga funden, hvis Kaarde og Breve bleve bragte til General Budde. Foruden ham fandtes en anden død Officier, hvis Hund laae endnu levende paa den Dødes Brøst, og vilde ei forlade ham, men døde paa Stedet.

**) See noget herom hos Dan. Tilas, i Utkast til Fäderneslandets Mineral-Historia. pag. 63.

Jæmteland, og til Herdalen. Endnu tages Veien ofte herigiennem til Herdalen: men den almindeligste og mest brugelige Vei, fra Tydalen, til Jæmteland, er nu norden om bemeldte Sylan. En Aabning, i sidstnævnte Fiældstrækning, kaldes af bemeldte Aarsag, Ikorndorra, en i Skarsfiældene, som ligge sønden for Skarfdørra, har Navn af Skarsdørra. Om desse Passer har Olaus Magnus hørt fortælle, som sees af hans Histor. Gent. Septentr. pag. 74., hvor denne hans Beretning er især mærkværdig: at bemeldte trange Passe havde deels Naturen selv dannet, men deels vare de dannede og giennembrudte, paa de gamle Regentes Bekostning, til almindelig Beste, og Luften i dem saa kold, fremfor paa andre Steder, at man, midt om Sommeren, maatte klæde sig, som i den heftigste Kulde, hvis man, ved Luftens hastige Forandring, ei vilde, under Reisen derigiennem, staae Fare for Liv eller Helsen.

Ved bemeldte Stuedal, strax oven for Gaarden, saaes en lang Banke, som en Jord-Voll, opkastet i tvende Linier, der støde sammen i en ret Vinkel. Den synes at være anlagt, som et Slags Værn eller Forsvar for Gaarden, mod fiendtligt Anfald: men ingen vidste, naar eller af hvem, saa den derover maae være temmelig gammel. Paa Gaardens Marke saaes endeel Kjæmpe-Høie at ligge; hvilke tilkiændegive, at ogsaa dette Sted har, i gamle Dage, havt store og anseelige Beboere.

Reise til Røraas Kober-Værk.

Da mit Forsæt var, at reise, fra Tydalen over til Røraas, saa tog jeg Veien til Hest, fra Stuedalen, til Aursund-Siø, imellem hvilke Steder ere 4 Mile. Denne Vei reiste jeg, uden under Veis at stige fra Hesten, og mine Ledsagere, hvoriblandt en Bonde-Pige, som vare Fodgiængere,

gere, uden at hvile. Den heele Strækning er nu ganske ubeboet og udørket, naar man undtager endeel Sæter-Pladse og Sæter-Boder, som hist og her findes. Dog forekomme næsten overalt skiønne Birke-Skove og ypperlige Græsgange, de øverste Hoider og Biærg-Aase undtagne, hvor intet sees, uden den tørre Sand eller smaae Steene, med lidt Vidie og smaae Birk, lidt Mosse og Lyng. Her reiste jeg den 11te Julii over adskillige, der endnu liggende Snee-Dynger, saa haarde, at Hestene kunde gaae derover, uden at synke i, skiønt Veiret var meget varmt. Paa de lavere Steder stod Græsset meget høit og skiønt.

En liden Mil oven for Stuedalen løber Elven Tya ud af en Søe, kaldet Mø-Siø: men ¼ Mil omtrent sønden for bemeldte Mø-Siø, ligger den Søe Langen. Imellem disse tvende Søer maae være det mellem det Nordenfiældske og Søndenfiældske høiest beliggende Sted: thi fra Mø-Siøen løber Vandet til den Nordenfiældske Siide; fra Langen derimod løber Vandet til det Søndenfiældske, ned i en anden Søe, kaldet Stor-Rin. Hvorhos dette er mærkværdigt, at de vesten for den store Fiæld-Kiøl, der strækker sig mellem Sønden og Norden omtrent, beliggende Fiælde- og Biærg-Strækninger, der ligge mellem Øst og Vest, hænge ei ganske sammen med bemeldte Kiøl-Fiælde, men ere skildte fra dem ved mellemliggende Dale- eller Myre-Strækninger; og i saadan Dale-Strækning ligge nysnævnte Søer, mellem Grændse- eller Kiøl-Fiældet, Skarsdorra, samt Skars-Fiældene, paa den eene Siide, og Begyndelsen af den Fiældstrækning paa den anden, som ligger mellem Tydalen, Sælbo paa den eene, Aalen, Holtaalen paa den anden Siide.

Bemeldte Aursund-Siø følger de Nordenfiældske Søers Strækning, som er mellem Øst og Vest, da derimod de strax sønden for den beliggende Søer, først Færagen, og siden den store Fæmunds-Siø ligge

mellem Sør og Nord. Aursunds-Siø er temmelig stor, mellem 2 til 3 Mile lang, men ei meget breed, undtagen ved dens østre Ende, hvor den deeles i tvende Greene, ved et langt udstikkende Næs, Tam-Næsset kaldet. Af bemeldte Greene kaldes den nordre, Bræk-Fiorden, af den Gaard Brækka, som ligger ved dens østre Ende, men den søndre, Aursunds-Fiorden eller Aursunds-Botn. Af denne Søe udrinder egentlig den store Glaama-Elv, den største i Norge; dog giver man den tvende andre Udspringe: det eene, fra Grændse-Fiældene, fra den vestre Siide af de saa kaldte Skars-Fiælde, lidt østen for det Grændse-Mærke, Knip-Roset, hvorfra denne Green af Glaamen løber sør ud i den saa kaldte Hyd-Siø, og derfra, under Navn af Hyd-Elva, giennem Hyllingdalen, ud i Aursund-Siø, norden for benævnte Gaard Brækka, sønden for hvilken en anden Elv, Borgen-Elv kaldet, udløber i Aursunds-Siø fra den Søe Bolagen. Den anden Green af Glaamen Elvs Udspring løber ud fra den Søe Riasten, liggende omtrent 2 Mile sønden for Stuedalen, i sør fra foromtalte Grønvola, paa Fiældene mellem Tydalen og Aursund-Siø. Fra benævnte Riasten løber den først, liige i Øst, ned i foromtalte Søe, Stor-Rin, men derfra mod Sør ned i Aursunds-Siø. Denne Arm af Glaamen passerede jeg under Veis til Hest, samt en anden mindre Elv, Kiæraa kaldet, der ogsaa, fra Vesten af, løber ned i Stor-Rin, kun ¼ Mil fra Glaamen.

Vi have tilforn nævnt et og andet af de her liggende Grændse-Fiælde: men for meere Tydelighed vil det ei være af Veien, at vi her opregne dem, som de ligge efter hinanden, fra Sønden mod Norden. Vi begynde her med det Grændse-Fiæld, Vaansiø-Gusten, mærkværdigt deraf, at ved det støde Grændserne, mellem Herdalen og Dalerne i Sverrig, sammen paa den eene, Grændserne mellem det Norden- og Søndenfiældske sammen

paa

paa den anden Siide. Paa dette Fiæld staaer derfor en Grændse-Røse. Vesten for det ligger Svukku-Fiæld, østen for den store Fæmund-Sio, en af de største i Norge, da den regnes for at være 12 Mile lang, fra hvilken sidstnævnte Fiæld ligger henved eller lidt meere end ½ Mil, og er henimod 2,268 Svenske Alne høit over Vandets Overflade i Fæmunden *). Dette Fiæld er et af de mærkværdigste i sit Slags. Oven paa dets vestre eller sydvestre Ende ligger en rund Biærg-Knoll, Svukku-Støt kaldet **), der ei alleene overalt er bedækket med en Hob Steen-Dynger af løse Steene, men ogsaa, hvilket især er mærkværdigt, bestaaer næsten heel og holden af Kuppelsteene, hvoriblandt endeel saa store, at de af en Karl ei kunne løftes, og saa fast sammenstøbte eller sammenbagede, i en flintagtig Sandsteen, at den heele Mässa er som det haardeste Graaberg. I de af Biærget nedfaldne Støkker ere de indeltede Kuppelsteene løsnede, hvilke bestaae af adskillige Slags Steenarter, saasom Sandsteen, skifferagtig Hornberg, Kalksteene. I den vestre Ende af Støten skyder sig ind i Biærget en Sandsteens Kiile, der er rundagtig mod den inderste Ende ***); og paa samme Kant, nederst ved Foden af Biærget, sees adskillige Grave, 2, 3 til

*) See Dan. Tilas Rön om Svukku-Fiell, i Sv. Vet. Acad. Handl. for 1743. Vol. 4.: men i Udkastet til Fädernel. Mineral-Historia, S. 32., sætter han Fiældets Høide for omtrent 2000 Alne. Steenarten i dette Fiæld er en grovkornet Sandsteen, som i de næstgrændsende.

**) I Hensigt til de Navne: Hogna, Vola, Støt, maae her mærkes, at de Norske kalde de laveste Biærge-Høider Klette, Jæmterne dem Ruar; dem der ere noget høiere, kalder man Volar; de over desse opstigende heede Hognar; de høiest liggende Støter. See herom ogsaa Cronsteds Jämtelands Mineral-Historia, i Sv. Vet. Acad. Handl. Vol. 24. S. 273.

***) See Dan. Tilas om nordre Mössevåla-Fjell, i Sv. Vet. Acad. Handl. for 1743. Vol. 4.

til 4 Favne dybe og breede, men 2 til 300 Alne lange, alle omtrent parallele med hinanden, og alle endes de med en Tvær-Grav, der i en ret Linie løber ud fra benævnte Støt. Paa Breddene af bemeldte Grave ligger en Mængde opkastede Steene. Alle disse Kiændemærke og Omstændigheder give tydelig tilkiænde, at Biærgets heele Massa maae engang have været blød eller flydende; og bemeldte Grave kunne ei vel være, uden en Virkning af Vandets hæftige Bevægelse, af en stor Oversvømmelse. Men hvorledes Vandet giøre saadan Virkning, hvorledes en Oversvømmelse have Sted, paa de høieste Fiælde, det bliver et Spørsmaal, som her ei kan besvares. De anførte Mærkværdigheder, der findes ved Svukku-Fiæld, liigesom ved endeel andre Grændse-Fiælde, burde derimod her saa meget mindre forbigaaes, som der, i denne Sag, findes saa megen Overeensstemmelse, mellem de høieste Grændse-Fiælde, og endeel andre, som ligge yderst ved Vester-Havet, ved Kysterne af Norge; hvorom viidere siden, paa andre Steder.

Norden for omtalte Vaansiø-Gust ligger den Søe Roggen eller Rog-Sioen, udaf hvilken først, og siden af en mindre Søe, Roasten, udløber den Elv Roaa, der rinder ud i bemeldte Fæmund-Siø. Denne Aa er mærkværdig deraf, at den, østen for Fæmunden, er Grændse mellem det Sønden- og Nordenfiældske, skiønt endeel af de næst derved boende, saasom de ved Muggen og Langen *), paastaae, at ved ½ Mil, sønden for bemeldte Roaa, har været det rette Grændse-Mærke, ved en stor der staaende Stolpe, hvorfra Grændse-Linien gik øster ud til Vaansiø-Gusten. Uden Tvil maae denne Stolpe være sat af de Svenske Commissarier, da efter den Roskildske Fred, Throndhjems Amt blev overladt til Sverrig; ved

*) Ere tvende smaae Søer, som ligge ved den nordlige Ende af Fæmund-Søen.

ved hvilken Leilighed, ogsaa paa denne Kant, adskillige Tvistigheder forefulde om Grændserne.

Fra Vaansiø-Gusten gaaer Grændse-Linien, mellem Norge og Sverrig, næsten liige i Nord, over det Fiæld, Skiborvola *), til det Grændse-Fiæld, Viggel-Skaftet, og viidere til Viggeln, hvilket sidstnævnte Fiæld, med Grændse-Fiældet Sylan, meenes blandt alle at være det høieste. Sønden for dette Fiæld ligge Mug-Siøene, og ved dem Ro-Fiældet, hvor Falke fanges **): men norden for det ligger et andet bekiændt Grændse-Fiæld, Ruten kaldet, der ei maae forbyttes med et andet Fiæld, af samme Navn, som ligger inden for Grændsen, paa den Norske Siide, blandt de Tydalske Fiælde. Paa Grændse-Fiældet Ruten, staaer en Grændse-Røse, og ved den gaaer en Vei, fra Røraas og Brække i Norge, over Grændsen, til Funesdal i Herdalen, hvor tilforn, paa den Norske Siide, stod en Mil-Stolpe, og paa den skrevet: „Til Gefle 41½ Mil. Til Funesdalen 2¾ Mil. 1628. O. V.„ Omkring Ruten bestaaer Biergarten af grov rød Granit, men Fiældryggen sønden for, fra Fæmuds-Siiden af, af fiin-grynet rød Granit.

Det næst norden for Ruten beliggende Grændse-Fiæld, er Hafthors-Støten, og siden viider hen de meere bekiendte Skars-Fiælde, hvilke igiennem Olai Magni Beretninger ere komne mest i Udraab blandt de Fremmede, der have kaldet alle her omkring liggende Fiælde Skars ɔ: Skarsfiælde. Vesten for desse Fiælde, ligger nu paa den Norske Siide, Fiældet Dalvola, samt Dalvola-Siø og Dalvola-Gruve, om hvilken sidst-

*) Kaldes ogsaa Skebro-Fiældet. Ved det gaaer en Vei, over Grændsen, fra Mugtorp, ved den nordre Ende af Fæmunds-Siøen, til Funesdal.

**) See Marelii Anmærkninger over Grændserne, i Sv. Vet. Acad. Handl. Vol. 24.

sidstnævnte, mellem de Norske og Svenske, have fordum været store Tretter og Striidigheder. I Nord fra Skars-Fiældene ligger foromtalte Skarfdorra, hos hvilken Tydalens Grændser, mod Jæmteland, begynde *): men fra Skarfdørra, næsten mod N. O., ligge de tilforn omtalte Grændse-Fiælde, Sylan eller Syl-Fiældene, uden Tvil saa kaldede, af deres høie og spidse Toppe, blandt hvilke den søndre Top er 1525 Alne høi, over et der under og $\frac{3}{4}$ Mil derfra liggende Sted ved Nea-Elv, paa den Norske Siide, hvor en Høe-Bod staaer, der tilhører Stuedalen. I den sydvestre Kant, af bemeldte Fiælde, er foromtalte Pas, Ikornsdorra, hvorigiennem den Elv Ikornsaaen løber, der falder ud i Nea-Elv **): men fra Sylans vestre Siide komme de saa kaldte Fisk-Aaer, hvilke falde ud i Oiesanden, hos hvilken Søe Oiefiældet ligger, et temmeligt Støkke inden for Grændsen, adskilt fra de andre Fiælde, saasom Ruten, norden for hvilket Fiæld ligger Fonga, men vesten for Ruten, Meelshogna. Fra Sylene gaaer derpaa Grædsen liige i Nord, til det Grændse-Fiæld Glukken, hos hvilket Grændse-Skiellet er, saavel mellem Tydalen og Mæraker, som Grændsens Begyndelse mellem Størdalen i Norge og Jæmteland. Naar man undtager Skarfdorra, ere alle desse Fiælde naturlige Grændse-Mærker, i Hensigt til Vanddraget.

Over Aursund-Sieen tog jeg Veien, forbi Gaarden Tamnæsset, til Bækosen, en Gaard, som ligger paa den søndre Siide af benævnte Søe. Veien over Søen var $\frac{1}{2}$ til $\frac{3}{4}$ Mil, men fra Bækosen til Bergstaden Røraas regner man at være $1\frac{1}{2}$ Mil, eller noget derover. Sidstmeldte Vei gaaer forbi Erts-Gruverne, Qvintus, Storvats (rettere Stor-

*) Skarfdørs-Lien eller Stuedals-Lien ligger under 62°, 55½'.

**) See og herom Marelii Anmærkninger over Grændserne, i Sv. Vet. Acad. Handl. Vol. 24.

Stor=Vola) eller Gamle=Gruven, den første og ældste Gruve, som her er bleven optagen, der endnu giver den riigeste Malm, samt foruden dem, forbi endeel andre her liggende, men nu forladte Gruver. Omkring ved Bækosen sees endnu endeel Birke=Skov, men for Resten er nuomstunder næsten intet af Skov og Træer at see, men kun overalt blotte steenede, med Sand bedækte og ufrugtbare Marke, naar man undtager de til Bergstaden næstgrændsende Strækninger, som af Berg=Arbeiderne, med meget Arbeide og store Bekostninger, ere opryddede til Enge eller Græsmarke, thi Korn voxer her ikke, samt for en stor Deel med Steen=Giærder indhegnede. Men tilforn have her overalt været store tykke Fyrre=Skove, ogsaa paa det Sted, hvor Bergstaden Røraas nu staaer, saa tykke, at man, for at finde Vei derigiennem, maatte blikke Træerne, som man kalder det, eller hugge et Støkke af Barken paa dem. En Rod af et Fyrre=Træ staaer endnu, til en Amindelse af dette, tilbage paa Bergstadens store Gade, uden for Rasmus Findes Huus. All denne Skov er nu her, vidt og bredt omkring, saa aldeles ødelagt, at kun nogle enkelte Fyrre=Træer sees i Nærheden af Bergstaden, og nogle Birke=Træer paa de opryddede Pladse.

Bemeldte Bergstad, Røraas, eller som Bønderne, uden Tvil retter, udtale det, Roroos, ligger henimod 16 Norske Mile fra Staden Throndhjem, omtrent mod S. O., ved Grændserne af Aggershuus=Stift. Førend Biærg=Værket her blev anlagt, boede kun 8 til 10 Familier her omkring i Fiældene, som nærede sig af Jagt; desuden var den Tid Gaarden Aasen, eller Hitter=Aasen, opryddet og beboet, som ligger strax norden for Bergstaden, samt Gaarden Roroos, beliggende $\frac{1}{4}$ eller $\frac{3}{8}$ Mil fra Bergstaden, mod Vest. Paa Gaarden Aasens Marke er Bergstaden bleven anlagt, og Værkets Bygninger opførte. Staden er temmelig stor, har endeel anseelige Bygninger, som alle bestaae i Træe=Huuse, og adskillige

 Gader,

Gader, en Kirke, et Skole-Huus, en stor og anseelig Smelte-Hytte, adskillige Proviant-Huse, med fleere. Bergstaden ligger paa den nordre eller nord-vestre, men de fleeste Værkets Bygninger, paa den søndre Siide af den Elv Hitter-Aaen *), som ei langt derfra nedløber i en anden Elv, Haa-Elven kaldet **), og giennem denne ned i den store Glaamen-Elv; imellem hvilken og Bergstaden, paa dennes søndre og vestre Siide, ligge store jævne Sand-Moer og Myre-Strækninger, hvilke nu, for en stor Deel, af Værkets Betiente og Arbeidere, ere med stort Arbeide og megen Bekostning, opryddede og dørkede.

Paa samme Siide af Bergstaden, ¼ Mil omtrent derfra, mod S. V. omtrent, er nu lagt en Broe over Glaamen, opført af Værkets Bygmester, Peder Ellingson, der saavel i saadanne, som andre Kunst-Bygninger, samt i Snedker- og Tømmer-Arbeider, er en meget erfaren og duelig Mand: men tilforn har Lande-Veien gaaet over Haanesset, samt over en Bro, der laae over Haaen Elv, da ved Sundet, hvor Broen nu staaer, var en Færge, paa hvilken man gik over Glaamen, der allereede her er anseelig stor og breed. En ¼ Mil fra bemeldte Bro, eller Sundet, mod S. O., ligger Gaarden Engan eller Tyvoll, den første Gaard, paa denne Kant, i det Søndenfjældske, hvis Marke strække sig liige ned til Glaamen Elv, midt i hvilken, omtrent liige ned fra Gaarden, staaer en stor Steen. Fra foromtalte Røa-Elv, og dens Udløb i Fæmunden, gaaer nu Grændsen, mellem det Sønden- og Nordenfjældske, over bemeldte Fæmund-Siø, til dens nordre Ende, og derfra liige til bemeldte Steen, Haa-

*) Den kommer fra Lille- og Store-Hitter-Siø, samt endeel fleere, som ligge østen for Røraas. Strækningen, hvorigiennem den løber, kaldes Hitter-Dalen.

**) Den kommer fra omtalte Søe, Færagen, først igiennem Haa-Siøen, siden igiennem Rambergs-Siøene.

Haasteinen kaldet, som Aar 1658, af de Svenske Commissarier, blev her sat til et Mærkeskiæl, i det Sted, at Grændsen, mellem det Norden- og Søndenfiældske, begyndte ellers strax norden for foromtalte Søe, Roasten, gik derfra til en Steen eller Holme, midt for et Næs, der stikker ud ved Fæmundens nordre Ende, kaldet Fæmunds-Klyfstein; viidere derfra til en Mærke-Steen paa Ramberget, liggende mod S. O. fra Røraas; saa derfra til en Steen, staaende i Glaamen, hvor den Aa, Gallaaen, falder i den, ogsaa Haasteinen kaldet; men fra den over bemeldte Gallaae, Killudals-Fiældet, og saa viidere.

Foromtalte Gaard, Engan, eies nu af Værkets Directeur, Peder Hiort, en i mange Ting kyndig, duelig og erfaren Mand, hvorpaa han har viist anseelige Prøver, ei alleene i Værkets Bestyrelse, men ogsaa i denne Gaards Drivt. Man seer her de deiligste, med smukke ranke Birke-Træer overalt besatte Enge, opryddede, med stor Bekostning, fra Tuer og Steene; man seer en regelmessig bygget og vel indrettet Gaard; man seer Marke, paa den eene Siide indhegnede, med det prægtigste Steengiærde, jeg nogensteds har seet, allereede da jeg saae det, 1200 Alne langt, trukket efter en Snor, og paa den Siide, som vender ud mod Lande-Veien, dets øverste Kant, mod Geedernes Anfald, at de ei skulle springe over, besat med jævne flade Steen-Heller eller tynde Fliser af Skiffer-Steene, hvilke findes her omkring af en Art, der lader sig let klyve, og arbeide eller danne, paa hvad Maade man vil. Man seer her desuden en Prydelse, som er rar paa desse Steder, rar næsten overalt Nordenfiælds, et Spring-Vand, som med den fiine Straale springer 14 Alne i Veiret, med den tykke noget mindre. Langs bemeldte Giærde gaaer her Lande-Veien, til det Søndenfiældske eller Østerdalen, der er trukken efter Snor, et temmelig langt Støkke, og saavel her, som paa andre Steder ved Rør-

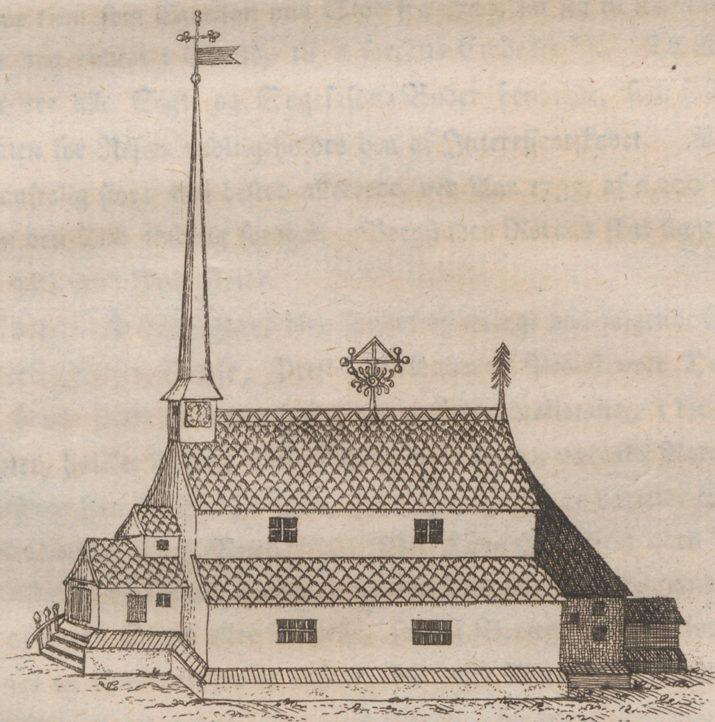

aas, anlagt med en Fliid og et Overlæg, som fortiener Berømmelse. Her begyndte man først med Veienes Forbedring og Istandsættelse Nordenfields, hvilke nu, til stor Nytte for Landet, og til ei mindre Berømmelse for Vedkommende, ere i den beste Forfatning. Under den, langs bemeldte Giærde, nye anlagte Vei især, har man ei alleene overalt trukket Tvær-Render, for at afleede Vandet, bedækkede med flade Steen-Heller, og derover med Jord, men ogsaa desuden, for at faae Veien tør og fast, paa sine Steder, ladet den i Midten opgrave, kaste deri først Eene-Buske, siden Steene, og derpaa jævne det alt med Jord.

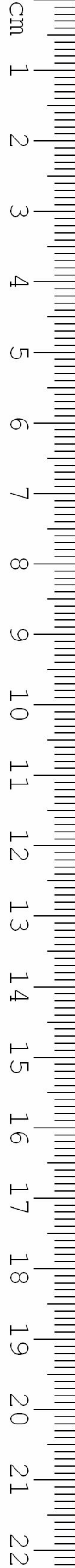
Roraas-Kirke er en anseelig Træ-Bygning, bestaaende af dobbelte Vegge, hvoraf de inderste eller høieste hvile paa Træ-Pillere. Den har et høit Spir, og er indvendig meget smukt udstafferet, med historiske Malninger, der forestille Christi Historie. Den har ogsaa et Orgel og en Organist. Midt paa Skillerummet, mellem Kirken og Choret, staaer Frid. 4ti Ciffer, der holdes af tvende Bergmænd, i deres da brugelige graa Dragt, med udslagne Hatte paa Hovedet, og knæside Kiortler. I Funten, strax ved og neden for Choret, paa den venstre Siide deraf, staaer Hans Olsen Aasens Skilderie, som først skal have opfundet Røraas Kober-Værk: men paa den anden Siide har Værkets første Bergmesters, Lossii, Monument staaet. Førend Bergværket her blev anlagt, laae dette District til Holtaalens Prestegiæld, og Aalens Annex-Kirke; efterat Værket Aar 1649 havde faaet Frihed, at lade bygge en Kirke, og denne Aar 1650 var bleven færdig, blev anordnet, den 7 Jun. samme Aar, at Holtaalens Prest skulde boe ved Værket, og derfor nyde af Aggershuus og Throndhjems Stifter, aarlig 80 Rigsdaler, af Værket 80 Specie Dalere: men dette giorde Prestekaldet alt for vidtløftigt, saa at Presten, Hr. Anders Pedersen Bernhoft, maatte derfor holde tvende Capellaner; denne

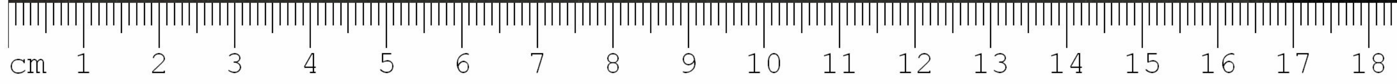
afstod

p: 70.

RÖRAAS-KIRKE.

afstod derover Røraas, som et frit Kald, til sin Sviger-Søn og Capellan, Hr. Peder Ditlefsson, ved Aar 1662; fra hvilken Tiid Bergstaden Røraas, med omliggende District, har været et Kald for sig selv, blandt hvis Prester den endnu levende, Hr. Peder Abildgaard, er en af de mærkværdigste, der nu i 52 Aar, fra 1726 af, har været Prest her paa Stedet, efterat have tient som Capellan paa Stod fra 1720, nu 83 til 84 Aar gammel, men dog endnu i Stand, til at forrette Embedet *). Til Kirkens Indtægter ere alle Sigt- og Sagefalds-Bøder henlagde, som falde ved Værket, men for Resten vedliigeholdes den af Interessentskabet. Meenigheden er anseelig stor: den bestod allereede, ved Aar 1733, af 2,200 Siæle, og er siden den Tiid anseelig forøget. Bergstaden Røraas skal ligge under den 62°, 34', 40'' Poli Heide.

Røraas-Kober-Værk blev fundet og anlagt paa følgende Maade. Hr. Anders Olssen Bruse, Prest i Meldalen og Provst over Dalernes Provstie, havde faaet Underretning, om en Erts-Anviisning, i det Biærg Rohammer, hvilket ligger 1 Mil omtrent østen for nu værende Røraas **). Herom tilskrev han sin Sviger-Søn, Lorentz Lossius, da værende Schichtmester ved Qvikne Kober-Værk ***). Ved Kong Christian 4des Anordninger, Anstalter og Opmuntringer, vare den Tiid alle Embedsmænd i Landet, alle af nogen Stand eller Anseelse, satte i Bevægelse og Drivt, efter Erts-Gange og Anviisninger at opsøge, lad være Almuen i Almindelighed ansaae de Ting, med andre Øine, som skadelige for deres Friheder, deres Skove

*) Efterat dette var skrevet, er denne brave Mand død, Aar 1778, 83 Aar gammel.

**) I Hensigt til denne og andre saadanne Anviisninger, kan det være rigtigt, at Røraas-Kober-Værkes Opfindelse er noget ældre, end man gemeenlig sætter den; men i Drivt og Gang har det vel ei været for Aar 1644.

***) Han havde tilforn havt Opsigt, over Sølv-Værket ved Eger.

Skove og Eiendeele. Bemeldte Lossius havde tilforn reist omkring til adskillige Steder, paa Skurfning, i Selskab med Bergskriver, Peter Petersen; han begiver sig derfor strax hen til bemeldte Rokammer, han træffer der ogsaa en Erts-Gang, og paa den laer han sig give Muthung, af da værende Ober-Berghaupmand i Norge, Hans Siegf. v. Lüttichau, dateret Bragnes d. 28 Aug. Ao. 1644. Den fundne Ertsgang belægger han derpaa med Arbeide, i Junii Maaned, følgende Aar 1645: men Ertsen blev alt sletter og sletter, saa at denne Anviisning ei lovte Bestandighed.

Foromtalte Bonde, Hans Olssen, efterat have tilforn boet, ved Færagen, eller, som andre berette, paa Gaarden Brekka, boede den Tiid paa forbenævnte Gaard, Aasen eller Hitter-Aasen, hvor han fornemmelig nærede sig af Skytterie, i omliggende Fiælde. Under denne Forretning besøger han engang de i N. O. omtrent fra Røraas beliggende Biærge, Storvola kaldede, han skyder der blandt en Flok Reensdyr, desse, ved at tage Flugten, opkaste Jorden og blotte den der under liggende Ertsgang; Glandsen af denne falder Jægeren i Øinene, og han optager een eller fleere af de løse der liggende Erts-Steene. Dette maae være skeet, maaskee nogle Aar, førend Lossius begyndte foromtalte Arbeide paa Rohammeren, men Bonden, af foromtalte eller andre Aarsager, have skiult Opdagelsen, indtil Lossius havde begyndt bemeldte Arbeide. For denne opdager han Opfindelsen, han viiser ham de fundne Steene, eller maaskee retter, Lossius faaer dem, ved andre at see, og Stedet udforsket, hvor de vare fundne; han leeder der længe, finder endelig Stedet, undersøger Ertsgangen, og finder den god. Herpaa forlader han Rohammeren, belægger den nye Anviisning, i Storvoola- eller siden saa kaldte Storvats-Gruve, med Arbeide, og da Lüttichau imidlertid var død, søgte og fik han af Øvrig-

heden

heden i Throndhjem Tilladelse, indtil viidere, at fortsætte Arbeidet i bemeldte Ertsgang, men siden, af den nye Ober-Berghauptmand, Joh. Chr. von Leppine *), Muthungs-Seddel, dateret Kongsberg den 15de Dec. 1645.

Dette blev Begyndelsen til Røraas-Kober-Værk, og Storvoola- eller Storvarts-Gruven dets ældste Gruve. Hans Olssen Aasen var unegtelig dens første Opfinder; Værkets første Opfindelse tilskrives derfor gemeenligen ham, og det med Rette; og til Erindring deraf blev, efter hans Død, hans Skilderie paa en Tavle, i en udhuggen og forgyldt Ramme, opsat i Kirken **), hvorpaa han sees aftegnet, med Findings-Steenen i den eene, en Bøsse i den anden Haand, og derunder denne Opskrivt:

Staa Læser her, og see den Mand,
Som Storvarts-Gruve først opfand,
Der var en Aarsag med, næst Gud,
At her nu læres Christi Bud,
At disse deris Føde har
Her, som tilforn en Ørken var.
Pris Gud og ønsk den gamle Graa,
At hans Been rolig hvile maa.
Og beed, at Gud paa Slægt og Æt
Velsigne vilde dette Stæd,
At som dets Finder hundred Aar
Og sexten dertil levet har,
Saa Efterkommere i mange Leed
Her kunde fødis og glædis ved.

Hans Aasen, fød Ao. 1557, død 1673.

Denne

*) Andre kalde ham Lopin eller Loppine.
**) Det staaer ogsaa paa Gaarden Aasen, som endnu beboes af hans Efterkommere.

Denne Ære fortiente en Mand, saadan som Hans Aasen var, der i en Alder, af meere end 80 Aar, giorde en saa vigtig Opdagelse for Fædrenelandet, at den har indrentet meere end elleve, til tolv Millioner Rigsdaler, og Regieringen over tre Millioner og fire Tønder Guld *). Men ilde, at deri skulde hans heele Belønning bestaae. Mens den gamle Hans Aasen levede, synes man meget lidt at have bekymret sig om ham; hans vigtige Opdagelse blev ham heller til Skade end Fordeel; han maae have forsømt, eller ei vidst at kræve Grundskat af Bergstadens og Værkets Huuse, som bleve satte paa Gaarden Aasens Grund; denne er derfor saa omringet af bemeldte Bergstad og af opryddede Pladse, at den nu ei kan udviides; Hans Aasen maatte, endog i sin Alderdom, liide Nød; hans Deel faldt i andres Lod, som sloges med hinanden om Byttet; og det ham oprettede Monnument synes være sat, ei saa meget for at beviise ham Ære, som for at vindicere den Ret til Værket, hvilken en anden, giennem ham, tilegnede sig.

Ertsen i foromtalte Storvoola-Gruve tegnede til Bestandighed: en Smelte-Hytte blev derfor, Aar 1645, opsat paa den nordre Siide af Hittra- eller Hitter-Aaen, paa det Sted, hvor Prestens og Bergskriverens Gaarde nu staae, og Smeltning samme Aar begyndt. Dette dreev Lossius, som uden Tvil har tilegnet sig første Findings-Ret i Storvoola, og sat den gamle Hans Aasen til Siide. Lossius fik for det første tvende Preste til Med-Interessentere i Værket: thi foromtalte Peter Petersen solgte den Deel, han havde i Muthungs-Seddelen paa Røhammer, til Hr. Hans Larssen, Sogne-Prest til Tonsæt i Østerdalen, som derved tilliige blev Interessent i Storvoola-Skurf; denne overlod igien en Deel deraf

*) See Cancellieraad Deichmanns Extract over Røraas Værks tilvirkede Kober, i det Kiøb. Vidensk. Selsk. 11te Tome, p. 319.

deraf til foromtalte Hr. Anders Bruse i Meldalen, der ogsaa fik en Deel i Værket, af sin Sviger-Søn, Lossius, saa Værket for det første blev deelt mellem trende Eiere. Desse lode nu en nye Hytte opføre, oven for den forige, en Hytte-Dam bygge, og andre fornødne Bygninger opsætte. Men imidlertiid maatte man være betænkt paa, at forsyne Værket med de fornødne Privilegier, og dem satte man sig for at søge paa Herredagen i Christiania. Imidlertiid var Joh. Jürgens, da Camertiener hos Kong Christian 4de, der havde været Participant i det da nedlagde Sæls-Værk i Gudbrandsdalen, ankommen til Throndhjem, hvor det nye Kober-Værk ved Røraas var i meget Udraab. Han blev derover opmærksom; for at faae Deel i de forventede Riigdomme, som dette nye Værk lovede, maae han have afkiøbt Hans Aasen sin første Findings-Ret *); og han formaaede, først Leensherren i Throndhjem, Frid. Urne, til at hindre, eller faae de omtalte Privilegiers Udstædelse opsat, siden ved sin Tilbagekomst til Christiania, da værende Statholder, Hannibal Sehestedt, at forlange, af Lossius og Med-Interessentere, en Deel i Værket, for sig og Jürgens, under Løfte, at skaffe Værket de forlangte Privilegier, at overlade til Lossius Directionen over Værket, og at de skulde betale deres Andeel i de allereede giorte Omkostninger. Dette blev tilstaaet; Jürgens søgte og fik de omtalte Privilegier, dat. Rensborg d. 29 Oct. Ao. 1646, hvori blandt andet Værket blev tilstaaet en Circumference paa 4 Mile, samt Told-Frihed, paa de fornødne Varer, Levnets-Midler og Materialier: men han lavede det saa, at Privilegierne bleve stilede paa ham alleene, som eene Eier af

 Værket,

*) Dette kan med Føie sluttes deraf, at Jürgens og hans Partie har stedse udgivet Hans Aasen for Værkets første Opfinder, men derimod Lossius og hans Tilhængere negtet det. Jürgens har og ladet Hans Aasen sætte bemeldte Tavle i Kirken.

Værket, hvorhen han nu opsendte en Bergskriver, ved Navn Claus Rasmussen, som Directeur for Værket, uagtet Lossius var, af Leensherren, tilforn beskikket til Værkets Directeur. Ei nok dermed: han udvirkede desuden, af forbenævnte Ober-Berghauptmand *), en Dom, hvorved denne frakiænder Lossius og hans Med-Interessente, det anlagde Kober-Værk **).

Ved sin Ankomst til Throndhjem, Aar 1647, lader Jürgens denne Dom forkynde; Lossius med de andre maae da slutte en Contract med ham, den 29 Aug. 1647, og lade sig nøie med $\frac{1}{30}$ Deel i Værket: men Kong Christian 4de døer, Jürgens faaer Afskeed fra Hoffet, han trues med Proceß, især af Hr. And. Bruse, og her maae sluttes en nye Contract, dat. 27 Nov. 1648, hvorved Jürgens maae overlade hin $\frac{1}{10}$ Deel i Værket, og forbinde sig til at betale, efter Regning, de giorte Omkostninger. Lossius skulde være Directeur, Rasmussen Bergskriver; en Hytte-Skriver blev ogsaa antagen; Værket deelt i 60 Parter eller Actier; og Jürgens beholdt Over-Directionen, som til den Forretning, i sit Sted, beskikkede Borgmester Friis i Throndhjem. Herpaa blev en nye Hytte bygget, paa den søndre Siide af Elven, paa det Sted, hvor den endnu staaer, saa stor, at den kunde rumme 8 Smelte-Ovne, og fuldført Aar 1649 ***).

Men Uvenskabet brød ud paa nye. Jürgens indsatte til Directeur, i Lossii Sted, sin Broder-Søn, Doct. Joch. Jürgens, som med Familie var

*) Til dette med meere er uden Tvil sigtet, af Brostrup Giedde, naar denne siger, i et Brev, af 1695, at han var Aarsag i al Uorden ved de Nordenfieldske Bergværke. See Deichmanns Afhandling, S. 195.

**) Denne Dom maae uden al Tvil have grundet sig, paa Hans Aasens Afstaaelse af sin Findings-Ret til Jürgens.

***) Den blev afbrændt Aar 1678, men strax igien opbygget.

var ankommen fra Holsteen, og desuden ragede han i en nye Trette, med Ottho Lorch, Sorenskriver over Ørkedalens Fogderie, der ogsaa vilde tilegne sig Deel i Værket *). Vel døde Lossius, Aar 1654, over hvilken et Epitaphium blev i Kirken opsat, ved den høire Siide af Døren til Choret, med en vidtløftig latinsk Inscription, og et dansk Vers derpaa, uden Tvil sat, af hans Sviger=Fader **): men Tretten vedvarede endnu, deels mellem Lossii Enke og Jürgens, deels mellem denne og Lorch, som udvirkede en Kongelig Ordre til Leensherren Urne, at belægge Jürgenses Kober med Arrest, indtil Commissions=Dommen var, paa næste Herredag i Norge, bleven paadømt, og stillede Henr. Müller i Throndhjem, Admiralitets=Raad, til Borgen for sig ***). Desuden reiste sig Trette mellem Verkets Arbeidere og Directeuren, som af hine blev beskyldt for urigtig Behandling. Denne handlede ogsaa i andre Ting egenmyndig, og begegnede de andre Participante med Foragt. Efter Kongelig Befaling blev derfor, af da værende Ober=Berghauptmand, Brost. Giedde, en Jac.

 Matth.

*) Han paastod, at have om Høsten, Aar 1645, opfundet Værket, og begieret Muthung af Leppine, som skrivtlig havde lovet ham den; han meente derfor, han havde ældre Ret til Værket, end Lossius eller Jürgens.

**) Af dette vil jeg alleene anmærke, at Forfatteren skriver Røros, ei Røraas; og følgende, som sigter til Tretten, om Værkets Opfinder: Neqve enim *Lapis iste Offensionis*, à rusticello forte inventus, mentiri potuit inventorem fodinarum: æqve enim rusticus lapidem, ac lapis rusticum cognovit, ejusdem uterqve stupiditatis.

***) Om desse og andre deslige Tretter ved Røraas, blev giort følgende Distichon:
Jurgia fundarunt, firmarunt, consolidarunt
Körosiam; finem jurgia dira dabunt.

Matth. Tax *) indsat til Berg- eller Schichtmester over de Nordenfieldske Bergværke **); denne forestilte da her det heele Bergamt, havde derover megen Myndighed, og blev, da Doct. Jürgens døde, Aar 1659, Directeur over Roraas-Værk.

Imidlertiid udbreedede sig Værket og dets Drivt: ved Ao. 1652 blev Nybergs-Gruwe opfunden, noget østen for Storvarts, og Aar 1661 saavel Færagens, som Galaaens Hytter byggede, hver paa twende Ovne. Men Tax blev ei længer ved Værket, end til Aar 1663, da han fik til Eftermand i Embedet, Christian Arnisæus, en Broder til Doctor Jürgenses Hustrue. Denne var bleven Directeur, mod de indenlandske Participantes Villie; herover vare de misforneiede med ham og hans Forvaltning, allerhelst da den blev slet ført; han fik derfor sin Afskeed Aar 1669, og Aar 1671 til Eftermand sin Søster-Søn, Henning Jürgens, en Licentiatus Juris fra Kiil, som Aar 1670 var bleven Bergmester.

Hvorledes Sagen mellem Lorch og Joh. Jürgens udfaldt, er mig ubekiendt, men ventelig skeede det til den sidstes Fordeel: thi ved at givte sig i Holland med Corn. Bikkers, var han bleven Eier af store Rigdomme, og Vesterviik-Gods, og lod sig nobilitere, under Navn af Irgens; herved blev han sat i megen Anseelse og i Stand, til ei alleene, under da værende Krig, med Sverrig, at laane Regieringen store Penge-Summer, for hvilke han siden fik Udlæg i Kronens Godser i Norge, sær i Nordlandene, men ogsaa til at giøre store Foræringer ***), og udgive mange Penge paa behørige Steder, for der at finde Undstøttelse, Penge, som han siden skal have anført sine Med-Participante til Udgivt, med hvilke saavel, som med

*) Han var bleven Kongen recommenderet af Churførsten i Saxen.

**) Man seer af hans Instrux, at her da allereede blev klaget over Skovenes Aftagelse.

***) Han skal f. Ex. paa engang have foræret Statholder Gabel 3000 Rdlr.

med Værkets Arbeidere, han for Resten skal, i mange Ting, have handlet efter eget Tykke. Da Aar 1657, f. Ex., en mægtig Kiisgang blev funden ved den Elv Arvens Udløb af Arv-Siøen, 1¼ Mil omtrent norden for eller i N. V. fra Røraas, og belagt med Arbeide, under Navn af Arvedals-Gruve, skal Irgens have tilegnet sig den alleene, og lod for den anlægge en eegen Hytte, ved Tamlagen i Holtaalen; herover besværede vel de andre Participante sig, dog alt forgieves: men da efter 40,351 Rdlr. Bekostning, heraf ei meere end 76 Skip. Kober bleve udbragte, forliigte han sig med de øvrige Participante, og Arvedal-Gruve blev foreenet med Røraas.

Derimod reiste sig et større Uveir mod ham, fra en anden Kant. Ved det Irgens havde store Udgivter, paa andre Steder, blev han ofte ude med de fornødne Indskuder, til Røraas-Værk, sær til Arbeidernes Betaling; hvoraf reiste sig stor Uorden. Den gemeene Mand ansaae den Tiid Bergs-Arbeidet som et Slaverie; man maatte derover antage dertil, dem man kunde faae; og derfor fik man deriblandt mange slette Personer, der vare tilboielige til Oprør og anden Uorden. Da Irgens, som sagt, blev ude med sine Indskuder, klagede Arbeiderne og Almuen derover med andet meere til Statholderen, Aar 1664; denne gav da, ved Ober-Berghauptmanden, Ordre til Bergmester Tax, at holde Afregning med Arbeiderne og Almuen: men Betienterne vare deels Irgens Paarørende, deels af hans Partie; den befalede Afregning kom derfor ei til Endskab, formedelst adskillige af Betienterne giorte Udflugter; og Irgens lod sin Kober bringe til Throndhjem, af Frygt, at Vedkommende skulde i den giere sig betalte. Dette forvoldte, at 200 af Bergsfolkene sloge sig sammen, og toge Veien til Throndhjem, hvor de frembragte deres Klagemaale for Bergraad Marselius og Bergmester Tax, hvilke endelig, efter Ordre fra

Berg-

Bergamtmanden, maatte udlevere dem Irgenses Kober. Men herover bleve Bergfolkene, saavel af Chr. Arnisæus, da Directeur, som af de andre Betientere, ilde behandlede, endogsaa med Hug og Slag. Tax gav vel Betienterne derover en skarp Tilrettesættelse, lovte ogsaa Arbeiderne og Almuen Erstatning: men han døer, og Henr. Arnisæus blir Bergmester, der tilforn havde holdt Doct. Joch. Jürgenses Partie imod Tax. Fra ham ventede Almuen sig derfor ingen Hiælp; og nu sende de fire, som de dertil udvalgte, ned til Kiøbenhavn, for at bringe deres Klage ind for Kongen selv. Desse komme tilbage, de bringe vel Løfte med sig om Hiælp: men den, eller det forventede Svar paa deres Supplique, blir ude; og derover fatte de det Forsæt, at sende een af de tilforn Udsendte, en ved Navn Spell-Ola, eller Oluf Spillemand, paa nye til Kongen. Irgens underrettet herom, begiver sig da til Røraas, for at stille den oprørte Almue; efter hans Ankomst, d. 1ste Nov. 1670, lader Bergmester Jürgens bemeldte Spell-Ola sætte i Arrest: men dette var, at kaste Olie i Ilden. Saasnart Bergsfolket ved Gruverne faae dette at viide, sværge de sig sammen, forlade Arbeidet, og gaae lige til Røraas, hvor de omringe det Huus, hvor Irgens var. Denne, understøttet af Bergmesteren, anfalder da, i Tanke at indjage Almuen Skræk, de Forsamlede med blotte Kaarder: men her bliver han saaledes imodtagen, at uden hans høit svangre Hustrues Hielp, som kastede sig over ham, ned paa Jorden, for at afværge den rasende Almues Anfald, havde det Forsøg kostet ham Livet. Han undgik da Døden, og Almuen tog med Magt den arresterede Spell-Ola ud af Fængselet.

Her kan man ei undlade at anmærke, at foranførte giver os et betydeligt Exempel, deels paa en rar Sindighed, af en høist forbittret og oprørt Almue, der af Ærbødighed, for en frugtsommelig Qvinde, sparer den, mod

mod hvilken deres Galde var optændt paa det høieste; deels paa den Uret, den Ubillighed og Mishandling, den gemeene Almue ofte maae liide, af dens Foresatte, af onde og egennyttige Betiente, uden derpaa at kunne raade Bod eller faae Erstatning; hvorved, naar Almuen er bragt til Forbittrelse, til Oprør, maae den, oven i Kiøbet, ofte taale at blive udraabt for Rebellere, ofte at blive straffet, som saadanne. Men anderledes gik det her. Vedkommende indgave vel haarde Klager over Almuen; til denne indløb ogsaa Formaning, saavel fra Cantzler Bielke, som fra Vice-Statholder Juul, at være rolig: men kort efter ankom Kongelig Resolution, paa Almuens Klage, ved den bleve de anbragte Besværinger afhiulpne, samt tilliige de Oprørske pardonnerte, og derved foromtalte Allarm stillet, men tilliige af Statholderen en Commission sat, for viidere at undersøge Sagen, Ao. 1671. Hvorvidt man med den er kommen, er mig ubekiændt: men formodentlig er Sagen tilsidst bortfalden af sig selv. Irgens besad store Midler, og levede meget prægtig, nu i Kiøbenhavn, nu i Holland, nu i Holsteen, hvor han allesteds havde sine Gaarde og sin Huusholdning. Dog berettes hans Omstændigheder tilsidst at have været meget maadelige, og hans Enkes især saa slette, at hun maatte skille sig ved alle sine Eiendeele i Røraas-Værk.

Dette Værk gav riigelig Udbytte, indtil Aar 1667 eller 1668: men siden begyndte det at aftage, saavel formedelst foromtalte Tvistigheder, som andre tilstødende Aarsager. Vel var Værket, endnu Aar 1671, i den Drivt, at foruden de trende Hytter ved Røraas, i hvis Sted man der, ved bemeldte Tiid, opbygte en meget stor Hytte, som i Stedet for de meere bekostelige Leder-Bælger, blev forsynet med Træe-Bælger, havde det fire andre, saasom en ved Tolgen, i Østerdalen, fire Mile fra Røraas, bygt som det synes, i Stedet for den indstillede Gallaa-Hytte, en ved Færagen,

en ved Tamlagen, og Nørens-Hytte *); saa blev dog denne sidstmeldte, efter sidste Smeltning, Aar 1672, igien nedlagt; og endskiønt Arbeidet ved Gruberne blev meget lættet og giort mindre bekosteligt, ved de der anlagde Vand-Fordringer eller Maschiner til at udpompe Vandet, en nye Gruve ogsaa funden, den saa kaldte Soolskins-Gruve, beliggende østen for tilforn omtalte Nybergs-Gruve: saa indtruffe dog adskillige Omstændigheder og Tilfælde, hvilke bleve Værket og dets Drivt til megen Hinder og Skade. For det første blev, Aar 1673, Kull-Hauen (den ved Hytten liggende af Kull sammendyngede Høi) anstukken af Ild, hvorved 5000 Læster Kull, tilliige med 80 Favne Rust-Veed, bleve opbrændte; en betydelig Skade. 2) Vedvarede endnu den forige Misfornøielse og Trette, som meget standsede Værkets Drivt: Bergfolkene og Almuen klagede atter, Aar 1674, over mislig Aflønning. 3) Indfaldt Krigen med Sverrig, som næsten trak Værkets Ødelæggelse med sig; thi i Anledning af den, maatte ei alleene Bergfolkene, efter Statholder Gyldenløves Ordre, bevæbnes, endeel Soldater ogsaa lægges paa Grændserne, paa Værkets Bekostning, det til liden eller ingen Nytte, da saavel herved, som ved Indskudernes urigtige Betalning, Værket alt meere og meere blev fordybet i Giæld: men desuden kom ogsaa, Aar 1678, den Svenske General Sparre, over Jæmteland og Tydalen, med en Krigsmagt til Røraas-Værk, hvilket han bemægtigede sig, den 13de Julii, lod derefter den 14de, i Værkets Kirke, Gudstieneste holde for sig, men borttog siden alle dens Ornamenter, og lod Bergstaden, med alle Værket tilhørende Bygninger, stikke i Brand, uagtet man tilbød ham 5000 Rigsdaler i Brand-Skat. Samme Tiid

lod

*) Den har uden Tvil ligget ved den saa kaldte Nar-Aa, der løber ud i Glaamen, sønden for Røraas.

lod han ogsaa Færagens Hytte og Hytte-Plads afbrænde; og da man, paa begge Steder, havde ladet det Afbrændte igien opbygge, kom et Svensk Partie, under Oberste Planting, følgende Aar 1679, og afbrændte Færagens Hytte paa nye *).

Alt dette gav Værket saadant et Stød, og bragte dets Sager i den Uorden, at det var nær ved sin Undergang, allerhelst da fleere Ting stødte sammen med hine foranførte, til at befordre den. Kongen havde skiænket Participantskabet 24,000 Rigsdaler, til at oprette den lidte Skade: men for den Sum blev alleene Smælte-Hytten igien opbygget; de, som havde lidt Skade, finge intet. Alle Værkets Hoved-Bøger og Regnskaber vare opbrændte, saa foregav Directeur Henn. Irgens, og denne havde, i Stedet for Penge, udstedt til Vedkommende Credit-Sedler; disse beløbe sig til 16,000 Rigsdaler, for hvilke Værket blev krævet; og da Betaling ei skeede, blev Værkets Kober, Aar 1680, 81, 82 borttagen til Giælden at betale: men Bergsfolkene og Bønderne finge intet. Herover bliver en Commission sat Aar 1683, Irgens Aar 1684 suspenderet, og Andreas

 Lossius

*) De Svenske havde allereede Aar 1675, samlet en Krigsmagt i Jæmteland; de forsøgte Aar 1677, under Feldtmarskalk Henr. Horn, at giøre et Indfald i Norge, midt om Vinteren, men bleve, efter 3 Ugers Marsch i Fiældene, efterat have tabt mange Folk og Heste, nødte at vende tilbage. Aar 1678 skal de være komne Throndhjem paa 4 Mile nær, (til nederst i Sælbo): men, da de ei havde meere end 4 trepundige Canoner med sig, saa at mod de anlagde Skantser intet kunde udrettes, vendte de sig mod Røroos, hvor de, efter deres Konges Ordre, ødelagde Gruverne, og afbrændte Bergstaden, samt alle Gaarde og Huse, i en Strækning af nogle og tyve Mile: hvorefter de, dog med et stort Tab af Folk og Heste, vendte tilbage til Herjedalen. See Sal. v. Otters Levnets Beskrivning, i Svenska Bibliotheket, 3 Deel, S. 119.

Lossius indsat i hans Sted *). Men da denne reiser til Throndhjem, brækker Irgens op Kober-Boden, tager bort 208 Skippund Kober, som der laae i Forvaring, taer dermed afsted til Throndhjem, og uddeeler Koberen blandt sine Venner og Paarørende, under Navn af Giælds Betaling. Men herover bliver Irgens bragt til Munkholmen, de andre Vedkommende nødte at udlevere Koberen, og paa nye en Undersøgnings-Commission nedsat.

Imidlertiid var en anden Commission bleven sat paa Bragnæs, gemeenlig kaldet den Bragnæsiske Commission, Aar 1684 eller 1685, som bestod af Statholder Just Hogh, Geheimeraad Jens Juel og Ober-Berghauptmand Brost. Schort. Dens Hensigt var at sætte de Norske, deriblandt det Røraarske Bergværks Sager især, paa en ordentlig Fod; og derover blev hin Commission i Throndhjem befalet, didhen at indsende dens Beretninger. Udfaldet blev, at Irgens frikiendtes fra sin Arrest og viidere Forfølgelse, mod at betale 14,251 Rigsdaler til Værkets Giælds Beta-

*) Da, eller nogen Tiid derefter, maae det være skeet, at Opskriften paa foromtalte Lossii Monument, som i Krigens Tiid var, tilliige med andre Kirkens Ornamenter, nedtagen af Henn. Irgens, og siden henslængt, blev i Kirken igien opsat, med dette Tillæg:

Af Frygt for Fiendens Haand blev saadant et nedtaget,
Som her var først ophængt, men som der var opdaget
Den Sandhed, som maaskee endeel misundte den,
Som her berømmes, blev den Grav-Skrivt stukket hen.
Derfor nu hænges op i Steden atter dette,
At ingens nidske Haand skal Dydens Lov udslette.
Lad briste som en Bønn den avindsyge Siæl,
Saa har dog Lossius mod dette Værk giort vel.

Betaling, som for Resten blev nedsat til det halve *): men til det øvrige af Giælden at afbetale, bleve nu, efter et Kongelig Reglement af Ao. 1685, den 5te Sept. **), enhver af de 60 Parter, hvoraf Værket tilforn bestod, og som den Tiid giældte 2000 Rigsdaler hver, deriblandt Joch. Jürgenses $\frac{40}{60}$ Parter, deelte i trende Parter, altsaa det heele Værk, i 180 Parter eller Kuxer, og hver Part ansat for 1000 Rigsdaler. Af desse kiøbte Berghauptmand Slanbusch $\frac{20}{180}$ Parter, for hvilke han strax betalte 10,000 Rigsdaler, indførte endeel fremmede Bergfolk til Røraas, og giorde, Aar 1686, Anstalter til at bringe der en anden Smelte-Methode i Gang: men da han vilde foretage sig at igiennemgaae de forige Aars Regnskaber, bleve saavel Interessenterne i Værket, som dets Betiente saaledes opirrede imod ham, at en Commission atter blev sat, paa Røraas, ved Aar 1689 omtrent, for at undersøge hans Omgang ved Værket og Anstalter. De fremmede Bergsfolk finge da deres Afskeed, og et eeget Bergamt for de Nordenfiældske Biærgværker, eller det Nordenfiældske Bergamt, blev ved den Leilighed oprettet, bestaaende af Canceellieraad og Lavmand Dreyer, samt Joh. Marselius, som Bergraader, og af Bergtiendeskriver, Jens Hanssen Collin, som Assessor. Dette Bergamt har siden faaet sin eegen Berghauptmand, og er fra det Søndenfiældske Over-Bergamt ganske adskilt.

Fra den Tiid af har Værkets Tilstand været, for det meeste, temmelig god, dog imellemstunder ogsaa slet og maadelig, især ved de Aaringer,

 fra

*) Dette skeede, for den Fordeels Skyld, som Vedkommende havde havt, af foromtalte Credit Sedler.

**) See Cancellieraad Deichmanns Efterretninger, om Kongsberg, paa anførte Sted, S. 238. Anm. (*).

fra 1718 til 1721, da det var i en saa slet Forfatning, at endeel af da værende Interessente lode deres Actier slæbe, som man kalder det, eller vare ei i Stand til at giøre de fornødne Indskuder, hvilke Actier da bleve slagne til de andre, saa at derover Røraas-Kober-Værk nu er inddeelt i 172 Actier, i Stedet for 180. Man har, siden bemeldte Tiid, ogsaa opdaget fleere Gruver og Erts-Gange, saasom især den saa kaldte Store Kongens Gruve, $1\frac{1}{4}$ Mil norden for, eller N. V. fra Røraas, en af Værkets største og fornemste Gruver; Christiani 5ti Gruve *), strax østen for Storvarts-Gruven; Nye Storvarts Gruve **); Heste-Klettens Gruve, som dog skal være ældre, end de andre, funden Aar 1665; Myre-Gruven ***), alle fire sidstbemeldte i nysnævnte Strækning beliggende, inden en Omkreds af $\frac{1}{4}$ Mil omtrent, i det deraf saa kaldte Gruve-Fiæld; samt foruden dem Aursunds-Gruve; Friderici 4ti Gruve, beliggende 3 Mile fra Røraas, i et høit Fiæld, Grafaasen kaldet ****), opfunden Aar 1707; den i de seenere Tiider opfundne og saa kaldte Myg-Skurf, beliggende norden for Store Kongens Gruve, med fleere. Man har ogsaa, for des bedre og lættere at kunne betiene sig af Skovene, som her blive alt rarere og rarere, anlagt nye Hytter, saasom Fæmunds-Hytte, sønden for Røraas, saa kaldet, af den store Fæmunds-Søe, ved hvis vestre Siide den er anlagt, og Dragaas-Hytte, norden for Røraas, om hvilken siden noget meere. Under sidste Krig blev Værket vel befriet,

fra

*) Den blev opfunden Aar 1691. See Em. Swedenborgs Regnum Subterran. pag. 116.

**) Funden Aar 1708. See sammesteds.

***) Ogsaa dette sammesteds.

****) Sammesteds.

fra fiendtligt Anfald, men det leed dog meget, deels ved Indqvarteringer, deels ved at miste en anseelig Deel af sine Bergfolk, som maatte sendes til Throndhjem, da den Svenske Krigsmagt der var indfalden *), hvilket alt-sammen har uden Tvil giort meget, til at bringe Værket, i nys omtalte slette Forfatning. Dette haaber man nu, for Fremtiiden, at kunne være befriet for, da saadanne Anstalter ere føiede, at Værket ved sine egne Folk, skal kunne forsvare sig, uden at trænge til andres Hiælp. Da man Aar 1772 frygtede for en nye Krig med Sverrig, og adskillige Anstalter bleve føiede, saavel i Sverrig, som i Norge, ligesom Krigen skulde bryde løs, da dog det meeste, uden al Tvil, bestod i en blind Allarm: saa var man, Nordenfiælds i Norge, især bekymret for Røraas, hvor da laae forvaret et stort Forraad Kober, af en Tønde Gulds Værdie omtrent, foruden en Mængde Proviant, Jærn og andre Sager. Endeel ville ogsaa meene, at man herom underrettet skulle i Sverrig virkelig have havt et Anslag for mod Røraas: men saadanne Formodninger ere usikkre; og om saa var, blev det i Tiide forekommet, ved derimod føiede Anstalter. Blandt dem var en af de fornemste denne: at man, ved en, fra Throndhjem didhen opsendt, Ober- og en Under-Officier, lod Bergfolkene oplære og øve i de fornødne Krigs-Øvelser. De Vaaben-Føre iblandt dem, som den Tiid beløbe sig til 400 Mænd, inddeelte man da i tvende Compagnier; og desse bleve siden ved at øve sig selv, saavel under deres egne, enten af Værkets Under-Betiente,

*) I Anledning, deels af denne, deels af de forige Krige, med Sverrig, maae det være skeet, at man til Røraases Forsvar har anlagt, ei allene den saa kaldte Gamle Skantse, ved Grændse-Passen, forbi Brekka, mellem den Søe, Røagen og Aursund-Siø, men ogsaa siden den Nye-Skantse, tæt hos Røraas, ved Hitter-Aaens Udløb i Haa-Elven.

Betiente, eller af andre dertil duelige, antagne Under-Officierer, som under deres Ober-Officierer, hvilke bestaae af Værkets Ober-Betiente. Hans Majestet Kongen har foræret dem de fornødne Geværer; og de ere siden, af Participantskabet, blevne forsynede, saavel med tvende Faner, som med et Slags Uniform, bestaaende i sorte Berg-Kitler, og viidere Tilbehør. Jeg saae dem, ved Bergstaden, at øve sig, og deres Krigs-Øvelser at skee med Lyst og Færdighed. Desse, som fegtende for Huus og Hjem, for Hustruer og Børn, ville vist giøre langt bedre Tieneste, i paakommende Tilfælde, end alle andre; ligesom bemeldte Anstalter, og Bergfolkenes Tienstvillighed deri, til intet giorde den Frygt og Mistanke, man paa endeel vedkommende Steder havde fattet, om bemeldte Bergfolk paa Røraas, at de vare Svensk-sindede. Denne Mistanke havde man ogsaa, om Indbyggerne paa endeel andre Steder i Norge, hvilken Erfarenhed siden viiste at have været urigtig.

Efter at Stora-Koparbergs- eller Faluns-Kober-Værk i Sverrig ei meere er, hvad det tilforn har været, kan Røraas-Værk, for nærværende Tiid, uden Tvil ansees for det betydeligste Kober-Værk her i Norden, og regnes blandt de anseeligste i Europa. Det har nu, i nogle Aar, givet af sig 3000 til henimod 4000 Skippund Kober aarlig, og indrentet Landet aarlig tvende Tønder Guld eller derover. Dette sees af efterfølgende Tabell:

Ao.	1765	Gahr-Kober		3017	Skip.	12	Lisp.	$8\frac{1}{2}$	Pd.
—	1766	—	—	3216	—	11	—	$12\frac{2}{3}$	—
—	1767	—	—	3397	—	4	—	$13\frac{7}{9}$	—
—	1768	—	—	2964	—	10	—	=	—
—	1769	—	—	3289	—	13	—	12	—
—	1770	—	—	2746	—	=	—	$8\frac{8}{9}$	—

Ao.

Ao. 1771	Gahr-Kober	3469	Skip.	10	Lisp.	$2\frac{2}{9}$	Pd.	
— 1772	— —	3505	—	12	—	$12\frac{4}{9}$	—	
— 1773	— —	3433	—	7	—	8	—	
— 1774	— —	3829	—	9	—	$11\frac{5}{9}$	—	*).

Reise giennem Aalen, Holtaalen, Sindsaas.

Noget meere end $\frac{1}{4}$ Mil, eller $\frac{3}{8}$ Mil vesten for, eller noget meere mod Norden, fra Røraas Bergstad, ligger Røroos-Gaard, ved Udløbet af den Elv Røa, hvor den falder i Glaamen, hvilken Elv, Røa, kommer fra Ro-Sioen, og har givet Gaarden Navn. Denne Gaard har været beboet, for Værkets Opfindelse, og siden en Tiid lang, som jeg slutter, Boepæl for Presten i Holtaalen, da denne fløttede op til Værket: thi jeg finder, at han da har boet $1\frac{1}{2}$ Fiærding Mil fra Røraas Værk; og dette har da givet Almuen Anledning, til at kalde Bergstaden selv Røraas, eller som Benderne udtale det, Røroos, der ellers, efter sin Beliggenhed, ved Udløbet af Hitter-Aaen, burde heede Hitter-Aas eller Hitter-Oos. $\frac{1}{4}$ Mil norden for bemeldte Røroos-Gaard, løber en anden Tvær-Elv ud i Glaamen, nemlig Arva, der kommer fra Arv-Sioen, beliggende $1\frac{1}{4}$ Mil fra Røraas, mod Norden eller N. V.

Naar

*) See Cancellieraad Deichmanns Afhandling i Vidensk. Selskabs Skrivters 11te Deel, S. 318., hvor tilliige findes en Tabell over den aarlige Product af Kober, ved dette Værk, liige fra dets Begyndelse. Hos Swedenborg, paa anførte Sted, findes og en Tabell over Producten af Kober, samt Tilgang af Kull, og hvor mange Tønder Malm ere smeltede, fra Aar 1698 til Aar 1722 inclusive.

Naar man reiser fra Røraas, til Aalen, passerer man Glaamen-Elv, 2½ Fiærding derfra, over tvende tæt efter hinanden, over 2de Arme af bemeldte Elv, liggende Broer. Her deeler Veien sig: paa venstre Haand, gaaer den til foromtalte Store-Kongens-Gruve, som ligger strax oven eller norden for Arv-Siøen, men paa høire ligger Konge-Veien til Aalen, giennem Rugel-Dalen, saa kaldet af den Elv Rugla, der løber ud af Ruggel-Siøen, beliggende henimod 2 Mile fra Røraas, og falder ud i Gula-Elv, 1½ Fiærding norden for Næs-Vollan, den første eller øverste Gaard i Aalen, som ligger 2½ Mil omtrent fra Røraas.

Nysnævnte Gula-Elv, eller som de gamle kaldte det, Gaula-Elv, er en af de fornemste Floder nordenfiælds, af hvilken det store District, Guldalen, eller Gaulardal, har faaet Navn, der strækker sig, lige fra Grændserne, til Throndhjems Fiord, 20 Mile omtrent i Længden, og indbefatter adskillige mindre Districter eller Sogne, saasom Aalen, Holtaalen, Sindsaas, Støren, Horg, Melhuus, Leinstranden, foruden endeel mindre Dalstrækninger, der ligge paa begge Siider af den store, dog som mærkværdigt er, fornemmelig paa dens vestre Siide, saasom Hesjedalen, Fordalen, Budalen, den store Soknedal, og tilsidst den Mark- og Bøigde-Strækning, Holandet. Gula- eller Gaula-Elv har, uden al Tvil, faaet sit Navn, af sit brusende Vand, af sine Fosser og Vandfalde, af hvilke den har adskillige, sær øverst i Dalen, i Nærheden af sit Udspring, som er dette. I Øst eller N. O. fra Røraas, omtrent 3 Mile derfra, ligger det Fiæld Stor-Skarfven, og noget længer hen mod N. O. det Fiæld, Kiølu-Fiæld, østen for hvilket ligger en liden Myre-Strækning, hvorfra trende Elve skal have deres første Udspring, nemlig en liden Arm af Glaama, som herfra løber ned i foromtalte Riasten, derfra i Stor-Rin, og saa viidere i Aursund-Siøen; Grøna, som giennem en

liden

liden Søe, Grønsøen, løber ned i Tya; og Gula, som fra den Søe, Gulsiøen *), giennem en liden Dalstrækning, Guldalen kaldet, taer sit Løb mod Vest og siden mod N. V. Norden for nysnævnte Kiølu-Fiæld ligger det bekiændte Fiæld, Bokhammeren, og mellem foromtalte Ruggeldal og Guldalen en anden liden Dalstrækning, kaldet Killudalen. Men mærkeligt er det, at bemeldte lille her høiest op blandt Fiældene beliggende Dalstrækning, Guldal, har givet foromtalte vidtløftige District Navn efter sig. Skulde dette ei give en stor Formodning, at nys meldte District er først fra bemeldte lille Dalstrækning, Guldal, af bleven beboet? Jeg kan ei begriibe det anderledes, og troer, at dette bestærker hvad om Tydalens samt Sælboes Beboelse tilforn er anført.

Lidt oven for det Sted, hvor Guula foreener sig mod Rugla, ligger Skordalen, den øverste Gaard i Aalen, hvorpaa Korn saaes. Ved dette Sted omtrent har ogsaa været anlagt en Skandse, kaldet Aalens Skandse. Noget længer ned, i Nord eller N. V. fra Næsvollan, ligger den Gaard, Hof, hvor Aalens Kirke staaer, som er Annex til Holtaalen. Navnet selv giver tilkiænde, at her maae, i fordum Dage, have staaet et Hof, et Tempel; og dersom det Al, hvorfra en Eilif Ørn, i Harald Haarfagers Tiid, drog over til Jisland, er vort Aalen, som jeg troer **), maae han her have boet. At store, anseelige Mænd her have fordum havt deres Boepæl, viise de paa denne Gaards Marke liggende, af Steene sammenkastede Kiæmpe-Høie, hvoraf endeel nu ere bortførte og udjævnede.

 Fra

*) Marelius beretter, i Sv. Vet. Acad. Handl. Vol. 24. S. 297., at Guula skal have sit Udspring, fra den vestre Siide af Skarsfiældene: men heri er feilet; det kan efter foromtalte Stedernes Beliggenhed ved Grændserne ei heller være.

**) See Landnama-Saga, 3die Deel, Kap. 6.

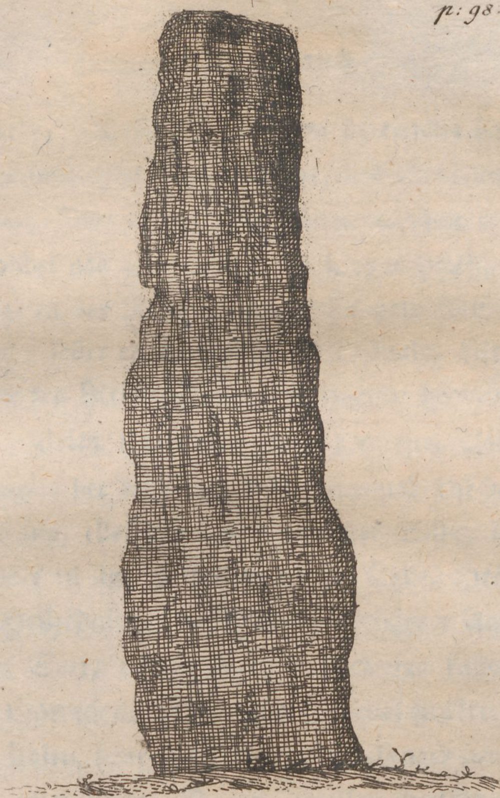
Fra Hof er en ½ Mil til Eyde. Her ligger foromtalte Røraas-Værk tilhørende Dragsaas-Hytte, som har 4 Smelte-Ovne, og en Gahrmager-Ovn. Denne Hytte er især mærkværdig deraf, at for at faae Rum til Hytten, har man udmineret Biærget, hvilket nu tiener til Vegg paa den eene Siide af Gahrmager-Hytten. Her er ogsaa en Kober-Bod, som i den Henseende bør mærkes, at den er opført af store Kampe-Steene, og dens Muure 1½ Alne tykke.

Strax neden for Hytten, ligger en Bro, over hvilken Veien her gaaer, til den nordre Siide af Guula-Elv. Dette Sted er et af de mærkværdigste, som her møde. Strax oven for bemeldte Hytte har Elven en anseelig høi Foss, men neden for den er Dalen meget trang, ved det Biærgene, fra begge Siider, støde mod hinanden. Herved indknibes Elvens Rende, Vandet deri stiiger derover undertiiden til en næsten utrolig Høide, og det har efterhaanden nedskaaret sig igiennem Klipperne, som her staae lodrette over Vandet, især liige over for Hytten. Hvad Kraft Vandet har havt, ved saaledes at skiære sig ned, viiser en Klippe, som staaer i Elven, ved Siiden af omtalte Bro, i hvilken sees en af de saa kaldte Jætte-Gryder, en af de største, mig ere forekomne. Enhver, som nøie betragter Stedet kan vel neppe andet, end skiønne, at bemeldte Gryde, tillige med fleere, som siden ere igien udbrudte, efterhaanden er bleven dannet af Elvens hæftige Strøm, der ved sine Hvirvler har, i forekommende Klippe-Huller, saa længe omdreiet Grus og smaa Steene, at derved bemeldte Gryder ere udhuulede. Hvoraf tilliige følger, at hvor saadanne Jætte-Gryder findes, skiønt nu høit over Vandets Overflade, der maae Elve eller Strømme tilforn have været.

Biærg-Strækningen, paa den nordre eller østre Siide af bemeldte Bro, er ei mindre mærkværdig, da Qvarts-Kiærtler og Kisel-Steene deri

sees,

p: 98.

sees, ligesom indeltede. Disse Biærge maae da engang have været blede og flydende, og liigne meget Grændse-Fiældene, ved Svukku-Fiæld, hvorom tilforn, ved Skiørdals-Port og ved Port-Fiældet, samt et vist Biærg i Størdalen, og et andet paa Ørelandet, ved Vester-Havet, hvorom siden. Her komme vi tilbage til vor Reise-Tuur. En halv Mil omtrent neden for nys omtalte Sted, løber en Tvær-Elv ned i Guula, Rena kaldet eller Reina, der kommer fra Rein-Sioen, beliggende henved en halv Mil derfra mod Østen. Veien ligger her langs den østre Siide af Guula: men man kan dog ogsaa her reise over det herfra mod Ost beliggende Aalbygd-Fiæld. Paa hin, eller den søndre og vestre Siide, taer Guula ogsaa en anden Tvær-Elv til sig, $\frac{1}{4}$ Mil neden for Eyde, Hesja kaldet, der løber ned igiennem Hesjedalen, en Bygd, som tilhører Aalen, og har sit Udspring fra tvende Søer, nemlig deels fra den saa kaldte Har-Siø, deels fra den Søe, Øyungen. Bemeldte Hesjedal strækker sig sønder ud, næsten parallel med Aalen, henved $1\frac{1}{2}$ Mil; men længer hen mod Sønden kaldes den Kiurru- eller Tiære-Dalen, hvilken strækker sig liige hen til Dalbygden, der er Tolgens Anner, 3 til $3\frac{1}{2}$ Mil langt. Hesja falder ellers i Guula neden for et Sted, som man kalder Svælget, af Aarsag, at Elven her saaledes indknibes af de sammenstødende Biærge, at den løber, som igiennem en Strube, og er her kun $3\frac{1}{2}$ til 4 Alne breed, med skrækkelig høie steile Klipper paa begge Siider. Langs desse er Veien anlagt, med meget Arbeide og Bekostning: men om Vinteren kan man reise paa Elven, igiennem bemeldte Svælg.

Over Guula, i den Strækning, vi hidindtil have faret, ere trende Broer: den første strax norden for Hoff, hvor man gaaer over til den østre Siide af Elven: men kort derfra er den anden Bro, over hvilken man atter kommer, til den vestre Siide af bemeldte Elv; og ved Eyde er

den tredie. En halv Fiærding norden for Eyde, nedrinder en Bæk i Guula, Lia-Bækken kaldet, som skiller mellem Aalen og Holtaalen; den første Gaard i Holtaalen, paa denne Kant, er Tamlagen. Mellem Aalens og Holtaalens Kirker regnes at være tvende Mile, men fra Eyde, til Holtaalens Prestegaard, Stein eller Steene, 1 Mil. Strax sønden for Prestegaarden ligger Skifte-Stedet eller Gastgiver-Gaarden, som heeder Grøte. Begge desse Navne ere meget passelige, de bemærke begge Grus og Steene; og med desse, med runde eller vandslidte Kuppel-Steene, ere saavel Markene, som Biærg-Siiderne, her ligesom besaaede. Desse giøre her Rydnings-Væsenet, Engenes og Agrenes Udvtidning meget besværlig; hvorover Jordbruget er hidindtil her blevet meere forsømt, end vel burde skeet: men det første Arbeide bliver her det verste; naar det er overvundet, Steenene bortryddede, Grøfter trukne paa behørige Steder, faaer man en god, en feed Jordmonn, som for det meeste bestaaer af feed sort Muld, og Arbeidet, Omkostningerne riigelig belønnede. Denne Nærings-Vei, naar den blev ret bragt i Gang, som nu kan formodes at ville skee, skulde tilliige med de andre Nærings-Veie, her gives, meget hiælpe til at forbedre Indbyggernes Vilkaare. I Aalen, saavel som i Holtaalen, holde Indbyggerne en Hob Qvæg, hvortil de mange her værende Marke- Fiæld- og Skov-Strækninger, de mange øde liggende Egne, her give skiøn Beilighed; de kunne derfor sælge endeel Kiød og Feede-Varer. Desuden driive Aalens Indbyggere paa Malm-Kiørsel, fra Store-Kongens-Gruve, samt fra den nylig optagne Mug-Skurf, til Dragaas-Hytte; didhen levere de ogsaa den saa kaldte Bergs-Veed *): men Indbyggerne i Holtaalen giøre sig Fordeele, ved at levere

*) Bergs-Veed eller Sætte-Veed kalder man den, som bruges i Gruverne, i Erts-Gangene, til at brænde Biærget med, indtil det skiller sig, eller ved Hammer-Slage let lader sig banke i Stykker.

levere og kiøre didhen Kull og Rust-Veed. Desse Haandteringer have, uden al Tvil giort meget til Agerbrugets Forsømmelse, paa desse Steder: men det er skeet kun tilfældigviis, meest ved Indbyggernes egen Skyld. Begge Deele kunne driives tilhobe, og driives saa meget lettere, som bemeldte Brug, til Gruvernes og Hytternes Fornødenhed ved Biærgværkerne, driives næsten alleene om Vinteren. Til foromtalte og andre Kiørseler bruger man, paa desse Steder, nu meget Øxne, og ei fleere Heste, end net op fornødent giøres; en god Huusholdnings-Maade, og ynskeligt, at man paa fleere Steder, og overalt, hvor skee kunde, vilde følge et saa godt Exempel. At Agerbruget er her lidet, men at det dog noget har tiltaget, kan man slutte deraf, at i Stedet for at Tienden paa $\frac{2}{3}$ Deele vare, ved Aar 1589, kun 26 Tønder af det heele Prestegiæld, der er henved 8 Mile langt, skiønt derhos meget smalt, var den, ved Aar 1737, 60 til 70 Tønder, og Aar 1773 ved 80 Tønder, eller noget derover. Af de her saa kaldte Næper, eller Roer, avler man en stor Hob, i Aalen især, hvoraf meget føres til Røraas. Af Elgsdyr findes endnu nogle her omkring paa Fiældene, hvor de tilforn have været i temmelig Mængde; og endnu i større Mængde findes Reensdyr, hvilke dog meget har aftaget, efterat endeel Finner have begyndt at opholde sig her paa Fiældene, især paa Bukhammeren.

Holtaalens Prestegiæld bestaaer nu af trende Sogne: Aalens-Sogn, som ligger øverst, mod Røraas; Holtaalens-Sogn, som er Hoved-Sognet, beliggende i Midten; og Sindsaas- eller Sindsakers-Sogn, som ligger neden for Holtaalen, mod Vesten eller N. V. Ved Aar 1589 vare i Aalen 42, i Sindsaas 38, i Holtaalen kun 21 Bønder, tilsammen 101: men ved Aar 1737 vare der 160 Bønder, og Aar 1769 heele Siæle-Antallet, i Holtaalens Prestegiæld, omtrent 2,100, lidt og alt for lidt, i en Strækning af 8 Miles Længde, skiønt den derhos er meget smal. Man seer dog, at

Folke-

Folke=Mængden her har tiltaget, og den tiltager her jævnlig, al den Tiid ingen Hungers Nød eller smitsomme og almindelige Sygdomme indfalde, som standse Folke=Formeerelsen: men hvor meget denne, ved bemeldte Tilfælde, standses, derpaa saae man her Exempel, i seeneste haarde Aaringer, fra 1770 til 72, hvoraf Virkningen strakte sig, ei alleene til benævnte, men ogsaa næstfølgende Aaringer, f. Ex. Aar 1773, da indtil Julii Maaned, i heele Prestegiældet, ei havde været meere, end et eeneste Bryllup. Indbyggerne her ere i Almindelighed store, stærke, haarde og arbeidsomme, arbeidsomme især de af Qvinde=Kiønnet, og de spiise her gemeenlig godt, da de have nok af den saa kaldte Bu=Drot *). De spiise 4 Gange om Dagen om Sommeren, men gemeenlig kun 3 Gange, om Vinteren, nemlig til Frokost Smør og Brød, eller Mælk og Brød; til Duers Suppe og Sild, med Smørebrød derhos; til Noons, hver Søndag, Tiisdag og Torsdag, et Maaltiid Kiød; til Aften Grød: men Rømme ɔ: Fløde=Grød spiises undertiiden til Frokost, sær om Søndagene. For Resten ere Indbyggerne her, som paa de fleeste Steder i Norge, hændige og skikkede til Konster og Haandværker. Blandt Almuen selv findes endeel Konstnere, som fortiene Navn af Mestere, i deres Haandtering, skiønt de deri ei ere blevne oplærte: men især fortiener, i den Hensigt, en Bør Hanssen at nævnes, boende paa Gaarden Langeland i Aalen, der er Uhrmager, Signet=Stikker, Dreier, Smed, hvori altsammen han har været sin eegen Læremester. Foruden ham stikker en Ambrosius Morslæt, i Sindsaas=Sogn, skiønne Signeter, skiønt han ei har lært Konsten af andre, og har selv giort alle sine Redskabe.

I de

*) Alt hvad drages eller faaes af Kreaturene, Mælk, Smør, Ost, Dravle, Gomme rc.

I de ældre Tider boede Presten paa Sindsaker, i Sindsaas-Sogn: men den første Prest efter Reformationen, Hr. Hans, som levede her ved Aar 1535, flottede Preste-Boligen op til Holtaalen. Blandt hans Eftermænd kunne fortiene at anmærkes: Hr. Michel Jacobsen, som forlod Kaldet, for Hungers-Nød, Aar 1672; Hr. Michel Jenssøn, som betiente dette Kald i 57 Aar; Hr. Anders Pedersøn Bernhoft, som boede paa Røraas, og holdt tvende Capellaner. Ved min Ankomst, Aar 1773, til Holtaalens Prestegaard, hvor Hr. Hans Brinkmann da boede, nu Prest i Ørkedalen, blev jeg sat i en temmelig Forundring, ved at see hvad jeg her, saa høit oppe blandt Biærgene, ei havde formodet at see, en smuk og af bemeldte Hr. Brinkmann ret artig anlagt Have, besat med adskillige Blomster, som her havde vant sig til at taale Kulden, og det haarde Clima, saasom Gyldenlakker, som nu stode i fuld Flor, men havde staaet den heele Vinter over ude i Haven; desuden Abrod, Lychnis, Neglikker, Busk-Neglikker, Blaa-Klokker, Keiser-Kroner, og fleere. I Haven stode desuden en Hob Sibiriske Erte-Træer, der alle vare Afsødninger af tvende, som her først vare nedsatte, samt endeel Kirsebær- Rips- og Solbær-Træer, foruden alle Slags her brugelige Have-Urter og Rødder, som stode her ret skiønne, men Sukker-Ærterne i Blomster, d. 17 Julii.

Tobak, især til at tygge, er een af de Ting, hvortil Almuen i Aalen, Holtaalen, men især om og paa Røraas, er særdeles hengiven, saa at en Bonde deri aarlig kan bruge, for sin egen Mund, for 6 til 7 Rigsdaler. En betydelig Sum gaaer altsaa aarlig her ud af Landet, for dette Ukrud. Men at giøre Forandring heri, er vel for det første neppe at tænke; og at lade Tobak plante i Landet selv, ei raadeligt, saa længe Agerdørkningen der ei er bragt til Fuldkommenhed, om bemeldte Urt der skulde

ville voxe, hvilket jeg dog troer, paa mange Steder, endogsaa Nordenfiælds, skulde kunne skee.

Aalen, skulde jeg helst troe, at have riimeligst faaet Navn, af de dybe Vandrender, mellem Biærgene, hvor igiennem Guula der rinder *), som foromtalte ved Eyde, og andre Steder: men Holtaalen sit Navn, deels af samme, deels enten af de mange der værende med Steene og Træer besatte Høider, eller af den Søe, Holt-Siøen, og den Elv, Holta-Elv, som derfra nedrinder i Guula. Naar man reiser fra Prestegaarden Steene, ned ad Dalen, har man først, paa venstre Haand, den Tvær-Elv, Efja, som kommer ned igiennem Efjedalen, der strækker sig henved ½ Mil mod Sydvest, men siden, paa høire Haand, ½ Miil neden for Steene, bemeldte Holta-Elv, der løber ud fra fornævnte Holt-Siø, beliggende ved tvende Mile, fra Holta-Elvens Udløb i Guula, mod S. O. Lidt neden for sidstnævnte Elvs Udløb, møder atter paa venstre Haand en Elv, Lea-Elv kaldet, som fra S. V. omtrent løber ud i Guula, giennem den saa kaldte Leadal, og en Strækning af 1½ Mil: men ¾ Mil omtrent neden for Steene, paa den østre Siide, eller høire Haand, falder en liden Tvær-Elv, Giltla, ud i Guula, giennem tvende Arme. En Bæk, Diup-Bækken kaldet, 1½ Mil fra Steene, paa samme Siide, nedrindende i Guula, er Grændse-Skiæl mellem Holtaalen og Sindsaas. Over denne Bæk er en Bro, liigesom ogsaa over foromtalte Holta-Elv. Liige tvært over for Diup-Bækken, paa hin Siide Guula, løber i denne den saa kaldte Sand-Aa, fra Vesten omtrent, og er der Grændse mellem nysnævnte Sogne. Den sidste Gaard i Holtaalen er Brenna, den første i Sindsaas, Almaasen, som ligger 2 Mile neden for Steene: men fra Almaas er til Sindsaker 1 Mil. 1½ Fiærding neden for Almaas, paa høire

*) Al eller Aal bemærker den dybe Rende i en Elv, i en Bæk.

høire Siide af Guula, løber atter en liden Tvær-Elv, Holta kaldet, fra en Søe, Holt-Sioen, ud i Guula: men strax neden eller vesten for Sindaker, paa venstre Siide af Guula, ned i denne den Elv, Sevilla-Elv, som kommer fra Sevilla-Sio, beliggende ½ Mil derfra, mod S. V.

Holtaalen er meget ubeboet. Fra den Gaard Esjemo af, som ligger ved Udløbet af foromtalte Elv, Esja, liige ned til den Gaard, Tildran, i en Strækning af henimod 3 store Mile, er paa den vestre Siide af Guula, ikke een eeneste Gaard, men kun nogle faa Huusmands-Pladse. Ved Sandaaens Udløb giør Guula en Vending i sit Løb mod Sør, men siden taer den igien sit forige Løb mod N. V. omtrent.

Ved Gaarden Sindsaker, eller paa Kirkvollan, staaer Sindsaas-Kirke, der, liigesom Aalens og Holtaalens Kirker, er en Træbygning. Paa begge Siider af bemeldte Sindsakers Marke og Enge, sees tydelige Kiændetegn, at meget af hvad nu ligger udørket, og overgroet med store Skove, har i de ældre Tider været oprydder og dørket; det viise især de store her værende græsvoxne og med Skov begroede Marke, som ere ganske frie for Kuppel-Steene, hvoraf dette heele District, endogsaa de høie Biærg-Aase, den saa kaldte Dragaas deriblandt, beliggende mellem Holtaalen og Sindsaas, ere ellers overalt fulde, og dermed liigesom besaaede. Desse Marke maae altsaa engang i forige Tiider være opryddede, og bemeldte Kuppel-Steene derfra bortførte. Desuden sees her et andet, et af de mærkværdigste Kiændetegn paa dette, et kort neden for Sindsaker-Gaard endnu staaende gammelt Monument, fra de ældre, de hedenske Tiider, et af det Slags, som er nu meget rart at træffe paa desse Kanter, nemlig en meget anseelig og mægtig stor Bautastein. Denne Steen er 7½ til 8te Alne høi, 2 Alne breed, nederst ved Jorden, hvorfra den spidser sig op ad, som en Obelisk, ½ Alen tyk, og stikker over

3 Alna *), muueligt 4 til 5 Alne dybt i Jorden. Hvilket Arbeide maae det ei have kostet vore Forfædre, at bringe en saa stor og svær Steen tilveie, at føre den frem, men især at reise den op! er saadant skeet ved Haande-Magt, eller har man dertil betient sig af Machiner? Jeg vil helst troe det første. Steenen staaer opreist, mellem tvende anseelig store Kiæmpe-Hoie, en større og en mindre, sammenkastede af lutter Kuppel-Steene, men af hvilke den største nu var for det meeste udgravet, og Steenene anvendte, til at jævne de omliggende Marke. Strax neden for bemeldte store Bautastein, har staaet en anden, en mindre, men som nu er overbrudt, og stikker tvende Alne dybt i Jorden. Man kan være forvisset derom, at hvor desse Steene nu staae, hvor bemeldte Høie have ligget, have tilforn, i ældre Tiider, været rundt omkring dørkede Marke og Enge: desse Monumenters Øiemærke var, at vedliigeholde deres Erindring, over hvilke de vare oprettede; man satte dem derfor tæt hos Gaardene, eller paa høie og aabne Marke, hvor de kunde falde alle i Øinene; men de stode nu, midt inde i en tyk Grane-Skov, indtil Capitaine Randulf, som nu beboer Sindsaker-Gaard, lod den for nylig siden bortrydde.

Endnu sees her fleere Spor og Kiendemærker, at desse Steder have i gamle Dage været langt meere beboede, end nu omstunder. Ved Sindsaker-Gaard, ei langt derfra, ligger den Gaard Hugaas, oven for hvilken sees i Skovene, endogsaa paa den høieste Biærgs-Aas, Ager-Reene, øde Tomter efter Huuse og Bygninger, og Gruber eller Hulle, efter Kiældere, samt desuden en Kiæmpe-Hoi. Foruden forommeldte har, paa Sindsakers Marke, endnu ligget en anden Kiæmpe-Høi, nu udkastet og bort-

*) Man har førsøgt, ved Gravning, at finde, hvor dybt den stikker i Jorden; man har gravet 3 Alne ned, men endnu ikke naaet Enden deraf. Dybere turde man ikke grave, af Frygt at Steenen derover skulde falde omkuld.

bortført, hvori fandtes endeel Heine og Bryner, eller finere og grovere Hved-Steene. Dette viiser os, at paa Sindsaker, paa Hugaas, og ventelig paa fleere Steder her i Egnen, have i fordum Dage boet store og meget anseelige Personer. Man veed her endnu at berette, at i bemeldte Høie, ved den store Bautastein, skal en Konge ligge begraven, eller, som andre sige, tvende Brødre, Gaute Tildran og Torre Aune, hvilke skulde have boet, paa de Gaarde Tildran og Aune, beliggende paa hin Siide Elven, liige mod Sindsaker. Desuden veed man ogsaa at navngive fleere af de gamle Kiæmper, som fordum have boet i desse Egne, saasom en Vindtop Hugaas, en Ketill Budall, en Hestlægg Flottan, en Aslak Leirdal, og andre saadanne. Mærkeligt er det, at man her har beholdt Hukommelsen af desse Mænd, da saadant paa andre Steder er gemeenlig aldeeles glemt. Blandt de mærkværdige Steder, ved Sindsaker, kan endnu regnes den saa kaldte Duve-Haug, beliggende sønden for Sindsaker-Gaard, en meget stor Høi, hvori den gemeene Mand meener, at store Skatte skulle ligge forborgne, eftersom man ofte skal see den saa kaldte Drage der skyde sig ned, eller komme derfra.

Efterat have, paa Sindsaker, beseet eller indhentet Efterretning, om foranførte, begav jeg mig viidere paa Reisen. $\frac{1}{4}$ Mil, neden for Sindsaker, paa vestre Siide, løber ud i Guula, den Tvær-Elv, Herjaa, giennem Herjaadalen, som strækker sig omtrent 3 Mile derfra mod S. V. En halv Fiærding Mil omtrent, der neden for, udløber i Guula en anden og større Elv, nemlig Fola- eller Forra-Elv, som nedløber giennem Foladal eller Fordal, og kommer fra Fola-Siø, eller, som andre kalde den, Forel-Siø, som ligger ved det Fiæld, Fola-Haagna, 4 til 5 Mile fra Elvens Udløb mod S. V. Ved bemeldte Udløb, paa vestre Siide af Elven, ligger Gaarden Forsæt; og ligger her, liige for Forra-

Elvs Udløb, en Bro over Guula, til dens vestre Siide, langs hvilken Veien herefter ligger. Strax neden for Forsæt ligger den Gaard, Vindsnes, $\frac{3}{4}$ Mil fra Sindsaker, saa kaldet af den lille Elv, Vinda, som løber ud i Guula, neden for Vindsnes, og kommer fra en liden Søe, Vind-Kjønna kaldet, beliggende derfra $\frac{1}{2}$ Mil mod S. V. En Mil neden for Sindsaker, paa den østre Siide, løber den Elv, Gryta, ud i Guula, giennem Grytdalen, som er kun $\frac{1}{4}$ Mil lang; og paa samme Siide Malma-Elv, strax oven for den Gaard, Bogen, som ligger $1\frac{1}{2}$ Mil fra Sindaaker, hvilken Elv kommer norden fra, fra Burru-Fiæld, beliggende $1\frac{1}{2}$ Mil omtrent derfra.

Den Gaard, Kiællen, er den sidste i Sindsaas-Sogn og Holtaalens Prestegiæld, men den første i Størens Prestegiæld og Budals Sogn, er den Gaard, Bonæs, eller retter Buanæs, saa kaldet af den Elv, Bua, som $\frac{1}{4}$ Mil neden for Gaarden, Bogen, løber ud i Guula, og kommer deels fra Bu-Siøen, deels giennem en anden Elv, Eina-Elv kaldet, fra den saa kaldte Haa-Siø, beliggende vesten for foromtalte Rø-Siø og Arv-Siø, ved Røraas, og ei langt derfra. Hos bemeldte Eina-Elv har, i fordum Tiider, været en Kober-Erts-Gruve og en Smelte-Hytte. Efterat Eina har foreenet sig med Bua, løbe de ned igiennem Budalen, en betydelig og nu stærkt beboet Dalstrækning, som derover, for ei længe siden, har faaet sin eegen Kirke, beliggende $1\frac{1}{4}$ Mil omtrent fra Bonæs. Liige for Bua Elvs Udløb, omtrent, løber paa østre Siide ned i Guula, den Elv, Burru-Elv, som kommer fra Burru-Siø, liggende $1\frac{1}{2}$ Mil derfra mod Nord; og paa samme Siide, 2 Mile mod Nord, fra Bogen, ligger den Sø, Samsiøen, fra hvilken den Elv, Sokna, eller retter Sama-Elv, ved Lundemo i Horg-Sogn, udløber i Guula.

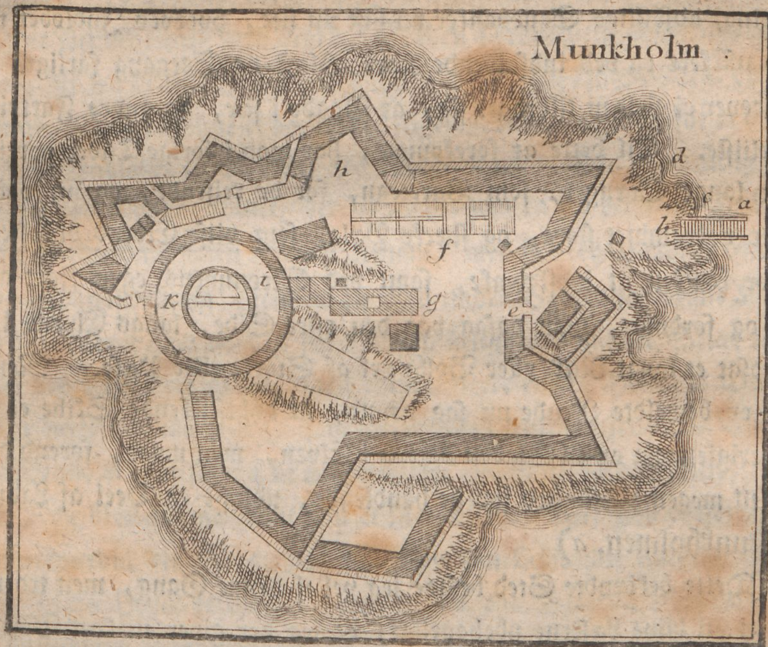
Bemeldte

Bemeldte Bonæs ligger ½ Mil neden for Bogen, og maae, i fordum Dage, have været en Gaard, paa hvilken store og anseelige Mænd have boet: thi paa denne Gaards Marke, paa Kanten af en gammel høi Elve-Mæl, under hvilken Elven fordum har gaaet, men hvor nu er Mark og Eng, staae tvende gamle Bautasteine. Den af dem, som staaer Gaarden nærmest, er kun henimod 4 Alne høi, og 1 Alen breed, men den, som staaer noget længer hen, er henimod 2 Alne breed nederst ved Jorden, 1½ Qvarter tyk, og henved 5 Alne høi, og ligner nogenledes den, som staaer paa Sindsaker. Den nu paa Gaarden boende Bonde, som derom blev adspurgt, vidste intet om dem at berette.

Eftersom Aalen og Holtaalen ligge høit oppe i Dalen, og kunne ansees som Marke-Bygder, saa ere de, i Skatter, blevne ansatte for mindre Afgivt end andre; saa at i Stedet for der i Sindsaas-Sogn betales i Skatter og Afgivter, af 1 Spand, aarlig 12 Rdlr., saa betales i Aalen og Holtaalen kun det halve, eller 6 Rdlr.

Saa meget af Guuldalen, som hidindtil er anført, giennemreiste jeg denne Gang: men Reisen giennem de øvrige Deele, Størens og Meelhuus Prestegiælde, skeede paa andre Tiider, hvorfor den her forbigaaes.

Andet Hæfte.

Reise

igiennem en Deel af Strinden, og en Deel af Stor-Fosens Fogderie, Aar 1773.

Efterat Salig Biskop Gunnerus var bleven færdig at tiltræde sin foromtalte Visitats-Reyse, slog jeg mig til hans Selskab, for at følge med paa Reisen. Den gik for sig til Søes, og den 11te Aug. 1773 tidlig om Morgenen lagde vi ud af Nider-Elvens Munding. Denne Elv,

som fører en temmelig stærk Strøm, i sær henimod Solhvervs Tider, naar Sneen smelter i Fiældene, opkaster idelig, ved og uden for bemeldte Munding, adskillige Sandbanker nu hist nu her, hvorved Indløbet til den giøres usikkert og ved indfaldende stærk Blæst og Søegang farligt. Det har derover ei sielden tildraget sig, at Baade i sær, og andre Fartøier ere der forliiste. Til dette at forekomme, har man i forige Tider opreist hist og her lange Stænger, som Varetegn, for de reisende, og nu paa visse Steder nedrammet store, og stærke Pæle, som viise Elvens dybeste Rende, for hvilken at indskrænke, samt ved Strømmens egen Fart at faae renset og fordybet, man ogsaa paa den østre Side, langs Elvens Udløb, har nedsat et langt Ræk- eller Boll-værk af Stokke eller Pæle. Men dette uagtet er bemeldte Rende nu saa grund, at dybtstikkende Skibe ei kunne gaae derigiennem op til Staden og ind i Elven, men maae, førend det kan skee, til megen Uleilighed for de handlende, udlosse en Deel af Ladningen ved Munkholmen. a)

Dette bekiændte Sted besaae jeg vel ei denne Gang, men troer dog, at det ei vil blive Læserne ubehageligt, at jeg her giver en kort Beskrivelse derover. Denne nu værende Fæstning ligger paa en liden Holme, liige for bemeldte Elv Nids Munding, og tilliige liige for en af Stadens Hoved-Gader, den saa kaldte Munke-Gade, giennem hvilken man, fra Søesiden og fra Fæstningen af, har foromtalte Domkirke liige for sig i Prospect. Bemeldte Holme ligger her saa beleiligt, som om den ved Kunsten, ved Menneske-Haand var did henlagt, ei af Naturen. Havet danner

a) Af et Kongl. Rescript af 7 Jun. 1701 sees, at Indløbet til Elven allereede da stod Fare for at tilstoppes; hvorover i bemeldte Rescript befalles, at til at holde Indløbet reent, skulde af de paa Staden handlende Skibe betales 2 Sk., for hver Læst, de vare drægtige, dog af fremmede intet aftvinges. Ynskeligt vilde det være, at i Tiide saadanne Anstalter blive føiede, at større Vanhæld heraf kunde forebygges.

ner her en Bugt, mellem tvende Forbiærge eller fremstikkende Odder, Hlade-Hammeren mod Østen, det Næs Hofringen mod Vest. Midt imellem disse ligger Munkholmen mod Nord, Staden Throndhiem mod Sør, og det saaledes, at fra den til Holmen er ¼ Mil, og ligesaa langt mellem bemeldte Forbiærge. Denne Holme er derfor her ligesom dannet og lagt, for at bedække og forsvare Indløbet til Staden, fra Søesiden af. Den er egentlig kun et Skiær eller en Klippe i Havet, der ligger her som en fra bemeldte Forbiærge, i sær fra Hlade-Hammeren afreven Klump, med hvilken Hammer den synes at staae i Sammenhæng, giennem en Rad under Vandet forborgne Klipper. Dette give endeel mod nordost fra Holmen beliggende mindre Skiær tilkiænde, der ved Ebben ere at see, men endnu meere en fra Holmens Bund opvældende færsk Vands Kilde, som forsyner den med det fornødne Vand.

Denne Klippe førte i de ældste Tiider Navn af Nidarholm, var da ubeboet, og blev alleene brugt som et Rettersted. Her stod derfor en Galge, mærkværdig deraf, at paa den blev den bekiændte mægtige Hagen Hlade Jarls Hoved fastnaglet, efterat han paa Gaarden Romul i Guldalen af sin Træl Karkur var dræbt. Strax derefter blev Staden Nideros af K. Oluf Tryggueson anlagt, og tilliige den Christne Religion i Norge indført. Hvad denne Konge i begge Deele havde begyndt, fuldførte hans Eftermand, Kong Oluf den Hellige: han opbyggede Staden Nideros paa nye; han stadfæstede den Christne Religion i Norge; og dette gav Anledning dertil, at det tilforn øde Sted, Nidarholm, blev et af de berømteste Steder i Norden. Da K. Knud den Store i Dannemark, Aar 1028, besøgte Staden Nideros, for at erklæres for Konge i Norge, skal han paa Nidarholm have stiftet et Kloster, St. Benedict til Ære *b*), der

 altsaa

b) See Matth. Paris Histor. Angl. pag. 656. edit. Wats. Et saadant Benedictiner-Kloster har han og stiftet i Engelland. Havde han faaet fleere Riiger, havde han muerligt bygt fleere Benedictiner-Klostere.

altsaa har været et af de allerældste Klostere i Norden; herved blev da Stedet en Boepæl for Munke, og dets Navn, i de seenere Tiider, fra Nidarholm forandret til Munkholm.

Staden Throndhiem har fordum paa 4re Siider været omringet af Klostere: af forbeskrevne Helgesæter-Kloster, mod Sønden; af Bakke-Nonne-Kloster, mod Østen; af Tautersøens henimod 2de Mile derfra beliggende Kloster, mod Nord-Ost; og af nysnævnte Munkholms- eller Holms-Kloster, mod Norden eller Nordvest. Sidstnævnte maae, efter nogen Tiids Forløb, være blevet ødelagt, enten ved Ildebrand, eller andet Tilfælde: thi ligesom vore egne gamle Skribente intet viide om bemeldte Klosters Stiftelse, af K. Knud den Store, at sige, saa berette de derimod, at en af Norges egne fornemste Mænd, en Sigurd Ullstræng *c*) (ved Aar 1110 eller 1120 omtrent) har opbygget dette Kloster *d*), uden Tvil opbygget det paa nye, eller i Stedet for det i Begyndelsen kun var af Træe, saadanne som de fleeste Klostere, og Kirker, ei alleene i Norge, men ogsaa i Danmark, i de ældste Tiider vare, da ladet det bekoste og opføre af Muur. Blandt dets Abbeder har, i de følgende Tiider, en Biorn i sær giort sig navnkundig, gemeenlig kaldet Ritabiorn, af de mange Breve, han deels skrev, deels førte om Lande med sig, en vidløftig Person, som ei alleene spillede en Hob Intriguer i de indbyrdes Uroligheder i Riget, mellem Kong Hagen Hagensen og Hertug Skule, men bragte ogsaa Klostere-

ret

c) Han var en Søn af Lodinn, men Sønnesøn af den Hrutr fra Viggio, som af K. Oluf den Helliges Folk blev dræbt ved Stikkelstad. See Oluf Helga Saga.

d) See Theodorici Monachi Historia Regum Norvegiæ, cap. 31, pag. 69, hvor det herom saa heeder: " Siward Ullstrengr opbygde siden et meget navn-" kundigt Kloster til *S. Benedicti* og den Martyrs *Laurentii* Ære, paa en meget " liden Øe (en Holme), som ligger hos Nidaros ". Klostret maae da have været stiftet efter S. Benedicti Regel, men Klostrets Kirke bleven indviet til St. Laurentius.

ret i stor Giæld og Uorden, hvoraf det siden ei uden stor Nød kunde blive reddet *e*). I følgende Tiider overgik det en nye Ildebrand, Aar 1316 *f*), og efter et par hundrede Aars Forløb atter en anden, en endnu værre, ved Aar 1531, da Klosteret, som berettes *g*), blev antændt af den da i Brand staaende Throndhiems Domkirke, som ved Lynild var anstukken. Klosteret blev formodentlig vel igien opbygt, eller den ved Ildebranden derpaa giorte Skade ved nye Bygninger eller Forbedringer erstattet, men efter den Tiid ei meere ret vedligeholdte, eftersom Reformationen gik kort derefter for sig i Norge, ved hvilket Tilfælde Munkene bleve adspredte, og Klosterets Gods anvendt til andet Brug. Jens Thyllesen eller Tielleſſen til Østraad blev Aar 1537, strax efter bemeldte Reformation, forleenet dermed, men kort derefter deri giort den Forandring, at Tautersøens Kloster blev givet nysnævnte Jens Tielleſſen i Forleening, i Stedet for Holms-Kloster, og dette derimod tillagt Leensherren Christopher Huitfeld, hvem og Eftermænd det ventelig har fulgt, indtil Leensherrene finge Helgesæter-Kloster, som tilforn er berettet *h*), da Holms-Klosters Gods er uden Tvil lagt under Kronen eller adspredt.

Fra den Tid af laae Stedet øde, atter et hundrede Aar omtrent, og blev imidlertiid, af Byefogden i Throndhiem, brugt som et Vænge, der var lagt til hans Embede, hvor han havde en liden Hee-Biering. Men da Throndhiems Stad, efterat være, ved den Roskildske Fred, overladt til Sverrig, Aar 1658, blev mod Slutningen af samme Aar beleiret *i*) og tagen tilbage af de Norske, blev af desse, under bemeldte Beleiring, Munk-

e) De øvrige Abbeders Historie henhøre ei til dette Sted, men til Klosterets egentlige Historie, hvortil en Deel Materialier ere samlede.

f) See *Torfæi* Histor. Norv. Par. pag. 442.

g) See *J. Rami* Norriges Beskrivelse, S. 204.

h) See foregaaende 1ste Hæfte, Siide 13.

i) Beleiringen varede fra den 28 Septemb. til den 10 Decembr.

Munkholmen befæstet, og en Skandse der anlagt, hvortil man venteligt i Begyndelsen har for det meste betient sig af Klosterets tilbagestaaende Muure. Derpaa blev Stedet efterhaanden omdannet til en ordentlig Fæstning, hvis første Commendant en Iver Skolpborg uden Tvil har været; en studeret Mand og Broder til den meere bekiændte M. Christen Skoldborg, som en Tiid lang var Lector Theologiæ i Throndhiem. Jeg har fundet, at bemeldte Iver Skoldborg der var Commendant endnu, Aar 1674, og følgelig maae det, til Commendantens Tieneste, af solid Grundmuur opbygte Vaane-Huus, som staaer i Fæstningen *k*), endnu i hans Tiid være blevet opført: thi over Dørren til bemeldte Huus staaer paa en firekantet Steen, af hvid Marmor, denne Inscription paa latin:

Regn. Christ. V. Proc. Pror.
Vl. F. Gyldenlev. Hæc Mol.
Erect. MDCLXXII.

Som betyder, at under K. Christian den 5tes Regiering, og efter Statholder Ul. Fr. Gyldenløves Foranstaltning, er den Bygning bleven opsat, Aar 1672. Uden Tvil er bemeldte Statholder ogsaa den, der haver ladet Munkholmens nu værende Fæstningsværke og Volde ordentlig anlægge *l*), som jeg troer, deels efterat han var bleven Statholder i Norge, deels ogsaa efterat han i Kong Christian den 5tes Følge havde, Aar 1685, besøgt denne Fæstning: thi over Indgangen til Fæstningen, eller dens Port *m*), staaer paa en aflang Marmor-Steen det Aarstal 1690 med C5. Ciffer, mellem de Bogstave, P. E. J., hvilke uden Tvil ere Begyndelses Bogstavene af Kongens Vall-Sprog: Pietate & Justitia.

Lan-

k) See den foran staaende Grund-Tegning, lit. (f)

l) Det er riimeligt, at man med det Ord: *moles*, som staaer i anførte Inscription, har fornemmelig sigtet dertil, og at Fæstnings-Værkene, Aar 1672, ere da for en Deel anlagte eller fuldførte.

m) See Tegningen, lit. (e).

Landingen hos denne Fæstning skeer ved en paa høie Bolværke staaende Bro *n*), ved hvis ene Ende er, til Skibenes Tieneste, i Klippen indsat en Jærn-Ring *o*), foruden hvilken ei langt derfra staaer en anden, som har siddet der siden 1617, hvilket det i den indsatte Aarstall udviiser *p*). Sammesteds er den foromtalte, fra Klippens Bund opvældende Kilde *q*), som forsyner Fæstningen med meget godt Vand; Vand faaes ogsaa af en Brynd inde i Fæstningen selv, hvor foruden bemeldte Vaane-Huus, og endeel Material-Huuse, staae 2de Fange-Huuse, det ene liige mod Porten *r*), ogsaa opført af Grundmuur, hvori de paa Fæstningen indsatte Fanger ere blevne forvarede, men det 2det, som Aar 1775 omtrent blev bygt af Tømmer, bag Commandantens Vaaning *s*).

Denne er Fæstningens nu værende Beskaffenhed, men det, hvorfor jeg fornemmelig besaae den, og det fornemste, jeg der lagde Mærke til, vare de fra det gamle Munke-Kloster her endnu tilbagestaaende Levninger. Desse bestaae i 2de cirkelrunde af meget tykke Muure opførte Bygninger. Den yderste og største *t*) har paa den indvendige Siide 3de Affatser over hinanden. Den nederste *u*), hvor Muuren er tykkest, er nu 2de Alne høi over Jorden; i den anden *x*) har man frataget Muurens Tykhed $1\frac{1}{2}$ Alen, hvorved dannes som en Gang rundt omkring i den heele Cirkel, men dog er Muuren her endnu 7 Alne tyk, og i dens heele Omkreds, foruden Døren eller Porten, 6 Aabninger eller Vinduer, som mod den indvendige Siide ere viide, oven til rund hvelvede, men mod den udvendige smale og trange. Nu ere de for det meste tilmuurede, undtagen øverst op under Hvelvingerne, hvor i hver af bemeldte 6 Aabninger er et meget lidet og smalt,

n) See Tegningen, lit. (a). *o*) See sammesteds, lit. (c).
p) See sammesteds, lit. (d). *q*) Sammesteds, lit. (b).
r) Sammesteds, lit. (g). *s*) See og sammesteds, lit. (h).
t) See lit. (i), og Profil-Tegningen lit. (a).
u) Profil-Tegningen, lit. (b) *x*) See lit. (c).

smalt, aflangt og med hugne Steene indfattet Hull eller Vindue. Man vil meene, at disse have tient til Skyde-Huller. Kan vel være, at de dertil i de seenere Tiider ere dannede, da man begyndte at bruge Stedet, som en Fæstning, skiønt de nu synes dertil at være ganske uskikkede eller alt for smaae, og at staae alt for høit: men i de ældere Tiider, maae bemeldte Aabninger have været Vinduer i Klosterets Bygning.

Strax oven over bemeldte Hvelvinger og Vinduer begynder den 3die Affats *y*), hvis Muure nu ere kun lave, men maae tilforn have været en temmelig Deel høiere, eftersom man beretter, at i dem have ogsaa, i forrige Tiider, været Skyde-Huller, uden Tvil dannede, ligesom hine i Bygningens forige Vinduer. Denne Muur holdes nu ei ved liige, men forfalder efterhaanden. Under Hvælvingerne i foromtalte Aabninger eller Vinduer, findes, ved det Vandet trænger sig der ned igiennem, en Hob Kalk-Stalactiter, af hvilke jeg samlede endeel af de smukkeste.

Imellem den hidindtil omtalte ydere Cirkel-Muur, og den indere *z*), er et Mellemrum, omtrent af 12 Alnes Bredde. Bemeldte indere Muur, eller Taarn, har udvendig, ligesom hin, ved Grunden en Affats, næsten af samme Høide, men meget smaler *a*). Invendig i Taarnet, er først nederst en rund hvælvet Kiælder *b*), midt i hvilken staaer en rund af store Tegel-Steene opmuuret Piller, uden Tvil i de seenere Tiider sat der til Styrke for Hvælvingen, da man oven paa den opsatte en høi Muur og Skorsteen. Kiælderen er nu meget lav, og dens Muure 9 til 10 Alne tykke.

Over denne Kiælder har tilforn været et stort Værelse, som har indtaget Taarnets heele Vidde *c*), og tilforn paa den syndre eller sydøstre

Siide

y) See Profil-Tegningen, lit. (d). *z*) See samme Tegning, lit. (e).
a) See sammesteds, lit. (f). *b*) See sammesteds, lit. (g).
c) See og sammesteds, lit. (h).

Siide havt en Dør, som nu er tilmuuret. Paa bemeldte søndre Siide sees der ogsaa Tegn efter Vinduer. Nu har dette Rum i Midten en tyk firkantet muuret Piller, og er for Resten ved en Muur afdeelt i tvende uliige store Værelser eller Kiældere, dertil indrettede i de seenere Tiider, hvoraf den mindste, som vender mod Nord, nu bruges som Krud-Kiælder *d*).

Fra dette fordum cirkelrunde Rum er giennem den tykke Muur en breed og rummelig muuret Trappe, ved hvilken man kommer op til den der oven over nu værende tredie Etage, der ogsaa i fordum Dage har udgiort kun et eeneste cirkelrundt Værelse *e*), som til alle Siider har havt smaae firekantede Vinduer, hvilke med hugne Steene ere indfattede, og om jeg ei gietter feil, har tilliige været forsynet med en muuret Hvælving, men som nu er forfalden og borte. Desse tvende omtalte Værelser i anden og tredie Etage have uden al Tvil tilforn kun udgiort eet Rum, og egentlig været Klosterets Kirke: men nu er denne fordumdags Kirke, hvad dens øverste Deel, eller den omtalte tredie Etage angaaer, ved Panele-Værker, afdeelt i adskillige Værelser, i eet af hvilke, det nemlig, som er paa den sydøstre Siide *f*), den navnkundige Stats-Fange, den store Statsmand, og en af Danemarks største Genier, Grev Griffenfeld har omtrent i en Tyve Aars Tiid, fra Aar 1680 til 1698, siddet indsluttet. Man seer der endnu som en Furre i Gulvet, fra det eene Hiørne i Værelset til det andet, efter hans Gang frem og tilbage, men næsten intet meere af de Vers, bibelske Sprog og andet meere, han med Kull, med Naale har skrevet paa Veggene og i Vinduerne *g*). Uden for bemeldte Værelse er et Kamer, hvori hans

Opvar-

d) See Profil-Tegningen, lit. (i).

e) See sammesteds, lit. (k)   *f*) See lit. (l).

g) I min lille Bogsamling forvares et Exemplar af *S. Curcellæi* græske Nye Testamente, hvori fornemmelig paa de reene Blade foran og bag i Bogen, samt paa

Opvarter var, og uden for dette igien et andet, hvori Vagten havde sit Tilhold. Nu om Dage sidde her ingen Fanger, men disse Værelser staae ledige, eller anvendes til andet Brug.

Til bemeldte Værelser stiger man nu op ad en meget høi Træe-Trappe, der fører til en Dør, som Bygningsmaaden viiser her at have været fra de gamle Tiider af. Men da har her ei været brugt nogen Trap eller Stie. Thi at jeg nu skal komme til den egentlige Hensigt med foranførte Beskrivelse og til Udslaget deraf, saa kan jeg ei forestille mig Sagen anderledes, end at sidst omtalte Taarn har været Klosterets Kirke, indviet S. Laurentio til Ære, som tilforn er erindret, og at rundt omkring den have Munkene havt deres Celler, med øvrige fornødne Værelser, afdeelte i tvende Etager, i den underste af hvilke de til Huusholdningen fornødne Værelser have været, men i den anden eller øverste Munkenes egentlige Celler, fra hvilke Indgangen til Kirken har faldet giennem sidstomtalte Dør, ligesom fra den underste Etage giennem forommeldte Dør paa den søndre Siide af Taarnet. Dette har uden Tvil da været noget høiere end det nu er, og et Skraa-Tag været trukket, fra det, hen over de omkringstaaende Bygninger. Efter den Bygnings Skikkelse at dømme, som staaer i Klosterets gamle Sigill, og som uden Tvil skal forestille Klosteret selv, maae det fordum have pranget med fire anseelig høie Taarne, staaende i en Firekant mod hinanden: men efter dem sees dog nu ei mindste Spor eller Levning, saa de uden Tvil have kun været af Træe. Samme Sigill viiser, at Taarnet eller Kirken da har havt et høit spidst Tag, saadant omtrent, som det endnu har, men uden Tvil været fordum tækket med Spaan eller Bredder, hvorimod det nu er takt med Kober.

Munk.

Binder, med en Knappe-naal, endeel gudelige Betragtninger, paa Latin og Engelsk, ere af ham indskrevne.

Munkholmens Fæstning er den, som nu beskytter Indløbet og Havnen for Throndhiem, og ligger dertil saa meget meere beqvemt, som man fra den kan see de sig Staden nærmende Skibe, naar de ere endnu tvende Mile borte. Intet Skib maae derfor ankre eller lægge ind paa Havnen, førend man har anmeldet sig hos Commendanten paa Fæstningen. Blandt Commendanterne har uden Tvil foromtalte Jv. Skoldborg været den første, og efter ham Commendant Svend Skeen, i hvis Tiid forommeldte Greve Griffenfeld her sad fangen, som fandt Fornøielse eller søgte et Slags Tiids-Fordriiv, i at underviise Commendantens Søn, ved Navn Thomas Skeen, i det Latinske og Græske Sprog i sær. Bemeldte Thomas Skeen blev vel siden Prest, men var ilde skikket til Preste-Embedet, og frasagde sig det. Man har af ham en Oversættelse paa danske Vers, af Griffenfelds i latinske Vers forsattede Oversættelse af den 23 og 42 Davids Psalme; ogsaa af ham en i danske Vers forsattet saa kaldet Beskrivelse over Munkholmen, der i ingen Ting svarer til sin Titel *h*). Een af de følgende Commendanter paa Munkholmens Fæstning skal være druknet mellem Holmen og Throndhiem; og en anden, ved Navn Ophoven, blev afsat fra Tienesten, i Anledning af en Trette mellem ham og den da værende Over-Commendant i Throndhiem samt dens Fæstninger, Oberste v. Osten. For denne har en Koplau været Commendant, om hvilken staaer paa en Fane, ophængt i Størens Kirke, at H. K. Majts Major og Commendant paa Munkholmens Fæstning, Curt Christopher v. Koplau, var fød paa hans Faders Herregaard Mekelborg Ao. 1625, men døde paa Støren 1705 *i*). Den nu

h) Hans danske Vers, i Oversættelsen af bemeldte Davids Psalmer, ere mestendeels gode; uden Tvil ere de rettede, ved Mesterens Haand: men i Beskrivelsen over Munkholmen ere de des slettere.

i) Han døde paa Støren, og blev der begraven, i Anledning deraf, at hans Dotter, Dorothea Koplau, var der givt med Stedets Sogne-Prest, Hr. Jørgen Skelderup, som døde Aar 1706, men bemeldte hans Hustrue 6 Uger for ham.

værende Commendant er Hr. Major Einer Einersen, en brav, curieux og i de mathematiske Viidenskaber vel dreven Mand, hvilken Kundskab han ved eegen Fliid og Læsning har forhvervet sig. Ved en dertil paa Fæstningens Bro indrettet Machine, har han i adskillige Aar, afmaalet Flod og Ebbe, og derover holdt Bog. Ved en anden Machine, har han liigeledes iagttaget, hvor meget af Regn og Snee, i nogle Aaringer, er faldet ved Throndhiem.

Mens Griffenfeld sad fangen paa Munkholmen, har han i Junii-Maaned Aar 1683, over denne Fæstning giort følgende latinske Vers:

Exerit è medio caput inviolabile ponto
  Holma, cucullatis olim habitata viris,
Armorum nunc facta domus, pelagiqve capistrum
  Campanæqve vicem trux catapulta tenet.
Horribili hoc sonitu vocat ad sibi debita nautas
  Obseqvia, & memores officii esse jubet.
Heus, ait, heus, subito turgentes contrahe vela,
  Rex boreæ imperium hic jusqve tridentis habet.

Aliter:

Stat pelago Munkholma jugum, pontiqve sonantis
  Spumea saxoso frangitur unda sinu.
Cernis, ut allapsum pulsata reverberet æqvor,
  Rebus in angustis te jubet esse virum. *k*)

Desse

k) Den sidste Linie findes og med denne Forandring:
  Et te, qvod deceat, rupe monente, vide.
og dertil lagt følgende:
  Qvid rupes, rupiqve monet superaddita turris?
    Qvid muri hæc moles? excubiæqve virum?
  Nempe Dei nomen qvod sit fortissima turris,
    Perfugium præbet præsidiumqve piis.

Te

Desse latinske Vers ere, paa adskillige Maader, oversatte paa Dansk, blandt andre, ogsaa af foromtalte Thomas Skeen *l*). Det beste jeg deraf har seet, er følgende, skiønt i sig selv maadeligt nok:

Af Havet opstikker en Klippe og Klint,
Hvor Holmen opreiser sit Hoved, som Flint,
Tilforn en Vaaning for Munke:
Men nu for Soldater en Skandse befæst,
Et Bidsel for Havet; for Ringen og Prest,
Seer man der Canoner at funke.
Naar Stykkene brumle, da gives der Bud,
At Skibsmand skal viise sin Lydighed ud,
Og passe sin Pligt at fuldføre:
Træk ind dine Seyl, som Vinden har strakt,
Her hærsker Monarchen i Norden med Magt,
Og Strømmene hannem tilhøre.

Og det andet:

En Klippe midt af Vandet staaer,
Som man Munkholmen kalder,
Den Havet idelig paaslaaer,
Og Sødens Magt anfalder.
Der bryder skummend Bølge sig,
Og Havet slaaer tilbage:
Lær heraf fast at skikke dig
I Modgangs haarde Dage. *m*)

Te Angelicæ excubiæ cingunt, coeliqve cohortes;
Pro te si Deus est, qvid valet hostis homo?

l) Hans Oversættelse staaer i Griffenfelds Liv og Levnet, ved C. P. Rothe, S. 191.

m) Med Th. Skeens foromtalte Vers over Munkholmen at anføre, ville vi ei være Læseren

Med sidstanførte har Griffenfeld uden Tvil sigtet til sig selv. Foruden ham har Monkholmen havt adskillige Stats- og andre Fanger, hvilke her ei kunne anføres. Een maae jeg dog kortelig melde om, skiønt han ei kom did, men var didhen bestemt, nemlig den Svenske Baron Wilh. Gust. Cojet, om

Læseren til Besvær. Alt hvad af dem kan udtrækkes, henhørende til vor Hensigt, beløber sig kun til dette. Hans Fader, S. Skeen var, da Throndhiem blev overgiven til de Svenske, Støk-Lieutenant, og fik Ordre, at føre hvad af Munitions-Sager, som forefandtes i Throndhiem, derfra til Bergen; dem indskibede han da paa et Skib, han gik dermed ned ad Nider-Elv: men Vinden var ei føielig, og han maatte ligge en Tiid under Monkholmen. Saasnart Børren blæste op, gik han under Seil, og skiød Dansk Løsen. De Svenske havde da Staden inde; den heele Bye kom derover i Allarm; Vinden lagde sig, og S. Skeen stod nu Fare for at miste Skib, Liv og Gods. Dog blæste Vinden strax op igien og ham til Føie; han kom til Bergen, og derfra, efterat Freden var brudt, tilbage for Throndhiem, hvor han hialp til at tage Staden tilbage fra de Svenske. Da det var skeet, lagde han, som Støk-Capitain, først Haand paa at befæste Monkholmen, med en Skandse, hvortil da Stedet blev planeret (uden Tvil hvor Monkenes Kirkegaard havde været, men nu en liden Have er) fandtes en Hob Menneske-Been, som tilsammen i en Grav bleve nedgravne. Nogle Aar derefter blev bemeldte Skandse forandret til en ordentlig Fæstning:

„Man Murer kaste op, Rundeeler biærgefast,
„Man Taaren sætte hos, til fiendtlig Spæ og Last.
„Saa blef da Munche-holm iført de rette Klæder,
„Saa blev den regnet blant de faste Kongens Stæder:

heeder det i bemeldte Vers; og da det var færdigt, blev S. Skeen der Commendant, efterat være i Forveien bleven Støk-Major, og havde tillige Opsigt over Garnisonen og Artilleriet i Throndhiem; men da K. Christian 5. besøgte nysnævnte Stad, blev han Oberst-Lieutenant, og hans Løn forøget. Imidertiid faldt Tiiden ofte vor Poet lang, han fordrev den imellemstunder med at besee de gamle Monkes Grave og Liigsteene (ilde at han ei giorde det til sin Tiidsfordriv, at afskrive dem, førend de, som venteligt er, bleve begravne i Fæstningens Muure): men den sødeste Tiid for ham var, naar Timen kom, at han skulde ind til den indmurede Monk (saa kalder han Griffenfeld) mod vis Omgiængelse ingen Glæde var for ham at ligne ꝛc.

om hvilken berettes i Imhoffs Historien-Saal *n*), at han havde et farligt Anslag for, med Stiftamtmand (Amtmand) Juul mod Danmark, til Ruslands Fordeel; at han derfor blev dømt at miste Livet, og Dommen forandret til et ævigt Fengsel paa Monkholmen: men at han døde i Kiøbenhavns Castel, førend han kom did *o*).

Bugten eller Havnen ved Throndhiem kaldes gemeenlig Ølsviiken, rettere Illsviken, og bedækkes mod Vesten af det tæt hos liggende Steinberg og det derfra udstikkende Næs Høfringen, som af de gamle kaldes Hefring *p*). Imellem det og Monkholmen gik vor Reise til og forbi et andet Næs, paa vor venstre Haand, Digermulen kaldet, beliggende ¼ Mil fra Høfringen, mod N. V., men derfra viidere, forbi den Gaard Flak, som ligger ½ Mil fra Digermuulen, og af hvilken den hertil stødende Deel af Throndhiems Fiord kaldes Flak-fiorden. Den Havn Pladki, som omtales hos en af vore gamle Skribente *q*), er ingen anden end bemeldte Flak, og Flakfiorden den samme, som kaldes Flaadefiord, i Pro-Canc. Pontoppidans Norges Natur-Historie, hvor den tilliige beskrives som næsten bundløs. At denne Fiord maae paa sine Steder være meget dyb, viiser det tilstødende Land, til vis Høide gemeenlig Vandets og Havets Dybhed der udensfor svarer. Den foromtalte saa kaldte Bye-aas endes her med en meget høi Biærge-Siide, som paa sine Steder, i sær ved de saa kaldte Loftene, vesten for Digermuulen, staaer næsten lodret, men er dog bevoxen med Træer og Løv-Skov.

Fra Flak til den paa hin Siide Fiorden mod Nord beliggende Gaard Vangvik, regnes at være 1 Mil, og ligesaa langt fra Flak til det derfra mod N. V. liggende Forbiærg, Roberg, eller det i vore gamle Historier be-

n) See And. Laz. v. Imhoffs neueröffnete Historien Saal, Bas. 1736.
o) See Ant. Stiernmanns Adels-Matrikul, pag. 11, in Additamento.
p) See Snorre i Heimskringla og fleere.
q) Olaf Tryggvas. Saga af Flateyar-bok 1 Part. S. 86. b.

bekiændte Raudaberg, hvor vi skiftede Fodringskab, bestaaende af ei mindre, end 20 Mænd, om hvilket Forbiærg meere paa et andet Sted skal meldes. Derfra til den Gaard, Broskivt, (maaskee Brodre-skivt) er en kort $\frac{1}{4}$ Mil, men fra Røberg til den Plads Qvithylla, beliggende under Reins-Kloster-Gaard, regnes at være en knap Mil, men er dog vel ei meere end $\frac{3}{4}$ Mil, naar man reiser Fiorden liige ud efter. Vesten for eller mod N. V. fra Reins-Klostret, ligger den lille Bygd Hasselviik, saa kaldet af den Gaard Hassel, med hvilken Bygd den store Throndhiems-Fiord endes paa den nordre og nordøstre Siide.

Paa den anden eller vestre Siide ere følgende Steder at mærke. Liige mod Røberg omtrent, men $1\frac{1}{2}$ Fiærding derfra, saa bred omtrent er Fiorden her over, ligger det Forbiærg, Geita, eller Geitnes, som er Grændseskiæl mellem Byenæssets Giæld og Viggens Sogn paa den eene, Statsbygdens Giæld og Sogn, paa den anden Siide. Derfra længer ud ligger den lille Bygd og den Gaard Inddalen, og der uden for, eller længer mod N. V. den Gaard Tonnelen, hos hvilken Tonnel-Elv nedløber. Fra Geitnes til Inddalen er $\frac{1}{4}$ Mil, og liigesaa langt fra denne til Tonnelen. Strax uden for denne begynder en liden Bygd, Leinsviik kaldet, som strækker sig til henimod det Forbiærg Agdenes, og i den ligger den Dalstrækning Størdalen, liige mod Strømmen, en Bugt og Arm af Havet, som skiær sig ind i Landet, vesten for Reins-Klosteret. Igiennem bemeldte Størdal nedløber Størdals-Elv. Norden for Størdalen ligger den Gaard Aarem, og tæt hos den Gaarden Grønningen, den yderste i Leinsviiken. $\frac{1}{2}$ Fiærding norden for denne nedløber ovet et brat Biærg den lille Elv Skruddu, som om Sommeren er giærne tør, uden naar det regner, men mærkværdig deraf, at den paa denne Kant er Grændseskiæl, mellem Statsbygdens og Ørelandets Giælde, liigesom det saa kaldte Fævaag-Skar, vesten for Hasselviken, er Grændse imellem dem, paa hin Siide Fiorden.

En

En halv Fiærding norden for bemeldte Skruddu, ligger den Gaard og Havn, nu Selven, men fordum Saulva eller Solvo kaldet. Stedet er nu om Dage fornemmelig bekiændt af sin Havn, men forekommer ofte hos vore gamle Skribente, der berette at det laae paa Nordmøre *r*). Nordmør har altsaa den Tiid strakt sig langt viidere, end nu, og bemeldte Skruddu da uden Tvil været Grændse-Skiæl mellem Nordmør og Throndhiem eller Throndelagen. Selven var i de Tiider en af de saa kaldte Kongs-Gaarde eller Kongens Avelsgaarde, paa hvilken altsaa en af de Kongelige Fogder (Armenn), og imellemstunder andre fornemme eller store Mænd have boet: thi her opholdt K. Erick Blodoxe sig, da han af sin Broder, den Throndhiemske Konge, Halfdan den Svarte, blev om Natte-Tiider overrumplet, men undkom dog derfra med Livet *s*); og her synes tilliige Griotgard Jarl (den ældre) en Farfars Fader af Hagen Jarl den mægtige, at have boet, eftersom hans Begravelses Høi, efter ham kaldet Griotgardshaugr, siges at ligge sønden for Agdenes *t*). Ei langt fra Selven, mod Vest, ligger en liden Bygd, Vatsbygda, saa kaldet, fordi dens Gaarde ligge omkring endeel færske Vande eller Søer, som give den en smuk og behagelig Beliggenhed. *u*)

¼ Mil fra Selven, mod N. V. eller N., ligger et, saavel nu, som fordum endnu meere bekiændt Sted, forbemældte Agnæs, som man i gamle Dage

r) See Heimskringla, Tom. I, S. 116.

s) See bemeldte Heimskringla i Haralds Saga Harfagra, Kap. 39. Tom. I.

t) See Landnama, p. 29. edit. nov.

u) J et Mageskivte-Brev, af 1533, mellem Erkebisp Olaf i Throndhiem, paa Communets Vegne, og Hr. Niels Lykke (til Austraat), nævnes desse Gaarde i Watzbygda, nemlig Varnes, 1 Spand, Terningen 1 Øre, med en Laxvarpe, Hegg en halv Sp., som Communet afstod ham, imod at faae derimod Stawresæter i Haslewiken, som skyldte 2 Spand.

Dage kaldte Agthanes, eller retter, Agdarnes *x*), hvor den ypperlige og for sit Riige nyttige Norske Konge, Eystein den 1ste, eller Eystein Magnussen, siges at have anlagt en Havn, og bygget en Kirke *y*). Vi toge her vort Natte-Herberge, og ved den Leilighed giorde jeg mig megen Umage, for at udspørge noget om bemeldte Havn og Kirke, eller finde Spor og Rudera efter dem: men alt forgieves. Her er nu ingen Havn, ingen for Skibe i sær, men til deres Tieneste staaer alleene, paa den yderste Spidse af Næsset, en i Biærget indsat stor Jærn-Ring, som for ei længe siden der er inddreven. Denne Indretning, som er af største Nytte, for Skibe og Søefarende, i sær ved farlige og vidt udstikkende Forbiærge, ved høie og bratte Forlande, i usikkre Havne, finder jeg vel ingensteds at have været i Brug i de ældste Tiider: men at den dog i Norge er meget gammel, det kan man tydelig see af hvad Olaus Magnus beretter, om Havets urandsagelige Dybhed, ved de Norske klippefulde eller biærgagtige Strandbredde, hvor ingen Grund, end ogsaa med den længste Lod-Line, var at finde, " og derfor, siger han, seer man der Jærn-Ringe, større end et " Krigs-Skiold, med Blye indstøbte i mange Biærge, langs Strand Kanten, og bekostede af endeel brave Konger, fornemmelig henimod den " riige Kiøbstad Bergen, paa det at store Skibe, i paakommende Strøm " eller Storm, deri kunne fæste deres Skibs-Taue, og ligge sikkre inde " mellem Klipperne."

Ved Agdenæs begynde Biærgene at blive nøgne eller blottede fra Skove, Træer og Græs, fremviisende næsten overalt ei andet end den blotte Klippe-Siide, eller Mos-groede Biærg-Strækninger, hvilket saavel her, som paa andre Steder, giver de yderste Kyster, mod Vester-Havet, deels et ubehageligt, deels et fælt Udseende. De som derfor nærme sig bemeldte

Kyster,

x) Saxo kalder Stedet Abdarnes. Det ligger tvende Mile fra foromtalte Røberg.

y) See Heimskringla, Tom. 3.

Kyster, fra Havet af, og ei have seet andet af Landet, end desse Steder, kunne ei andet, end fatte de ufordeelagtigste Tanker derom, saadanne som man derfor seer at Fremmede i Almindelighed, sær i de ældre Tiider, have giort sig om Nörge, om dets Ufrugtbarhed, om dets øde Biærge og Klipper, men Tanker, som de vist skulde have forandret, hvis de vare komne et Stykke længer ind i Landet, eller ind i de store Fiorde, hvor Biærgene og Klippene selv føde de skiønneste Skove, og prange med den deiligste Kaabe, af grønne Bar- eller Løv-Træer, af Græs og Blomster Enge. De af Havet sig indtrængende haarde vestlige og nordlige Vinde, for hvilke bemeldte Kyster ligge udsatte, ere den egentlige Aarsag til foromtalte Kysternes og Biærgenes Udseende: thi saavidt de have frie Fart, og deres Virkning strækker sig, kan intet Træe voxe, ei Græs og Urter trives.

Dette hindrer dog ikke, at jo i det lave, eller paa Steder, som ligge nogenledes bedækkede mod bemeldte Vinde, baade Græs og Korn kan voxe, og voxe i temmelig Overflødighed. Saavel vesten som østen for omtalte Agnæs, ligge langs Stranden, mellem denne og Biærgene, temmelig store Strækninger af jævne Marke, nu for det meeste, naar man undtager Engene ved Gaarden Agnæs, overgroede med Lyng og smaae Eene-Buske, men som vist nok have tilforn været opdørkede. Til Beviis kan tiene ei alleene desse Markers Beskaffenhed i sig selv, da de findes at være jævnede, og fra Steene rensede, en Sag, som Erfarenhed lærer at være af en ganske anden Beskaffenhed, hvor saadanne Steder have været overladte til Naturen selv, men ogsaa følgende. Under en Spadsere-Tour, som jeg giorde, fra Agnæs til den $\frac{1}{4}$ Mil derfra mod Vesten liggende Gaard Valsæt, traf jeg, midtveis mellem begge, en lang nordentlig sammenkastet Steen-Røse. Ved Efterspørgsel, hvorfra denne Røse havde sin Herkomst, som her laae eene for sig selv, blev mig sagt: den havde der ligget, fra de gamle Jotulers Tiider, af hvilke et Partie paa Ørelandet, liggende en Norsk $\frac{1}{2}$ Mil

her-

herfra, havde med disse Steene kriget mod et andet paa Valsæt-Stranden, saa kaldes bemeldte Strækning mellem Valsæt og Agnæs. Enhver indseer læt, hvad heraf kan troes. Alt hvad stort, overordentligt er, eller man ei veed at give Aarsag eller Oprindelse til, tilskriver man her til Lands de gamle Jotuler eller Joter: men øyensynlig er bemeldte Steen-Røse her samlet af sammenkastede, af Marken opryddede Steene, hvilken er omtrent ¼ Mil lang, men smal, og bruges nu omstunder, deels til Torve-Moose, deels til en slet og maver Betesmark, eller Felled for Creature, men kunde og burde anvendes til langt større Nytte.

Under bemeldte min Spadsere-Tour, fandt jeg, et Støkke østen for Gaarden Valsæt, en stor Steen eller Biærg-Knol, og under den en liden Hule eller Heller. Jeg lagde Mærke til dette Sted, i Hensigt til den, hos vore gamle Skribente, i K. Olaf Tryggvesøns Historie, forekommende Beretning, at ved Agdernes laae en Heller, Thialfahellir kaldet, hos hvilken nysnævnte Konge dræbte Forræderen Thorer Klak, som agtede der at tage ham af Dage. Jeg giorde mig Umage, for at opspørge og opleede bemeldte Thialfahellir, men kunde ei paa noget andet Sted finde mindste Spor efter den, end paa foromtalte.

Henimod en ½ Mil vesten for Agnæs, nedløber den saa kaldte Mollen-Elv i en Bugt, der fører Navn af Mollen-bugt. Elven er ved sit Udløb temmelig stor: men den har kun et kort Løb, af ½ Fiærding omtrent, og sit Udspring fra tvende Vande, af hvilke foromtalte Vatsbygd har sit Navn, som ligger der omkring. Den heele Strand-Strækning, mellem Valsæt og bemeldte Bugt, bestaaer af en jævn Slette, nu dyrket og opryddet, hvilken Slette, saavelsom foromtalte mellem Valsæt og Agnæs, er altsammen uden al Tvil et Tilkast af Havet: thi her ligge nu, paa det tørre, Biærgknolle adspredde omkring i bemeldte jævne Marke, liige i alle Maade

de

de Skiær og Holme, som sees der uden for i Havet, fra hvilket bemeldte Sletter maae altsaa ansees for at være en Erobring.

Længer hen mod Vest, 3½ Fiærding omtrent fra Agnæs, ligger den Gaard Strand, og inden eller østen for den, en Husmands-plads, kaldet Rauskallen, som her anmærkes, af den Aarsag, at ved den, paa en fremstikkende Tonge, og paa et Sted, kaldet Roysbauen, ligger en stor rund Steen-Røse, eller en gammel Begravelses Hoi, som øverst i er udhullet. Endeel have troet, jeg har tilforn selv giort mig den Tanke, at saadanne Steen-høie vare fordum brugte, som Værn eller Casteller, og at de derfor vare oven i udhulede: men ved nøiere Eftersyn og Overveielse er jeg overbeviist om, at dette ei kan være; hvorom meere paa et andet Sted.

Fra Agnæs regner man at være 1 Mil, til et andet Næs eller Forbiærg, Lauknæs kaldet. Vesten for dette, eller det Næs Værnæs, skiær en temmelig dyb men smal Fiord, mod Sønden, sig ind i det faste Land, Værran eller Værre-fiorden kaldet, strax vesten for og næsten parallel med hvilken en anden Fiord ligger, kaldet Emsteren eller Imster-Fiorden: men paa det mellem begge fremstikkende Næs, ligger den Gaard Moltun, fordum Moldatun kaldet *), som er bekiendt i vor gamle Historie: thi i K. Harald Haarfagers Tiid boede der en berømt og anseelig Mand, ved Navn Rolf Hoggvandi, hvis Sønner, Vemund og Gnup, ogsaa Molda-Gnup kaldet, vare store Striidsmænd og tilliige Jærn-Smede, et Haandværk, som ogsaa de fornemste Mænd, i de Tiider, dreve paa. Vemund overvandt engang eene, i en Kamp, elleve andre: men tilsidst giorde disse tvende Brødre det saa grovt, med deres Nederlage paa andre, at Gnup maatte rømme sit Fædreneland, og satte sig ned paa Island, hvor han blev Stam-

*) See Landnama, Part. IV. cap. XII. p. 315, ed. nov. Den siges at ligge paa Nordmør; et nyt Beviis, at Nordmør fordum har strakt sig saa vidt, som fordum er sagt.

me-Fader, for adskillige af de fornemste Mænd paa Landet, baade Biskope og Lavmænd, ogsaa for de bekiændte Sturlæsønner *a*). I Indløbet til forbenævnte Imster-fiord ligger den Havn Kongsvollen.

2 Mile vesten for Agnæs, ligge de tvende, saavel nu, som fordum bekiændte Øer, Nord-Lexa og Sør-Lexa, af de gamle Lioxnar kaldede. De ligge her midt i Leyen, som man kalder det, eller i Indløbet til Staden Throndhiem, hvorfor Skibene her ofte søge og tage Havn: men i K. Hagen Hagensens Tiid boede her tvende Brødre, begge bemeldte Konges og Hertug Skules Hofmænd, gemeenlig Lioxne-Svenne kaldede, som af Hertugens Partie bleve dræbte *b*), ved Aar 1240 omtrent. Siden boede her en Nikulas i Loxey, som havde Trette med Canikerne i Throndhiem, hvilke klagede over ham, fordi han ei vilde betale dem Tiende, af den Tran og den Brennesteen (Svovel) som han førte fra Island *c*); saa man deraf seer, at ogsaa i de Tiider har Handelen paa bemeldte Island blandt de Throndhiemske været i fuld Gang, og at man derfra, blandt andre Kiøbmands-Varer har ført Svovel, ventelig til Brug i Huusholdnings-Sager, eller for at udføre igien til fremmede Steder. Til Krud kan det vel neppe den Tiid være brugt, da Brevet, som herom handler, er udstædt 1340.

Liige mod den søndre Ende af foromtalte Øer Lexan, ligger paa det faste Land den Vaag eller Bugt, Ving-Vaagen saaledes, at Fiorden imellem dem er omtrent $1\frac{1}{2}$ Fiærding over, liigesom ogsaa imellem det faste Land, og den store Øe Hitteren eller Hittra, som ligger vesten for Lexan, $\frac{1}{2}$ Mil omtrent derfra: men $2\frac{1}{2}$ Fiærding fra oftomtalte Øer ligger paa det faste Land den Bugt Vasla-Vaagen, omtrent liige mod de Øer Vidoy og Boroy, eller den nordlige og østlige Ende af bemeldte Hittra, og strax vesten

a) See bemeldte Landnama, pag. 379.
b) See Peder Claussøns Norske Kongers Chronica, S. 693.
c) See Throndhiems Domkirkes Beskrivelse, i Anhanget, S. 63.

vesten for Vasla-Vaagen, den Øe og Havn Svanholm. Bemeldte Vasla-Vaag er Grændse mellem Ørelandets og Hesnes Præste-Giælde.

Her begynder da sidstnævnte Præste-Giæld, som tilforn har været et residerende Capellanie under Hitterens-Giæld, men er nu et frit Kald, og bestaaer af tvende Sogne, nemlig af Hoved-Sognet Hefne, som ligger fornemmelig omkring den saa kaldte Hefne-fiord, hørende til Stor-Fosens Fogderie, og af Annexet Vingan eller Venje, som regnes til Nordmørs Fogderie: Bemeldte Hefne-fiord begynder, paa den østre Siide, mod en ½ Mil fra fornævnte Vasla-Vaag, ved den Øe Hefuskiælen, hos hvilken en temmelig dyb Fiord skiær sig ind i Landet, mod Østen, kaldet Aasfiorden. Hefne-fiord er ved dens Aabning ½ Mil bred omtrent, længer ind ¼ Mil; dens Strækning er mellem Nord og Sør, og deeler sig tilsidst i tvende Arme, hvoraf den eene strækker sig mod Øst, liggende omtrent parallel med, men sønden for nysbenævnte Aasfiord; denne Arm af Hefnefiord kaldes Snilfiorden: men den anden Arm af Hefnefiorden strækker sig mod Vest, og beholder Hoved-fiordens Navn, hvilken fra dens Aabning til dens inderste Bund er omtrent 2½ Mil.

Ved bemeldte Bund ligger Gaarden Kirkesæter, saa kaldet, fordi der staaer Hefne Hoved-Kirke. Der har og tilforn Præste-Gaarden været: men da Eiler Caspersen Scholler, der eiede et anseeligt Jordegods i Hefne, havde faaet den da værende Præstes, Hr. Melchior Christophersens Dotter til Ægte, formaaede han nysnævnte Præst, at overlade sig Præste-gaarden, ved Mageskivte, mod endeel andre ringe Gaarde, og boede siden paa bemeldte Kirkesæter, der en Tiidlang var som en Hovedgaard, for det saa kaldte Hefne-Gods. Nu beboes Gaarden af Hr. Capit. Brotkorb: men Godset tilhører Holdengaard, en Sædegaard, som ligger ¼ Mil fra Kirkesæter mod østen, paa den søndre Siide af Hefne-fiord.

Bemeldte

Bemeldte Mageskivte har siden været saavel Prest, som Meenighed, til megen Uleilighed, ved det Presten ingen vis Boepæl har havt; og vi maatte tilliige føle en Slags Virkning deraf, under vor Reise. Hefne var det første Sted, hvor Biskopen skulde visitere; fra Agnes til Lexen, hvor
12 Aug. vi byttede Fordenskab, var Vinden bestandig imod; vi komme til sidstmeldte Sted ei derfor, førend silde ud paa Eftermiddagen; Vinden blev vel siden stille, men Baaden, vi reiste paa, var stor, følgelig svær at drive frem med Aarene; vi landede derfor ei under Kirkesæter, førend ud paa Natten, under et nedstyrtende Regn; og vi havde, førend vi komme til Prestens Gaard, hvor vort Natte-Herberge skulde være, ei alleene et Stykke til Lands, men og et Vand, eller en fersk Søe at fare over; hvilket borttog saa meget længer Tiid, og udsatte os saa meget meere for det immer vedvarende stærke Regn, som alle paa Prestegaarden, hvor man ei meere ventede vor Amkomst den Dag, vare gangne til Sengs; saa at vi længe, paa hin Siide Vandet, maatte raabe efter Baad, hvormed vi skulde overføres, førend man blev os vaer, og komme med Baad, for at afhente os.

Neden for Kirkesæter, hvor vi landede, nedløber en Elv i det inderste af foromtalte Hefne-fiord, Sioa eller Visso-Elv kaldet, mellem Kirkesæter, som ligger paa dens østre, og Gaarden Visso, *d*) som ligger paa dens vestre Siide. Denne Elv har et Løb, kun af en ½ Fiærdings Længde omtrent, og sit Udspring fra et Vand, Ro vatne kaldet, der sønden for beliggende, som regnes for at være 1½ Fiærding til ½ Mil langt, i en Strækning mellem øst og vest *e*). Paa den søndre Siide deraf ligger en høi Biærg-Kam, Roberge kaldet, strax hos og østen for hvilken en liden Elv nedløs-

d) Paa denne Gaard har Presterne i Hefne en Tiidlang boet, efterat Prestens Bopæl var flottet fra Kirkesæter.

e) I dette Vand fiskes Rør og Orreder.

nedløber, i nysnævnte Vand, Ro-Elva ved Navn. Lige mod dens Udløb, paa den nordre Siide af Vandet, ligger nu værende Præstegaard, Ødegaard kaldet, paa en temmelig høi, skraa nedhældende Bakke, hvilken giør ei alleene Gaardens Drivt temmelig besværlig, men og Stedet til at bebygge meget ubeqvemt. Ikke desto mindre havde Stedets da værende Sogne-Prest, Hr. Christopher Budde, en brav og duelig Mand, ei alleene forsynet Gaarden, som han havde kiøbt sig til Bopæl, med alle fornødne, af nye opsatte, deels anseelige Bygninger, men ogsaa ved nye Rydninger saaledes forbedret dens Marke og Enge, at i Stedet for der, ved hans Tiltrædelse til Gaarden, ei kunde avles meere end 16 til 20 Tønder Korn, bleve der nu aarlig indhøstede 90 til 100 Tønder.

Indbyggerne i Hesne have vel hidindtil fornemmelig drevet, deels paa Skov- og Tømmer-Hugst, deels paa Fiskeriet, hvortil Stedet ligger temmelig beqvemt. Gaardene og Jordene ere her ogsaa kun smaae, gemeenlig ei større, end paa en ½ Spands Skyld. Naar man undtager nogle og tyve Bønder omtrent, som er Odels-Bønder eller Selv-eiere, bestaaer den heele øvrige Deel af Bøxel-Bønder, hvoraf de fleeste tilhøre foromtalte Holdengaard og Holden-Gods. Dette uagtet har saavel Agerdørkningen, som Folkemængden her, i en Tid af 200de Aar omtrent, meget tilta-get. Ved Aar 1589, beløb den heele Preste-Tiende i Hesne sig ei til meere, end 16 Tønder; og ved samme Tiid vare i Hesne-Sogn, 69, men i Vinge-Annex, 11ve Bønder. Nu derimod beløber dog bemeldte Tiende sig til 90 eller 100de Tønder, og der ere, i Hesne Hoved-Sogn 180, men i nysnævnte Annex 30 Bønder eller Decimanter, foruden Huusmænd; saa at begge Deele have forøget sig til ⅔ Deele over hvad de vare for 200 Aar siden. Siæle-Antallet i det heele Prestegiæld beløber sig nu til omtrent 1600 Mennesker.

Bygnings maaden, paa Bøndernes Gaarde, er her næsten overalt indrettet efter den fordumdags overalt i Norden vedtagne Brug: man betiener sig endnu her af Røgstuer, i hvilke Ildstedet eller Gruven staaer i det eene Hierne af Bygningen, men Røgen stiger op igiennem et firekantet Hull midt paa Taget, som man kalder Liøre, i hvilket Hull en Ramme er indpasset, overspændt med en tynd Hinde eller Blære, hvorigiennem Lyset falder, og som, ved en vedhæftet Stang, efter Behag kan paalægges og aftages. Dog bruger man og mangesteds, i saadanne Stuer, Vinduer paa Veggen. Desse Røgstuer begynde nu efterhaanden at komme alt meere og meere af Brug, og derimod Kakelovn-Stuer blandt Bønderne at blive meere giængse. Sidstmeldte, kan jeg troe, kunne see meere pyntelige ud, mueligt kunne de og være meere beqvemme, eller føre mindre Uleiligheder med sig, sær for dem, som til saadanne Huuse eller Røgstuer ere uvante: men for Bondens Huusholdning, til Sparsomhed i Lysning, i Varme eller Ildebrand, meener jeg dog at de gamles Røgstuer have været langt meere tienlige, og efter vor Nordens Clima de fordeelagtigste, saa det derover vilde være tienligt for Landet, for Bondens Huusholdning, og for vore faae endnu overblevne Skove, at de fremdeles bleve i Brug. Tientligt vilde det og være for Bondens Helbred: den Ild, som idelig brænder i en Røg-Stue, den frie Luft, som der kommer ind giennem Dør og Liøre, fordeeler og bortdriiver de raae og usunde Damper, som der samles, sær i fugtigt Veir, og af fugtige Klæder, hvilke derimod, i en Kakelovns Stue, blive næsten bestandig indsluttede. Bøndernes Klædedragt er her omtrent den samme, som paa Nordmør, hvorom viidere paa et andet Sted.

Hefne Hoved-Kirke*) er en temmelig anseelig Træ-Bygning, opført i Form af en Kors-Kirke, midt paa hvilken staaer et lidet Taarn og Spir. Den er bleven indviet St. Margrete til Ære, den kaldes derfor St. Margarete Kirke, og derover har denne Helgens og Martyrs Historie eller Li-

*) See Tab. I. n. 1.

delser

delser været afmalede paa Kirkens Alter-Tavle, men som nu fra Alteret er nedtagen og ophængt paa Kirkens Væg. Den fortiener vist at conserveres: thi den er overmaade smuk malet, har meget nette Tegninger, og er ziiret med den stærkeste Polere-Forgylding, der endnu seer ret prægtig ud. Kirken er for Resten temmelig stor og rummelig, har i Stedet for bemeldte gamle, en nye smuk Alter-Tavle, samt et hvelvet og smukt malet Chor. Hos Prædikke-Stolen staae de tvende Prestes, Hr. Tarald Rosses og Hr. Christopher Buddes Skilderier.

Uagtet at af Alderdommens Levninger og Old-Sager her intet var at opdage, saa sees dog Spor efter, at i fordum Dage maae, paa adskillige Steder i Hefne, have boet store og anseelige Mænd, saasom paa foromtalte Kirkesæter; paa Holdengaard; paa en tæt hos sidstnævnte beliggende, nu øde Gaard, Haug; paa Gaarden Væna, som ligger omtrent en Mil østen for Holdengaard, ved Snillfiorden; og paa Voll, strax østen for Væna. Man seer paa alle desse Gaardes Marke adskillige Kiæmpe-Høie, og man har giort sig saa store Indbildninger om de Skatte, som deri skulle ligge forborgede, at om de fire sidstnævnte Gaarde er dette Ordsprog blevet almindeligt i Hefne:

Haug og Holl,
Væn og Voll
Riiger, end alt Norge.

Man vil berette, at paa Gaarden Voll skal være fundet et Penge-Skrin; og om en Kiæmpe-Hoi, beliggende under Gaarden Kirksæter, tæt hos Stranden, havde man ligeleedes den Sagn, at i den laae skiult en stor Skat: thi man saae der, saa sagde man, ofte Ild brænde. Major Holck, som da boede paa Kirksæter, lod derover giøre et Forsøg, paa at opkaste bemeldte Høi: men Skatten var borte, og man fandt deri kun endeel smaae Metal-Ringe. Paa samme Gaards Marke, ved Stranden ligge, foruden

 be-

bemeldte, mange Kiæmpe-Høie, i en Rad efter hinanden, og paa en Huusmands-Plads under Gaarden Visso, tvende saa kaldte Kiæmpe-Ringe eller runde Kampe-Pladse.

13 Aug. Næste Dag efter vor Ankomst til Hefne, holdtes Visitats i Hefne-
14 Aug. Kirke, og følgende Dag blev Reisen, under atter indfaldende Regn og Slud, derfra fortsat til Naboe-Prestegieldet Aure, det første paa nu værende Nordmor, naar man kommer norden fra. Reisen gik for sig, først til Baads over foromtalte Rø-Vatn, ved hvis nordlige Strandbred, foruden benævnte Ødegaard, ligge adskillige andre Gaarde, efter hinanden, baade smukt og fordeelagtigt, nemlig næst hos Ødegaard og vesten for denne, Strand, næst den, viider mod Vesten, Birkan, derefter Mo, hos hvilken en Elv nedløber i Rø-Vatnet, Mo-Elven kaldet, i S. V. omtrent fra denne, Gaarden Lenæs, og endelig ved den sydvestre Ende af Vandet, næst Lenæs Hundnæs, og sønden for denne, Gaarden Eyde, hos hvilken vi landede.

Saavel ved Søe-Stranden, som længer op, hos bemeldte Gaard Eyde, ligge adskillige Kiæmpe-Hoie tæt hos hinanden, blandt dem en, som for nogen Tiid siden er bleven aabnet eller opkastet, da man i den fandt, foruden endeel forrustede Piile, en liden Kiste, der uden paa var beprydet med endeel smaa runde Metal-Ringe, hvoraf jeg bekom een, men som intet mærkværdigt har hos sig.

Efterat vi havde landet, ved Gaarden Eyde, stege vi til Hest, for at reise over et mellem bemeldte Rø-vatn og den saa kaldte Vinge-fiord beliggende Eyde, som er en ½ Mil over. Midt omtrent paa dette Eyde nedrinder en Bæk, Gryta kaldet, som paa dette Sted er Grændse-Skiæl mellem Stor-Fosens og Nordmørs Fogderier. Fra dette Eyde gaae tvende Dalstrækninger op til Fiældene mellem Hefne og Ørkedalen, samt Hefne og Snrendalen; den eene Siovatsdalen kaldet, strækker sig øster ud omtrent,

hen mod Grændserne af Orkedalen, den anden mod S. O., hen til Surendalen, og kaldes Fiælnedal.

Førstnævnte Dal gaaer op fra den sydvestre Ende af foromtalte Ro-vatn, men den sidstnævnte fra det inderste af Vinje-fiorden, hvor og Vinje-Kirke staaer, der er Annex til foromtalte Hefne-Kirke, og en maadelig Træe-Bygning, med et temmelig høit Spir, samt en smuk Alter-Tavle. Den har været indviet St. Andreas til Ære, og er derfor kaldet St. Andreæ Kirke. Venje-Fiord strækker sig fra Vesten, mod hvilken dens Aabning vender, til Østen eller noget meere mod Nord, og hører, for den halve omtrent eller inderste Deel, til Hefne Præstegiæld og Fosens Fogderie i det giæstlige, men for den anden Deel til Aure Prestegiæld og Nordmørs Fogderie, saaledes, at paa den søndre Side af Fiorden er Birknæs den sidste Gaard, i Venje-Sogn, men Engdalen eller Ingdal, hos hvilken en Elv nedløber, kaldet Ingdals- eller Inddals-Elv, den første i Aure-Giæld. Den nordre Siide af Fiorden har saa brat en Fiæld-Siide, at trende smaae Fiæld-Gaarde undtagne, som ligge oppe paa det saa kaldte Todals-Fiæld, meget høit fra Stranden, forekomme der ingen Gaarde, førend man naaer Todal, en Gaard med oven for liggende Dalstrækning, som paa denne Kant er den første eller sidste i bemeldte Aure-Giæld.

Reise giennem Nordmør,
Aar 1773.

Fra Venje til Aure Prestegaard, reiser man først igiennem Venjefiord, mod Vesten omtrent, siden giennem det saa kaldte Auresund, mod Norden. Begge regnes for at være omtrent liige lange, og Reisen mellem nys nævnte Steder at være 2 Norske Mile. Mod den nordre Ende af bemeldte Sund, paa dets østre Siide, ligger Aure Prestegaard og Kirke, strax ved og norden for Udløbet af Aure-Elv. Denne løber ned igiennem

en temmelig vidtløftig Dalstrækning, Auredal kaldet, som er omtrent 1½ Mil lang, fra Steingeit-Vatne, forbi det Fiæld Steingeita eller Steen-Geden, som ligger ¼ Mil østen for Aure, og er det høieste blandt de her værende Fiælde, saa det derover tiener de paa Havet fiskende til Meed eller Landkiænding, naar de andre Fiælde gaae dem af Sigte.

Prestegaarden ligger ei langt fra Kirken, men laae den tilforn endnu nærmere, indtil Aar 1771, da den afbrændte, Juledags-Aften, og blev siden opsat paa en anden Tomt. Bemeldte Kirke *) er en smuk Træe-Bygning og Kors-Kirke, paa hvis Midte staaer et temmelig høit Spiir. Dens Bygning er nye, og den er tilliige, for det meeste, forsynet med nye Indredning. Den har uden Tvil ført Navn af St. Annæ Kirke eller St. Mariæ Kirke f): thi her sees endnu den gamle Alter-Tavle ophængt paa Kirkens Vegg, bestaaende af trende Rum eller Afdeelinger: i den midterste sees St. Anna og Maria, paa den høire Siide S. Maria med Barnet, paa den venstre St. Christopher, altsammen meget smukt udskaaret i Træe, samt prægtig maalet og ziiret med den gamledags stærke Polere-Forgyldning, som endnu har sin fulde Glands. Paa Dørrene, hvormed denne Alter-Tavle har kundet tillukkes, staae afmalede, paa den eene St. Jörgen, paa den anden St. Andreas.

Blandt de Prester, som have forestaaet Aure Præstegiæld, kunne fortiene at anmærkes:

1) En Oluf Svarte, som her var Sogne-Prest ved Ao. 1460, som sees af et Pergaments-Brev.

2) For-

*) See Tab. I. n. 2.

f) At den har ført Navn af St. Mariæ Kirke, sees ogsaa af et Pergaments-Brev, hvorved en Magnilld Jons-Dotter giver Eirik Torsteinson, Canik i Trondem og Songdhna-prest aat Mariu Kirkiu a Aurum, en Jordpart i Jostadha paa Inderøe. See Throndhiems Domkirkes Beskrivelse, i Anhanget, S. 58. Brevet udgivet 1497.

2) Foromtalte Eirik Thorsteinsson, Canik ved Throndhiems Domkirke og Sogne-Prest a Aurum ved 1497.

3) Tideman Bronolfsson, som nævnes, i et Document af 1544. Dennes Formand Mag. Petrus Petri, som var Prest her og Canik i Throndhiem ved Aar 1540, har uden Tvil været her den første Sogneprest, efter Reformationen. Blandt hans Eftermænd er i sær mærkværdig.

4) Hr. Christen paa Aure *g*), af tvende Aarsager (1) I hans saavelsom forige og seenere Tiider, var Trælast-Handelen, paa Nordmør og andre Steder, af den Beskaffenhed, at Fremmede, som søgte Landet, for at indkiøbe og ladde bemeldte Trælast, blandt hvilke de fornemste vare Skotter og Hollændere, ei droge hen til Kiøbstæderne, som nu om Dage skeer, for at indkiøbe den, men ginge med deres Skibe ind i de Fiorde, Bugte og Havne, hvor Saver stode, eller Trælast var at faae, hvor de indtoge den Ladning, de vilde have *h*). Ved den Leilighed vare Herremænd, Bønder, Fogder, Prester Trælast-Handlere, saa mange af sidstnævnte i sær, som havde beneficerede Gaarde og Skove, og blandt dem maae vor Hr. Christen paa Aure have været en af de navnkundigste, hvorover hans Navn er blevet ansat, sam et Steds Navn, i endeel gamle Hollandske Karter over Norge, hvor man finder, i Stedet for Aure, sat Hr. Christen op Oure, ligesom i Stedet for omtalte Kirksæter i Hefne, Hr. Michel op Hemn. Hr. Christen har da, ei alleene i bemeldte Henseende, været i sin Tiid en berømt Mand, men er og merkværdig i en anden, i den nemlig, at fra ham

g) Han var her Prest ved Aar 1600.

h) Landets Indbyggere ansaae dette som særdeles fordeelagtigt. I en Memorial af 25 Jun 1733, hvori Almuen paa Nordmør søger om Frihed for Korn-Varer at maatte udskibes i Fosund (nu Christiansund), heder det: „at i forige Tiider „komme Skibene for enhver Mands Stue-dør, som bragte rede Penge med, og „bøde den ene over den anden. Da vare gode Tiider, Fiskerierne fordeelagtige, „Skovene i god Stand„ etc.

ham (2det) enten nedstamme de fleeste Bønder-Familier i Aure-Giæld, eller ere med ham forvante. Hans Søn, Peder Christenson, som boede paa Sunnsbo, en Mensal- eller Preste-Embedet tilhørende Gaard, havde med sin Hustrue Giva 12 Sønner, af hvilke 9 bleve bosiddende Mænd i Aure-Giæld, nemlig den ældste, Jon, og yngste, Christen, boende paa bemeldte Sunnsbø, men deres Broder, Oluf, paa en Plads, som siden blev lagt til bemeldte Gaard. Paa den Gaard Torsæt havde den 4de Broder Arent sin Boepæl; den 5te Christen paa Bioringen; den 6te Lars paa Biærgfald, en smuk Gaard, som nu beboes af Oberst-Lieut. Ausig; den 7de Askill paa Vaagaas; den 8de Brynolf paa Vaag; den 9de Thorstein paa Skogsæt. Den ældste Broders, Jons, Sønnesøns Søn, Peder, boede paa Sunnsbø indtil Aar 1768, da han døde, nogle faae Aar efter sin Fader, Jon, som døde 1760, ved 83 Aar gammel. Nu boer der Peders Søn, Jon; og har paa denne Gaard, nu længer end i 150 Aar, boet Søn efter Fader, som have ført de afvexlende Navne, Jon og Peder.

5) Hr. Christen var Prest paa Aure, indtil henimod 1620, da han fik til Efterfølger Hr. Peder Lauritsen Krabbe, en ogsaa mærkværdig Mand, i den Henseende, at han var her Prest i 55 Aar, til Aar 1676, havde 12 Børn, og blev henimod 90 Aar gammel. Hans Eftermand var hans Søn Hr. Laurits Krabbe. Men endnu ældre blev

6) Hr. Peder Henrichsen Ascanius, som havde tilforn været Conrector i Throndhiems Skole, og var vel ei længer Prest paa Aure, end i 38 Aar, indtil den 4 Oct. Ao. 1738, da han døde, men opnaaede en Alder af 95 Aar, og var i 62 Aar givt med sin Hustrue, Sophia Menzonia.

Aure Prestegiæld har nu ei fleere, end een Kirke, men er dog temmelig vidtløftigt, dets Strækning nemlig fra N. O. og fra den yderste Gaard, Kiosviik, mod Hefne, hvor en liden Elv, Eiter-aa kaldet, er Grændse,

til

til S. V. og Gaarden Heyna, $2\frac{1}{2}$ Mil, men fra foromtalte Gaard Inddal, som og kaldes Vollan, mod O. eller S. O., til den Gaard Vinsternes, paa Ertvaags Øen, mod Vest, $2\frac{1}{4}$ Mil. Tilforn, da Edøens eller Smølens Sogne laae dertil, var Prestegiældet meere end dobbelt saa stort, og havde da 5 Kirker, nemlig Aure-Kirke og Edøens-Kirke, som bleve betiente af Sogne-Presten, men Bratvær- Odden- og Vejen-Kirker af en Capellan, som residerede paa Bratvær, hvilken Øe ligger vesten for den store Øe Smølen, men denne, og den mindre Øe Edøen, vesten for Aure.

Ved Aar 1589 vare i Aure-Sogn 100 Bønder, og 26 Huusmænd, i Edø-Sogn 36 Bønder, i Bratvær-Sogn 46, i Veyen-Sogn 33, i Odden-Sogn 36, tilsammen 251: men nu er Aure-Sogn eller Giæld alleene næsten ligesaa folkeriigt, som alle 5 Sogne da vare; her ere nemlig 236 Bønder, og omtrent 50 Huusmænd, som tilsammen udgiøre 2016 Siæle. Tallet af de unge, som aarlig confirmeres, er omtrent 40, og Folkemængden tiltager bestandig. Dog synes den, i gamle Dage, at have været endnu større, og Landet, sær i Dalene og mod Fiæld-Siderne, meere beboet. I foromtalte Auredal f. e., som nu er øde, har paa Løffald, $\frac{1}{2}$ Mil fra Prestegaarden, hvor Presten nu har sin Sæter, tilforn staaet Kirke; der sees ogsaa endnu Tegn efter Kirkegaarden, og sammesteds, saavelsom paa fleere Steder, Spor efter Tomte og Agerreene.

Desse Steder kunde og burde altsaa atter opryddes, til Beste for Folke-Formeerelsen og Agerbruget, hvilket her driives, eller er hidindtil drevet, kun slet og maadelig, men dog bedre, end for et par hundrede Aar siden skeede. Thi ved Aar 1590 var $\frac{1}{3}$ Part af Korn-Tienden i Aure-Giæld, skiønt Edøens Sogne da ogsaa laae dertil, kun 24 Tønder, nu derimod beløber den sig, af Aure-Giæld alleene, til 90 à 100 Tønder, uagtet som vedkommende forsikkre, her neppe betales meer i Tiende, end det halve, af

hvad der burde svares. Paa Prestegaarden kunne nu aarlig avles 90 til 100de Tønder Korn. Jeg saae der en Ager med Vaar-Rug eller Værling, som stod ypperlig, og usædvanlig høi i Straaet, til henimod en Karls Høide. For Resten er den meeste Sæd Havre og Blandings-Korn. Jordmonnen er vel meest Sand og steenet Jord, men dog findes overalt Leer, som er blaaagtigt. De fleeste af Bønderne saae ei meere, end 4 til 5, faae 6, 7 til 8te, kun 2 eller 3, 10 Tønder Korn *i*), og paa de fleeste Gaarde holdes kun een Hest, med hvilken alleene man driver Pleiningen.

I heele Aure-Giæld, ligesom i Hesne, ere lutter Furru-Skove, tilliige med Birke- samt Elle- eller Older-Skove. Alleene paa Gaarden Nordre Torsæt, beliggende ved Torsæt-Fiord, paa Skars-Øen, norden for Aure Prestegaard, beretter man at findes 2 til 3 der voxende Grane-Træer. I Aure-Giæld avles endeel Humle, samt Lin og Hamp til Huusfornødenhed. Der væves ogsaa noget Lerret, samt Vadmel, og et Slags grove Stoffer, som fornemmelig bruges til Qvindfolk-Skiørte. For Resten har Skovbruget været Indbyggernes fornemste Nærings-Vei, tilliige med Fiskerierne, som ere drevne til Skade og Forsømmelse for Jordbruget, hvilket her, som paa alle andre Steder, burde være Bondens fornemste Handtering, og kunde driives, uden Fiskeriernes Forsømmelse. Sidstmeldte driives her saaledes. I Februar.- Mart.- og April-Maaneder driives Skrey- eller Torske-Fiskeriet, saavel ude paa det aabne Hav, som i Fiordene; i Maji- Jun- og Julii-Maaneder fisker man Smaae-Sey, med Søknot eller Sæknot *k*), ude paa Flurene *l*); i Jul.- Aug.- og Sept.-

Maa-

i) Ved Aar 1590 var ogsaa 10 Tønder Udsæden paa Prestegaarden, hvor da holdtes 16 Malke-Køer. Her saae jeg nu Potatos staae i Flor, med hvide og blaae Blomstre, samt i Haven, foruden andre Urter og Rødder, Alands-Rod, Fennikel og Basilica.

k) Saa kaldes den Nod, som man lader sænke til Bunds eller et Stykke ned i Vandet.

Maaneder fanges Sild med Nod, da gemeenlig 10 til 12 Bønder ere i saadan en Nod deelagtige, for dens Kostbarheds skyld *m*). Silde-Fiskeriet skeer ogsaa med Garn, udspændt mellem tvende Baade, hvilke man lader driive for Strømmen eller Vinden; men man sætter dem ogsaa undertiiden ud, og lader dem staae Natten over.

Tiiden inddeeler man her saaledes. Den Tiid om Morgenen, naar Klokken er 4, kalder man Aatmaal eller Otta; naar Klokken er 6 til 7, heeder det Arbeidsmaal; ved Klokken 10 er det Duurmaal; ved Klokken 4 Noon; ved Klokken 8 Qveill; ved Klokken 10 Stor-Qveill. Man spiiser gemeenlig 4 gange om Dag, som kaldes Arbeidsmaal, Duurmaal, Noon, Qveilsmaal. Mandsfolkenes Klædedragt bestaaer i korte sorte eller mørkegraae Trøier, med Hegter i, hvorunder bruges tildeels hvide, eller brune eller blaae Under-Trøier eller Veste, med Knappe i, meest af Vadmel; Buxerne ere gemeenlig hvide, deels ogsaa blaae eller røde; Strømperne sorte; i Skoene bruges af de fleeste Remmer, af faae Spænder. Qvindefolkenes Klædedragt bestaaer (1) i en sort Trøie af Vadmel, hvorunder bruges 2 til 3 andre, af ulden Damask, Sars, Kallemank, Flonel o. s. v., den ene lidt længer, end den anden, og de underste gemeenlig kantede, med Silke- eller Floret-Baand; (2) i et sort Vadmels Skiert, yderst, som ei er rønket, men lagt i Folder, men til Stats bruges ogsaa Skierter, enten af rødt Sars og Kersey, eller af sort Stof; (3) i et Forklæde af sort Sars eller ulden Damask; (4) paa Hovedet, enten til Stats

det. Den er firekantet og dannet næsten, som en stor aaben Sæk. See om den og dens Brug viidere i H. Strøms Sunnmørs Beskrivelse. 1ste Deel, S. 453.

l) Steenede Grunde i Havet, hvor Fisken samler sig.

m) En saadan Nod er omtrent 10 Favne breed og 80 eller fleere Favne lang. Den sættes gierne uden for Aabningen af Bugte eller Viige, eller for Sunde, hvor Silden staaer. Man har havt Exempel paa Nordmør, at i saadan en Nod ere paa eengang fangne, 1600 Tønder Sild.

en sort Hue, gemeenlig af Fløiel, eller naar de reise til Kirken, en sort med Ræve-Skind foret Hue, eller et hvidt Tørklæde, eller en Serviet, saaledes bunden om Hovedet, at tvende Snippe deraf hænge ned i Nakken; (5) om Halsen hvide Tørklæder; (6) under Skoene tynde Jærn-Plader, og om Vinteren, uden over de andre Strømper, røde Snee-Hoser, hvilke Mandsfolkene ogsaa bruge, men enten mørkegraae eller hvide, af Vadmel.

Ved min Nærværelse paa Aure-Prestegaard, fik jeg Leilighed at see en i sin fulde Stats-klæd Fæstemø, over hvilken, jeg troer, det ei vil være Læserne ubehageligt her at see følgende Beskrivelse. Hun var, som de andre foromtalte Qvindfolk her paa Stedet, klædt i en sort Klædes Trøye og Skiørt, men havde sit Haar indflettet og indsvøbt i Baand, uden omkring hvilke breede Sølv-Baand vare satte, i Form af en Krone. Om Halsen nedhang en stor Sølv-Kiæde, og nederst i den et rundt Sølv-Øsken, dannet som en Penge eller en Medaille, der var behængt med tvende spidse Sølv-Blik. Omkring Livet var hun omgiordet med et Bælte af rødt Klæde, besat med firekantede udpuklede og forgyldte Sølv-Plader. Enderne af Beltet hængde langt ned paa Skiørtet, ved den venstre Siide. Paa Fingeren baer hun en af Sølv forgyldt Fæstens-Ring, som i Stedet for Steen, var besat med fem smaae løshængende Ringe. Saadanne Fæstens-Ringe ere undertiiden af Kober, men forgyldte. Den heele Dragt klædde meget vel, og er vist en Levning fra de gamle og Forfædrenes Tiider. Ynskeligt var det, at vedkommende, i sær Presterne paa Landet, vilde tilholde deres Bønder og Almuen, at blive ved det gamle, det tarvelige, i sær i Klædedragt, hvilken efterhaanden, ogsaa blandt den gemeene Mand, begynder at forandres, til Overdaadigheds Udbreedelse, ogsaa i en Stand, hvor den mindst burde have Sted.

Af Alderdommens Levninger var paa desse Steder lidt eller næsten intet at finde. Tæt hos Kirkegaarden paa Aure, ved Veien ned til Stranden,

den, staaer en gammel Bautastein, $3\frac{1}{4}$ Alen høi, $\frac{1}{4}$ Alen breed nederst ved Jorden, hvorfra den immer spidser sig op ad *n*). Mænd af Betydenhed og stor Anseelse, maae da have boet her, i de hedenske Tiider. Det samme kan ogsaa siges om den, henimod $\frac{3}{4}$ Mil fra Aure mod Vest beliggende Gaard Barlaupen, hos hvilken findes adskillige Steen-Røser eller Kiæmpe-Haue, i een af hvilke er for nogle Aar siden gravet, og da deri fundet et forrustet Sværd, samt en Pik eller et Spyd. Paa Drommenes, norden for Aure, mod Grændserne til Hesne, ligge liigeledes, tæt hos Stranden, endeel meget store og høie Steen-Røser, liigesaa et Stokke derfra mod Vest, ved den Havn Skipnes, paa Skarsøen, andre af samme Slags: men bemeldte Steder fik jeg her ei Leilighed at besee. Derimod giorde jeg en liden Tour hen til det, $\frac{1}{2}$ Fiærding Mil omtrent sønden for Aure beliggende Næs Matnesset, saa kaldet, fordi de, som fra de sydlige Kanter af Giældet søge Kirken, her under Hiemreisen gemeenlig lægge til Lands, for at spiise. Her saae jeg tvende maadelig store Steen-Røser, og et Steenkast norden for dem, en anden af samme Slags, hos hvilken laae en lang Dynge af sammenkastede Steene, saadanne som ellers ei saaes der i Nærværelsen. Ved dette Næs maae altsaa engang have staaet en Søe-træfning, og de slagne her blevne begravede.

Aure-Giæld bestaaer deels af Fastland, deels af Øer. Af sidstmeldte ligge norden og østen for Aure, foruden andre mindre Øer, (1) foromtalte Skars-Øe; (2) vesten for denne Lesund-Øe, som nu, ved et smalt Eyde, hænger sammen med forbenævnte; (3) Griisvaags-Øe eller Giæla, mueligt den, som Edda nævner, i Eyar-Heite eller blandt Øernes Navne. Paa Skarsøen ligger den Gaard Aakviik, fordum Okaviik kaldet, mærkværdig deraf, at der i gamle Dage have boet anseelige, uden Tvil adelige Personer, blandt hvilke nævnes i sær en Gyrid, Husfrey i Okavik *o*).

 Men

n) See Tab. 2. No. 1.

Men vesten og sønden for Aure ligger den store Ertvaag-Øe, som for det meeste, en Strimmel paa dens vestlige Kant undtagen, hører til Aure-Giæld, samt østen for den, tvende mindre ved Auresund og tæt hos hinanden beliggende Øer, den nordre og mindre Rooy, den større og søndre Rotoy kaldede. Om hvilket nysnævnte Auresund dette endnu maae mærkes, som en særdeles Egenskab, men som det dog har tilfelles med den bekiændte Mosko-Strøm, i Nordlandene, med Kiil-Strømmen ved Bergen, og endeel andre, at det er vrang-strømmet, som man kalder det, eller at Strømmen deri, ved Ebbe og Flod, løber tvertimod de andre, saaledes nemlig, at naar ved Ebben de andre Strømme løbe ud mod Havet, løber Strømmen i Auresund ind ad, naar Floden kommer, derimod ud, i det Sted, at i andre Sunde løber den ind. En Egenskab, hvis Aarsag fornemmelig beroer paa Land- og Fiorde-Strækningen, paa begge Siider af bemeldte Auresund.

16 Aug. Under vor Reise, fra Aure til Surendalen, giennem Auresund, havde jeg Leilighed til at anmærke følgende Gaarde, der ligge saavel inden i, som uden for benævnte Sund, nemlig: Ertvaag, af hvilken sidstnævnte Øe har sit Navn, ligger sønden for den sydlige Ende af bemeldte Rotoy; strax ved denne Storviik; et kort Støkke derfra, længer mod Søer, Einaas, og paa den sydlige Odde af Øen, foromtalte Bergfald: men paa den østre Siide af Sundet ligger, liige mod Storviik, den Gaard Hauen, liige mod Bergfald Viik, og uden for Bergfald, mod Aabningen af Auresund, den Øe Aresoy; vesten for hvilken Øe og Bergfald, ligger først den Gaard Einæs, næst Einæs Brasæt, næst denne Geistad, vesten for Geistad den

Gaard

o) See Throndhiems Domkirkes Beskrivelse, i Anhanget, S. 49. Herhos maae dog mærkes: at i Halse-Sogn, og Stangviiks-Giæld ogsaa ligger en Gaard Aakviik, hvori 1 Spand endnu tilhører Pastor til V. Frue Kirke i Throndhiem. Mueligt har denne Gaard været bemeldte Gyrids Boepæl.

Gaard Geilan, Gela eller Gera, som og kaldes Ogarn, fra hvilken er knap en ½ Fiærding til den Gaard Aresviik, som ligger paa den sydvestlige Odde af Ertvaag-Øen, og er her den sidste Gaard i Aure-Giæld. Mellem den og Gela nedløber en Elv fra et der norden for beliggende Vand, Areso-Vatn kaldet, norden for hvilket den Gaard Skogsæt ligger, men ved bemeldte Elvs Udløb i Havet, den Gaard Vaagosen, fra hvilken, over et Eyde, er Vei til Fold-fiorden eller Strømmen, en Bugt, som fra Havet af skiær sig mod Sønden ind i ostnævnte Ertvaag Øe.

Aresviik har uden Tvil tilforn været beboet af anseelige Mænd, og da havt en skiøn Have: thi her voxe endnu Valnødde-Træer, som ellers ere meget rare her til Lands, der bære modne Nødder, hvilke af Bonden paa Gaarden sælges i Christiansund. Af denne Gaard fører ogsaa Fiorden, mellem Øen og det faste Land, Navn af Aresviik-Fiord, men kaldes desuden Ertvaags-Fiord eller Geistad-Fiord. Paa bemeldte faste Land, ligger ellers liige for Einæs den Gaard Reindal, og vesten for den, den Plads Hamn; her er Fiorden kun omtrent ½ Fiærding breed: men liige mod Geistad ligger den Øe Valsoya, i en Bugt, som kaldes Valsøy-fiorden. Vesten for den nedløber den Elv, Otnæs-Elv, saa kaldet af den derhos liggende Gaard Otnæs. Her og ved Kroknæs skiær Landet sig ud mod Nord, indtil Heyna, den sidste Gaard i Aure-Giæld, og til Taknæs, hvilken med et Par andre Gaarde, paa det faste Land, tilhører Eds-Giæld.

Bemeldte Taknæs ligger ellers liige for den sydostlige Odde af den mindre, vesten for Ertvaag-Øen beliggende Øe Stabben, uden Tvil saa kaldet af det derpaa liggende Fiæld, der er fladt oven paa og brat paa Siiderne, af Skikkelse, som en Stabbe eller Hugge-Blok. Paa dette Fiæld, som man kalder Tusna eller Tusna-Stabben, vil man her berette, at Noæ-Ark er bleven staaende; paa hvad Grund er uvist. Uden Tvil har den

den norden paa Øen beliggende Gaard Nautens Navn dertil givet Anledning, hvilken maae være det Noatun, som J. Ramus, i Fortalen til hans Ulysses & Outinus, siger at ligge paa Nordmør. Paa dette Navn har man uden Tvil bygget den Snak om Noæ=Ark, hvilken derfor fortiener samme Troværdighed, som meget andet, hvis heele Grund beroer paa blotte Navne.

Øen Stabben skilles ellers fra Ertvaag=Øen, ved et meget smalt Sund, Immarsund kaldet, hvilket er ikke en ½ Fiærding Mil breedt, men ved et endnu trangere Sund, Nautsund kaldet, skilles den fra en mindre norden for den beliggende Øe Solskiæl eller Solskiær kaldet, hvilket Sted i den gamle Historie er bekiændt, i sær af tvende store Søe=Træfninger, som der, i Kong Harald Haarfagers Tiid bleve holdte *p*). Stedet har uden Tvil faaet Navn efter den, ved den nordvestre Ende af Stabben beliggende Gaard Solem eller Soolheim, af hvilken ogsaa Sundet mellem Stabben, og den tredie der vesten for beliggende Øe Tussen eller Tustra, er blevet kaldet Solle=Sund. Tustra er meget større end Stabben, og mærkværdig, at den saavelsom bemeldte Tusna=Stab, har faaet Navn af Tusser, Troll eller Jotuner, hvilke da maae have opholdet sig her, til hen i de seenere Tiider *q*).

Vesten for omtalte Taknæs, ligger den Gaard Strand, og vesten for den Skaalviik, hos og vesten for hvilken Skaalviik=fiord skiær sig temmelig dybt ind i det faste Land, mod Sønden. Vesten for dens Munding ligger Korsnes, 3 Mile fra Aure, hvor vi toge vort Natte=Herberge. Ved Skaalviik og Korsnæs begynder Halse=Sogn, som tilhører Stangviik=Giæld, men vesten for Kallbiærg, hos og østen for hvilken en Elv ned=

p) See min Norske Historíes 2den Deel S. 69 og 72.

q) See om dem, og at nogle af deres Efterkommere have end og i seenere Tiider været tilovers i Norge, min Inledning til den Norske Historie, Cap. 4, i sær §. 15 og andre.

nedrinder, kaldet Kallbergs-Elv, hvor fordum har staaet en Sav, begynder, hos des Næs eller Forbiærg Fiærviik-næs, Halse-Fiord, hvilken herfra skiær sig ind mod Sønden. Uden for sidstnævnte Næs, ligger den Øe Volungsoy, men inden eller sønden for det, Gaarden Fiærviik, længer mod Søer Hallbak, og sønden for denne igien Hønseviik, fordum Hænsnaviik kaldet, samt foromtalte Aakviik og Halse, i fordum Dage kaldet Halsyne eller Halsyniar, hvor Halse-Kirke staar. Under denne Gaard ligge endeel Vande eller Søer, hvori fiskes Karudser, som ellers ere rare saavel paa Nordmør, som i Romsdalen. Fra Halse er et Eyde over til Reitvaagen, en Bugt inderst i foromtalte Skaalviiks-fiord, og til den derhos liggende Gaard, Reitan eller Yttre-Reitan kaldet.

Fiældene her ved Halse-Fiord, og paa de fleeste andre Steder, som vi passerede forbi, skiønt høie og mangesteds bratte, ere dog næsten overalt Græs- og Skov-voxne, hvilket giver dem en smuk Udseende: men Gaardene ligge gemeenlig meget viidt adspredte fra hinanden, og mange store Land-strækninger u-dørkede, som til Folke-Formeerelsens og Jordebrugets Udviidelse kunde og burde opdørkes, hvis den her overalt følelige Folkemangel ei deri giorde Hindring.

Østen for Halse ligger den Gaard Indre-Reitan. Her stikker Land-Strækningen temmelig ud mod S. V., indtil det Biærg og Næs Saxen, og da det samme skeer ligesaa paa hin Siide Fiorden, som tilforn har været temmelig breed, men bliver herved tranger end før, og breeder sig atter ud igien til begge Siider, saa falder ved bemeldte Saxen altiid stærkere Blæst, end paa andre Steder, saa den der ofte er følelig og deels stormende, naar det andresteds er næsten stille. Giennemfarten forbi bemeldte Saxen er derover ofte farlig og vanskelig, hvor os ogsaa mødte saa stærk Modvind, at vi derover maatte lægge til Lands. Saavel her, 16 Aug.
som et andet Sted, paa hin Siide Saxen, hvor vi ogsaa stege i Land,

søgte ved den Leilighed Sal. Biskop Gunnerus efter Urter, og fandt blandt andre endeel, som i paakommende Tilfælde kunne tiene til Spiise, hvilke jeg derfor her vil antegne. 1) Polygonum Viviparum, som de Norske kalde Raape, Sviin-Root eller Purke-Root, der skyder ved Roden store Blade, liig en Tunge, og der oven over en $\frac{1}{4}$ Alen høi Stengel, med hvide Blomster i Toppen. Denne Urtes Rood er meget tienlig til Spiise *r*). Dertil kan 2) ogsaa bruges Roden af Polipodium vulgare, af de Norske kaldet Maullfoor eller Steinsøt, som skilles fra de andre, af same Slags, ved sine Nyre-dannede Frø-huller, paa den bagere Siide af Bladene, som ogsaa derved, at Roden, eller Kløerne paa Roden, findes ingen Takker at have, naar man stryger med Fingeren langs op ad den. 3) Tiener ogsaa til Spiise, Roden af Potentilla Anserina, Gaase-Urt eller Muure-græs, som er meget almindelig, og voxer, i sær ved Stranden og paa sandige Steder, med indskaarne Blaade, grønne paa den øverste, hvide paa den nedvendte Siide, og guule Blomster.

Sønden for bemeldte Axen ligger den Gaard Qvennesviik eller Qvalnesviik, og ei fuldt $\frac{1}{2}$ Fiærding derfra den Gaard Ringen, men strax hos denne den Plads Kraaka og Gaarden Kallsæt. Henimod $\frac{1}{2}$ Fiærding fra denne ligger den Gaard Heiggemsnæs, hos Mundingen af Bøfiord *s*), saa kaldet af Gaarden Bø eller Bæ, som ligger paa den søndre Siide af Fiorden, hvilken skiær sig ind i Landet mod Østen; men inden eller østen for Bø, $\frac{1}{2}$ Miil omtrent fra Enden af Fiorden, ligger det Fiæld Hiælmen, bekiændt deraf, at det er det høieste blandt de paa desse Kanter liggende Fiælde. Norden for dette Fiæld, ligger en Dalstrækning, kaldet Sittemsdal, giennem hvilken løber Sittems-elv, begge saa kaldte af

r) See herom viidere *J. E. Gunneri* Flora Norvegica Tom. 1, pag. 9. og H. Strøms Sunnmørs Beskrivelse, 1 Deel, S. 115.

s) Den kaldes af endeel Aasfiord, ventelig af den deri beliggende Gaard Aas.

af den Gaard Sittem, som ligger paa den nordre Siide af Fiorden, ei langt fra Elvens Udløb i den, men paa den søndre Siide af Elven, Gaarden Aasgaard eller Aas. Vesten for Sittem, ligger den Gaard Skrøvsæt, vesten for denne Dragsæt, lidt længer mod Vest, Heiggem, som grændser til foromtalte Heiggemsnæs, ved den nordre Siide af Fiordens Aabning, men paa den søndre ligger Gaarden Klep, oven paa det Næs Bøkleppen, inden for den, eller længer mod Sønden, ved Halse-Fiord, den Gaard Grava, og næst den Trodalen, ved det Forbiærg Surendalsnes, hvor Halse-Fiord ender paa den østre Siide.

Paa dens vestre Siide kunne mærkes 1) næst Magnildberg, det yderste Forbiærg af Fiorden, mod N. V., den Gaard Kaneström, bekiændt af den gamle Norske Adelige Familie Kane, som der i lang Tiid har havt Boepæl; 2) Fløystad, fordum Flothstad kaldet, som ligger omtrent liige mod foromtalte Indre-Reitan; 3) den strax derhos beliggende Gaard Jorddal; 4) den mod bemeldte Saxen, eller noget længer ind beliggende Bugt Tygelvaag, hvori ligge adskillige Gaarde. Her er Fiorden 1½ Fiærding omtrent breed; og endelig 5) det liige mod omtalte Surendalsnes beliggende Forbiærg og Gaard Aynæs, hvormed Halse-Fiord paa den Kant endes. Axnæs tilliige med endeel andre, der sønden og vesten for beliggende Gaarde, saasom Strupstad, eller fordum Strupastad, Holmeyde, Baatnæs, udgiøre ellers en særdeles Strækning, som kaldes deels Holmeydestrand, deels Rimstadbygd.

Ved Surendalsnes skiær en Fiord sig ind mod Øst, kaldet Bæverfiord, fordum Bifrafiord, ved hvis sydlige Odde en Øe ligger, Varg-oy kaldet, hvor den egentlige Surendals-fiord begynder, af hvilken den yderste halve Deel omtrent hører til Stangviiks, men den indre til Surendals Giæld, saaledes at i førstnævnte er, paa den nordre Siide af Fiorden, Sioflot, paa den søndre, Strand den sidste Gaard, men i sidstnævnte Garten, paa

 hin,

hin, Sioasæter, paa denne Siide, den første Gaard i Giældet. Inderst i Surendalsfiord, ved Udløbet af den store Sura Elv, ligger Gastgiver-Gaarden Surendals-Øren. Vinden havde under heele Reisen været os imod, vi landede derfor, ved bemeldte Gastgiver-Sted, hvorhen fra foromtalte Korsnæs regnes at være 3 Norske Mile, ei førend langt ud paa Aftenen, da det var blevet ganske mørkt; og derover faldt det heel besværligt, over bemeldte Elv, som her er meget breed, og opkaster adskillige Banker og Grunde, at komme over til Prestegaarden, som ligger paa den nordlige Siide af den.

Surendalens Prestegiæld indbefatter den store og vidtløftige Dalstrækning Surendal, en af de største og betydeligste nordenfiælds, som er omtrent 4 store Mile lang, men naar endeel Siide-Dale og beboede Fiældstrækninger eller Marke-bygde ei regnes dertil, meget smal, paa de fleeste Steder ei over $\frac{1}{4}$ Mil breed. Den er en af Landets frugtbareste Egne, hvor Folke formeerelsen, i en Tiid af et par hundrede Aar, anseelig maae have tiltaget: thi ved Aar 1589, da den saa kaldte Reformats *t*) blev udgiven, var Surendalen annecteret til Stangviiks Giæld *u*), som da havde 6 Kirker og tvende Prester, af hvilke Sogne-Presten boede ved Stangviiks Hoved-Kirke, men den residerende Capellan synes at have boet paa Halse, saa at Surendalen den Tiid ei havde nogen der boende Prest. Da vare der, i heele Surendalen, kun 81 Bønder, nemlig i Øye-Sogn 22; i Skey- nu Ranæs-Sogn 13; i Mo-Sogn 12, og i Reindals-Sogn 34. Nu derimod har Surendalen 250 Gaardmænd, foruden 60 Huusmænd, og Siæle-Antallet her beløber sig til henimod 3000de. I Stedet for, at Korn-Tienden, af heele Stangviiks-Giæld, og dets 6 Sogne, var da paa

t) Hvad herved forstaaes, er erindret, i det 1ste Hefte, S. 19.

u) Først for henimod et hundrede Aar siden finder jeg at Surendalen har havt sin egen Prest, som dog var residerende under Stangviiken, nemlig Hr Oluf Meldal, som døde 1701, og fik da til Eftermand, Hr. Johannes Bernhoft.

$\frac{1}{3}$ Part kun 42 Tønder, beløber den sig nu i Surendalen alleene til 270, 280 eller henimod 300de Tønder, og paa Prestegaarden Øye avles ved 100 Tønder.

Agerdørkningen maae da her anseelig have tiltaget, tilliige med Folkemængden, men dette uagtet findes endnu mangfoldige øde og udørkede Steder, sær i Siide-Dalene og blandt Fiældene. Indbyggerne driive deres Jordebrug, som nu er bleven deres fornemste Handtering, med god Fliid, hvorover de fleeste af dem ogsaa staae dem vel. Her avles i sær en stor Mængde Humle, meere end paa noget andet Sted nordenfiælds, som Kiændere forsikkre ei at være stort ringere end den Brunsvigske, og som jeg ei tvivler paa, jo ved Fliid og bedre Dørkning at kunde giøres ligesaa god, som den. Desuden avles her ogsaa meget Lin og Hamp, og væves en temmelig Deel Lerreder, saa at adskillige Bønder deraf kunne sælge for 20 til 30 Rdlr. aarlig, eller for meere. Desuden er Korn-avlingen temmelig god, men kan endnu anseelig forbedres, i sær ved at bortrydde Krat-Skove og Eene-Busker, ved at optage Nyland eller nye Agre, ved at saae Vinter-Rug, ved at udskiære Myrer og leede Vandet fra Agrene, ved at plante Potatos, Kaal, lægge Vind paa Have-Værter, med viidere; hvori ogsaa Stedets Prest, Hr. Søfren Hagerup, tilliige med fleere, gaae Almuen for med godt Exempel. Paa intet Sted, i sær Nordenfiælds, havde jeg den Tiid seet en større samlet Strækning Mark tilsaaet, end her paa Øye, saa kaldes Prestegaarden, tilliige med endeel fleere derhos liggende. Her og længer ned, langs Elven, liige ned til dens Munding, ligger en skiøn stor Slette, uden Tvil dannet ved Elvens Tilkast, efter hvis forige Løb her sees 3 til 4 Elve-Mæle over hinanden. Her staaer Giældets Hoved-Kirke, en ottekantet maadelig stor Træ-bygning, med et temmelig høit Spir x), som indvendig har faae Ornamenter, naar man undtager Alter-Tavlen, som er ny, smuk malet og forgyldet, liigesom Predikestolen.

x) See Tab. I. n. 3.

Surendalen grændser, mod Sønden, til Stangviikens Sogn, til den Deel deraf i sær, som kaldes Todals fiord, og til Opdals Prestegiæld; mod Østen og S. O., til Meldals-Giæld; mod N. O. til Ørkedalen; mod Norden, deels til Venje-Sogn, deels til Aure-Giæld; mod Vesten til Halse- og Stangviik-Sogne. Surendals Giæld bestaaer nu af 4 Sogne, af hvilke de tvende ligge nederst i Dalen mod Vest, det eene, eller Hoved-Sognet Øye, paa den nordre, men det andet, eller Ranæs-Sogn paa den søndre Siide af Elven; næst dem ligger længer op Mo-Sogn paa begge Siider af Elven, og er næsten liigesaa stort af Strækning, som de begge førstbemeldte; men længst henne mod Øst og oppe mod Fiældene ligger Rindals-Sogn, som er det største.

Det beboede af denne store Dalstrækning ligger, for det meeste, paa begge Siider af den store Elv Sura eller Surna, som har sit Udspring fra bemeldte, paa Grændserne mod Meldalen og Ørkedalen beliggende Fiælde; hvorom viidere paa et andet Sted. Men dog støde dertil adskillige Tvær-dale og mindre Elve, alle, som mærkværdigt er, fra den søndre Siide af Hoved-Dalen, blardt hvilke jeg, paa dette Sted, kun vil navngive den lille Elv, Vaseng-Elva, saa kaldet af Gaarden Vasengen, hos hvilken den udrinder, beliggende strax østen for Surendals-øren, eftersom vor Vei denne Gang faldt der forbi. Dog maae jeg, førend jeg forlader Surendalen, endnu erindre dette: at foruden Jordbruget, hvorom tilforn er talt, driive Indbyggerne der meget paa Heste at opføde og sælge, hvortil de anvende en stor Deel af deres Korn-Varer *y*). Her driives desuden

meget

y) At Indbyggerne i Surendalen have længe dreevet denne Handtering, kan sees af Hr. Mentz Christophersen, Sogne-Prest til Domkirken i Throndhiem, hans skrevne Optegnelse over adskillige mærkværdige Tildragelser, i bemeldte Throndhiem, hvori berettes, at ved Ao. 1620 omtrent, opkiøbte Leensherren, Tage Thot, mange Heste i Surendalen, som han vilde føre ned med sig til Danmark; hvor altsaa, og ved de Tiider, de Norske Heste maae have været i Priis.

meget paa Skiotterie, i sær efter Fugle-Vildt, hvortil her falder god Leilighed, i Skovene, i de mange Afsdale og paa Fiældene. Af dette Vildt bringes en stor Hob til Throndhiem og Christiansund, for at sælges. Tilforn have Indbyggerne meget, eller rettere, meest dreevet paa Tommer-hugst og Savbrug: men derved ere Skovene blevne meget udhuggede, i sær de beneficerede, hvilke man har tilegnet Kongen, derpaa bortforpagtet, og de forpagtende ruineret. For Resten ere Indbyggerne i Surendalen, for den største Deel, kun slette Huusholdere, og ville leve alt for vel, saa at endog mange holde 20 til 30 Malke-Køer, sælge de dog lidet eller intet af deres Avling, Ost, Smør eller andet saadant, til andre, men fortære det altsammen selv. Dog sælge de en temmelig Deel Slagte-Qvæg, som om Efteraaret, af Bønder eller andre, her opkiøbes, driives til Throndhiem, og der sælges.

Efterat Biskopen havde visiteret Surendalens Meenighed, i Hoved- 13 Aug. Kirken, begave vi os følgende Dag paa Reisen, som gik for sig til Lands, 19 Aug. og til Hest, først over Elven Sura, dernæst forbi Gaarden Skey, fordum Skeydhe kaldet, og bemeldte Vaseng-elv, som løber ned i Sura $\frac{1}{4}$ Mil omtrent østen for Surendals Øren, giennem en liden Dalstrækning, fra det saa kaldte Eyde eller Lok-eyde, over hvilket kan reises, fra Surendalen til Todals-fiorden og Stangviken. Her saaes under Veis overalt store Myre-Strækninger, og slette med lidt Furru-Skov og Løvtræer bevoxne Lier, eller paa Biærge Siiden beliggende jævne Pladse, som uden Tvil have fordum været dørkede eller beboede, og kunde endnu til samme Brug med Fordeel anvendes. Det egentlige Eide er $\frac{1}{2}$ Mil over, og paa det ligger den Gaard Hauen, $\frac{1}{2}$ Mil fra Øye-Prestegaard. Sønden for Eidet møder den Dalstrækning, Østbo-dal, som for det meeste, eller den øverste Deel, tilhører Surendalen eller Ranæs-Sogn, men det nederste deraf Stangviikens Giæld. Igiennem bemeldte Dalstrækning løber den Elv

Sio-aa,

Siø-aa, som kommer fra en øde Dal, Siøaa-dal kaldet, og fra de paa Grændserne mod Opdal liggende Fiælde. I Elven Siø-aa nedrinder siden den Elv Qvenbo-elv, som kommer fra en øde Afdal, og løber der ned igiennem en deilig jævn Mark, hvilken for det meeste, ligesom de tilstødende Bakker og Biærge-Siider, ligger udørket. Dog ligge her, paa bemeldte Eyde, under Biærgstrækningen mod Nord, adskillige skiønne store Gaarde, som Aasen, Ellefsæt, Lian med fleere. De sidste Gaarde, i Surendals-Giæld, paa denne Kant, ere, paa den nordre Siide af Elven, Pollen, paa den søndre, Engan: men den første i Stangviiks-Giæld, bemeldte Lian, vesten for hvilken ligge adskillige Gaarde, men ved Qvænbo-Elvens Udløb i Havet, som endeel, efterat den har foreenet sig med Elven Siøaa, ogsaa kalde Søia z), paa den søndre Siide Soisæt, men paa den nordre, dog temmelig langt fra Elvens Udløb, Gaarden Qvænnan.

De her værende Skove bestaae fornemmelig af Furru- Birke- Asp- og Oller- eller Elle-Træer. Mærkeligt er det, at langs den heele vestlige Strand-Siide, uden for Agdenes, ei alleene paa Øerne, men ogsaa paa det faste Land, samt inde i Fiordene og Dalene selv, Gran-Træer eller Gran-Skove ei ere at finde, ei engang i den store og sig langt inde i det faste Land fra Havet strækkende Surendal, hvor man intet Grane-Træe finder, naar man undtager et Par Gaarde, i den saa kaldte Romundstad-bygd, som grændser til Meldalen, hvor store Grane-Skove findes. Granen maae altsaa være meere kiælen, og ei taale Kulden, eller de skarpe vestlige Vinde saavel, som Furru-Træet; hvilket ogsaa tydelig nok kan skiønnes deraf, at paa de Steder, hvor baade Gran og Furru voxer, sees Furru-Træet endnu

z) Mueligt er dette ei andet, end et fordervet Ord, af Siøaa, og Søysæt det samme, som Siøasæt. Ved denne Gaard er Kober-Erts for temmelig lang Tiid siden funden; Erts-gangen blev aabnet, samt Arbeide og Bekostning anvendt derpaa; men det skeede med Tab, hvorover Stedet blev igien forladt.

endnu at staae paa Biærg-aase og Fiæld-strækninger, hvor Granen har ladet af at voxe. Dette er værdt at lægge Mærke til, helst for dem, som vilde faae i Sinde, igien at opelske Skove, i sær paa Øerne, hvor fordum Skove, i sær Furru-Skove, have været, men nu neppe et Træe er at finde. Her maatte Anlægget ei skee med Gran- men med lutter Furru-Træer; hvilket jeg troer let skulde lade sig giore, paa de Steder i sær, hvor endnu enkelte Furru-Træer ere tilovers, ved at indhegne dem, og paa den Maade bevare de unge Spirer, saavel mod de kolde Vinde, som fornemmelig mod Dyrs og Creaturers Tænder. Hvor unge Træer bleve plantede, eller bedre, Frøe saaet, maatte samme Forsigtighed nødvendig bruges, uden hvilken alt Arbeide og Omkostning vil være forgieves.

Bemeldte Gaard Qvænnan ligger hos Todals-fiord, hvilken kan ansees som den inderste Bund af foromtalte Halse- og af Stangviiks-fiord. Thi sønden for Axnæs, paa den eene, Surendals-næs paa den anden Siide, udviider Fiorden sig, mod S. O. eller Østen til forbemeldte Bæver- og Surendals-fiorde, mod S. V. til Ulvundsfiord, mod Sønden til Stangviiks- og Todals-fiorde, saa at her dannes som et Kors af Fiorde. Todals-fiord har sit Navn af den Elv Toa, eller Tova, som i den nedrinder giennem den Dalstrækning Todal, og kommer fra Fiældene paa Grændserne af Opdal, mod Østen og S. O. I fordum Dage blev denne Dalstrækning kaldet Tovadal, som sees af et Pergaments-brev, hvori bevidnes, "at en „Inghe Endresson solgte til en Ivar Trondsson 4 Spanna lægo jardar „i Halla, som ligger i Tovadali i Stangarviku-Sokn." Bemeldte Gaard Halla eller Hallena, ligger paa den nordre Siide af Elven Toa, og ei langt derfra den Gaard Huusby eller Husabæ.

Ved Qvænnan, som da blev beboet af Hr. Lieut. Meldahl, ginge vi til Baads, for at fortsætte Reisen til Stangviiks Prestegaard. Fiorden, som her undertiiden kaldes Qvænne-fiord, er ¼ Mil breed, paa hin

Siide af hvilken, liige mod Qvænnan, ligger den Gaard Rokkum, uden Tvil fordum kaldet Reikheim. En halv Fiærding fra Qvennan mod Vest, ligger Næsset og Gaarden Grønnæs; her dreyer Landstrækningen sig om mod Nord: men ei langt fra Grønnæs, længer mod Nord ligger Fenviika og strax derhos Hundnæsset $\frac{1}{4}$ fra Qvænnan, hvor en Mængde Hassel-Træer saaes at voxe. Liige over for sidstnævnte Sted ligger paa hin Siide Fiorden den Gaard Næs, og norden for den den Øe Næsoya. Fra Hundnæs til Stangviiks Prestegaard er $\frac{1}{4}$ Mil, men fra Surendals Preste-gaard didhen omtrent 3de Mile.

Efter Ankomsten til bemeldte Stangviiks Prestegaard, lagde jeg der i sær Mærke, til den der staaende, nu om Dage rare Kirkes Bygning, som kan tiene til at viise de Gamles baade Pragt og Kunst, i at bygge, og-saa af Træe. Bemeldte Kirke *a)* er af de saa kaldte Stav-bygninger, saadanne som alle Kirker, samt uden Tvil mange andre Huuse i fordum Dage have været, og en af de mærkværdigste gamle Bygninger nordenfiælds; hvorover det vil være fornødent, her at give en nøiagtig Beskrivelse over den, for at give Læserne et Begreb om de gamles Bygnings-Maade, og en Prøve derpaa, saa meget meere, som denne Kirke er den eeneste i heele Throndhiems Stift, i sit Slags, som vi endnu have tilovers, fra ret gamle Tiider. Denne Bygning er opført, i Form af et Kors, er anseelig høi, og har et, paa Midten af Bygningen staaende, anseelig høit Taarn og Spir. Den heele Bygning hviler paa 12 meget tykke og kantede Træe-Pil-lere, af hvilke de 4re staae i Midten af Kirken, under Taarnet, som derpaa hviler, men tvende ved Hiørnerne af hvert Kors. Mellem desse, saavel oven som neden til, ved tykke Tvær-Træer eller Planker, som sammenbinde den heele Bygning, baade stærkt og konstig med hinanden sammenføiede Pillere, ere indsatte anseelig høie og tykke Træe-Planker, to og to saaledes sam-

a) See Tab. I. n. 4.

sammensatte om hinanden, at den eene Planke er, paa den udvendige Siide, flad, den anden noget ophøiet eller oval mod Kanterne afrundet, og sammenføiede, ei ved Pløining, som nu er brugeligt, men ved Falsing. Desse Planker ere, for det meeste, 1 Alen breede, to, tre til fire Finger tykke, og staae eller hvile paa meget tykke og massive Syller eller Fodstøkker. Rundt om Kirken, i de fire Kors, ere Gange, med fristaaende Pillarer, og aabne Arcader, som stikke noget frem over den underste Deel af Bygningen, og indtage den eene trędie Deel af Veggens heele Høide. Bemeldte Pillarer have deres Fodstøkker og deres Capitaler, sidstmeldte noget forskiællige i det eene Kors fra dem, som ere i det andet. Over bemeldte Arcader fremstikker en breed Kant, paa begge Siider af hvert Kors, paa hvilke Tønde-Hvælvinger have hvilet, en over hvert Kors, men nu er den eene kun ved Magt, som er over Choret. Alle desse Hvælvinger have været giorte af Bredder, men over Midten af Kirken, under Taarnet, er en Navle-Hvælving, ogsaa af Bredder. Uden omkring denne Kirkens Hoved-Bygning er opført en Omgang, ogsaa af bemeldte Stav-bygning, men mindre kunstig. Denne saavelsom det heele udvendige af Kirken, er klæd med Bredder. Kirkens Tag er nu belagt med røde Tag-Steene, men Taarnet overalt takt og beklædt med Spaan, og bemeldte Omgang, for den største Deel med Bredder, som med Beeg ere overstrøgne.

Indvendig er Kirken overalt prydet med gammeldags Malninger, af bibelske Historier, men som uden Tvil ere giorte, kort efter Reformationen. Dette kan skiønnes, deels deraf, at blandt de anbragte Sprog, Sentenser, Bønner, findes ingen stilet til nogen Helgen, ei heller noget andet, som smager af de Catholske Tiider, deels af Skrivemaaden og Sprogets Beskaffenhed, som her er brugt. I et gammelt Missale, som har tilhørt Kirken, har man dog fundet antegnet, at den er bygt 1407. Dette er troligt, og vist nok, at Kirken maae være bygt for Reformationen: thi efter den var

Tilstanden her til Lands ei saadan, at man kunde opføre eller tænkte paa at opføre saadanne Bygninger. Det sees desuden af en blandt Chorets nu værende Stole, der er bygget af endeel gamle malede Tavler, hvilke fordum have hørt til Kirkens Alter-Tavl, som maae have været stor og anseelig. Den eene Deel deraf, som nu udgiør det bagerste af bemeldte Stol, har i Bunden været stafferet med stærk Polere-Forgylding, og med Figurer, som forestille St. Mariæ og St. Catharinæ Historie. Thi i de 6 Stekker eller Rum, som endnu sees af den, staaer i det eene Mariæ Himmelfart, og derover med de gamle saa kaldte Munke-Bogstave: Assumpta S. Maria; i det andet hendes Kroning; i det tredie St. Catharinæ Halshuggelse, og derover: St. Chatarina; i det 4de Mariæ Begravelse, med Overskrivt: hic aufertur Maria; i det 5te hendes Død; og i det 6te en Engel, med Barnet Jesu paa Haanden, hvilken rører ved tvende høit staaende Hiul, hvorunder ligge adskillige døde og saarede Personer, men paa hin Siide Hiulene en fravendt Person, som seer tilbage til Engelen; hvilket sidstmeldte har Hensigt til St. Catharinæ Historie eller Legende. Øverst paa denne Deel af bemeldte Stol staaer et Jærn-Gitter-Værk, som uden Tvil ogsaa har hørt til bemeldte Alter-Tavle, af hvilken den Deel, som nu udgiør den foreste Deel af omtalte Stol, uden Tvil har forestillet Christi Historie, da hans Korsfæstelse endnu sees i Midten deraf: men for Resten er Malingen afslidt og ukiændelig.

Af dette skulde man slutte, at Kirken har fordum ført Navn af St. Mariæ eller St. Catharinæ-Kirke. Hvorhos dog maae erindres, at i bemeldte Omgang staaer endnu et gammelt Træe-Billede, som forestiller en Konge, siddende paa en Throne; og hvo anden skulde dette vel være, end St. Oluf? Man beretter ogsaa, at Billedet forestiller hans Person, og at Kirken har været ham indviet. Armene ere afslagne, Maling og Forgylding borte: men Udhugningen er god, og Ansigtet i sær ret vel dannet.

Paa

Paa Alteret i Kirken, som er muret, staaer nu en nye Alter-Tavle, som Aar 1665 er foræret af Hr. Hans Christensen, Sogne-Prest i Stangvik: men over Dørren til Choret, et stort Crucifix, endnu tilovers fra de gamle Tiider, som kan sees af dets stærke Polere-Forgylding. Prædikke-Stolen er ziret med Billed-hugger-Arbeide, smukt malet og forgyldt, og bekostet af Hr. Jens Krabbe, her Sogne-Prest: men til at staffere den, har en Henric Rytter Aar 1661 foræret 50 Rdlr. I Kirkens søndre Kors staaer Jonæ Historie blandt andet afmalet, og derover følgende med gamle Bogstave: Andres Timenson van Henopen van Dan. Nicholas Matkalf. Sebastian White. George Noone van Lunden in Engeland, van Dan. Hvilke Navne betegne uden Tvil visse Personer, som efter udstanden Sø-Fare, have bekostet denne Deel af Kirkens Maling. Kirken har for Resten temmelig høie men smale Vinduer, og er derover temmelig mørk. Den Dør, igiennem hvilken man, fra Omgangen, gaaer ind i Choret, er ogsaa fra de gamle Tiider, og overalt udstafferet med Udhugninger. I Choret staaer en Tavle, opsat over Hr. Hans Krabbe, af hans Hustrue, og af hans Svoger, Anders Rasmussen, Foged over Fosen-Leen Aar 1661. Denne Tavle er mærkværdig, af dens smukke Tegninger og gode Farve, som er endnu overalt ganske frisk. Liige over for den, paa hin Siide, staaer et Epitaphium, opsat over foromtalte Hr. Hans Christenson, som var Sogne-Prest i Stangvik i 45 Aar, og døde Aar 1654, 77 Aar gammel. I Kirkens nordre Kors staaer en Tavle over Hr. Matth. Gram, som her var Prest, fra 1709 af i 23 Aar, og paa hin Siide en anden over Hr. Arent Harder, her Prest, fra Aar 1731 til 1746. Den nu værende Sogne-Prest er Provsten Hr. H. U. Tyrholm.

Kirke-gaarden er her omsat, med en smuk Steen-Mur; et priisværdigt Arbeide, og et Exempel, som overalt burde efterfølges, paa de Steder i sær, hvor man laer den eene Tømmer-Vegg om Kirkegaardene ned-

nedraadne efter den anden, skiønt Mængde af Steene ligger overalt, ogsaa i Agrene og Engene, eller hvor Kirkegaardene ligge, uden tilstrækkelig Indhegning, aabne for Svin og andre Creature. Endnu en anden Ting faldt mig, ved Stangvikens Kirkegaard i Øinene, som burde efterfølges: den var overalt bevoxen med Reinfan, Kongelys og Hinnebær- eller som man her kalder det, Bringbær-buske; hvilket giver ei alleene Stedet et smukt Udseende, men kan ogsaa tiene til at hindre Skadeligheden af de fra Kirkegaarden opstigende Dunste. I Kirken findes Liig, som der have ligget meget længe, endnu ganske heele. I Taarnet hænge tvende Klokker, den eene temmelig stor, og af en smuk Lyd.

Stangviiks Prestegiæld bestaaer nu kun af tvende, men meget store Sogne, nemlig Stangviik-Sogn og Halse-Sogn, hvor i en Tiid af et Par hundrede Aar Folke-Mængden anseelig og næsten tredobbelt har tiltaget. Ved Aar 1590 vare, i Stangviik-Sogn, kun 46, i Halse-Sogn, 49 Bønder, tilsammen 95: nu derimod findes i Prestegiældet omtrent 250 Bønder og 150 Huusmænd, tilsammen 400 Familier, som udgiøre et Antall af 2400 Siæle. Da var Tienden, baade af Surendalens- og Stangviiks Giælde, paa ⅓ Deel kun 42 Tønder: nu derimod har den steget til 200 Tønder, af Stangviiks Giæld alleene, og kunde være langt større, da her ingen Tiende gives af Byg, hvoraf nu omstunder dog avles en temmelig Deel, ei heller af Rug. Ved bemeldte Tiid, blev paa Stangviiks Prestegaard kun saaet 6 Tønder; nu derimod avles der ved 100 Tønder omtrent.

Jordbruget har da her anseelig tiltaget; og hvilke haabefulde Udsigter, til dens endnu større Udviidelse, i Fremtiiden, da Regieringen selv saa meget opmuntrer den, og Almuen begynder at indsee dens store Fordeel og Nytte? Tilforn har Skovbruget her været Almuens fornemste Drivt, tilliige med Fiskerierne, og førstmeldte er det endnu, for en stor Deel,

fær i Hoved-Sognet, Bonden heller til Skade, end Fordeel, saafremt han derved forsømmer sit Jordbrug. I Stangviikens Giæld vare, ved Aar 1773, endnu 31 Saver, hvorved saavel fleere, som i sær Prestegaardens bortforpagtede Skove, ere blevne ødelagde. I Halse-Sogn driives Fiskerierne meere, end i Hoved-Sognet. Ved Prestegaarden er en temmelig stor Have, hvori voxe skiønne Kiøken- og Mad-Urter. Potatos ville her ogsaa meget vel triives.

Her i Giældet, saavelsom i Aure- og Surendalens Giælde, ere Røgstuer endnu meget i Brug, som jeg troer, til megen Fordeel i Almuens Huusholdning, og indrettede paa denne Maade: I det eene Hiørne af Stuen, næst ved Døren, er opført et stort Ildstæd, eller Grue; i Midten af denne er et firekantet Hull, hvori Ilden brænder, og over hvilket man kaager; men bagen for Gruen eller bemeldte Ildstæd er en Bager-Ovn, samme oven paa flad, og saaledes indrettet, at den kan bruges til Tørke-Hylle, paa hvilken Korn, Malt med meere kan tørres. Denne Indretning er fordeelagtig, og sparer meget Veed eller Brænde. Jeg saae desuden her Stabburene eller Stolpeboderne saavel, som Loverne eller Korn-Laderne, at staae paa Stolper af Træ-rødder, saa høie, at der under kunne sættes Høe- og Korn Læs, for enten at bevares for Regn, eller end viidere at tørres, naar Regn i en Hast paakommer, eller Veiret for Indbiergningen falder vaadt og besværligt. En Indretning, der ogsaa har sin Fordeel, og kunde med Nytte paa andre Steder indføres.

Af Alderdoms Levninger forekom her næsten intet. Stangviiken skal, som man beretter, have sit Navn af en Hr. Stange, som der har boet, men naar, viides ei. Paa foromtalte Hundnes, vil man ogsaa berette, at en Konge, ved Navn Hund, skal fordum have boet. At en eller anden anseelig Mand der, i de gamle hedenske Tiider, har havt Boepæl, kan sluttes deraf, at i en paa bemeldte Næs liggende Steen-Røse eller

Be-

Begravelses-Hoi, er engang fundet et Spyd og et gammelt Skiold. Hos Hr. Provst Tyrholm, saae jeg et gammelt Drikke-Horn, beslaaet med forgyldt Messing, paa hvilket staaer, med gamle latinske Bogstave: Drink mit Sinne, und lat dar me. Ved den Gaard Rotingsnes, paa hin Siide Stangviik-fiord, og liige mod Stangviiken, ligge ogsaa endeel Steen- eller Begravelses-Hoie.

Østen for Stangviiks Prestegaard, ½ Mil derfra, ligger det Fiæld, Strengen kaldet, fra hvilket en maadelig Elv nedrinder, og løber ud i Havet, norden for bemeldte Gaard. Fra den reiste vi den 21 Aug., for at
21 Aug. besøge Nabo-Giældet Tingvoll: men Vinden var os ikke føielig, hvorover man roede langs Stranden, til det ¼ Mil fra Stangviik mod Nord eller N. V. beliggende Næs, Bryskenæs og Gaarden Bryske, oven for hvilken en stor Steen-Klippe ligger, som ved en Sprække er adskilt fra det øvrige Biærg. Man beretter, at denne Sprække blir efterhaanden alt større og større. Er det saa, kan engang i Fremtiiden derfra ventes et Biærge-fald, til bemeldte Gaards Skade, om ei Undergang.

Fra Stangviik liige over Fiorden, til den Gaard Vaagbøen, regnes at være 1 Mil, men fra Bryskenæs over, ¾ Mil. Uden for bemeldte Vaagbø ligge endeel smaae Øer og Holme, blandt hvilke den yderste kaldes Qvitholm. Efterat have landet ved omtalte Gaard, stege vi til Hest, for viidere at fortsætte Reisen, over et mellem Tingvoll-Fiord og Stangviik-Fiord beliggende Eyde, kaldet Tingvoll-Eyde, som regnes at være ½ Mil over, paa hvis vestre Siide, ved Bunden af en Vaag eller Bugt, som her skiær sig ind mod Østen, fra Tingvoll-fiord, Gastgiver-Stedet Bekken ligger, og ei langt derfra mod Vesten Tingvoll-Kirke og Prestegaard, hvorhen vi begave os.

Dette Steds Kirke er ogsaa mærkværdig, sær i den Henseende, at den er den eeneste muurede Kirke paa heele Nordmør *b*). Den har da

b) See Tab. I. n. 5.

være[t]

været en af de saa kaldte Fylkis-Kirker, hvilke man overalt i Norge finder at have været opførte af Steen, da de øvrige gemeenlig have været af Træe, og Tingvoll-Kirke fordum Hoved-Kirken for det heele Fylke, eller District Nordmør. Tingvoll, eller som de gamle kaldte det Tingvallar c), maae altsaa i gamle Dage have været et meget betydeligt Sted, endskiønt det meget sielden forekommer i vore gamle Skrivter, og her maae uden Tvil saavel dette Fylkes Tempel have staaet, saasom man her opsatte Fylkes-Kirken, som de gamle Kongers Sæde været, og det almindelige Thing for det heele Fylke blevet holdt, hvilket Navnet selv tilkiændegiver, lad være man derom intet finder berettet, og ei Tegn efter Dompladsen, hvis Steene man ventelig har anvendt til Kirkens Bygning.

Denne Bygning er en af de fasteste og massiveste muurede Bygninger her til Lands, og forskiællig fra de fleeste andre Landsbye-Kirker deri, at i denne Kirkes Muur ere Omgange giorte, hvorigiennem man har kundet komme fra den eene Ende af Kirken til den anden. Derover er Muuren $2\frac{1}{2}$ Alen tyk, og opført paa en Grundvoll, som er $4\frac{1}{2}$ dyb ned i Jorden. Paa denne er bleven opført en anseelig høi Grundsod, af store flade brudte Steene, men dens øverste Lag af hugne Steene; hvilken Grundsod, tilliige med den øvrige Muur, udgiør en Høide, indtil Taget, af $21\frac{1}{4}$ Alen, men til Gavlens høieste Spidse, af 38 Alen. Kirken er $41\frac{1}{4}$ Alen lang, $21\frac{1}{4}$ Alen breed, og dens Spir staaer mod Kirkens vestre Ende temmelig høit, saa fra Jorden til dets høieste Spidse, ere 70 Alne. Over Choret er en Hvælving af Bredder, men over det øvrige af Kirken kun et Loft; dog synes ogsaa her tilforn at have været Hvælving. Alle Kirkens Hiørne-Steene, ligesom ogsaa alle Omfatninger om Vinduer, Dørre, Aabninger til Omgangene, ere af hvid Marmor. Paa Kirkens søndre Siide er i Muuren, fra

c) Saa kaldes det i Sverres-Saga, og paa andre Steder.

fra det øverste til det nederste af den, giort et Hull, som en Skaarsteen, der paa den Siide, som vender ud mod Kirkegaarden har, noget over tvende Alne fra Jorden, en Aabning eller et firekantet Vindue. Hullet er ei større, end at det kan rumme tvende Personer staaende, eller een siddende: men uvist til hvilket Brug her anbragt, om til Fængsel, eller Giemme- eller Tilflugts-Sted. Det første er riimeligst: thi her er en Bænk, at sidde paa, og liige mod den en anden, som har kundet tiene til Bord.

Kirkens Vinduer ere baade faae og smaae, derover Kirken meget mørk, og Choret, hvis Gulv er 3 store Trin høier end Kirkens, adskilt fra den ved en Muur, i begge Hiørner af hvilken, som vende mod Kirken, have tilforn staaet tvende Marmor-Pillarer, hvis Capitaler have forestillet tvende ud af Muuren fremstikkende Menneske-Postyrer, uden Tvil ei uden Hensigt til visse Personer, muேligt dem, som have bygt Kirken, eller bekostet dens Bygning, hvorom viidere siden. Den nu værende Alter-Tavle er giort 1660, og foræret af da værende Sogne-Prest Hr. Hans Tausan, men Prædike-Stolen, Aar 1658, af hans Formand Hr. Anders Pedersen og fleere. Paa Kirkens nordre Siide, neden for Choret, har bemeldte Hr. Hans Tausan, til Prydelse for Kirken, ladet opsætte et anseelig stort Monument, som meget zirer Kirken. Denne er, for den tilvoxende Meenighed, bleven alt for liden, og derover har man ladet bygge Lemmer eller Pulpiturer, det eene nederst i Kirken, bekostet af Hr. Hans Tausan, det andet over Indgangen til Choret, smukt prydet med Malninger, bekostet af Hr. Eiler Wessel Aar 1719. Paa en af Kirkens lukte Stole, neden for Prædike-Stolen, saae jeg følgende indskaaret i Træe-værket:

"Høylovlig Kong Christian 5 Hukommelse, som var paa denne
"Stol, d. 28 Junii 1685."

da nemlig Hoistbemeldte Konge, under hans Reise giennem Norge, over Nordmør tog Veien til Bergen fra Throndhiem. Hos Prædike-stolen staae

endeel

endeel Presters Skilderier, saasom oftnævnte Hr. Hans Tausans, Hr. Fred. Marstrands, gammel Hr. Anderses og fleeres.

At paa Tingvoll store og anseelige Mænd, i fordum Dage, maae have boet, kan skiønnes af foranførte; der synes ogsaa Leensmændene over Nordmør at have havt deres Boepæl: thi her blev ved Aar 1206, Kongens Leenshøfding, Guttorm Tvarre, slagen af Baglerne *d*); der synes ogsaa Asulf Bonde (af Austraat) Kong Hagens Frænde, som Leensherre over Nordmør, at have boet *e*): men dette uagtet, forekomme paa dette Sted næsten ingen Alderdoms Levninger. Paa Rotingsnæs, mod $\frac{1}{2}$ Fiærding fra Prestegaarden mod Vest, blev mig berettet, at en gammel Steen stod opreist. Jeg giorde derfor en Tour didhen til Vands, og fandt der, paa en nu øde Gaards Mark, derfor Øygaard kaldet, paa en Hals mellem tvende Bugte af Havet, og paa et Sted, som kunde sees langt derfra, en maadelig Bautasteen at staae, $2\frac{1}{4}$ Alen høi, midt paa 1 Alen breed, noget breeder ved Jorden, men smaler mod Spidsen, og $\frac{1}{4}$ Alen tyk paa den ene, men tynder paa den anden Kant *f*). Tæt hos denne har tilforn en anden noget større staaet, som nu ligger paa Jorden, og er $3\frac{1}{2}$ Al. lang, kun $1\frac{1}{2}$ Qvarter breed *g*), men tilforn været en god Deel høier, da det nederste af den fandtes staaende i Jorden. Pladsen, hvorpaa disse tvende Steene have staaet, har tilforn været omkringsat med Steene, og noget ophøiet. Uden al Tvil have de været opreiste, til Amindelses Tegn efter een eller fleere af Tingvolls ældste Beboere. Oven eller norden for Tingvoll-Kirke ligger en maadelig stor Steen-Høi, men uvist, om den er en Begravelses Høi; af hvilke derimod endeel, anseelig store findes $1\frac{1}{2}$ Mil omtrent i N. V. fra Tingvoll ved den Gaard Langsæt, inderst i Ullsæt-vaag, paa den Øe Skip-

d) See Ped. Claussøns Norske Kongers Chronica, S. 549.
e) See sammesteds, S. 692.
f) See Tab. 2. No. 2.
g) See sammesteds, No. 3.

Skip-Øy, ei langt fra Aspoen. Paa bemeldte Langsæt maae da engang, i fordum Dage, have boet store og anseelige Mænd: men om paa den Gaard Øvre-Duvaas, i Øire Annex-Sogn, vesten for Tingvoll, har fordum boet en Næsse Konge, fordi oven for Gaarden ligger en Hei, kaldet Kongs-hauen, det er meget uvist.

Noget meere end ½ Fiærding fra Tingvoll, mod S. V. ligger den Gaard Hegerberg, og hos den, tæt ved Havet, hvor man passerer forbi, et steilt Biærg, paa hvilket, temmelig høit oppe fra Vandet, Skrivt eller Bogstaver synes at staae. Den gemeene Mand har ogsaa villet berette, at St. Oluf selv havde skrevet den, eller ladet den der indhugge: Men St. Oluf er i Norge det samme, som Alexander den Store i Asien: alt hvad man ei kiænder, eller ei veed Oprindelse til, har han giort; hvorover meget tillægges ham, som ei er hans, ogsaa bemeldte Bogstave, hvilke man, ved nøiere Undersøgning har befundet ei at være andet, end endeel af Biærget fremstaaende Qvarts-Stræger, hvilke som af en haardere Biærg-art ere blevne tilbage, naar den omkring- og mellem-liggende blødere er af Luften fortæret.

Bemeldte Skrivt er da af ingen Betydenhed, men derimod en anden, en Rune-Inscription, som her findes, saa meget meere mærkværdig, som den er næsten den eeneste, man har fundet i Throndhiems Stift, naar man undtager den paa Stod, norden eller østen for Throndhiem, om hvilken paa sit Sted. Den vi her have at melde om, staaer paa Muuren bag Alteret i Tingvoll-Kirke, indhuggen i en hvid Marmor-Steen, som der er bleven indsat af Kirkens Bygmester, saavel for at vedligeholde sit Navns Erindring, som fornemmelig i Henſigt at blive deelagtig i de Bønner og Siæle-Messer, som der for Alteret bleve holdne. Den er vel tilforn indført i *Ol. Wormii* Monumentis, lib. 6. pag. 521: men da jeg har bekommet deraf en meere rigtig Afskrift, vil det ei være utienligt at den her paa nye anføres. Den er følgende;

+

[illegible]

Hvilket er med latinske Bogstaver dette:

+ Eg Bid Firi Gudrs Sakar Ydr Lærda Mænn Er Værduæita Stad Thænna Ok Alla Tha Er Rada Kunnu Böön Mina Minnisk Salo Minar Ihælgum Boonom En Eg Et Gunnar Ok Gærdi Eg Hus Thætta + Valete.

Men paa Dansk lyder det saaledes:

„ Jeg beder for Guds Skyld Eder Lærde Mænd, som iagttage (Guds Tie-
„ nesten paa) dette Sted (i denne Kirke), og alle dem, som kunne giøre
„ Bønner for mig: Ihukommer min Siæl i (de) hellige Bønner: men jeg
„ heder Gunnar, og giorde jeg dette Huus. Valete „.

Hos den lærde Worm er i denne Inscriptions Forklaring, ved et Slags Mislighed, trende Feil indløbne: 1) er sat andre lærde Mænd, for, eder lærde Mænd; 2) i Stedet for: iagttage dette Sted, beskikkede til dette Sted; 3) er Ordet, Rada, giort til en Qvindes Navn, og derover giort denne Forklaring: min Kone Rada beder ogsaa alle, i Stedet for: alle, som kunne giøre Bønner. Men dette kan synes at være af ringe Betydenhed; hvorfor vi om Tingvoll-Kirke ville endnu alleene erindre dette: at ved begge Siider af Døren til Choret staae endnu, som en Levning fra de Romersk-Catholske Tiider, tvende Monstrantser, begge af een Dannelse: thi øverst paa dem staae tvende Billeder, bagen til sammenføiede, hvoraf det ene forestiller den hellige Maria med Barnet, men det andet en anden Helgen, uden Tvil Joseph. Fodstykket under Billederne har endnu, for det

 meeste,

meeste, sin forige stærke Polere=Forgyldning, men paa Billederne selv og paa Skaftene er den mestendeels afslidt og borte.

Dette anføres her, fornemmelig af den Aarsag, at saadanne Levninger ere nu her til Lands blevne saa meget siældne. Men en langt større Siældenhed er dette: at ved Tingvoll=Prestegaard har tilforn staaet et Astronomisk Observatorium, paa et Sted, som endnu deraf kaldes Stiærn=Hauen. Det blev her bygt og indrettet af Stedets Prest, den tilforn ofte nævnte Mag. Hans Tausan, som i mange Henseender maae have været en brav og berømmelig Mand, der fortiener at erindres. Uden Tvil har han været af den bekiændte Mag. Hans Tausans Familie, som var en af de første Evangeliske Lærere i Danmark, og siden Biskop i Ribe: men alt hvad jeg nu om ham veed at berette, er kun dette: at han var her Sogne=Prest ved Ao. 1668; at han Aar 1686 blev Provst over Nordmør, og døde Aar 1697. At han paa egen Bekostning har anlagt bemeldte Observatorium, er let at formode: men ilde, at saa god en Indretning er af hans Eftermænd ei vedliigeholdt, og endnu verre, at man af hans der giorte Observationer ikke har det mindste tilovers. Dog hvad andet kan vel ventes i et Land, hvor Videnskaberne have hidindtil havt saa faae Hiælpe= eller Understøttelses Midler, og hvor saa liden Leilighed gives til deres Dyrkning og Udbredelse? Hvor ynskeligt derfor, at deri kunde skee Forandring til det bedre! Begyndelse er dermed giort; og hvad kan ei viidere haabes, under en saa mild og for Undersaatternes Tarv at fremme saa omhyggelig Regiering.

Foruden omtalte Observatorium, har bemeldte berømmelige Mand ogsaa ved andre Ting søgt at pryde og forbedre Stedet, saasom ved at anlægge Haver, ved at plante Træer o. s. v. Ved Prestegaarden staaer endnu et stort Aske=Træe, tilovers af dem, han her har plantet. Denne i Huusholdningen saa meget nyttige Træe=art voxer overalt meget villig Nordenfiælds, hvor den bliver plantet, og hvor den nu paa adskillige Steder

findes.

findes. Det samme kan ogsaa siges om Eege-træet, hvoraf adskillige findes paa den Gaard Eikvem (uden Tvil Eikheim) her i Tingvoll-Giæld, hvor det ofte bær moden Olden *h*), ligesom ogsaa i Staden Throndhiem, paa Statsbygden, og andre Steder, hvor det er plantet, og hvor det altsaa, ved Saaning og Planting læt kunde formeeres. Alme-træer voxe overalt i Tingvoll-Giæld, hvor Skovene desuden bestaae af Furru, Birk, Oller eller Elle, Rogn eller Rønne-træer, Asp og andre.

Hiorter have tilforn været almindelige paa Nordmør, næsten overalt, i sær paa Øerne, ogsaa paa foromtalte Øe Rotøy, som ligger liige for Aure-Prestegaard, og af dem findes endnu en temmelig Deel, i Tingvoll-Giæld, fornemmelig i Oosmarken, paa Fiældene ved Gaarden Ovalvaag, og paa Øen Frey- eller Fredey, paa det der værende Biærg, Frey-Kollen kaldet. Dette er et af de meest navnkundige Fiælde her i Giældet, foruden hvilket endnu bør mærkes: Capell-biærget, der ligger liige mod Tingvoll Prestegaard, mod S. O., hvor man har brudt Steenene til Kirkens Bygning, og det mellem den Gaard Thorviik og Oosmarken beliggende Fiæld, Reinsfiældet kaldet, af hvis Navn man kan slutte, at Reinsdyr der tilforn maae have havt deres Tilhold. Benævnte trende Fiælde holdes for at være de høieste i Tingvoll-Giæld, eftersom de blandt alle andre længst sees i Havet. Af desse Fiælde ligger et i hvert af de trende Sogne, hvoraf Tingvoll-Giæld bestaaer, nemlig Capell-Biærget i Hoved-Sognet, Frey-Kollen i Annexet Frey eller Fredøy-Sogn, hvis Kirke ligger omtrent tvende Mile fra Hoved-Kirken mod N. og N. V., og Reinsfiældet i det andet Annex-Sogn Øire, beliggende omtrent ligesaa langt fra Hoved-Kirken mod Vest. Sidstmeldte Kirke ligger i den saa kaldte Batten- eller Botn-fiord, og inderst i Bunden af denne den Gaard Sillsæt, mærkværdig deraf, at Aar 1756, da det store Biærgfald skeede i Langfiorden, i Romsdalen, be-

h) See Biskop *Gunneri* Flora Norveg. Tom. 2. pag. 18.

beliggende over en Mil derfra, hvorom paa et andet Sted, faldt ogsaa et stort Støkke af det ved benævnte Sillsæt og Naboe-Gaarden Birkesæt beliggende Fiæld ud, og aabnede derved en riig Forraad af Heine- Bryne- eller Hveede-Steene, hvoraf Stedets Beboere have siden giort sig god Fordeel: thi i Stedet for, at bemeldte Steene bleve tilforn med Møie og Arbeide udbrudte af Biærget, laae nu, ved bemeldte Fald, nogle 1000de Læs deraf udspredde over Marken, hvoraf foromtalte Bryne-Steene læt kunne samles og dannes.

Dette er da blevet en Slags Nærings-Vei her paa Stedet: men de fornemste Nærings-Veie, i dette Giæld, have dog hidindtil været Skogbruget og Fiskeriet, hvoraf Indbyggerne i Hoved-Sognet have meest dreevet paa Skovbruget, de i Frey-Sogn derimod, som boende mod Havkanten, meere end hine paa Fiskeriet, begge med ringe Fordeel, ved det Jordbruget, som bør være det fornemste, derover er blevet forsømt. Thi vel ere Gaardene her i Tingvoll-Giæld kun smaae, saa at forbenævnte Gaard Thorviik *i*), som skylder 3 Spand, skal der være den største: men derimod er Jordarten her ude ved Soesiiden gemeenlig feedere, end inde i Landet og i Dalene, saa den bedre lønner det derpaa anvendte Arbeide. Den almindeligste Jordart paa Nordmør *k*) er Sandjord, dernæst er Myrejord den meest giængse, men Leer-jord og sort Muld rarest. Ellers hersker gemeenligen, i de inderste Deele af Fiordene, en Leerjord, blandet med Sand, derimod i de yderste og ved Strandkanten Myr-jord og den sorte Muld. Paa fugtige eller moradsige Steder er den øverste Jord-Skorpe meget sort og blød, som almindeligt er, men Grunden derunder des haardere, bestaaende af stærk blaa

i) Paa denne Gaards Marke, i en Ager, ved Stranden, findes Crystaller, men som ere ureene.

k) Dette af Sal. Hr. Eiler Kiempes Samlinger, som var residerende Capellan til Tingvoll-Giæld, og havde en Beskrivelse over Nordmør under Arbeide, men døde førend Arbeidet ret blev begyndt.

blaa Leer. Paa een og samme Gaard findes ofte om hinanden Leer, Sand, sort Muld og Myre-jord. Paa Nordmør, som og paa mange andre Steder, er det blevet giængs, at formuende Bønder kiøbe og bruge fleere Gaarde, end dem de selv beboe, som Avelsgaarde, hvorved disse vel vinde, men Jordebruget og Folke-formeerelsen anseelig taber, da mange Gaarde derved blive øde. Det meeste Jorde-Gods paa Nordmør tilhører Proprietairer, hvorover de fleeste Bønder der ere Bøxel-Bønder. Paa Nordmør virkes en stor Deel Tiære, hvortil saavel de der værende Furru-Skove give Anledning, som de mangesteds, sær paa Øerne og langs Søe-Siiden, efter forige Skove tilbage staaende Rødder. Der ere faae Gaarsmænd, som jo sælge nogle Tønder Tiære aarlig i Christiansund: men det er en møisom og ufordeelagtig Handtering for Bonden, som derved ofte hindres fra hans meere magtpaaliggende Arbeide, i sær naar Tønden af Tiæren ei giælder meere end 2de til 2½ Rdlr., som ved Aar 1765 og nogen Tid derefter. Nu giælder den dobbelt saa meget, og følgelig er Arbeidet dermed meere fordeelagtig.

I Tingvoll Giæld vare, ved Aar 1773, 28 Save, følgelig i det og Naboe-Giældet Stangviiken alleene, ved 60 Save. I Tingvoll-Giæld driiver ogsaa Bonden noget paa Heste-prangeriet: men ved Søe-Siiden i sær, fornemmelig paa Fiskeriet, der meest bestaaer i Torske- og Sild-Fiskerie. Laxe-Fiskerie falder her ogsaa, men paa faae Steder af nogen Betydenhed, naar man undtager det, som falder ved de Gaarde, Qviisviik, Naalsund, Boxaspen, Faxivaag, Thorviiknæs, Nanem, Qvelraug, Bergem, Hoem, Tingvoll, og den Plads Sogn, hvor Laxe-Vorper *l*) ere. Paa adskillige Steder i Tingvoll-Giæld falder ogsaa Østers-

l) Laxe-Vorper kalder man de Steder, ved Strand-siiden, eller ved et Næs, eller i smaae Vige og Bugte, hvor i det frie aabne Vand Laxe-Garn udsættes, for deri

Østers-Fiskerie, saasom i sær under Gaarden Qvalviik, i Gimnæs-Sund, i Tilsæt-vaag og paa fleere Steder: men dette Fiskerie formindskes alt meere og meere, ved det samme driives for stærk, og alt baade stort og smaat borttages. I adskillige Søer og Elve fanges ogsaa færsk Vands Fiske, fornemmelig Ørreder og Rør, *m*) og i det Vand Forst-laugen i sær, foruden bemeldte, Siik, *n*) og Kræ *o*) eller Foreller.

Uagtet, formedelst foromtalte Handteringer, Jordebruget er hidindtil her dreevet kun maadelig og slet, saa har dog, i en Tid af et Par Hundrede Aar, saavel Kornavlingen, som Folke-formeerelsen anseelig tiltaget; hvilket viiser, hvor stor Fremgang deri kunde skee, naar den Ting blev dreeven med behørig Fliid. Ved Ao. 1590, bleve paa Tingvoll Prestegaard kun 7 Tønder Korn saaede: men ved Ao. 1773 var Udsæden der 12 Tønder, og Avlingen 100de Tønder. For 200de Aar siden, var Korn-Tienden paa en ⅓ Deel, af det heele Giæld, kun 27 Tønder *p*): nu derimod er den, efter en med Almuen sluttet Foreening, 250 Tønder, saadan som ogsaa er sluttet imellem vedkommende og Almuen, saavel i Stangviiken, som Surendalen, og som var ynskeligt, om hver Prest vilde slutte med

deri at fange Laxen, der stryger gierne frem langs Strand-Bredden, for at søge ind i Aaer og Elve; hvorfor man hos saadan Laxe-Vorpe gemeenlig med Kalk overstryger Biærget, for at give det Udseende af en hvid-skummende Fos eller Vandfald.

m) Denne Fisk er et Slags Ørred, der uden Tvil har faaet Navn af den røde Farve, hvormed dens Bug er tegnet. De gamle maae have kaldet den Raude, hvoraf man siden har giort Røir og Rør.

n) Skal være den samme Fisk, som paa Dansk kaldes Helt, Salmo Lavaritus. Denne er den store Siik: men Smaa-siik skal være de Danskes Stint, Salmo Albula. See Ch. Hammers Forsøg til en Norsk Natur Historie, 1 Deel, S. 84.

o) Kræ eller Forel-Kræ, ere et Slags smaa Foreller, feede og velsmagende, som fanges i Bække og smaae Vande. Salmo Fario.

p) Tiende af Byg blev her ei svaret, førend Aar 1707 og derefter.

med sin Meenighed. Efter bemeldte Tiende-Sum paa $\frac{1}{3}$ Deel, 250, eller som jeg sikkert troer man kan sætte den for, uden at regne for meget, 300 Tønder, skulde heele Korn-Avlingen i Tingvoll-Giæld være aarlig 9000 Tønder omtrent. Dette synes vel temmelig anseeligt, men er dog vist ei, hvad der kunde og burde være: thi da Jordegodset i Tingvoll-Giæld beløber sig til 230 Spand omtrent, saa bliver heele Avlingen, paa et Spand Jord, ei meere end noget over 39 Tønder; hvilket vist ikke er tilstrækkeligt, naar man betænker, at de fleeste Familier her beboe Gaarde, som ere kun det $\frac{1}{2}$, eller $\frac{1}{3}$ Deel af et Spand, eller endnu mindre.

I 10 Aar, fra 1760 til 1769 ere i Tingvoll-Giæld fødde 394 Drenge, 383 Piger, tilsammen 767: men døde 336 Mandspersoner, 250 Qvindes-personer, tilsammen 586; og ægteviede 185 Par. Blandt de døde har, i bemeldte Tiid, kun een Mand opnaaet 100de Aar, 2de 99 Aar: men i Øire Sogn døde Ao. 1746 en Mand, som var 106, og Ao. 1753 en Kone, der var 109 Aar gammel. De fleeste fødde, vare i Martii og April-Maaneder, det mindste Tall, i Junio og Decembr.; men af døde, vare de fleeste i Januarii og April-Maaneder, mindst i Septemb. og Decemb. De fleeste Ægtevielser ere skeede i Julii-Maaned, mindst i Sept., ingen i August. Aar 1735 fødde en Kone, i Tingvoll-Sogn, paa eengang 4 Drenge, men som alle døde.

Ved Ao. 1590 vare i Tingvoll-Sogn, 84 Bønder, i Fredøy-Sogn, 36, og i Øire-Sogn, kun 20, tilsammen 140. Ved Aar 1760 vare derimod i Tingvoll-Giæld 362 Bønder og 40 Huusmænd omtrent, tilsammen ved 400 Familier, der udgiere et Antall af 2900 til 3000 Siæle. Almuens Klædedragt er her den samme omtrent, som i Stangviikens og Surendalens Giælde. De fleeste kunne ei roses for at være gode Huusholdere, da de, af deres Avling og Creature, have kun lidet eller intet at

sælge eller overlade til andre. Onsdagen kalder man her Mekdag, som er sammentrukket af de gamles Midvikudag.

d. 22 Aug. Efterat Biskopen havde visiteret Tingvoll-Kirke og Meenighed, be-
d. 23 Aug. gave vi os følgende Dag derfra, for at fortsætte Reisen til Naboe Giældet Sundalen. Reisen gik for sig til Vands, og vi droge, først forbi foromtalte Hegerberg, og den inden eller sønden for denne beliggende Gaard Kaarstein, fra hvilken til næste Gaard Ormsæt er ½ Fiærding, men fra Tingvoll ½ Mil til det Næs og den Gaard Hindhammer, som ligger sønden for bemeldte Ormsæt, og kaldes saaledes, fordi i det der værende Biærg synes at staae Lignelse af en Hind, hvilken dannes af de deri værende Qvartz-aarer. Ved bemeldte Næs, og endnu meere inden for den derhos liggende Gaard, Jørsviik, bøier Fiord-strækningen sig mod S. O. Et Støkke inden for bemeldte Jørsviik ligger Fiosviik, og i den Gaarden Fioseyde, men inden for denne Hafdal, fra hvilken regnes at være ½ Mil til den Gaard Flaa, som er, paa denne Siide af Fiorden, den første Gaard i Sundalens Prestegiæld. Et Støkke inden for Tingvoll, mellem foromtalte Ormsæt og modliggende Brakstad, er Fiorden ¼ Miil breed, men længer ind bliver den smalere, i sær ved den Øe, Miæloya, og det der inden for fremstikkende Næs, Balsnæs, hvilket det derover er ofte vanskeligt og farligt at passere forbi, formedelst de der faldende Kast-Vinde.

Paa bemeldte Balsnæs saae jeg ligge en stor Steen-Røse; jeg spurgte, hvortil den var giort, og meg blev svaret, at den var sammenkastet, for at tiene til Landeværn: men denne Formodning er vist nok urigtig, som jeg tilforn har erindret, og bemeldte Steen-Røse ei andet end en gammel Begravelse- eller Kiæmpe-Hoi, som viiser, at paa Balsnæs maae fordum anseelige Mænd have boet. Inden eller sønden for dette Næs ligger en Bugt, Jorddalen kaldet, og i den endeel Gaarde, saasom den egentlig saa kaldet Jorddal eller Nedre-Jorddal, Øvre-Jorddal eller

Oppi-

Oppigaard, Jorddalslen, og sønden for den her nedrindende Elv, den Gaard Aafar. I denne Bugt, saavelsom et Støkke længer ud i Fiorden, hos den Gaard Eidsoren, fanges et Slags Søe- eller Strand-Giedder, store som Sey-Uſſe, og blanke, som Sølv, paa Skindet, der er besat med smaae og skarpe Tagger. De ligne for Resten aldeeles de sædvanlige Giedder.

Sønden for Jorddalen reiste vi forbi de Gaarde Miælkiil og Lille-Miælkiil, hvilken sidstmeldte ligger omtrent liige over for Flaae, og er den sidste Gaard i Tingvolls Giæld. Siden møder den Fiord eller Bugt, Oxendals-Vaag, som aabner sig ved det Næs Grytenæs, og en der oven for beliggende temmelig store Dalstrækning, Oxendalen kaldet, der udgier et Kirke-Sogn, som tilhører Sundalens-Giæld. Paa den søndre Siide af bemeldte Bugt droge vi forbi det Næs, Korsnæs, siden forbi et andet, kort derfra beliggende, Sviinberge kaldet, liige omtrent mod hvilke, paa hin Siide Fiorden, ligger den Gaard Ubdol, fordum Uppedal kaldet, mærkværdig deraf, at fra den ligger Vei, over det saa kaldte Ulvund-Eide *q*), til Ulvund-fiord, i Stangviiks-Sogn. Bemeldte Eide er 2 Mile over, men fra Ulvundsfiord til Stangviiken 1 stor Mil.

Fra bemeldte Ubdel, til Sundals Øren, eller den inderste Bund af den lange Fiord, som vi her reiste igiennem, regnes at være ½, men fra bemeldte Lille-Miælkiil 1, og fra Tingvoll didhen 3 Norske Mile. Desse 3 Miles Strækning, saavidt jeg kunde mærke, gik mod Syd, siden mod S. O. og endelig igien mod Syd. Ved bemeldte Sundals Øren, stege vi i Land. Stedet har Anseelse af en liden Bye, formedelst den Samling af Huuse, som der staae, men som for en stor Deel, den meeste Tiid staae

 øde,

q) Heraf bør en Læse-feil rettes, som er indløben i Anhanget til min Beskrivelse over Throndhiems Domkirke, S. 18, hvor i Stedet for Alffwndar nidhr, bør læses: aa Alffwndar-eydh, eller Wlffwndar-eydh.

øde, til deres Tieneste, som her besøge Markedet. Resten beboes af en Giestgiver og en Snees Huusmænd. Her begynder den vidtløftige Dalstrækning, Sunndalen kaldet, og den meget lange, men tilliige smale Slette, som ligger paa begge Siider af den store Elv, der nedløber den heele Dalstrækning igiennem, og hvilken Slette vedvarer 1 heel Mil, førend den afbrydes. Dalstrækningen ligger mestendeels mellem Øst og Vest, eller retter mellem S. O. og N. V., og kommer vel overeens med andre Dalstrækninger deri, at den ligger indsluttet mellem Biærge paa begge Siider, men er derved forskiællig fra de fleeste andre, at bemeldte Biærge ere ei alleene overalt meget høie, men ogsaa paa sine Steder næsten perpendiculaire, og indslutte en næsten overalt liige jævn og i samme Jævnhed bestandig fremløbende Slette, da i andre Dale Slettene jævnlig afbrydes ved fremstikkende Biærge, eller ved høiere og lavere Strækninger.

Sunddalen kan da lignes ved et meget langt og smalt Driiv-huus, aabet mod den eene, lukket mod den anden Ende, hvis Gulv, mod den aabne Ende, er liige og jævnt, men stiger siden, mod den anden, alt høier og høier. Thi nederst i Dalen stikke Fiældene høiest i Veiret; hvilket ei alleene kommer deraf, at Dalen der er lavest, saa Fiældene derover synes des høiere, men maae og virkelig i sig selv saa være, eftersom de tvende nederste Fiælde, med hvilke Dalen begynder, **Kalken** nemlig paa den søndre, **Hofs nipa** paa den nordre Siide, kunne sær sidstnævnte sees 4 til 5 Mile, ude i det aabne Hav, efterat alle andre Fiælde ei meere ere at see. Man beretter, at oppe paa bemeldte Hofs-hnipa skal ligge en Skibs-Kiøl, uden Tvil et ugrundet Sagn; og man viiste mig sammesteds en Jotun at staae, med sine trende Sønner, som der vare forvandlede til Steen, men nu blevne til Fiæld-Spidser. Ofte, i sær om Efteraaret, nedfalde fra dette Fiæld Stormvinde og hæftige Orcaner, som kaste ei alleene Huuse, men ogsaa Mennesker omkuld, som ere ude paa Marken. Derfra nedfalde ogsaa,

for-

fornemmelig om Foraaret, Snee-Skreede eller Laviner, hvoraf en, for nogle Aar siden, forrykkede en Deel af den der underſtaaende Kirke, og giorde tilliige Skade paa Preſtegaarden.

Bemeldte Kirke, ſom nu er Sundals Hoved-Kirke, ſtaaer paa Gaarden Hoff, i fordum Dage Hoffwen eller Hofwin kaldet, ſom for nærværende Tiid er Preſtegaard: men tilforn ſtod Hoved-Kirken henimod ½ Mil længere op i Dalen, paa den Gaard Løyken, og havde da Sunddalens Preſtegiæld fire Kirker eller Sogne, nemlig Hoved-Sognet Løyken, Hofs Kirke, veſten for Løyken; Øxendalens Kirke, 1 Mil omtrent norden for Hoff; og Musgiærd- nu Ronefs-Kirke, 2 Mile øſten for Løyken: men nu om Dage har det kun trende Kirker, da Løykens Kirke er nedlagt.

Natten til den 23 Auguſt, ſamme Dag da vi reiſte ind ad til Sunddalen, ſneede det langt ned i de Sunndalſke Fiælde, hvor og den nedfaldne Snee, paa endeel Steder, blev i nogle Dage liggende. Dette kan vel anſees ſom noget ſkrækſomt, og give et ufordeelagtigt Begreb om Sunddalens Clima og Frugtbarhed: men Tingen er ei ſaa farlig, ſom den ſynes at være, og Stedets Indbyggere anſee den ſom en Velgierning af Forſynet. Sunndalens Beliggenhed giør Stedet, ſom tilforn er erindret, til et Driivhuus; indfalder ſtærk Varme eller langvarigt Tørveir, fordriives derfor og forbrændes Kornet paa Agrene; det er her ofte ſkeet, at man har begyndt at opſkiære Kornet den 8de eller 9de Julii: men da indtræffer Misvæxt, og man faaer lidt baade af Korn og Halm. Regner det derimod jævnlig, og det ſneer i Fiældene, hver Maaned, faaer man en riig Høſt. Endſkiønt Solen ei, førend i April-Maaned, kan over de mod Sønden liggende Fiælde, række med ſine Straaler ned til de i Bunden af Dalen liggende Marke og Enge, ſaa pløies her dog gemeenlig og ſaaes ligeſaa tidligt, ſom paa andre Steder Nordenfiælds, men Seeden kommer her meget haſtigere fort eller til Modenhed, ſaa at man, paa endeel Gaarde, i Hofs Sogn, kan

i en

i en Tiid af 9 Uger have Kornet af og i Sæk, eller baade saae, indhøste og aftærske det.

Jordbruget driives i Sunndalen temmelig vel, fornemmelig, som jeg troer, af den Aarsag, at ingen Leilighed gives til Skovbrug eller Fiskerie, eftersom Stedet ligger for langt fra Strandkanten, og her ingen Skove af Betydenhed gives, saa man derover maae kiøbe Bygnings-Temmer fra andre Steder. Herover ere i heele Sunndals Giæld kun trende Save; og Indbyggerne leve, for det meeste, af deres Fæedrivt og Korn-avling, eller af deres Jorde, skiønt desse ere, for den største Part, baade smaae og dyre af Skyld. Dette uagtet, forskaffe de deres Paaboere ei alleene den fornødne Underholdning, men ogsaa noget til Overflød. Men Sagen er, at Sunndølingerne ere gode Huusholdere; de kunne derfor overlade noget af deres Avling til andre; og de sælge saavel Korn, som Creature og feede Varer, i sær til Christiansunds Borgere, for hvilken Stad Sunndalen er som et Spiise-Kamer, da derimod næsten intet af saadanne Sager kommer didhen, fra de meere frugtbare og federe Egne, som Surendalen i sær, og andre deslige Steder.

For at spare paa deres Korn-Varer, brygge Sunndølingerne Øll kun tvende Gange om Aaret, nemlig til Plov-Aanden og til Juule-Høitiiden, men drikke den øvrige Tiid Mælk, Valde eller Blande r). I samme Øiemærke, spiises her ei saa ofte og saa meget Grød, som paa andre Steder, og for at spare paa Meelet, anvende de Mælken af deres Geeder, hvoraf der holdes en temmelig Mængde, ei som ellers skeer, til Ost, Mysse-Ost, m. v., men bruge den til Mælke-Suppe, der baade føder og lædsker; hvorover de beholde Geederne bestandig hiemme ved deres Gaarde, naar de andre

Creature

r) Denne tillaves af Syre, det er suur Valde, blandes med Vand. Det er en sund og læskelig Drik, som i forige Tiider har været meget brugelig, ogsaa uden for vort Norden.

Creature drives til Sletterne. Foruden stort og smaat Qvæg, hvoraf en anseelig Deel sælges i Christiansund, og foruden de Slagte-Nød, som drives om Høsten til Throndhiem, og der sælges, drive Sunndølingerne ogsaa en Slags Handel med Heste, som de sælge i sær til Sunndølingerne. De Sunndalske Heste ere vel smaae, uden Tvivl af det gamle Norske Heste-Slags, af hvilket de Islandske have deres Herkomst: men de ere derhos nette, vel voxne og raske, hvori de gemeenlig overgaae de Heste, som falde ud ved Strandsiiden paa Nordmør, skiønt desse ere større.

Den meeste Korn-Avling bestaaer her i Havre; dog avles tillige noget Byg, (paa et Par Gaarde Byg allene), og lidt Rug. Stedets Sognepræst, Hr. Tønder, berettede mig, at han har, paa Prestegaarden, forsøgt at saae Værling; men Forsøget mislingede, ved det et Slags Orme, med sorte Hoveder, liige Kaal-Orme, opaade Kornet i Axene, medens Sæden endnu stod paa Ageren. Men ilde, at man i desliige Tilfælde lader sig saa læt afskrække, ved et mislinget Forsøg. Forandring af Omgangsmaaden, af Udsæd, af Jordart vilde uden Tvivl have, giort, at Forsøget en anden Gang var faldet langt bedre ud. Saaledes var skeet, i Hensigt til det, saavel af velbemeldte Prest, som af andre, af den fornemmere Classe, her giorte Forsøg med Potatos, hvilke ogsaa for en Bonde i Ørendalen have slaaet saa vel an, at han af sin Avling har kunnet sælge i Christiansund, og derved opmuntre andre til samme Handtering. I Haverne her voxe, foruden de sædvanlige Mad- og Kiøkken-Urter, saavel Stikkelsbær, hvilke her blive modne, som Solbær, Ribs, Kirsebær i temmelig Mængde; og paa foromtalte Gaard Ubdøl et Slags vilde Æbler. Vilde Ribs, eller som de af en Deel kaldes, Vinbær, voxe ogsaa overalt paa Fiældene i Trundhiems Stift, endog paa Dofre-Fiæld.

Paa

I Sundal og Ørendal fanges en temmelig Deel Søe-Giedder, hvorom tilforn, foruden anden Fisk. Undertiden falder her og lit Sildfiskerie.

Ved Kirken paa Hoff staar paa Kirkegaarden en temmelig høi og anseelig Bautasteen. Den er 4 Al. høi, knap en Al. breed ved Jorden, $\frac{3}{4}$ Al. øverst, og $\frac{1}{4}$ Al. tyk. Tæt uden for Kirkegaarden ligger en temmelig stor Kiempe-Høi, som nu er for det meste udkastet; men sønden for Prestegaarden 2de andre temmelig store.

Jævnsides med Gaarden Aaker, men et temmeligt Stykkeveis derfra mod Norden, staar ogsaa en temmelig stor Bautasteen $3\frac{1}{2}$ Al. høi, øverst op lit over 1 Span, længer ned 1 Al. ved Jorden $1\frac{1}{4}$ Al. breed, og tyk øverst $1\frac{1}{2}$ Qvart, neverst $\frac{3}{4}$ Al. Paa den Gaard Oyen i Ørendalen $\frac{1}{2}$ Mil oven for Kirken staar desuden en Bautasteen, og en dito langt op i Sundalen, 3 Mile fra Hoff, paa den Gaard Gravem, den er 3 Al. høi, 1 Al. breed og $\frac{3}{4}$ Al. tyk. Her sees og mange store Kiempe-Roser, eller Steen Høie. I dem er gravet og fundet forrustet Jærn. Gaarden berettes at have sit Navn deraf, at en Krigshær er der bleven begravet. En saadan stor Steen-Røse findes ogsaa paa Gaarden Løyken, $\frac{1}{4}$ Mile oven for Hoff, hvor Hoved-kirken tilforn har staaet, men blev ei igien opbygget, efterat den ved et Snæskred var bleven ødelagt.

Ørendalen skiær sig af Havet af op mod Sønden, eller rettere S. O. Paa den østre Siide af Elven ligger først Husby, hvor Kirken staar. Længer op Smista, noget over $\frac{1}{4}$ Mil fra Husby. Over for Smista, $\frac{1}{4}$ F. derfra Sæter; mellem hvilke tvende Gaarde, den Elv Gula løber giennem Guldalen; som strækker sig mod Østen udi Ørendals Elv. Næst Sæter ligger Oyen. Oven for den $\frac{1}{2}$ F. Gielden. Der oven for $\frac{1}{2}$ F. Gielborn. Dernæst $\frac{1}{8}$ F. Mosboffen. Saa $\frac{1}{2}$ F. derfra Skraandal. Dernæst 1 F. Bransta, og endelig derfra $\frac{1}{4}$ M. Fonsta, den øverste Gaard paa den Kant. Paa den vestre Siide af Ørendals Elven ligger

først

først Grytny, ved Fiorden; men midt for Kirken Ersta; saa Sundbrecka; nu den residerende Capellans Gaard. Et lidet Støkke der oven for, midt for Smista er Skursæt; ½ F. derfra Borsæt; viidere ½ F. Simengiell; derfra et lidet Støkke Fursæt. Der oven for ¼ M. Engan, den øverste Gaard.

Østen for Ørendalen ligger en mindre Dalstrækning, kaldet Trædalen, en meget trang Dal, som skiær sig ned i Landet mod S. O. Naar Veiret bliver klart, blæser Vinden, som man kalder Trælen, strax ud af denne Dal og af Trædalsfiorden der uden for; Og eftersom næsten alle Vinde, formedelst endeel Tværdale, støde didhen, og trænge ud igiennem denne trange Dal, som er trangest mod Aabningen, saa foraarsages derved ofte en forfærdelig Blæst og Storm fra denne Dal, og de farligste Kaste-Vinde. Paa den østre Siide af den Elv, som løber ned igiennem denne Dal, ligger tæt hos Søen den Gaard Trædal, og ½ M. derfra længer op Dalen; paa den søndre eller vestre Siide af Elven ligger nederst Siolseng. ½ M. fra Søen tæt hos ligger Haarsta; ½ F. der oven for Liinsæt, den Gaard hvor man siger at Geeden kan sees i Smør-øiet.

Ved Stranden paa den søndre Siide af Sundals Fiord, mellem denne Tværdal og Ørendalen, ligger først ½ F. fra Trædal Manvika, og tæt nær den Øren, Indvika og saa Birkestøl, men 1 F. fra Trædal Storviika og Viika. Paa den nordre Siide af Sundals Fiord ligger næst hos Sundals Øren, men 2½ M. derfra forbenævnte Ubdoll, uden for den Flaa, ½ M. fra hvilken længer ud mod W. er Hasradal, et lidet Stek sønden for hvilken er Skiellerummet mellem Tingvolls og Sundals Giæld; men paa hin Siide af Fiorden er Skiellerummet tæt uden for Grytnæs, et lidet Støkke uden for den Bæk Gryta.

I Sundal selv er i Henseende til Dalens Strækning følgende at mærke. Paa den nordre Siide af Elven ligge, foruden Aaker og Hoff, føl-

gende Gaarde: Sioland strax sønden for Hoff; der oven for ⅛ F. Sande; dernæst ½ F. Furru; ⅛ F. derfra Hool; ⅓ F. videre Vennevoll; saa Loyken; ⅛ F. derfra Thorska; ½ F. videre Honas; der er Skyds-Skifte, og denne Gaard er den sidste i Hofs Sogn. Den første i Romso Sogn er ½ F. derfra Biorngiell; tæt hos den Rogiell; tæt ved den igien Jikling; ½ F. derfra Stor-Fale; tæt hos den Lille-Fale; ½ F. derfra Snova; her atter Skifte. Et lidet Støkke der oven for Romso, lit over 2 Mile fra Hoff. ½ F. høier op er Otten; ¼ F. videre Hagan; ½ F. oven for er Gravem, en stor Gaard, paa hvilken boe 8 Bønder. ½ F. der oven for Giora; her ogsaa Skifte. ½ F. derfra Vollem, men tæt oven for den Smaa-Vollen, den sidste Gaard i Sundalen paa den østre Siide.

Paa den vestre Siide, naar man begynder neden fra, eller fra Øren af er først Mæle 1 F. fra Hoff; tæt hos Mæle er Hovand; ½ F. længer op Leangen eller Ledeng; ⅔ F. der oven for Grødal; hvor igiennem en Tvær-elv Groa kommer fra en Sæterdal; ¼ længere op er Flatva, og tæt derhos Tofta; ⅓ F. oven for er Mo; ¼ M. længere op er Niska, eller Nisia, ¼ M. videre Ørsund; tæt hos den er Sneisgiærd, hvor Annex-kirken tilforn har staaet, som nu staar paa Romso; ¼ M. længere op er Biorbækken, men tæt hos den Giæl; ½ F. høier op Giælmo. Liagull er den øverste paa den Siide, ⅔ F. oven for Giælmo, lit neden for Smaa-Vollen paa hin Siide; oven for hvilken er en Tvær-elv Grua, som skiær sig mod sønden om den Dal Gruvadalen, hvor Fiæld-gaarde ligge; paa den nordre nemlig eller øvre Siide af Elven Grua er Øver-Nisia, ved Elvens Sammenløb, tæt hos Giælmoen. ½ M. længer op Jensta; men paa den søndre Siide liige for Jensta, Sviisdal; tæt derhos Sveen. Imellem disse Gaarde løber en mindre Elv ud i Gruva, fra S. V. af omtrent. Strax oven for Sveen ½ F. omtrent er Gruvas Løb,

og

og fra V. af. ½ M. længer op Hasfaas, hvor Kornet næsten stændig bortfryser; her drejer Gruva sig og kommer fra S. 1 Mil længer op i Gruvadalen, hvor ei saaes.

Neden for den Slette, paa hvilken Hoff ligger, viises Elve-Mæle, foruden nu værende. Men der sees og noget længer op i Dalen Mæle efter Elven, oven for bemeldtt Slette.

Fra Snedals-øren til Eyds-øren i Tingvoll-Sogn ere 3 Mile til Søes. Eyds-øren er et Giestgiversted, og har sit Navn af det Eyde, som er der imellem og Langfiorden eller Eyds-vaagen paa den Romsdalske Kant. Bemeldte Eyde kaldes Tilter-Eyde, og er ½ Mil eller ⅝ Mil over. Omtrent midt paa dette Eyde staaer ved den østre ɔ: søndre Side af Veien en Steen opreist, hvor Grændsen her er mellem Nordmørs og Romsdals Fogderier.

Ao. 1653. da Thm. skulde overleveres Sverrig, foresulde mange Trætter om Grændserne, i sær om Romsdal burde tilhøre Thm. eller ei. Ved den Leilighed lod Lænsherren Ped. Wibe tage et Tings Vidne om Grændsen, mellem Romsdal, Nordmør og Sundmør, dat. Vest-næs 27. April., hvori om Grændsen mellem Romsdal og Nordmør anføres dette: Paa Tilter-eydet ved den store opreiste Steen, som stander midt paa Eydet, og siden Vester paa nordest i det Fiæld, som kaldes Grønfiæld, den nordeste Gaard der paa Eydet, kaldet Øye, med sin Jord og Eiendom; saa i Vester Gueszaas (Guszaas) med sin Jord og Eiendom; iligemaade Jolli- og Borteli-Gaarde med deres Jord og Eiendom. Fra bemeldte nordest i Gronfiæld, og saa udi Vester til Kiellingfiæld; derfra og i Vester til Vettefiæld; derfra Vester i Pikhau; derfra Vester til Ottervatsaas; nok derifra Vester til Skatti, og i Steinsli-skar; nok derifra Vester i Stangvatsaas; derifra Nordvest i høieste Rosie, et Fiæld saa kaldet; derifra ad Nostinden; derifra benest over Trætt-

 eyden

eyden ad høieste Bollelie-Fiæld; derfra i høieste Melstinde; derfra i høieste Stemsheſt, i en Vare, kaldet Sigvards-Vare; siden i V. til N. i det Skiær, som kaldes Svart-oxen i Havet. Den nordeste Gaard, som hører Romsdalen til, er Sandvig, liggende paa Steinen. Viidere paa den sydøstre og søndre Siide fra bemeldte Stein paa Tilter-eydet, først derfra sønderst ud i Missal-Vatne; saa lige derfra S. O. til S. til den Fiældtinde, som kaldes Frue-Sall. Paa dette Eyde berettes og en Konge at have boet i de ældere Tider paa Gaarden Teisæt, ved Navn Tilter, som førte Krig med en anden, boende paa Nabo-Gaarden Tova.

Det første Prestegiæld i Romsdals Fogderie paa denne Kant er Næsets Prestegiæld. Fra Giestgiverstedet i Eyds-vaagen er ½ F. over til Næs Prestegaard, der ligger paa en høi Bakke, et temmeligt Støkke fra Søen.

Af bemeldte Prestegaard Næs fører det heele Prestegiæld Navn, og kaldes Næssets Prestegiæld. Det var tilforn et residerende Capellanie, under Videens-Giæld, indtil Aar 1740. men blev da adskilt derfra, og bestaaer nu af 3de Sogne, nemlig Roe-Sogn *s*), som ligger omkring bemeldte Eidsvaag, og paa begge Siider af Langfiorden, inderste eller østre Deel; Erridsfiords-Sogn, beliggende omkring foromtalte Erridsfiord, samt omkring det der sønden for liggende Eikisdals-Vatn; og Visdals-Sogn, beliggende vesten for sidstommeldte Erridsfiord, og paa den søndre Siide af Langfiorden, liige mod og imellem Roe-Sogn.

Den første Gaard i Næssets Giæld, naar man kommer, fra Nordmør af, over bemeldte Eide, er foromtalte Teisæt; næst den, ½ Fiærding derfra, er den Gaard Brækka; dernæst Stueboen, ved Eidsvaagen beliggende; næst denne, ved den søndre Siide af Vaagen, den Gaard Langsæt; længer hen mod V. først Gronfitja, siden Giære, og saa Næs

s) I et Pergaments-Brev af 1480. har jeg fundet det kaldet Rode-Sokn.

Næs Prestegaard, hvilke Gaarde ligge alle tæt hos hinanden. Men paa den nordre Siide af Eidet og Eidsvaagen, er norden for Teisæt Øien den første Gaard i Næs-Giæld; dersfra til Holem $\frac{1}{4}$ F., tæt hos hvilken, noget længer hen mod Nord, ligger Aasen; fra Holem til Jordfald og $\frac{1}{4}$ F.; efter hvilken længer hen mod Vest, ligge tæt hos og efter hinanden, de Gaarde Hagan, Eidsvaag, Hammervoll, men Hoiviik tæt hos og østen for Udløbet af Hoiviik-Elv, som er den første Elv fra Eidet af, paa den nordre Siide af Langfiorden.

Efter Ankomsten til Næs Prestegaard, som ligger paa en høi Bakke, et temmeligt Støkke fra Stranden, saae jeg mig allevegne om efter hvad mærkværdigt her kunde være at forefinde. Jeg fandt her en tilforn temmelig smuk og vel indrettet Have, som har været forsynet med en Hob Frugt-Træer, saasom Kirsebær-, Blomme- og Æble-Træer, foruden Ribs- og Stikkelsbær-Torn, men som nu for det meeste var forfalden. Ilde er det, og en Skam for Vedkommende, at i Stedet for at vedligeholde eller forbedre og udviide, hvad Formænd have giort, lade de det, ved Forsømmelse ødelægges. For saadanne burde Straf være, ligesom Belønninger ere for de flittige og duelige. Langs Giærdet fandt jeg vild Humle at voxe, og uden for det, en skiøn Furru-Skov.

Bemeldte Skov er, af det Slags, en af de største og beste i det heele Prestegiæld, hvor Skovene ere for Resten nu meget tynde og udhuggede, saa at, foruden Prestegaardens, findes nu Skov af nogen Betydenhed, kun hos den Gaard Bauge i Erridsfiord, samt hos de Gaarde, Hestad, Aaram, Ranviik, Barstein, Tiællen, Skiorsæt, Aafloi eller Aaflot, Skiørli, Bakken, Sotnak, Gudsiaas *), beliggende

*) Ved at nævne denne Gaard, maae jeg her ei lade unommeldt, at imellem denne Gaard, beliggende i Oosmarken i Romsdal, og Naboe-Gaarden Heggin, paa Nordmør,

gende alle paa den nordre Siide af Langfiorden, og i Oosmarken, en Marke-bygd, som ligger mellem nysnævnte Langfiord og foromtalte Batrefiord paa Nordmør. Alle desse Skove ere Furru-Skove; i Romsdal saavel som paa Nordmør, er Gran næsten ei at see; og af den findes, i Næssets-Giæld, kun paa for benævnte Gaard Ranviik, og paa den Gaard Tiællen, beliggende vesten for Røe-Kirke.

Furru-Skovene ere da her de fornemste, og af Furru-træet findes 2de Slags, den saa kaldte Malm- eller Rode-Furr, som voxer høi, uden mange Greene, foruden dem som staae øverst i Toppen, paa tør og sandig Grund. Den er tæt, fast og stærk: Gorr- eller Myr-Furru derimod voxer paa fugtige Steder, er løs, raadner derfor hastig, og har store Greene paa Stammen. Ved Næs-Prestegaard saae jeg endeel anseelig store Piile-træer at staae, som ellers her til Lands ere rare, samt Sælje-træer. Desuden ere de vild-voxende Træer her, Ask, en Mængde Hægge-træer, Asp, Birk, Rogn, Hassel og i sær Alm. Dette Slags Træer voxe overalt her i Giældet, og ere Indbyggerne til stor Nytte. Dets Bark er, saavel ellers ofte, som i sær, i sidst indfaldende dyre Tider, Aar 1770-72., bleven meget brugt til Brød, i sær til at blande blandt Furru-Meelet, for at giøre den deraf æltede Dei sammenhængende, hvortil Alme-træets Greene og kunne bruges, naar de blive søndermalede.

Nordmør, er an. 1564. af 24 Lavrettes-Mænd, 12 af Nordmør, og 12 af Romsdal, holdt et Marke-Bytte, og derom aar 1596. udstedt et Pergaments-Brev, hvori Byttet meldes at være giort, og Grændsen saaledes fastsat. Fra Gudzeaas oc y Wette-aa, fra Wette-aa y Fauster-ons y medie elffuen, y for ne Fauster-aa; siden derfra oc y Farne-Watne; fra Fanne-Watne oc y Pick-høgen, oc icke de der offuen for boer at bruge lenger end y Fauster-aa y medie-elffuen, med mindre end de haffue y minde met de der neden for boer; oc skulde dem icke paa Heggim kende sig lenger synder, end y bytte-becken, som haffuer werrid aff arilz tid. Brevet udstedt paa Beni y Tinguold-Gield, d. 1. Aug.

lede. For Resten er Meelet af Alme-Bark og Alme-Qviste meget tienligt til Foer for Heste og Køer; de første blive deraf i en Hast feede, og de sidste malke overflødigt derefter.

Jordarten paa oftmeldte Prestegaards Mark befandtes at være fornemmelig Sand og Leer, men Bunden meget steenet, dog tillige ei mindre frugtbar. Sæden giver her ofte, efter Havre, 7 til 8 Fold, efter Byg, 12 til 14 Fold. Af Himmel-Korn avledes her ogsaa noget, lidt ogsaa af Ruug. Paa nogle Steder i dette Giæld har man endog begyndt med Hvede-avlingen, ei uden Fremgang, hvortil Jordarten synes ei ubeqvem. Den er overalt i Giældet, paa faae Steder Leer, meest Sand og Myr-jord, hvoraf den eene kan bruges til den andens Forbedring. Under en Jord-Skorpe af Muld, tyk en halv eller høiest en heel Fod, findes gemeenlig enten hvid Sand eller af den saa kaldte Ro-aur eller røde Sand. Ved indfaldende og vedvarende Solskin, afbrænder derfor eller borttørres Sæden; dog er den røde Sand den sletteste Jordart, i den Henseende, at den paaførte Giødning der ei længer vedvarer, end i eet Aar. Men saavel denne som hin kan meget forbedres, ved at føre Myr-jord der oven paa, udbrede denne derover, tyndere paa den hvide, tykkere paa den røde Sand, lade den ligge en Vinter over, eller længer, siden knuse den, derpaa saae deri, og overstrøe alt med lidet Møg, da man, paa denne Maade, efter Byg skal have høstet 18 til 20 Fold, efter Havre, 9 til 12 Fold *u*). Myrer, efterat være omgrøftede, og have henligget et Par Aar, kunne behandles paa samme Maade, og siden med Fordeel bruges, dog med større Fordeel til Engbund, end til Ager. Myr-jord kan ogsaa med Fordeel føres paa moose-groede Enge om Foraaret, og om Efteraaret besaaes med Vinter-Ruug, da Bunden derved reenses, og bærer siden overflødigt Græs. Endskiønt

u) Dette af Hr. Holtsforster Schnitlers Beretninger om Romsdal.

Endskiønt Gaardene i Næssets Giæld ere, for den største Deel, kun smaae, saa gives her dog, næsten overalt, skiønne Græsgange til Fiælds, og derved Leilighed, til en Hob Creature at holde, og til feede Varer at avle. Indbyggerne ere ogsaa gode Huusholdere, at de, fremfor andre i Romsdalen, af deres Avling kunne sælge, saavel en temmelig Deel af bemeldte feede Varer, som Slagte-Qvæg, fornemmelig til Molde Kiøbstæd. Her avles desuden Hamp, Humle, Liin, til Huus-Fornødenhed hos Bønderne; og hos dem af fornemmere Stand, lægges nu desuden temmelig Vind paa Have-Sager, blandt hvilke her i sær avles saavel skiøn Blom- som hvid Hoved-Kaal; et godt Exempel for den gemeene Almue, som vilde finde en stor Fordeel ved samme Handtering, i sær ved Kaal og Rødder. Paa endeel Steder voxe her vilde Æbler, som kunne bruges paa Mad, naar de blive kogte, desuden overalt en stor Hob Hassel-Træer, der give en saadan Mængde Hassel-Nødder, at dermed en liden Handel bliver dreven, der uden Tvil, ved Opmuntringer og fornødne Anstalter endnu meere kunde udviides.

Af bemeldte Træer og Nødder falder dog ingensteds større Mængde, end i foromtalte Erridsfiord, fornemmelig i den saa kaldte Eikisdal. Nysnævnte Fiord begynder strax sønden for Næs Prestegaard, og skiær sig derfra ind, først mod Sydost omtrent, siden mod Sønden. Den er $\frac{3}{4}$ Mil lang, men kun $\frac{3}{4}$ Fiærding eller knap $\frac{1}{4}$ Mil breed, og inderst i den nedløber en temmelig stor Elv, næsten fra Søer til Nord, lang omtrent $\frac{1}{2}$ Mil. Denne Elv udløber fra en stor Søe, gemeenlig Stor-Vatne, eller og Eikisdals-Vatn kaldet, som er $1\frac{1}{4}$ Mil langt, $\frac{1}{8}$ Mil breedt, og strækker sig mod S. O. Ned i dette Vand nedløber atter en anden Elv, ogsaa $\frac{1}{2}$ Mil omtrent lang, der har sit Udspring fra et mindre Vand, kun $\frac{1}{8}$ Mil langt, hvilket Vand modtager en anden Elv, som kommer fra et Fiæld,

Fiæld, Aurſlupa kaldet, 1 Mil derfra beliggende *v*), og fra et ſtort Vand, ved Navn Aurſio, beliggende blandt Fiældene mellem Opdal og Romsdal. Man beretter, at af dette Vand ſkal Errisfiord have faaet ſit Navn. Dette er ei urimeligt; thi i foromtalte Elve og Vande, ſaavelſom i Erridsfiord ſelv, fanges endnu en temmelig Deel Lax, Rør og Ørreder, hvilket ſidſtnævnte Slags Fiſk de Gamle have kaldet Aurred eller Aurrid, hvoraf en Elv i Jisland er bleven kaldet Aurrida-aa *x*). Ventelig er denne Fiſk, da Landet førſt blev beboet, bleven fangen her i Mængde, derefter Eikisdals-elven kaldet Aurrida-aa, men Fiorden Aurridafiord eller Aurridsfiord, hvoraf man ſiden har giort Øyrisfiord, ſom Navnet findes ſkrevet i gamle Breve, og tilſidſt Erridsfiord eller Eriksfiord, hvilket Navn, paa endeel tegnede Karter er end ogſaa tillagt Langfiorden ſelv. Man berettede mig tillige, at fra bemeldte Vand, Aurſio, en Elv udløb til Leſſø, og at den faldt ud i Havet ved Frederichs-Stad: men det er urigtigt: man har her forbyttet Eikisdals-elv med den egentlig ſaa kaldte Romsdals-elv eller mod Raume-aa, hvorom meere paa ſit Sted.

Naar man reiſer ind ad Erridsfiord, har man paa den øſtre Siide af Fiorden, næſt ſønden for Næs Preſtegaard, førſt de Gaarde, Utbauge ½ F. fra ſidſtnævnte Gaard, og Inner-bauge *y*), ½ F. fra hin.

 Søn-

v) Indtil dette Sted gaaer Laxen op igiennem bemeldte Vande og Elve.

x) See Landnama-Saga, det nyeſte Oplag, Siide 30.

y) I et Pergaments-Brev har jeg fundet, at en Olaff berdorſſon har ſolgt til en Hælge biørnaſſyni Vaurabol i baaggom, ſom hans Fader eiede, for 14 Kyrlag. dat. Sietom i Surndal an. 1455.; og i et andet, udſtedt i Kong Hakons 7de Regierings Aar (uden Tvil an. 1361.) hvoraf transſcript er taget 1625. at en Kolbein Nikulaſon har giort Bytte med ſin Frende Nikulas Aſſlakſon, ſaaledes, at han gav denne et halvt Markesbool i Boggum, og tre øresbool i Haga (i transſcriptet Hagebø) og øresbool i Sandviik, ſom laae paa boggaſtrandt, mod at faae nyia garden i Sirin i Øyrisfiordi, Merkebool at forno. Brevene ere 1639. fremlagde i Retten, af Laurits Sandviik.

Sønden for den nedrinder en Elv, Bauge-Elv kaldet, der har sit Udspring fra et lidet der østen for beliggende Fiæld-Vand. Næst Inner-bauge er **Hagbøen**, kun $\frac{1}{8}$ F. derfra, men tæt hos denne **Sandviik**; dernæst **Breiviik** kun $\frac{1}{7}$ F. derfra, siden **Breiviikstrand**, $\frac{2}{3}$ F. fra hin; og dernæst **Sylte** eller **Syltebo**, beliggende inderst i Fiorden, mod 1 Mil fra Næs; hvilken Gaard Sylte er den første hos Elven, paa den østre Siide; men paa den vestre er den Gaard **Nauste**, lige mod Syltebø. Her ligger en smuk og anseelig stor Jord-Strækning, hvor derfor det 2det Throndhiemske Regiment til Fods holder General-Mønstring, og her staae adskillige Gaarde, saasom **Huusby**, der ligger liige mod **Friisvoll** paa hin Siide Elven *z*); **Siira** *a*), hvor Kirken staaer, *b*) ogsaa liige mod Friisvoll, men nærmer Elven; **Thorhuus** liige mod **Leivoll**, som ligger paa den anden Siide af Elven, næst Friisvoll; **Soolgiæll**, paa den vestre mellem Leirvoll og **Steinsvoll** paa Elvens østre Siide, med fleere.

Paa den vestre Siide af Stor-Vatne eller Eikisdals-Vand, mod dets nordre Ende, ligger **Meringdal**, og $\frac{1}{2}$ M. omtrent derfra den Gaard **Ho-em** eller **Hoheim**. Ved den inderste eller søndre Ende af Vandet, begyn-

z) Næst Sylte ligger her Fagerslotten $\frac{1}{2}$ F. fra Sylte, og næst Fagerslotten $\frac{1}{8}$ M. fra den, Friisvoll, men paa hin Siide af en Tvær-Elv, Dokka, som her kaster sig i den store Elv, og løber ned giennem en Sæterdal, hvori dog 2de Gaarde ligge, Biørbakken, $\frac{1}{8}$ M. fra den store Elv, og Grandsæt, $\frac{1}{4}$ M. fra hin. Dalen kaldes Dokkedal, skiær sig op mod Nordost, hvor den grændser til Nordmør, og er $\frac{1}{2}$ M. lang.

a) De Gamle kaldte det Sirin, som sees af et Pergaments-Brev, udstedt 1426. af Sira Sigurdhe Sokna-prestr i Widhøy, Sira Jon Poresson rc., hvori vidnes, at Eskil Erkebisp i Nidharos gav en Olaffue Porgrimsson tilbage 2de aurabool i Syrin i Midgaarden, som en Iffuer Haldorsson havde ulovligen udsat i Cathedraticum. See foregaaende not. *y*).

b) Man regner Reysen fra Næs til den at være en Mil.

begynder Eikisdal, som uden Tvil har faaet Navn af den Mængde Alme-Træer, som her voxe; thi Eik kaldte vore Forfædre ei alleene det, vi nu kalde Eege-træe i sær, men ogsaa ethvert stort og sterkt Løv-Træe. Her voxer desuden en stor Overflødighed af Hassel-Træer, og det i saadan Mængde, at man bruger Nødderne deraf til dermed at feede Sviin, og til Føde for dem om Vinteren. Det Eikisdalske Flesk er derfor særdeles godt og velsmagende. Med Løv af Træerne, med Skav *c*) og med Qviste af Alm, Birk og Rogn, underholdes her ogsaa Qvæget for det meeste, Vinteren over, hvorimod Høet fornemmelig bruges til Foder for Heste, hvoraf hver Bonde gemeenlig føder 4 eller 5 paa sin Stald, hvilke sælges til fremmede, i sær til Oplændingerne.

Her ere ypperlige Græsgange: man holder derfor en Mængde Creature, hvorfor herfra ogsaa sælges saavel en god Deel deraf, som af feede Varer. Desuden driives Korn-avlingen ei uden Fordeel, og omtrent i samme Hast, som tilforn er meldt i Sunndalen: thi Dalen er meget trang, de paa begge Sider liggende Fiælde meget høie og steile, som Arme eller Greene af det store Dofre-Fiæld; Jordarten saavel her, som i Erridsfiorden, fornemmelig Sand, og derfor behøves gemeenligen ei længer Tiid, fra det Kornet udsaaes og indtil det bringes ind i Huus, end 9 til 10 Uger. Det meeste, som her saaes er Byg.

I Eikisdal boe 12 Bønder; Gaardene ligge næsten alle nær eller ei langt fra den inderste Bugt af Vandet, og ere Reitan, tæt hos bemeldte Vand, fra hvilken Gaard, over det imellemliggende Fiæld er Vei til det næst grændsende Bygdelav Visdal; næst Reitan er Utigaard; tæt hos denne igien Østigaard, og noget længer op, Opigaard *d*), men ½ Mil

 fra

c) Saa kalder man den af Træerne afskavede Bark, som gives Creaturene at æde.

d) Om denne Gaard maae mærkes, at ved den Tiid, da jeg her reiste, boede paa den

fra Vandet, længer op i Dalen, ligger den Gaard Eikisdals Sæter, og endnu ½ Mil derfra længer op, Finnsæt, den øverste Gaard her i Dalen, som berettes at ligge 2¾ eller henimod 3 Mile fra Erridsfiords-oren, eller fra det inderste af Erridsfiord.

Eikisdal grændser paa den østre Side til Opdal og Dosre-fiæld, mod Sønden til Gudbrandsdalen og Lesje-Giæld, til hvis næste Gaard er, fra Finnsæt, 3 Mile over Fiældene, som kunne reises om Sommeren. Jeg tviler ei paa, at denne Dalstrækning jo i fordum Dage har været langt meere beboet, end nu, og uden Tvil har her staaet Kirke. Vist nok have her boet store og anseelige Mænd: thi oven for Gaarden Reitan, staaer tæt hos Veien en stor rundagtig-flad Bautastein, omtrent 4 Alne høi. Ligesaa østen for Opigaard, og tæt hos den, staaer endnu en anden, næsten firekantet Bautastein, af 3 Alnes Heide. Man veed nu ingen videre Oplysning at give om dem, end den Fabel, at de ere skudte didhen af 2de mod hinanden kiæmpende Jotuler, af hvilke den eene stod paa det Fiæld Borroya, den anden paa det Biærg Kat-hommeren.

Den mærkværdigste Alderdoms Levning findes næsten høiest op i Eikisdal, oven for Eikisdals-Sæter, ei langt fra Finnsæt. Her sees en Mængde Steen-Røser og Kiæmpe-Hoie, blandt dem nogle anseelig høie, deels runde, men deels, hvilket er meget rart og usædvanligt, firekantede med en i hvert Hiørne opreist Steen, omtrent 1 Alne høi. Desse Høie ere sammenkastede af Jord, oven paa flade, og der med tæt sammenpakkede Steene ligesom broesatte. Uden Tvil ere desse Høie brugte til Offer-Steder, i de alleræld ste Tiider, men muligt fra Begyndelsen

den en gammel Mand, ved Navn Biørn, som gav sig Tilnavn af Trygge, og regnede altsaa sin Herkomst fra den paa Nordmør bekiendte Aspæ Familie, der vil udleede sin Herkomst, fra de gamle Norske Konger, sær fra K. Oluf Tryggesøn: men som jeg troer, uden Grund, hvorom viidere paa sit Sted.

delsen af været Begravelses Høie. I en Deel af de her liggende Høie har man gravet, og deri fundet forrustede Vaaben, Been, Kul, o. a. s., om i de runde alleene, eller de firekantede tilliige, er mig ei bekiendt.

Mærkeligt er, at desse Alderdoms-Levninger findes her saa høit oppe i Dalen, hvorimod i Røe-Sogn, saavidt mig er bekiendt, intet af saadant findes. Skulde dette da ei viise, at Dalestrækningerne, de høiest blandt Fiældene beliggende Dale i sær, have været langt stærker beboede, end nu, og meest beboede? Jeg kan ei indsee det anderledes. I bemeldte Røe-Sogn er mig intet af saadanne Ting forekommet, uden man didhen vil regne et gammelt Drikke-Horn, som nu forvares paa foromtalte Gaard Stueboen, men er dog kommet didhen fra Eikisdal. Jeg lod det hente dersra, for at besee det, og fandt, at det Aar 1628. var bleven udstafferet med det smukt udarbeidede Sølv-Beslag, som det nu har, bestaaende i en breed Sølv-Ring, omkring Hornets øverste Kant, en anden ligedan omkring det middelste af Hornet, og 2de Føder, hvilke understøtte det, saa det kan staae.

Da Biskopen reiste over til Røe-Kirke, for at visitere, fulgte jeg med, for at besee Stedet, og samle de Underretninger, som her kunde være at faae. Bemeldte Kirke e) er vel en Stav-Bygning, men opført 1633. eller da indvendig malet med Vand-Farve, og Malinger paa Veggene af den bibelske Historie. Bygningen er meget simpel, og har for det første kun bestaaet af en aflang Firekant, med en Fordør: men siden har man bygget dertil et Chor og bag det et Skriste-huus. Kirken har nu et temmeligt høit Spir. d. 26 Aug.

Vesten for Rø, 1½ F. dersra, ligger den Gaard Trollmyr, og strax vesten for den den Gaard Kiellen eller Tiællden, som er bleven navnkundig

e) See Tab. 1. n. 6.

kundig af den Tildragelse, som her skeede Aar 1756. i Martii Maaned, næste Søndags Aften for Fastelavn Kl. 8. omtrent, da et stort Stykke af det næstliggende Fiæld, Fiællde-Fiæld kaldet, faldt ud i Søen, og derved foraarsagede en stor Oversvømmelse. Faldet skeede ei langt vesten for bemeldte Gaard, hvor Fiældet var af samme Beskaffenhed, som den øvrige paa begge Siider tilstødende Biærgstrækning, bestaaende af en Hob sammendyngede Steene, samt af Sand, Muld og Leer, hvilket alt ligger om hinanden, paa en mod Havet nedhældende Fiæld-Siide, der er overgroet med Furru-, Birk-, Older-, eller Elle-, men i sær Hassel-Træer, og som paa det Sted, hvor Faldet skeede, ei var steiler end paa omliggende Steder, der ere ei bratere, end at man beqvemmelig kan komme op til den øverste Brink af Fiæld-Siiden, hvorhen fra Havet af, Faldets Høide skal være $\frac{1}{8}$ M. omtrent, men Breeden af Faldet $\frac{1}{12}$ M.

Bemeldte Fald rakte liige op til den øverste Brink af Fiæld-Siiden, hvor en stor flad men moradsig Marke-Strækning laae, paa hvilken Gaarden Tiælldens Beboere ei alleene havde deres Høeslet, men ogsaa deres Sæter, og derfor her endeel Sæter-huuse staaende, hvilke ved Faldet, for den største Deel, bleve bortrevne. Man beretter, at her oven paa Fiældet skal i nogle Aar være mærket en Sprekke i Jorden, som aarlig tiltog, og at førend Faldet skeede, regnede det bestandig i 8te Dage og Nætter efter hinanden. Vandet maae da, ved underjordiske Render, ved at bortskylle efterhaanden den Sand, Muld og Leer, paa hvilken de her sammendyngede Steene hvile, have Foraarsaget Faldet, der skeede med en næsten utroelig Heftighed, hvorved den heele Fiord, som fra det inderste af Eidsvaagen, til det yderste, er $2\frac{3}{4}$ Mil, eller ved 3 Norske Mile lang, og hvor Faldet skeede, omtrent $\frac{1}{2}$ Mil breed, blev sat i den heftigste Bevægelse.

Fiorden skal i Almindelighed være 100 Favne dyb, paa mange Steder

der ei Bund at finde, og uden for det Sted, hvor Faldet skeede, et Dyb af 60 Favne: men dog blev denne store og dybe Fiord derved saaledes oprørt fra Bunden af, at Vandet, i den næste Dag derefter, saae ud som det tykkeste sammenrørte Leer-Vand. Vandet skal, paa sine Steder, være drevet 50 Skridt i Høiden, over dets sædvanlige Overflade; det bortrev ei alleene Jordskorpen af Klipperne, med paastaaende Træer, langs Strand-kanten paa begge Siider af Langfiorden og Erridsfiord, til nogle Favnes Høide, men borttog ogsaa en Mængde Fartøier, Baade og Huuse, end ogsaa dem, som stode paa Bakker og temmelig høie Steder, henved 200de Skridt fra Stranden. Adskillige Slags Fiske, som holde sig paa Bunden af Havet, saasom Langer, Qveiter eller Helleflyndre, Torsk, 2c. fandtes opkastede 100de til 200de Skridt høit op paa Landet, og paa Gaarden Sandnæs, beliggende næsten liige for Faldet, paa hin Siide Fiorden, blev Sild kastet ind igiennem Huusenes Vinduer, skiønt desse staae henimod 200de Skridt fra Vandet, paa et temmelig høit beliggende Sted, og Fiorden er her en halv Mil over.

Uden for Landet sammesteds laae den Tiid en Jagt eller en stor Baad, en saa kaldet Bomseiler, for Anker, hvilken blev saa sønderknust, at ikke det mindste deraf var tilovers, men til Lykke var ingen af Folkene, som førte den, da om borde, saa de alle bleve i Behold. Paa Stranden ved Næs-Prestegaard, som ligger $\frac{1}{2}$ Mil fra Faldet, blev af Havet en stor Steen opkastet, saa stor som et lidet Huus, og et Tiende-Stabbur eller en Stolpe-Bod, Presten tilhørende, som da var Hr. Lorentz Schnitler, en temmelig stor og høi Bygning, opløftet fra sit Sted, og kastet 150 Skridt høier op paa Landet. End ogsaa paa den Øe Vidøen, beliggende $2\frac{1}{2}$ Mil omtrent fra Faldet, gik Vandet 20 Skridt høier op paa Landet, end sædvanligt ved høieste Flod, nedrev der et Giærde, og opkastede en Hob Sand, Tang og Skiæl; og ved den

Gaard Giærmenes, som ligger 1¼ M. fra Vidøen, længer hen mod Vest, var Floden usædvanlig stor.

Foruden den Skade, som ellers skeede ved bemeldte Fald og Oversvømmelse, paa Baade, Søe-, Fæe- og Huusmænds-Huuse i sær, paa Jorde og Marke, maatte derved 32 Mennesker tilsætte Livet: men 2de bleve paa en besynderlig Maade reddede. Ved Følelsen af den hæftige Røstelse, som Biærg-faldet foraarsagede, greebe de til i en Hast, og holdte sig fast ved Veggene i Huuset, hvori de vare. Ved den første Søe-størtning, som Faldet foraarsagede i Fiorden, blev Huuset eller Stuen, tilligemed dem, bortført og kastet ud paa Søen: men de bleve, ved den anden, kort efter paafølgende Søe-størtning, kastede op paa Landet igien; her greebe de, igiennem Vinduet eller Dørren paa Stuen, fat paa endeel hosstaaende Buske; ved dem holdte de sig faste, da ved den 3die Søe-størtning Huuset blev paa nye kastet ud paa Søen, og ei meere fundet; og paa den Maade reddede de Livet.

Endnu maae, i Hensigt til omtalte Biærgfald dette mærkes: at i Stranden, hvor det faldt ud, er ei mindste Steen-dynge at see, meere end paa andre Steder, ei heller Dybet der blevet mindre, end det var tilforn; hvilket uden Tvil maae tilskrives Fiordens foromtalte store Dybhed der uden for. I Field-Siiden, hvorfra Faldet skeede, bliver man den Forandring vaer, at i Stedet for den tilforn havde en liige nedgaaende Bakke, har den nu i Midten omtrent faaet en stor Affats, eller en jævn Slette. Faldets heele Strækning er paa nye overgroet med Skov: men mærkeligt tillige, at i Stedet for her og i omliggende Skove findes faae Bringbær- eller Hinnbær-buske, er nu i bemeldte heele Strækning en overflødig Mængde deraf opvoxen.

I Erridsfiord, i Eikisdal i sær, ere som meldt, Fiældstrækningerne høie og steile. Foruden foromtalte, ligger paa den østre Siide af

Errids-

Erridsfiord det høie Fiæld Skiorta f), som man her vil paastaae, ei alleene at være høiere, end det bekiendte Fiæld Romsdals-horn, hvorom meere paa sit Sted, og at sees længer ud i Havet, end det, men og at være det høieste i heele Norge. Det sidste er vist nok urigtigt, og det første neppe riimeligt. Sønden eller vesten for Skiorta ligger vel et mindre, men dog høit Fiæld Gaugs-øra kaldet. Formedelst deres Høide og Steilhed, ere de Erridsfiordske og Eikisdalske Fiælde mindre beqvemme at beboe, end de øvrige Fiældstrækninger i Næssets Giæld, som ere maadelig høie, og hvor Gaardene derfor ligge, vel deels ved Foden af Biærgene, men tilliige ei alleene midt paa Fiæld-Siiderne, hvor dertil beqvemme Pladse og Sletter gives, men ogsaa oven paa den. Blandt Fiældbygdene er Oosmarken her den fornemste, hvoraf endeel hører til Næssets Giæld, men det meeste dog til Kleve-Sogn eller Bolsø-Giæld.

I Næssets-Giæld findes adskillige ferske Vande eller Søer, blandt dem endeel fiskriige: men det største og fornemste er foromtalte Eikisdals-Vatn, hvori fiskes, Vaar og Efterhøst, saavel med Kaste-Nod, som med Garn, Lax, Ørreder, Rør og anden smaae Fisk. Dette Vand kommer vel overeens med endeel andre store og dybe Vande deri, at det ei belægges med Iis, førend med Januarii Maaneds Slutning, men har det særdeles næsten for sig alleene, at Iisen derpaa aldrig bliver saa stærk, at man kan kiøre paa den. Dette vil man fornemmelig tilskrive de mange Vandfalde, som fra de, paa begge Siider hosliggende steile Klipper, nedstørte sig deri; dette kan giøre sit: men dog synes riimeligt, at Vandets Dybhed giør det meeste, dertil.

Endskiønt det sielden og paa faae Steder Nordenfiælds skeer, at Fior-

f) Dette Navn svarer til de Gamles Særk, saasom Hvidsærk, paa Grønland, saaledes kaldet, fordi det laae bedækket med en hvid Snee-Kaabe; Blaasærk sammesteds, fordi det var bedækket med blaae Iis.

dene tilfryse, saa hændes dog ofte, at Erridsfiorden overtækkes og belægges med Iis; hvilket reiser sig, deels deraf, at den ligger saa langt fra Havet, og ei i liige Linie med den store Fiord, men giør med den en næsten ret Vinkel, deels af det meget ferske Vand, som i den nedflyder og samles. Vesten for denne Fiord, og næsten parallel med den, ligger den Dalstrækning Visdal eller Vistedal, som udgiør et heelt Sogn, bestaaende af 24 Gaarde, det tredie af Næssets-Giælds Sogne. Dalstrækningen er omtrent 1 Mil lang, og ligger paa begge Siider af en der igiennem nedløbende Elv, der særdeles øverst i Dalen er meget stridrindende, og giør derover, ved Elv-brud, ofte stor Skade, i sær paa den Gaard Landes Mærke. Kirken staaer ved den østre Siide af Elvens Udløb, en ½ Mil omtrent, fra Næssets Prestegaard, men har tilforn staaet ¾ Mil længer op fra Havet, næsten øverst i Dalen *g*).

Fiældene her ere høiere end de i Roe-Sogn, men ei saa høie og steile, som i Eikisdalen. Fra det øverste af Dalen gaaer en Vei over Fiældene, giennem Heins-Sogn, til den egentlige saa kaldte Romsdal, hvorhen Visdølingerne driive deres Qvæg og Heste, som de der sælge paa Romsdals-Markedet, hvorom viidere paa sit Sted. Ved den Gaard Opdal, næsten øverst i Vistedal beliggende, nedløber, sønden fra, den Elv, Kisvedals-Elv, og en anden, ved den Gaard Hansæt, hos hvilken en gammel Bautastein staaer, der er næsten firekantet, henimod 4

Alne

g) Rettest, det jeg troer, har her været 2de Kirker, den eene øverst, den anden nederst i Dalen; thi ellers var det besynderligt, at Kirken skulde sættes øverst i Dalen. Den har staaet paa den Gaard Nerland, som kan sees af et gammelt Pergaments-Brev, udstedt Aar 1494. hvori vidnes, at en Bogidt Halkes dotther stadfestede en Amundh Gwnnarsson 5 øres bol jorder j Hwgsænghe (eller Høgrænge), som ligger j Wisstedal j nerdlands Kirkio Sokn, och Erikxfiords attwngh. Dette Brev har en Asmund Gunderson Aar 1638. lag for Lag-rettet i Erichfiords ottingk (saa heder det) og faaet deraf et Transcript.

Alne høi, og noget over en ½ Al. breed. Gaarden, som ligger paa den vestre Siide af den store Elv, ¼ Mil fra Fiorden, maae altsaa i forrige Tiider have været anseelig, og beboet af fornemme Mænd.

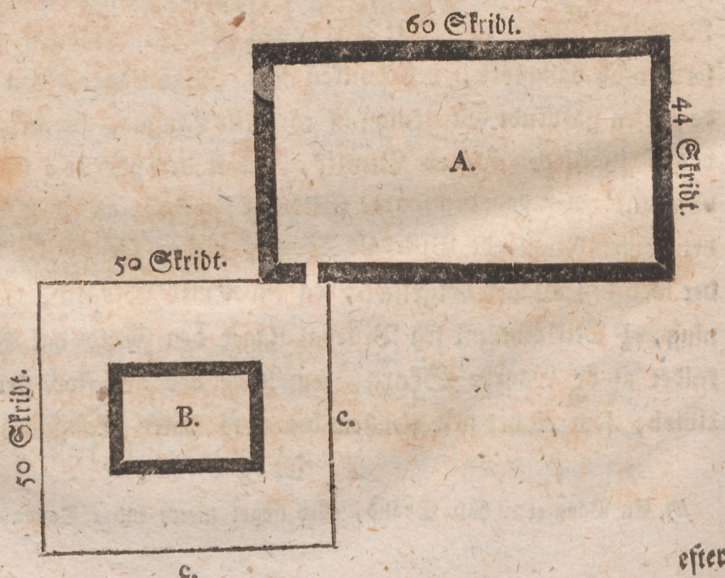
Indbyggerne i Næssets-Giæld, saavelsom i Romsdal i Almindelighed, ere hurtige, drivtige, ferme, men tilliige gemeenligen noget haarde og stive. Det forekom mig, som Forskiæl mellem Ansigter, Opførsel, Drivt og Hurtighed, paa den vestre og østre Siide af Tilter-eidet, var temmelig kiændelig. Mellem Indbyggerne i bemeldte Næssets Giæld og den da værende Stedets Prest, Hr. Elias Hiltberg, havde været en langvarig Trette, hvilken Biskoppen, under sin Visitats, giorde sig megen Umage for at dempe, men næsten forgieves. I Rø-Sogn ere nu omtrent 70 Bønder eller Decimante, i Erridsfiords 80, og i Vestdals 47, tilsammen 197, men overalt i Giældet 104 Gaarde, blandt dem otte øde, hvis Skyld beløber sig til 235 Vaage *h*), 2 Pund, 22 Mark Fisk. Siæle-Antallet, i det heele Giæld, var ved Aar 1769. omtrent 1507, og Tienden paa ⅓ Part 110 Tønder. I Næssets Giæld ere nu kun 8 Saver.

Den 27. August. forlode vi Næssets Prestegaard, for at fortsætte Reisen til Naboe-Giældet Vidoens-Giæld. Reisen gik for sig ud ad foromtalte Langfiord, ved hvilken Røe-Sogn ligger, paa den nordre Siide, i en uafbrudt Strækning af 1½ Mils Længde, fra det inderste af Eidsvaag, indtil den Gaard Buviik, som er den yderste i Giældet, paa denne Kant: men paa den søndre Siide af Fiorden, afbrydes Røe-Sogn, ved det mellemkommende Vistedals Sogn, vesten for hvilket det atter begynder med den Gaard Elgenæs, og endes med Strand. I denne Strækning, ½ Mil omtrent fra Vistedal ligger den Fiæld-dal Skorgedal, saa kaldet af de Gaarde Skorg, som ligge ved den store striid-løbende Elvs Udløb, som rinder ned giennem bemeldte Dal. Langfiorden, er, inderst i

h) En Vaag er en halv Spand, eller noget meere end 1 Tønde Hartkorn.

Eidsvaag, først kun ⅛ Mil breed, siden længer ud ¼ Mil, hvor den er breedest ½ Mil, men vel 1 Mil yderst ved dens Munding, ved og omtrent midt i hvilken den Øe Vidøe, ligger, ¼ Mil omtrent fra begge Sider af Fiorden, men vesten for denne igien den større Øe Sæk eller Sak kaldet.

Til bemeldte Vidøe regnes at være 2½ Mil fra Næssets Prestegaard. Øen er kun liden, og har nu om Dage ingen fleere Beboere, end Vedø-Giælds Sognepræst alleene: men i gamle Tider har dette Sted været meere folkeriigt og berømt, da det var en temmelig anseelig Kiøbstæd, end ogsaa ved Aar 1162. da K. Hagen Herdebreed her laae med sin Flaade. Man beretter, at her fordum have staaet 7 Kirker; hvilket vel ei er ganske utroligt, men synes dog lidt riimeligt, i Hensigt til Stedets Beskaffenhed, og det snævre Rum, som her har været at bygge paa. Den nu værende Kirke staaer østen for Prestegaarden: men foruden den viises her, vesten for bemeldte Prestegaard, Tomte efter 2de Kirker og Kirkegaarde, beliggende tæt hos hinanden. Jeg besaae Stedet, opmaalte de endnu tilbage værende Levninger af Grundvoldene, og fandt dem at være, som hosstaaende Grundtegning viiser:

efter

efter hvilken jeg anseer det for riimeligst, at her har fordum staaet, ei 2de Kirker saa nær hos hinanden, men rettest et Kloster, A. med et Capell derhos B., og en Kirkegaard der omkring c., til hvilket Brug sidstmeldte Sted at have været anvendt, bliver saa meget meere riimeligt, som man der engang, for nogen Tiid har fundet et Liig.

At de gamle Norske Konger her have imellemstunder havt deres Tilhold, sees af adskillige gamle Breve og Documenter, hvori meldes om Kongsgarde i Vidoy, saasom i et Brev paa Pergament, udstedt i Kong Hakons 21 Regierings Aar (Ao. 1315.), hvori bevidnes, at en Ellendr Ottason havde overdraget 1 øyrisbol iarder i Haga, i Oyrisfiords (Erridsfiords) Attonge *i*), til en Berdor Asslagsson, mod at faae et halft øyrissbol i nedra gardearm i eidsvage, i bemeldte Otting; liigesaa i et andet Brev, af 1395. og 1440. som melder, at i Kungs gardhe i Vidoy, solgte en Ingeridh Osteins dottr til en Aslake Siwrdhassyni Fridiksvoll, xx aurabool jardhar, i Rewndaffiordhe oc i Lereime-attunge *k*). Desuden meldes om adskillige andre Gaarde, i Kiøbstaden Vidøy, saasom om en Blyffodsgarde, uden Tvil saa kaldet, af en Arne Blyfotr, som der har boet, i et Brev af Aor 1308 *l*); om en Testa-garde i Vidøy, i et

i) Man seer heraf, at Romsdalen har i ældre Tiider, liigesom nu om Dage, været deelt i Ottinger, hvilke fordum have uden Tvil været otte, som nu.

k) Dette Navn viiser, at hvad man nu kalder Redven-Otting, har fordum heedt Leereims-Otting. Ligesaa seer man, at Navnet Redven eller Refuen er urigtigt, og bør heede Refvund.

l) Brevet er et Beviis, af en Jon Nikulason, at han havde overladt til sin Broder Bryniolfr et øyrisbool, som han eiede i Boggum, mens han var borte, givet i Overværelse af Arne Blyffotr ok Eliffr Arnasson ok Andress Heinssasson.

i et andet Brev af Aar 1355 *m*); og om en Marteins-garde i Visy; i et Brev af 1369 *n*).

Da K. Olaf Hagensen, Aar 1383. fornyede de Nordenfieldske Kiøbstæders Rettigheder, ved at forbyde al Slags Handel i Fiordene og i Fiske-Værene, som hans Fader og Forfader ogsaa for ham havde giort, befallede han blandt andet, at de af Nordmør skulde føre deres Varer til Throndhiem, de af Romsdalen til Vidoyir, de af Sunnmør til Borgund, hvor efter forige Tiids Skik Kiøbstævner vare holdte, og Kiøbstæder havde været; hvoraf da sees, at Vedøe længe for den Tiid har været Kiøbstad *o*). Af de Gamle kaldes Stedet Veey eller Ve-eyar, d. e. den hellige Øe eller de hellige Øer; hvilket tilkiændegiver, deels at den nu værende Vedø har fordum bestaaet af 2de Øer *p*), deels at her i de hedenske Tiider maae have staaet et Tempel, uden Tvil et Fylkis Tempel, der har været tilfælles for heele Romsdal eller Romsdals-Fylke.

Dette sees ogsaa af endeel andre Omstændigheder, i sær denne, at man ved Christendommens Indførsel her satte Fylkis-Kirken for bemeldte Fylke, med hvilket Navn dette Steds Kirke og virkelig kaldes i et Pergaments-Brev af 1488. af Indhold, at i Hialmvikom solgte en Østen Eynarsson til en Erland Javarson alt Gwarmesæthr, liggende i Pædrs Kir-

m) Brevets Indhold er, at Ludior Eiriksson, havde solgt til en Skøreng Anbiarnarsyne en syresbool jord i Barkagarden/i Hialnvikum och i Stramsattonge.

n) Brevet indeholder, at en Marghrett Siugurdar dotter gav en Olafve Arnasyne 3 aura boll iardar i Liavik. Det er udstedt af Þorstein Biørnsson, Prestr at Peters Kirkiu i Visy og en Eirikr Bardarson.

o) Brevet er udstedt i Bergvin, i Kongens fierde Regierings Aar.

p) Stedets Beskaffenhed selv viiser dette: thi hvor Kirken og Prestegaarden staaer, er Stedet en Hals eller et Eide mellem 2de Bugte.

Kirkiosokn *q*) i Straums ottong, for sex Kyrlag *r*), og at, til Vidsnesbyrd og Vitterlighed om dette Kiøb *s*), havde de Lyst det op, i deres Fylkis-Kyrkio, for gode Mænd.

Til her at sætte saavel Fylkis-Templet, som Fylkis-Kirken, er Vedøen særdeles beqvem, som beliggende omtrent midt i Romsdals Fylke. Kirken er, som Fylkes-Kirke, ogsaa den eeneste muurede Kirke, som har været og endnu er i Romdalen *t*). Den er en massiv grundmuuret Bygning, og uden Tvil en af de ældste muurede Kirker her til Lands, da paa dens vestre Gavl, uden paa Muuren, det Aarstal 1203. staaer med Jærnbolter indsat, saaledes at det Tall Null hænger i en Ring. Kirkens heele Bygning og Indretning, dens smale Vinduer, høie og trange Dørre, tykke Muure, viise tydelig, at den er meget gammel. Det øverste Lag Steene, oven paa Kirkens høie Grundfod, dens Hiørner, dens Indfatninger om Dørre, Vinduer, Gange, ere alle af hugne Steene, Resten af Kampe- og Brudne-Steene.

Hoved-

q) Herved forstaaes Vidsøens Sogn selv, saa kaldet, fordi Kirken har været kaldet St. Petri Kirke.

r) Et Kyrlags Værdie skal have været omtrent 3 Mark eller en halv Rigsdaler.

s) Gaarden blev, som i de Tiider gemeenlig skeede, ei betalt med Penge, men Penges Værdie. Om denne fattes os endnu meget til den fornødne Oplysning, og derfor fortiener følgende, af omtalte Brev, her at anføres. Gaarden blev betalt: 1) med en Kyrlag Korn, 2) med en udvald Koe af al Buskapen, 3) med 2de Gryder for to Kyrlag, hvoraf den ene vog xx Mark (10 Skaalpund) den anden xviii Mark, 4) med en Sølvskeed, som vog et Qvintin mindre end tre Lod, for 2de Kyrlag; hvilket manglende Qvintin blev erstattet med 3 Alne Klæde. Tilsidst meldes i Brevet, at eftersom Elling Nielson (en af dem, som udstedde Brevet) ei havde selv Indsigle, saa formaaede han den gudelige Mand Mæster Algoth, (uden Tvil Stedets Sogne-Prest), at sætte sit Indsigl, i hans Sted, derunder.

t) See Tab. I. n. 7.

Hoved-Indgangen til Kirken har, som sædvanligt, været paa dens vestre Gavl, men den Indgang er nu tilmuuret. Dog sees endnu, at den har været udziiret med adskillige Udhugninger, deriblandt 3de op-ad vendte Ansigter, eet paa hver Siide af Indgangen, det 3die over den. Indsatningen om den er af hugne hvide Marmor-Steene. Indgangen til Kirken er nu paa den nordre Siide, hvor man til den Ende har sat en muuret Fordør. Desse Forandringer ere uden Tvil skeede, Aar 1631. da en Hoved-Reparation er giort paa Kirken, og til Erindring deraf, paa Chorets Gavl, paa en der ved Vinduet indsat Steen, følgende Inscription udhugget:

J. H. S.
Amplif. Æ. S. f. p. OLAO P. CVRAT. A. J. G. P.
ET P. D. Z. C. H.
1631.

Hvilken indeholder følgende Ord:

Amplificatio Ædis Sacræ facta pro Olao Publico Curatore à J. G. P. & Pastore, Domino Zacharia Christophori Holck.

At Kirken samme Tiid har faaet nye Vinduer, det sees af 2de Ruder, i et Par Vinduer af dem, som her fra forige Tiider ere tilovers: thi paa den eene staaer de Krusers Vaaben indbrændt, en blaae Hue, med guult Bræme og Dusk, i Feldtet saavel som paa Hiælmen, og der oven omkring: Karen Kruse *u*), men paa begge Siider Aarstallet 1631., og i et andet Vindue, paa samme Maade, Navnet Jorgen Vind,

u) Hr. Oluf Paabierg til Jernit var den Tiid Leensherre i Throndhiem, og hans Frue, Karen Kruse.

Vind, og hans Vaaben, et sort bidslet Heste-Hoved v). Hvilke have altsaa, efter de Tiiders Maade, foræret disse Vinduer til Kirken, og ladet der deres Navne og Vaaben indbrænde. Paa en af Kirkens Stole, paa Gulvet, staaer ogsaa udgravet et Vaaben, med 3 Lilier i x), og derover de Bogstave L. A. D. (Lisbeth Anders Dotter) hvilke Bogstave og staae paa en stor gammeldags Finger-bølle, som er funden i Jorden her paa Prestegaarden, men nu i Hr. Foged Jac. Egs Giemme. Desuden sees samme Bogstave, tilliige med da værende Prestes, Hr. Z. Holckes y), og andres Navne paa Predikestolen, som følgelig samme Tiid maae være giort af nye, og af dem Kirken foræret. Alter-Tavlen derimod, af gammeldags Arbeide, er noget ældre, og giort Aar 1625., hvilket Aarstal sees der indsat, tilliige med 2de Vaabener, det eene deelt i 4 Qvarterer, hvidt og rødt om hinanden, og derover de Bogstave T. T. A.; i det andet 3de Sparrer, i hvidt Feldt, med Bogstave F. C. S.; hvilken Vaaben og Bogstave tilkiendegive, at denne Alter-Tavle er Kirken foræret, af da værende Leensherre i Throndhiem Tage Tott Andersen, og hans Frue, der var en Sparre z).

I Kirkens Chor staaer endnu en Fane, som der har været ophængt over en Frederich v. Hovens Grav, som var fød paa Vestnesgaard, (en adelig Sædegaard, som ligger omtrent 2½ Mil vesten for Veøen) Aar 1654., men døde sammesteds Aar 1676. 22 Aar gammel. Han

 var

v) Hr. Jørgen Vind til Gundestrup, var da forleenet med Romsdals-Amt, men blev siden Rigs-Admiral, og skudt i et Søeslag 1644.

x) Adskillige gamle Nordske Familier have ført Lilier i deres Vaaben. Uden Tvil har bemeldte Lisbeth været af den Familie Bildt, som førte i sit Vaaben 3 hvide Lilier i blaat Feldt.

y) Gietter jeg ei feil, saa maae omtalte Lisbeth have været Hr. Holckes Hustrue.

z) Hendes Navn var Clara Sparre; anførte Bogstave bemærke derfor: Frue Clara Sparre.

var en Søn af General Reinholt v. Hoven *a*), som eiede bemeldte Vestnes, samt Vestnes-Gods, hvor han og døde Aar 1682. men blev ført til Throndhiem og der begraven. Mueligt var det denne Frid. v. Hovens Liig, som her blev fundet endnu heelt, da man for nogen Tiid siden lod Kirken reparere, og Chorets Gulv forhøie, ved hvilken Leilighed man derunder fandt en stor Liigkiste, og i den et Liig, hvis Hoved og Arme hvilede paa Silke-Puder, hvilke med Guld-broderinger vare udstafferede.

Foruden anførte findes endnu i Vids-Kirke endeel andre Ting, som her maae antegnes: 1) En her til Lands rar Levning fra de Roman-Catholskes Tiider, en gammel Messe-Hagel, af purpur-rødt Klæde, prægtig udstafferet med meget stærk Sølv- og Silke-Brodering, af Mennesker, Blomster-værk, Navne ꝛc., næsten overalt de Navne Jhs. ma. men kun paa eet Sted det Navn frācisc. eller *Franciscus*; hvoraf man kan have Anledning til at giette, at denne Messe-Hagel har tilhørt foromtalte Kloster-Kirke, og at Klosteret har havt Munke, af Franciscaner-Ordenen. 2) I den næste Stol ved Choret, i bemeldte Kirke, paa den nordre Siide, ligger en meget gammel Liigsteen, af hvid Marmor, med Paaskrivt i Kanterne af de saa kaldte Munke-Bogstave, men saa forslidt, at intet deraf kunde samles, ei heller tillod den korte Tiid mig at granske nøie derefter, saa det maae overlades til andre, og derfor her antegnes. 3) Nederst i Kirken, fandtes paa en Liigsteen følgende: "1604. "7. Dec. obiit Eberhardus Mum, cum uxore Geeske Henrici. "illa obiit 1612. 6. Jan. & hic sepulti. sunt". 4) Ved Indgangen til Kirken, mod Nord, ligger en anden Liigsteen, øverst paa hvilken staaer: Steen Knutson, som døde 1612., men nederst paa den: Kong. Maj.

a) Han var en Liflænder, og havde eiet anseeligt Gods paa Øsel. Ved Hielp af Leensherren Peder Wibe, blev han Oberst over det Throndhiemske Regiment, Aar 1657., i den afdøde Oberst Mannsfeldts Sted.

Maj. Knut Jensen Foget over Romsdals Leen kommer denne Steen til. 5) I Choret staaer et Begravelses-monument over en Søn og en Dotter af foromtalte Hr. Zachar. Chr. Holck, hvilke døde 1618. og 1623. med et latinsk Vers derpaa; og paa Gulvet derunder ligger over dem en stor tyk Liigsteen, af Talg- eller Grøtsteen, som har det besynderlige, at i dens Hiørner ere 4 Jærn-Ringe indsatte.

At paa Vedøen, i de gamle Hedenske Tiider, store og anseelige Mænd maae have boet, kan af foranførte let sluttes; men dog findes fra de Tiider ingen Alderdoms Levninger, hvilke og her neppe kunne ventes. De gamle Begravelses-Høie ere ventelig ved Stadens Anlæggelse, og ved Pløining blevne ødelagte, og de gamle Bautasteine anvendte til Kirkens Bygning; af hvilket Slags en stor breed Steen synes at have været, som staaer ved Indgangen til Kirkegaarden, paa den høire Siide af den, naar man kommer didhen fra Prestegaarden af, men af den er det øverste afslaaet, som nu ligger paa Jorden, i bemeldte Indgang eller Port. Paa Kirkegaarden ligge desuden, som der ere opgravede, 3 aflange Steene, flade paa de 3 Siider, og paa den 4de dannede som et Huustag. Men desse ere fra de Christne Tiider, og have været Liigsteene, som med Tiidens Længde have nedsiunket i Jorden. Bogstave eller Skrivt findes ei paa dem.

Vedøens Kirke og Prestegaard ligge, som tilforn er erindret, mellem 2de Biærge, paa en liden jævn Mark, eller et Eide, mellem 2de Bugte, den eene mod Vest, kaldet Sorvaagen, hvor nu er Lande sted, den anden mod Øst, Norvaagen kaldet. At sidstnævnte er i forige Tiider brugt som Havn, eller har maaskee været det rette Ladde- og Losse-sted, da Kiøbstæden her var, viiser en stor Steenbro eller en Demming, som her har været anlagt, og hvorefter endnu Levninger sees. Uden Tvil har denne Bugt gaaet dyber ind i Landet, i de ældre Tiider, i de

ældste mueligt liige igiennem, til en anden, paa hin Siide, sønden for omtalte Servaag, liggende Bugt, den saa kaldte Bondeviik, som skal have faaet Navn deraf, at her var Lande-sted eller Havn, for Bønder og Almuens-folk *b*) da foromtalte derimod vare kun for Kiøbmænd, Borgere og andre af fornemme Stand. Ved bemeldte Bondeviik var ellers et beqvemt Sted for de gamle, at lægge der til med detes Skibe; de have derfor her havt 2de Skib-Stader, efter hvilke her endnu sees Spor og Kiændemærke; og desse have været brugte, deels til Skibsbyggerier, deels med Tag over, til Skibe deri at forvare, eller til begge Deele. Paa den østre Siide af Øen, sønden for omtalte Nordvaag, skal og være en af Naturen dannet Skibsstade.

Øen skal ei være meget over ¼ Mil i Omkreds, og er for det meeste overvoxen med Skov, af hvilken den største Deel Aar 1766. afbrændte, da den efter en langvarig og brændende Solens Varme blev antændt *c*). Denne Skovbrand vedvarede i 8te Dage, da til Lykke Vinden var stille, ellers havde den heele Skov, med Kirke og Prestegaard gaaet op i Røg. Her er altsaa ei meere dørket Jord, end hvor Staden tilforn har staaet og Prestegaarden nu staaer, og den blev tilforn saa slet dørket, at man her ei saaede meere, end 1, 2 til 3 Tønder, og holdte kun 6 Malkekøer: men Stedets nu værende Sogne-Prest, Hr. Provst Noring, har saaledes forbedret Eng og Ager, at her nu kunne saaes 12 til 14 Tønder, holdes 20 Malke-Køer, foruden smaat Qvæg og 2de Heste. Jordarten er ogsaa her meget frugtbar, bestaaende af sort Muld, da den ellers

b) Her skal endog have været en særdeles Kirke for Bonde-Almuen, ei i Staden Vedøe, men oven for bemeldte Bondeviik, i nu værende Udmark, Bondekirken kaldet.

c) Man vil berette, at Skoven blev antændt af Solens egen Varme: men man synes at have Aarsag til at tvile om den Tings Rigtighed.

ellers overalt her i Prestegiældet, saavel paa Øerne, som paa det faste Land, er Sand og Leer.

Sæden slaaer derfor her meget vel an, og Himmelbyg i sær, som her saaes, giver 14 til 15 Fold. Ei mindre lykkes det med Have-Væxter. Paa Prestegaarden her ere 2de Haver, en rar Ting her til Lands, i det mindste, hvad forige Tiider angaaer. Den ene er en Frugt- den anden en Kiøkken- og Blomster-Have. Af Frugt-Træer vare her fornemmelig Kirsebær-Træer, samt Æble- og Plomme-Træer, blandt dem 2 Æble-Træer i sær, som undertiiden have givet 12 til 14 Tønder Æbler. Æbler voxe ogsaa vilde paa endeel Steder i Romsdalen *d*). Af Rødder og Madurter saae jeg her skiønne store Peberrod at voxe, Asparres, røde Beder, og andre giængse Have-Urter. Af Blomster florerede her en stor Hob Negliker, Roser og andre; her stode ogsaa Stikkelsbær, røde og hvide Ribs m. m., samt Hyldetræer (sambucus nigra), som her til Lands ei ere meget giængse, og siælden bære modne Bær, hvilket dog skeede, Aar 1773. i sær, saavel her, som i Throndhiem. Brambær-buske voxe her paa Vidøen ligeledes vilde, men bære siælden modne Bær, desuden en Mængde af Nyper eller Vilde-Roser, hvis Bær ere særdeles skiønne og store; samt Selje-Træer og en Hob Aske-Træer, blandt dem endeel anseelig høie og store, skiønt de til deels staae paa Klipperne selv, hvor de have fæstet i Biærg-Reverne. De med Potatos her giorte Forsøg ere skeede med Fordeel, og foruden dem voxe her et Slags vilde Jord-Nødder. *Caprifolium* voxer her ogsaa vild, som ellers overalt Nordenfields er meget rar, samt Hagetorn, (Cratægus *e*)), og paa adskillige Steder i Romsdalen, Løn, Acer platanoides *f*).

Efter

d) See Gunneri Flora Norvegica, Tom. 2. pag. 35.

e) See bemeldte Flora, pag. 67.

f) See sammesteds pag. 66.

Efter den Indretning, som ved Aar 1590. blev giort efter den saa kaldte Reformats, havde heele Romsdalen kun 3de Prestegielde, nemlig Agerøens Giæld, som indbefattede den mod og ved Havet yderst beliggende Deel af bemeldte Province; Vidøens Giæld, som indtog den heele middelste Deel deraf; og Gryttens Giæld, som var det mindste, indbefattende hvad som ligger om den egentlig saa kaldte Romsdals-Fiord, og ved Grændserne af Gudbrandsdalen. Nu ere her dobbelt saa mange Prestegiælde; og uden Tvil burde her være endeel fleere. Bemeldte Tiid bestod Vedøens Gield ei af mindre, end 9 til 10 Sogne, hvoraf nu ere giorte 3 Prestegiælde: men dog er Vedøens Giæld endnu eet af de største her til Lands, og har 4 Kirke-Sogne, nemlig Vedø-Sogn, som ligger paa den nordøstre Kant af Giældet; Nefund-fiords-Sogn, paa den syd-østre; Vestnæs-Sogn, paa den vestre; og der sønden for Tresfiords-Sogn.

Ved Aar 1773. vare i Vedø-Sogn, 63 Gaarde, deriblandt 3 øde, og 117 Bønder; i Nefund-Sogn, 24 Gaarde, ingen øde, og 51 Bønder; i Vestnæst-Sogn, 46 Gaarde, blandt dem 2de øde, og 100 Bønder; i Tresfiord-Sogn, 33 Gaarde, deriblandt en øde, og 86 Bønder, tilsammen 166 Gaarde, og 354 Bønder. Desuden vare her da i Giældet 48 Huusmænd, som havde Pladse, men af Inderster eller Strandsiddere 29, tilsammen 77, hvilke med foranførte 354 Gaardmænd udgiøre et Antall af 431 Familier. Ved Aar 1769. blev Siæle-Antallet her opgivet for at være 2416. Ved Aar 1589. var $\frac{1}{3}$ Part Korn-Tiende af Vedø Giæld, skiønt ei alleene Næssets, men ogsaa Baalsø-Giæld da hørte dertil, ei meere end 80 Tønder; nu derimod regnes den dog for at være 200de Tønder af Vedø-Giæld alleene. De beste Jordbrugere ere Indbyggerne i Tresfiorden, hvilke saavelsom de i Vestnæs-Sogn, ogsaa

ogsaa driive Heste-prangeriet temmelig stærkt, med Heste, som de deels selv opføde, deels kiøbe fra Sunnmør.

Efter forrettet Visitats i Vedø-Kirke, og efter en Dags Hvile paa Vedøen, gik Reisen for sig derfra, længer ind ad og igiennem den d. 30 Aug. egentlig saa kaldte Romsdals-fiord, for at besøge Gryttens Prestegiæld. Vedøen har mod Østen Langfiorden, mod Norden det yderste Næs af bemeldte Langfiord, paa den nordre Siide, kaldet Næsje-Skag, mod Vesten den Øe Sækken, mod Sønden det yderste Næs af Langfiorden, Øyen kaldet. Ved bemeldte Næsje-Skag ligger, norden for Vedøen, den Gaard Næsje, en smuk paa en temmelig stor jævn Mark beliggende Gaard, hvor man, efter gammelt Sagn, beretter at en Konge skal i fordum Dage have boet *g*). Sækken har og været en, i gamle Dage, meget berømt Øe. Den omtales, i vore gamle Skaldes ældste Sange, i den gamle Edda, og imellem den og Vedøen stod, ved Aar 1162. det Søeslag, hvori den Norske Konge, Hagen Herdebreed, omkom. Paa den

g) Uden Tvil er det denne Gaard, som omtales i et Pergaments-Brev af 1504. af Indhold, at en ingelbrith anffinsson med sin ecta qwinna magnilda tronddottr og sin verssysster assa tronddottr solgte til en ion arneson x søyrisbool i nessie garddom badhom ssom heyter indre nes ok ytre nes, j widøy pressteeldh, messth ffor deriss sstore nødh ok tarffs skyld. Om hvilke samme gaarde tilforn, Aar 1480. har været udstedt et Vidnesbyrd, af Iuar Trondeson i Aspe, med endeel fleere, at de fordum tilhørte en bryniIdh Simonsdottr, samt hendes Søn Niels Renne eller Rerne, men efter dem Arne Jonson oc Trondh Jonson, hendes Døtthr-sønner. Men i et seenere udstedt Pergaments-Brev af 1589. har jeg fundet, at Søre Nesse y Rumzdaalen y Weddø prestegieldtt, y S. peders Kirche Sogenn, renthende aarlig 2 Woger Fisk, er af Saxe Ericksson paa Vlla, Anders Ericksson y Waxnig, Johann Ericksson paa Wlla, Inge Ericksdottr paa Olindem oc gunildtt Eriksdottr y løszundit, solltt til deris samføddee broder tiill fader oc moder Thore Ericksson, for xxix daler.

den Gaard Vestad, som ligger paa den søndre Siide af Øen, synes efter Navnet at dømme, at Tempel eller et Offer-Sted fordum at have været; og paa Sækkenis, en Gaard, som ligger paa den syd-østre Ende af Øen, har tilforn en smuk Have været anlagt, og denne besat med adskillige Frugt-træer. Af dem ere endnu endeel Æble-Træer tilovers, som bære en Mængde Æbler, samt Valnødde-Træer, som ofte bære modne Nødder.

Bemeldte Have er uden Tvil her bleven anlagt, da Fogderne over Romsdalen havde her en Tiid lang deres Boepæl, da Stedet blev kaldet Sækkenæs-Fogedgaard, saaledes som det findes nævnet i adskillige, ogsaa Pergaments-Breve, som mig, til Eftersyn, have været laante af nu værende Foged over Romsdalen, Hr. Jacob Eeg, og som uden Tvil endnu ere i hans Giemme, saasom i et af Aar 1621. *h*), i et andet af 1625. *i*), og fleere. Øen skal være $1\frac{1}{2}$ Mil i Omkreds; paa den opholder sig endnu en temmelig Deel, Hiorte, samt en Mængde Harer; og er mellem dens syd-østre Ende og Vedøen omtrent $\frac{1}{4}$ Mil. Ved den søndre Odde af bemeldte Vedø, ligger en Holme, Hangholmen kaldet, eftersom den har været brugt til Rettersted for Tyve.

Romsdals-fiord, hvorhen vi nu toge Veien, begynder med forbenævnte Næs eller Forbiærg Oxen, men ei Romsdals- eller Grøttens-Prestegiæld, førend et Støkke længer ind. Det yderste af Fiorden, paa begge Siider, tilhører endnu Vedøens-Giæld, og i sør strækker Resundfiord-Sogn sig til og meget forbi bemeldte Næs Oxen. Sognet ligger

h) Det er dateret paa Wæsnis, og af Indhold, at paa det almindelige Fylkisthing, som blev holdt paa Sekenis Foged-Gaardt, nærværende Fogden Peder Jacobsen, bleve $1\frac{1}{2}$ vog Fisks skyld solgte i den Gaard Wige.

i) Brevets Indhold er, at en Lasse Allnnes, i Romsdals-Otting, har solgt til en Bottollff Hundnnes paa Fannestrand, 2 Pund Fisk i Allnnes, dat. Sækenis Fogidtgaard.

ger for den største Deel omkring Refund-fiord, som paa den vestre Siide begynder med det Næs Løberg, hvorhen fra Vedø-Kirke regnes at være $\frac{1}{2}$ Mil, men paa den østre, mod det Næs Alfarnæs, beliggende $\frac{1}{2}$ Mil omtrent, eller noget meere, fra Grændserne af Næssets-Giæld. Østen for sidstnævnte Næs er Metitdalen, beliggende $\frac{1}{4}$ Mil omtrent fra omtalte Grændser, en Dalstrækning, $\frac{1}{2}$ Mil lang, hvorigiennem en stor Elv nedløber, Metit-Elven, paa begge Siider af hvilken adskillige Gaarde ligge; men tæt hos og norden for Alfarnæs, nedløber den Elv Horje-Elv, om hvilken og Gaarde ligge.

Refundsfiord regnes for at være $\frac{1}{4}$ Mil breed, men $\frac{3}{4}$ Mil lang. Den giør omtrent en ret Vinkel med Langfiorden, og skiær sig ind mod Sønden. Paa dens vestre Siide omtrent $\frac{1}{4}$ Mil fra Løberg, ligger Refund-Kirke, ved Udløbet af Refund-elv, og Aabningen til Refunddal, som er $\frac{1}{4}$ M. lang og strækker sig mod Vest, men fra den en anden Dal sig mod N. V. kaldet Bordalen. Den største Deel af Fiorden tilhører Refundfiords-Sogn og Vedø-Giæld, men den inderste Deel Eyds-Sogn og Gryttens-Giæld; hvorom viidere siden.

Her maae vi, Vedø-Giæld angaaende, endnu erindre dette, at af mærkværdige Mænd er os her ingen forekommen, naar man undtager endeel af Stedets Sogne-Preste, saasom:

1) Foromtalte Þorstein Biornsson, som ved Aar 1368. her var Sogne-prest.

2) Sira Sigurdr, her Sokna-prestr ved Aar 1426. *k*).

3) Mester Aslak ved Aar 1488.

4) Hr. Niels Lauritsen var her Prest indtil 1609. da han døde. Den Tiid havde endnu Almuen den Rettighed, selv at kalde og vælge sig Preste: men ved den Leilighed, da en nye Prest, efter Hr. Lauridsen

k) Han nævnes i foranførte Brev, angaaende Sirin, i Erridsfiord.

Lauridsen skulde vælges, reiste sig Trette, mellem Vedøens Almue, som valgte foromtalte Hr. Zacharias Holck, og Capitlet i Throndhiem, hvem Vedøens Kald, tilliige med mange fleere, endnu den Tiid tilhørte, og som vilde have en anden Person til Kaldet forfremmet. Tretten gik saa vidt, at den kom for Kong Christian 4de selv, som ved et skarpt Brev satte Canikerne til Rette for deres Opførsel, og befallede, at Hr. Holck, som Almuen havde valgt, skulde beholde Kaldet *l*).

5) Hr. Zacharias Christopherson Holck blev da Sogne-prest; han var det endnu 1639., og han fik til Eftermand sin Søn.

6) Hr. Henric Holck, som her var Prest indtil Aar 1671. da

7) Hr. Jørgen Meyer fulgte ham i Embedet. De øvrige Prester vil det her blive for vidtløftigt at opregne; vi komme derfor tilbage til vor Reise igien.

Foromtalte Løberg, ved Refunds-fiord, til Oxen, ved Indløbet til Romsdals-fiord, paa dens østre Siide, er ¼ Miil. Bemeldte Næs Oxen havde vi nu, under Reisen, paa venstre Haand, og fra den til Nordviiken og den saa kaldte Eydsbygd, i en Strækning af ½ Miil, lutter Forland, eller en brat og derfor overalt ubeboet Fiæld-Siide: paa den høire Haand derimod havde vi en temmelig vel beboet Strandsiide, Vaagestrand kaldet, af 1½ Mils Længde, fra den Gaard Vaage, eller fra Farqvam, den sidste Gaard i Vedø-giæld paa denne Kant, indtil Giermenes, som ligger ved Aabningen af Tresfiorden, paa dens søndre Siide.

Omtrent liige for bemeldte Farqvam ligger den omtalte Bugt Nordviika, som begynder ½ Miil sønden for Oxen. Denne Bugt skiær sig ind mod Øst, og mod den en anden fra foromtalte Refundfiord mod Vest. Det inderste af Refundsfiord deeler sig i 2de Bugte, hvoraf den eene skiær

l) See viidere herom Throndhiems Domkirkes Beskrivelse, Cap. 14. S. 294.

skiær sig mod Vest, den anden mod Sør; den første kaldes Eyds-bugten, den anden Strømmen eller Hammersvaag. Mellem Eydsbugten og bemeldte Nordviik er et Eide, kaldet Nordviik-Eydet, paa hvilket den Gaard Eyde ligger, og Eyds-Kirke staaer, der tilhører Grøttens-Giæld, og af hvilken den omkring liggende og tilstødende Bygd kaldes Eyds-bygda. Fra den anden Bugt Strømmen, er ogsaa et Eide over, fra den Gaard Leerem ɔ: Leirheim, som ligger østen for bemeldte Bugt, til den Gaard Thorviik, beliggende ved Romsdals-fiord. Dette Eide kaldes Leerems-Eyde, og er $\frac{1}{2}$ Mil over; det kaldes ogsaa Giærsæt-Eyde, af den omtrent midt paa det beliggende Gaard Giærsæt; og af desse 2de Eider, eller de derpaa og derhos beliggende Gaarde, bestaaer bemeldte Eyds-Sogn, som indbefatter 2de Bygdelave, nemlig Eyds-bygda og Giærsæt-bygda.

Bemeldte Gaard Leerem er mærkværdig, deels deraf, at som tilforn er meldt, Refundfiords Otting af den blev fordum kaldet Leerems-Otting, deels fordi hos den, eller ei langt derfra, paa en høi Fiæld-Stie, staaer en smal Steen, omtrent en Favn lang opreist *m*), paa hvis eene Siide Rune-bogstave berettes at have staaet, som nu ere forslidte. Neppe vil jeg troe, at det ere Rune-bogstave; om saa er, er det des meere mærkværdigt. Under min Reise var mig herom intet bekiændt, hvorfor jeg ei havde Leilighed at undersøge det; dog optegnes det her til Efterretning og Anviisning for andre *n*).

 Paa

m) Andre berette, at den ei staaer, men ligger i en Biærg-Klyft. Maaskee har den før staaet, men er nu nedfalden.

n) At denne Gaard, som mange andre, har en rum Tiid ligget øde, sees af et Pergaments-Brev, indeholdende, at en Hans Porsson har solgt til en Matis Jwde en Teyg i en øde gard, Ler..n i Rewynghe-Atting, hvilken Teyg kaldtes Ryffwe, af en aarlig Ores Leghe, efterat benævnte Hans havde tilbudet

Paa Nordviik-Eydet ligge 7 Gaarde, blandt dem den nu saa kaldte Friisvoll, bestaaende af 2de Gaarde Övre- og Nedre-Friisvoll. Dens rette Navn har været Fridiksvoll (Frederiksvoll) saaledes som den kaldes i gamle Pergaments-breve, sær i et Transsumt-brev af 1395. og 1440. af Indhold, at i Kungsgardhe i Videy solgte en Ingeridh Öysteins dottr til en Aslake Siwrdhassyni Fridiksvoll xx öyrabool jardher i Rewundafiord oc j Lereime Attunge; og at i samma Handarbandi (Kiøbe-Foreening) var Ingeridhs Frende Öystein Ellensson, saa og Aslaks eghen Kona Wluilde bardhadottr; hvorom nok et andet Brev er udstedt Aar 1397., angaaende at bemeldte Öystein Ellensson tilstod sig at have faaet af benævnte Aslak de Penge, som stode tilbage ubetalte af bemeldte Gaard-Kiøb.

Paa hin Siide Nordviik, naar man reiser ind ad Fiorden, som her er ¼ Mil bred, er Biærgstrækningen af samme Beskaffenhed, som tilforn er meldt, lutter Forland, en næsten steil mod Søen nedgaaende Fiældsiide, hvor ingensteds kan landes, liige indtil det Næs Skothammeren, som ligger mod ½ Mil fra bemeldte Nordviik. Men i denne Fiældstrækning forekommer en sær Naturens Mærkværdighed, en rar og ulignelig Gienlyd, den prægtigste, som nogensteds kan høres. Naar man strax sønden for bemeldte Nordviik, uden for Biærgsiiden, paa en Baad, begynder i en vis Distance dersfra, at spille paa et Valdhorn eller en Trompet, høres Gienlyden deraf, i foromtalte Fiældstrækning, 13 og fleere Gange, ei forvirret, ei skarpe og buldrende, men med en Harmonie, en sagte velklingende musicalisk Lyd, der er saa skiøn og saa indtagende, at den overgaaer alt hvad derom kan siges. Jeg var ei saa lykkelig, at faae noget deraf at

det den sine rette Arfuinge til Kiøbs y xii Maaneder tilforn. dat. Aar 1531. Man seer tilliige heraf, at Navnet Refwyngh som det her heeder, eller Refunds-otting maae være opkommet, efterat Lerem var bleven øde.

at høre; Tingen var mig aldeles ubekiændt, da vi reiste her forbi: men de, som meere end eengang have forsøgt det, forsikkrede mig, at bemeldte Gienlyd igientager alt hvad der spilles meget ordentlig; at det følgende ei begynder førend det foregaaende er endt; at derved dannes ligesom mange musicaliske Chor, af hvilke det eene begynder, naar det andet ender; at Lyden gaaer frem i jævne, sagte Toner; at den taer af, i Proportion af de gienlydende Biærges Distance, og taber sig tilsidst, liigesom i en Hob samlede, langt borte spillende musicaliske Chor, efterladende Tilhørerne i en næsten himmelsk Henrøkkelse. Velbemeldte Hr. Foged Eeg gav mig først Underretning herom; han har adskillige Gange reist didhen, alleene i det Erinde, at fornøie sig med omtalte uliignelige Musik; og han er den, som har forsynet mig, med hosføiede Tegning over omtalte Fiældstrækning. Dens Heide skal være 400 Alne eller noget derover, og af dens øvrige Beskaffenhed at dømme, maae bemeldte Gienlyd deri uden Tvil fornemmelig dannes, ved de lange, jævne og ordentlige Furrer, som gaae fra det øverste af Fiældstrækningen liige ned i Søen, i en Række efter hinanden, dannede uden Tvil ved Vandfalde, nemlig Orungen, lit. A., Rofoinna lit. B., Bokfoinna lit. C., Hafsdal lit. D., og fleere her værende Ujævnheder o).

Fra Vedøen til Nordviiken regnes at være 1 Mil; fra Oxen til foromtalte Skothammer ogsaa 1 Mil. Fra Oxen til den paa hin Siide liggende Lund-hammer er Fiorden ¼ omtrent breed. Denne strækker sig først mod Sør, og breeder sig ved Nordviiken viidere ind, saa at fra nysnævnte Bugt til Woll, paa hin Siide er ½ Mil eller mere; siden faaer Fiorden sin forige Breede omtrent, og dreier sig meere mod S. O., men inden for omtalte Skothammer endnu meere mod Øst. Dette gior, at for dem, som komme uden fra ind ad Fiorden, synes den, inden for bemeldte

te

o) See Tab. 3. n. 1.

te Skothammer at være næsten til Ende; hvoraf en her boende Bonde, for noget meere end halv andet Hundrede Aar siden, betiente sig til sit Fædrenelands Tieneste, og fortiener derover her at erindres med sortient Berømmelse. Sagen er følgende:

I den Krig, som Aar 1611. brød ud imellem Danmark og Sverrig, havde de Svenske hværvet et anseeligt Partie Skotske Tropper, som agtede at tage Veien igiennem Norge, for at foreene sig med de Svenske paa Heedemarken *p*). Desse komme til den Ende paa 2de Skibe ind ad Romsdals-fiord, men turde, uden Veiviiser, af bemeldte Aarsag, ei gaae viidere end til Skothammeren, som uden Tvil af denne Tildragelse har faaet Navn. Her lagde de an, og sendte Bud til den Gaard Klongnæs, der ligger strax inden eller østen for bemeldte Hammer, for der at faae en Veiviiser; den der boende Bonde, ved Navn Peder, maatte følge dem til Skibene, men var tilliige betænkt paa at giøre desse ubudne Giæster al muelig Afbræk. Han lod strax Bud gaae over til det saa kaldte Væblungsnæs, liggende længer ind i Fiorden, for at give sine Landsmænd Underretning om bemældte Giæsters Ankomst; og for at vinde Tiid, bildte han Skotterne ind, at Fiorden, inden for oftomtalte Hammer, var ei saa dyb, at de med deres Skibe kunde, uden Fare, gaae længere ind; de ginge derfor i Land ved Skothammeren, Skibede ud alt hvad de skulde have med sig, og lode Skibene strax begive sig derfra igien, men toge sig selv fore, efter Peder Klongnæsses Anviisning, at gaae til Lands, for at komme til Romsdalen, op igiennem hvilken de agtede at tage Veien.

Men dette opholdt dem længe. De maatte her tage en lang Omvei til Lands, af 2de Norske Mile, inden omkring den østre Siide af Fiorden og den saa kaldte Iisefiord, igiennem meget ubanede og vanskelige Steder;

p) See Christiani 4ti Historie, 1. Tome, S. 313. hvis Beretninger heraf kunne forøges og forbedres.

Steder; imidlertid blev Bud sendt viidere op ad Romsdalen; Bønderne samlede sig ogsaa, endeel af Skotterne bleve nedlagde, i snævre Passer, hvor man angreb dem med Stokke og Steene; i sær var det Almuens Forsæt, at angribe dem, i den saa kaldte Biørne Kleiv, paa Grændserne af Gudbrandsdalen: men Bønderne vare ei bevæbnede, dem fattedes Anfører, de faae Soldater, man havde, vare borte af Landet, og altsaa trængte Skotterne igiennem til Gudbrandsdalen, hvor en samlet Hær af Bønder nedlagde dem. Men herom viidere paa sit Sted; vi komme her til vor Reise igien.

Tæt inden for omtalte Klongnæs ligger den Gaard Monsaas, som har det besynderlige fremfor andre Gaarde, og det usædvanlige i Bygnings-Maaden her til Lands, at i Stedet for at Huusene ellers staae nordentlig om hinanden, eller i et Slags Firkant, saaes de her at staae alle under et Tag, i en lang Række efter hinanden, men dog Stabburene eller Stolpeboderne, et Støkke dersfra for sig selv; hvilket giver et artigt Udseende, kan og være til Besparelse paa Vegge og Tømmer, men befrygteligt tilliige, at ved paakommende Ildebrand en paa bemeldte Maade bygt Gaard kan være meere Fare undergiven, end en anden.

Inden for bemeldte Monsaas, men ¼ Mil fra Skothammeren, ligger forontalte Gaard Thorviik, men inden for denne, og ½ Fiærd. derfra Gaarden Skorga, hos hvilken nedløber den Elv, Skorga-Elv, eller Skorg-aa, eller retter Lys-aa kaldet, som har sit Udspring, fra et Vand, beliggende paa Grændserne eller Fiældene, mellem Næsets- og Grøtens-Giælde, Lysaa-Vatne kaldet, hvorfra den, igiennem Skorgedalen og en Strækning af omt. 2de Mile, fra N. O. mod S. V. løber ud i Havet ved Skorga. Østen for bemeldte Elvs Udløb begynder den saa kaldte Isefiord, med den Gaard Breiviik, beliggende ¾ Mil fra Skothammeren, paa den nordre, men ei paa den søndre Siide, inden for det

høie Biærg Kammen, som ligger østen for omtalte Væblungsnæs, men imellem dem er en Bugt, i hvilken den store Romsdals-Elv eller Raum-aa udløber. Fra Skothammeren er ½ Mil, omtrent liige i Ser til bemeldte Væblungsnæs, hvor Gastgiver- og Landings-Sted er, for dem, som reise til eller fra Romsdalen.

Ved dette Sted, som ligger 2de Mile fra Vedøen, landede vi og-saa, stege der til Hest, og begave os til Prestegaarden, som kaldes Gro-te eller Groten, beliggende 1¼ Fiærd. fra Væblungsnæs. Her staaer Prestegiældets Hoved-Kirke, og derfor kaldes det, nu Romsdals- eller Grotens-Prestegiæld. Dette er et af de største og vidtløftigste Preste-giælde i Norge: thi det er omtrent 9 Norske, eller over 13 Danske, Mile langt, og dannet næsten som en Pyramide, nederst breedt 3de, i Midten 6, men øverst ved Gudbrandsdalens Grændser 9 Norske Mile: men det meeste bestaaer af Biærge og øde Fiældstrækninger. Det har endnu ligesom tilforn, i det mindste fra Reformatsens Tid af, 5 Kirker og Kirke-Sogne, af hvilke de 2de ligge yderst ved den egentlige Romsdals-fiord, nemlig paa dens østre Siide, foromtalte Eyds-Sogn, paa den vestre, Wolls-Sogn; det 3die er Heyns-Sogn, beliggende omkring foromtalte Isefiord; det 4de er Hoved-Sognet eller Grotens-Sogn, som indtager den nederste Deel af den store Dalstrækning, som egentlig kaldes Romsdal; og det 5te Kors-Sogn, som indbefatter den øverste og største Deel deraf.

Om Eyds-Sogn have vi tilforn givet en kort Underretning; og om Wolls-Sogn skal meldes under Tilbage-Reisen fra Romdalen; her kom-me vi derfor strax til det 3die Sogn, som kaldes Heins- eller Isefiords-Sogn. Bemeldte Isefiord, som er Bunden eller det inderste af Roms-dals-fiord, skiær sig ind mod Øst og S. O., er ½ Mil lang, mellem Skorga og bemeldte Biærg, Kammen, eller den der vesten for liggende Gaard Næs, mod ¼ Mil breed, og ligger de fleeste Vintre betakt med

Iis,

Iis, hvoraf den uden Tvil har faaet Navn. Næst inden for foromtalte Breiviik, ligger paa den nordre Siide af Fiorden den Gaard, Tokkle, fordum Taackelle kaldet *q*); næst den Vollstad, imellem hvilken Gaard og følgende sees endeel saa kaldte Kiæmpe-Ringe, eller runde, med Steene omkring satte Kredse, hvor man meener at de Gamle har gaaet i Kamp med hinanden; derefter Hein, beliggende inderst i Fiorden, hvor Isefiords Kirke staaer, som jeg i et Pergaments-brev, af 1635. *r*) finder at være kaldet St. Andreæ Kirke. Ved denne Gaard udløber Isefiords-Elv, som kommer fra N. O. ned giennem en Dalstrækning, Grovedal kaldet, i hvilken ligger, paa den nordre Siide af Elven, næst Heyn, $\frac{1}{2}$ Fiærd. derfra, den Gaard Hattle, næst denne Kavli; dernæst Unheim, $\frac{1}{4}$ Mil fra Kavli, og saa Grovdal, hvilken Gaards Huuse ere engang udtagne og ødelagde af en Snee-Fond, men igien opbyggede. Den ligger $\frac{1}{4}$ Mil fra Unheim, og er den øverste i denne Dal, paa den nordre Siide af Elven: men paa den søndre ligger nederst ved Fiorden den Gaard Lia $\frac{1}{4}$ Mil fra Stranden, og noget længer op, Gaarden Kollflott, hvor en nye Dalstrækning begynder, som skiær sig op mod S. eller S. O., kaldet Dalsbygden; denne igiennemskiæres af en Elv, $1\frac{1}{2}$ Mil lang, som kommer fra et

 lidet

q) Saa kaldes Stedet i et Pergaments-brev af 1605. hvori en Knud Oluffsønn paa Taackelle, for fire och tredive gode gamle rigsdaler, som ham vare laante af Jacob Pederssønn, Foged over Rumsdalls Leen. skiøder ham til Underpant $1\frac{1}{2}$ Mells Wettlaugh Jordegodts, som er en Wogh og 18 Mark Fiskes, i middellste Gaard i Taackell, liggendes i Ness Otthingh, och wdi Heens Kirckesogen. Actum Westnes. Vilde Knud eller hans Paarørende løse Pantet, skulde det skee med Aar og Dags Varsel, og med Eed selv tredie beviise, at det blev løst med deres egne, ei andres Penge.

r) Det er udstedt paa Neæs-tingh, d. 22. Maji, af Lavrettet i Rombsdalls-Otting, og indeholder, at Anders Nielson Heggdall i Sunds-Otting solgte til Foged Anders Iffverssøn, paa Wesnes, en Deel i Tochle, i St. Andreæ Kirke Sogen.

lidet Vand, paa Grændserne af Heins og Grøtens Sogne, beliggende oven for den Gaard Ersstad, den øverste Gaard i denne Dalstrækning, $1\frac{1}{4}$ Fiærd. oven for Kollflaat.

Vesten for sidstomtalte Elv løber endnu den 3die ud i Isefiorden, og er paa denne Kant Grændse mellem Heins og Grøtens Sogne. Ellers maae mærkes, at bemeldte Heins eller Isefiords Sogn bestaaer af 3de Bygdelave, nemlig Heins-bygd, som ligger næst ved Fiorden, Grovedalen, som er 1 Mil, og Dals-bygden, der er $\frac{3}{4}$ Mil lang. Det bebyggede af Isefiorden har en smuk Beliggenhed: men derimod ere Fiældene omkring, og inden for den i-sær, hæslige af Udseende: thi de ere overalt skaldede, see hvide eller graa-agtige ud, og fremviise de nøgne Klipper. De grændse til Eikisdals Fiælde.

Vesten og sønden for Heins Sogn ligger Hoved-Sognet, Grøtens Sogn, og den store Dalstrækning, som er de Gamles egentlige Raumsdal, hvilket Navn den endnu fører: men Raumsdæla-Fylke kaldte de Gamle, hvad vi nu kalde Romsdals Fogderie. Bemeldte Dalstrækning er lang, men smal, og indsluttet, paa begge Siider, af høie og bratte Fiælde, blandt hvilke det saa kaldte Romsdals-Horn i sær er navnkundigt, hvorom meere paa sit Sted. Igiennem Dalen nedrinder en stor Elv Raum aa kaldet, som er 9 Mile lang, og har sit Udspring fra det i Gudbrandsdalen Søndenfields, i Lesje-Giæld, og paa Lesje-Skov, beliggende Lesje-Vand, mærkværdigt deraf, at fra det udløber 2de store Elve, den eene Lauen-Elv, som løber igiennem Gudbrandsdalen, ud i den store Søe Mies eller Miørs, den anden Raum aa, som igiennem Romsdalen løber ud i Romsdals-fiord, hos bemeldte Væblungs-næs.

Ei mindre mærkværdig er denne Elv deraf, at den er som et Grændseskiel imellem Dofre-fiæld, paa den eene, og de saa kaldte Lang Fiælde, paa den anden Siide, hvoraf førstnævnte ligger i en Strækning mellem

Øst

Øst og Vest, men sidstbemeldte giennemskiære Landet fra Nord til Sør. Imellem begge aabner Raum-aa en Vei, fra det Søndenfieldske til det Nordenfieldske, forskiællig fra de andre deri, at man her ei passerer Fiælde, som ellers maae skee; hvorover og de gamle ansaae Raum-aa, bemeldte Laugen-elv, Vormen-elv, Stor-elven i Wærmeland, som løber ud i Vænern, altsammen for een Elv, og kaldte det altsammen Værmaa *s*).

Dalstrækningen eller den egentlige Romsdal, saavidt deraf tilhører Grøttens-Giæld, er $4\frac{1}{2}$ Mil lang, og begynder hos Romsdals Fiord, paa den østre Siide, med foromtalte Biærg, Kammen, og Gaarden Næs, paa den vestre, med Væblungsnæs *t*). Fra sidstnævnte ville vi begynde vor Beskrivelse over Dalen, og gaae neden fra op ad, først langs den vestre, og siden langs den østre Siide af Elven. Ved Væblungsnæs er, som vi tilforn have meldt, Landings- og Gastgiver-Sted; der er og Havn, som tilforn har været dyb nok, for endeel Skibe at romme, og for 10 til 20 Jagter: men nu kunne neppe 2 til 3 Jagte ligge der, helst i stor Ebbe, som her gemeenlig indfalder, ved nordlige Vinde. Formodentlig vil denne Havn, inden føie Tiid, blive ubrugelig, formedelst den megen Sand, som Elven did bringer med sig.

Næst oven for Væblungsnæs, ligger den Gaard Væblungen, næst denne Sætnæs, $\frac{1}{2}$ Fiærd. fra Væblungsnæs, og næst Sætnæs, mod $\frac{1}{4}$ Mil derfra Prestegaarden Grøte. Navnet tilkiendegiver, at dette Sted maae tilforn have været riigt paa Steene, hvoraf her nu ingen findes, da Jordmounen her bestaaer af lutter Sand og Muld. Her maae altsaa være skeet en mægtig Forandring, og denne tilskrives den Flyve-Sand, som faae Steder Nordenfields findes i Mængde, eller giør Skade, men

P 3 just

s) See min Norske Historie 1. Deel. S.

t) Her begynder dog ei Grøttens Sogn, men ved Indholmen, en Gaard, som ligger $\frac{1}{2}$ Mil eller noget meere vesten for Væblungsnæs.

just paa dette Sted, her i Romsdalen, har taget som sit Sæde. Just hvor Prestegaarden ligger, giør Dalestrækningen, som en Huk eller Vending, saa den her dreier sig omtrent mod Nord eller N. O., i det Sted dens øvrige heele Strækning oven for er fra Sør mod Nord, eller fra S. O. mod N. V. Dalen er lang, trang og indsluttet paa begge Siider, af høie Fiælde, som tilforn er meldt. Igiennem denne Trakt eller Rende, blæse derfor de østlige og sydlige Vinde, som man her kalder Raume-Vind, med en overmaade stærk Force, men den maae engang, i de ældste Tiider, have blæst usædvanlig stærkt og længe, og da, ved Hielp tilliige af Elvens Oversvømmelser og Biærg-Falde, oven for i Dalen, have sammenkastet den store Sand-Dynge, paa hvilken Grøtens Prestegaard og Kirke nu staaer: men dette maae være skeet, for umindelige Tiider, længe for Christendommens Indførsel: thi ei langt fra Grøttens-Kirke, ved Veien, som gaaer ned til Devolls-Markeds-plads, ligger en Kiæmpe-Høi, nu bevoxen med store Birke-Træer, hvilken Høi maae være henved 1000de Aar gammel.

Bemeldte Raume-Vind og Flyve-Sand giør ogsaa Skade paa andre Steder, hvor Elven bryder ind og aabner Sand-Mælene: thi her driiver Vinden den fiine Sand derfra op over de omkringliggende Marke, bedækker med den Enge, ja heele Skove, og opkaster deraf heele Sand-Dynger eller Sand-Biærge; i sær skeer det, ved foromtalte Sted, omkring ved Gaarden Devoll, som ligger noget neden for Prestegaarden, paa hin Siide Elven, og ved den Gaard Sougge, der ligger ½ Fiærd. omtrent oven for den, men fornemmelig skeer det paa Prestegaarden, hvis Marke, for de ⅔ Deele, ere fordervede af Sandflugt, og staae Fare desuden, med Gaard og Kirke, engang at ødelægges, ved Elvebrud. Stedet ligger imellem 2de Elve, nemlig en mindre Elv, Istra kaldet, som er 2de Mile lang, og har sit Udspring, fra et Vand, 3 Mile langt, Lang-Vatne

kaldet, eller som andre berette, fra 3de Vande, beliggende paa Sletta eller Slette-Fiæld. Den løber ned igiennem den saa kaldte Isterdal, omtrent parallel med den store Raum-aa, og kaster sig i den ½ Fiærd. neden for Grøte-Prestegaard, hvilken Raum-aa i sær her bryder jævnlig store Stokker ud af de her liggende meget høie Sand-Mæle. Ligger ei Biærge under dem, maae Gaard og Kirke, mueligt inden føie Tiid slettes. Den godgiørende Natur fremviiser vel selv et Middel, hvorved paa dette Onde kunde raades Bood; i Flyve-Sanden selv voxer her overalt Strand-Haver, tienlig til at dempe dens Flugt, og giøre Jorden fast: men med en Raume-Vind vilde den vel, i saa høie Mæle i sær, som her ere, kun lidet nytte.

Den her staaende Kirke er en maadelig stor Kors-bygning af Træe, med et maadeligt høit Spir. Den er ei ældre, end fra Aar 1728. da den da værende Sogne-Prest, Hr. Anders Gertson Heyberg, en lærd, retsindig og duelig Mand, drog Omsorg for at den blev opbygget, i den gamle forige nedfaldne Kirkes Sted; hvilken brave Mand her og bragte Skole-Væsenet i Stand. Kirkegaarden om den er indhegnet med en Steen-Muur, og mærkværdig af den Mængde der staaende, over de dødes Grave opreiste anseelig høie Træe-Kors. Saadanne sees vel ogsaa, paa Vedøe-Kirkegaard, og paa fleere Steder: men de paa Grøtens-Kirkegaard staaende have, foruden deres Høide, ogsaa dette særdeles for hine, at endeel af dem ere oven paa besatte med smukt udarbeidede Jærn-Spire, og med Fløie, hvori Aarstallet staaer, da den der under begravne døde.

Grøtens Prestegaard er, paa den sydøstre, vestre og nordvestre Siide, omringet af meget høie Fiælde, blandt hvilke tre, mod S. V. beliggende Fiæld-Spidse, føre Navn af Bispen, Kongen og Dronningen. Under det mod N. V. beliggende høie bratte Fiæld, paa hin Siide Istra, laae endnu, da vi vare her, den 1. Sept., en temmelig stor Levning af

en

en Snee-Dynge, som aarlig, fær om Foraaret, nedfalder fra det bratte Fiæld; denne Snee-Dynge kaldes Prest-Foynna; det treffer kun siælden ind, at den ganske borttøer; og i en Tiid af 30 Aar, medens da værende Sogne-Prest, Hr. J. J. Schanke, havde her boet, var dette kun skeet 2de Gange. Dette giør dog ei mindste Hinder i Stedets Frugtbarhed; man saae her en smuk Have, paa hvilken velbemeldte Prest havde anvendt megen Fliid, hvori fandtes, foruden de sædvanlige Kiøken-Urter, og foruden en temmelig Deel Frugt-Træer, af Æble-, Kirsebær-, Plomme-Træer, samt Ribs og Stikkelsbær, ogsaa en anseelig Hob af det Slags Træer, som man her kalder Bein-veed, ligesaa af Hagetorn, af Brambær-buske, af Assatd-Hyld. Uden for Prestegaarden og omkring Haven saaes desuden en temmelig Deel smukke Aske-Træer, her plantede af velbemelde Hr. Schanke; dog voxer det Slags Træer her ogsaa vildt. Foruden andre almindelige Løv-træer, saaes her omkring ogsaa at voxe den saa kaldte Svart-Oller, Alnus nigra, hvis Blade ere mørkere, og tilliige glattere, end den almindelige Elles. Furru-Skoven er her udhuggen, og af den voxer her intet, førend man kommer høier op i Dalen, hvor ogsaa, paa den Gaard Sletta, i Kors-Sogn, voxe nogle faae Gran-Træer, ellers intetsteds. Af Mangel paa Skov ere Gierderne her kun maadelige, bestaaende af Furru-qviste og Birke-Greene. Af samme Aarsag sætter man her ei Kornet paa de ellers brugelige Korn-Stor eller Korn-Stavre, men i smaae Traver paa Ageren, for at tørres.

Efterat have beseet Grote, begive vi os end viidere op ad Dalen. Oven for omtalte Gaard Sougge, og ½ F. derfra ligger Gaarden Naarraa, hos hvilken er Færgestæd over Elven, langs hvis østre Siide Veien siden ligger, som man følger op igiennem Dalen. Mod ¼ Mil oven for sidstmeldte Naarraa ligge 2de Gaarde, Fifa kaldede, først Ner-Fifa, siden Over-Fifa; næst denne, ¼ Mil derfra, Lonheim; oven for den, og

derfra

derfra $\frac{1}{4}$ M., Alnæs, hvilken Gaard jeg har fundet ommeldt, i endeel Pergaments-breve *u*); atter $\frac{1}{4}$ M. oven for den, Gaarden Remmem, eller Rimmom, uden Tvil fordum kaldet Rimmaheim; fra denne er $1\frac{1}{4}$ Mil til næste Gaard, Sæter, men herfra kun $\frac{1}{4}$ Mil til den Gaard Sletta, som er mærkværdig deraf, at paa det høieste, oven eller vesten for den, beliggende Fiæld, Slette Fiældet kaldet, findes en rar Alderdoms Levning, en i Form af et Alter, af Steene opsat næsten firekantet Muur, som er opført af store flade Steen-heller, noget over 2de Alne høi, og 2 Alne paa hver Siide. Man kalder denne, her til Lands rare og usædvanlige Bygning, endnu Alteret, og vil meene, at det er brugt, i de Roman-Catholskes Tiider, som et Alter: men det er neppe troligt. Denne Bygning er vel retter fra vore allerældste Forældres Tiider, og sma-

u) Saasom i et af 1498. hvori vidnes, at en Bard arneson kiøbte af sin systher Elin 2 øre bol i Alnes i Flotha-Kirkiu-sokn, och i Neff-attungh, for 4 Kyrlogh, dat. Widhøy. I et andet af 1499. berettes, at en Engelbrecht Kolbensson køpte af en Haluardh Siwgordhsson $\frac{1}{2}$ Øre i Alnes i Kligsjordh, i flotha Kirkiu-sokn och i Romdals Fylke och i Næss-Attunghe. I det 3die af 1515. dat. paa Grytom, vidnes at Tora barde-dottr, arvede 10 aure bol jarde i Alneff, efter ssine fforeldre fraheidnom haugum, liggende i Raumsdal, i fflura Kirkiu Sogn oc Ness ottungh. Endnu vidnes i et andet Brev, dat. 1577. at en Kolbiørn Olssenn lod til Thinge oplæse alle gamle breve, om den iørde gart y Allneff, som aarlig renter $\frac{1}{2}$ pund minder end i Kiørlagh, som ham og hans medarffuinge var tilfalden efter deres Forældre. I et af 1606. vidnes, at der bleve solgte fembtten thuedir Korn, (en Tvet var 16 Mark, see Arent Berentsens Danm. og Norges frugtbar Herlighed, 2den Bog, S. 526) i en gaar Allenes, i Gryttens prestegill, i Næs Aattingh; i et andet, af 1625, at Lasse Allennes, i Romsdals otting, solgte til Bottolff Hundnnes paa Fannestrand, 2 pund Fisk i Allnnes; og nok i et, at en Olluff Wolde solgte til Olluff Eide $19\frac{1}{2}$ Mark i Lillevik i Allenes, i Romsdalen.

smager meget af vore gamle Joters eller Jotunners Begreebe om Guddommen og dens Dyrkning. Mærkeligt er dette herhos, at tæt hos dette Alter sees 3de cirkelrunde, steensatte Kredse, hver 2de Alne i Giennemsnidt. Man har om dem det her giængse almindelige Sagn, at de have været Kampe-pladse; det kan være; det synes ei uriimeligt: men hvad man lægger til, nemlig at den, i vore Kiæmpe-Viiser omtalte, berømmelige Helt, Axel Thordson, skal have været en af dem, som her have kiæmpet, det er vel neppe troeligt eller antageligt. Fleere af samme Slags Altere, blev mig berettet, skulde findes paa samme Sted; noget dette liigt har jeg fundet, i Værdalen, hvorhen naar jeg kommer med min Reises Beskrivelse, skal jeg herom nærmere yttre mine Tanker.

Oven for Sletta ligge ei fleere Gaarde, Romsdalen tilhørende, end Brudeli, ½ Mil fra Sletta, og oven for Brudeli, ½ Mil derfra, de 2de Broste-Gaarde, beliggende i S. V. fra Biornkleiv, den øverste Gaard i Romsdalen. Af bemeldte Brøste-Gaarde har det derhos liggenge Fiæld sit Navn, og kaldes Broste-Fiældet, som berettes at være det hoieste i Romsdalen eller Grøtens Giæld. Det grændser mod S. O. til Læsje, mod S. til Loom, mod V. til Orskaug og Valdalen paa Sunnmør. Paa det ligger det Vand, Ulve-Vatn, fra hvilket udløber en Elv, til foromtalte Valdæl, en ogsaa til Romodal, Asbiorn-aa kaldet. Denne løber ud i Ulv aaen, en Tvær-Elv, som kaster sig i den store Raum-aa, ved Brøste Gaardene, og løber didhen gienuem en Dalstrækning, 1 Mil lang omtrent, som kaldes Ulve-dalen. Den er nu kun en Sæterdal, men den har, i fordum Dage, paa mange Steder, været beboet.

Foruden bemeldte Ulve-aa, løber her en anden, en meere mærkværdig Tvær-Elv, ud i Raum-aa, kaldet Varm-aa, eller Værm-aa. Den har sit Udspring, fra foromtalte Slette-Fiæld, eller fra det derpaa liggende saa kaldte Hatte-Fiæld, og kaster sig ud i Raum-aa, neden for

omtalte

omtalte Gaard, Sletta. Denne Elv er mærkværdig, deels af sin Bro, som er bygt over en forskrækkelig Fos, mellem de paa begge Siider liggende steile Klipper. Broen er 7 til 8 Favne lang, og ligesaa mange høi over Vandet; den er bygget paa Stokke, som række fra den eene Siide over til den anden, og ingen veed, naar den er bygt: men det mærkeligste ved denne Elv er dette, at dens Navn er fordum givet, ei alleene den store Raum-aa, men ogsaa Lauen-elv og det heele Vanddrag, indtil Væneren. Dette er vist besynderligt, men Aarsag eller Anledning dertil nu neppe at udfinde.

Saaledes have vi igiennem vandret Romsdalen, langs den vestre Siide af Raum-aa; nu komme vi til den østre, og begynde neden fra, ved Fiorden, med den Gaard Næs. Denne Gaard er mærkværdig deraf, at af den er i gamle Dage, hvad man nu kalder Romsdals-aatting, undertiden blevet kaldet Næss-aatting, som sees af foranførte Pergaments-breve, af Aarsag, at her er da Romsdals Ting blevet holdt, hvilket et af bemeldte Breve ligeledes tilkiendegiver, som er dateret, Neestingh 1635. foruden et ældre af 1309., hvori vidnes, at i Blysoosgarde i Veoy overdroge en Hildrid Gudlaugs Dotter og hendes Søn Lafrans til en Sunisvo Eiriks Dottr 7 aurabol i Nessu, i Sandagarde i Raumsdals attongh oc Grythinar Kirku-Sokn i Thingvadsin (i den Gaard, hvor Thinget blev holdt).

Næst oven for Næs ligger Gaarden Hyllisnæs, ½ F. derfra; tæt hos denne Miælve; dernæst lidt oven for Miælva forbenævnte Gaard Devoll, mærkværdig deraf, at der er Markeds-plads, hvor et stort Marked aarlig holdes, kaldet Romsdals-Marked, hvorhen komme sammen en anseelig Deel Handlende, Borgere, Bønder og andre, fra Throndhiem, Bergen, Christiansund, Molde, ogsaa fra Sunnmør, fra Gudbrandsdalen, Hedemarken og andre Oplandske, Steder. Her staaer derfor en

anseelig Deel Huuse Kramlader og andre Slags Boder, endeel for de handlende Borgere, andre for Bønder, som give Stedet Anseelse af en liden Bye eller Stad. En stor Deel af bemeldte Huuse bleve Aar 1707. (andre sige 1710.) ødelagde, da her ved Markeds-Tiiden kom Ild løs, der fortærede mange Boder og Kiøbmands-Varer. For nogle Aar siden, blev Markedet forfløttet herfra til Væblungsnæs, hvor det et Par Aar efter hinanden blev holdt, men siden fløttet til Devoll igien.

Oven for Devoll sees adskillige gamle eller forige Tiiders Elve-Mæle, liggende ligesom Terrasser, den ene over den anden, hvilke efterhaanden ere dannede af Elven, men lagte paa det tørre, efterat den immer har taget et andet Løb, og skaaret sig dybere ned. I den haarde Klippe, eller i Biærget, oven for omtalte Gaard Miælva, sees en endnu større Naturens Mærkværdighed, en usædvanlig stor saa kaldet Jette-Gryde. Den seer ud, som en stor Brygger-Kiædel, er ganske cirkelrund, indvendig ganske glat og poleret, foran 1½ Alen høi, over det hosstaaende Biærg, og 2de Al. i Giennemsnidt. Den staaer stedse fuld af Vand, og er overmaade dyb: thi med en 2de Favne lang Stang har man forgieves søgt at finde Bund. Naar det regner, bubler Vandet op, neden fra, ligesom det kaagte, hvorover man meener, at i omtalte Grydes Bund maae være en Spring-kilde eller en Vand-aare. Man kalder denne Huule gemeenlig Kjelen.

Herhos er endnu dette at mærke, at strax oven for omtalte Gryde, sees en anden Naturens Mærkværdighed. Man kalder det Sted Stolen, af Aarsag, at i Biærget sees Skikkelse af en Leene-Stoel, eller som et Indtryk efter et siddende Menneske, der var giort i Gips eller Vox, eller som en her havde sat sig i Biærget, mens det endnu var blødt, og hængt sine Fødder frem over den øverste Kant af omtalte Kiædel. Foran er dette Rum 2½ Qvarter breedt, men viider sig siden meere ud. Uden Tvil er

saavel Gryden, som Stolen dannet ved Vandets Bevægelse. Skulde da Elven her engang, i de ældste Tiider tilbage, have havt sit Løb, saa høit over dens nu værende Rende? det synes at være ustriidigt vist, og andre Steders Exemple kunne stadfæste det. Tæt hos omtalte Stol sees en anden liden Gryde eller Huule, Kiærnen kaldet, der og er rund, men ei større end en Tallerken, indvendig glat, men fuld af Jord og Grus. Desuden blev mig berettet, at i Biærget, som her er ganske glat og slet, sees hist og her Lignelser af Kløver, skoede og uskoede Heste-Fødder, m. v.

Til foromtalte Romsdals-Marked føres fra Kiøbstæderne alle Slags Kram- og Klæde-, samt endeel Specerie- og Galanterie-Varer, ogsaa endeel Korn- og Drikke-Varer, deriblandt af det skadelige Brændeviin meere, end vel burde skee, saa at Drik derover, under Markedet, gaaer meget i svang. Fra Staden Throndhiem komme did tilforn aarlig kun 2 a 3 Jagte med Varer, nu komme 7 eller fleere. Af Almuen eller Bønderne sælges der en temmelig Deel feede Varer, Smør, Møssebrøm *), Talg, Oste, desuden Fiske-Varer, stort Qvæg til at slagte; slagtede Bukke og Faar; nye røget Bukke-Kiød, som føres did endog øverst fra Romsdalen og fra Indfiorden, sielden fra Heins-Sogn, Reinsdyrs-huder; Bukke- og Geede-Skind; endeel Biørne-, Ulve-, Ræve-, Gaupe- eller Losse-, Odder-, Maar- og Hermelin-Skind; endeel Næver og Trækar, meest fra Læsje; Nødder i sær fra Eikisdalen; samt Baandstager og Garn-Kavler. Næper eller Roer bringes hid, blandt andre Varer, fra Throndhiem, Æbler fra Nordfiord i Bergens Stift; en Deel skiønne Byggryn fra Loom i Gudbrandsdalen; Stang-jærn og smidede Jærn-Varer

 fra

*) Er et Slags Suul, der laves af Mysse eller Valde, hvilken koges til den bliver sødagtig og tyk, og da blandes med lidt fint Meel. Man spiser den paa Fladbrød med eller uden Smør; man bruger den og, naar man spiser Fisk, til Dyppelse.

fra Læsje Jærn-Værk, som fornemmelig om Vinteren nedkiøres, og sælges paa Væblungsnæs, hvor Læsje-Værkets Eier har Kongel. Privilegium paa at holde Giæstgiveriet; Norsk Brændevin, Humle o. s. v. fra Faaberg og Hedemarken; en Mængde Heste fra Oplandene; samt lidt Meel og Malt, som den Romsdalske Almue bringer didhen.

Naar man reiser fra hidtil omtalte Devoll op ad Romsdalen, er den første Gaard, man kommer til Aak, mod $\frac{1}{2}$ F. fra Devoll beliggende, derefter kommer man til Halsa; efter denne til Tunberg; derfra til Hoole; og fra denne til Venja *x*), beliggende noget over $\frac{1}{2}$ Miil eller mod $\frac{3}{5}$ Mil fra Næs. Bemeldte Gaard Venja er en af de mærkværdigste her i Romsdalen, og har vist nok i gamle Dage været beboet af anseelige Mænd, om ei af den bekiændte Skiøn-Valborg selv, som man her vil foregive. Strax oven for Gaardens nu værende Huuse, ligger en Høi eller en Bakke, som man kalder Valborg-Bakke, eller Valborg-Sletta *y*). Paa den ene, eller den østre Siide, er den liige jævn, med den oven for liggende slette Mark, som liige op under Fiældet er bevoxen med smaa Skov: men paa de 3 andre Siider, seer den ud som en høi Voll og Forskantsning, der paa de 2de Siider er meget brat, og omtrent 40 Alne høi, men paa den søndre meere langslut, hvor derfor Opgangen til denne Valborg-Slette er, som oven paa er ganske flad, og seer ud som en aflang Firkant, indeholdende i Længden 112, men i Breeden 85 Alne. Her beretter man, at Skiøn-Valborgs Boepæl skal have været; da man for nogle Aar siden her pløiede Jorden, fandtes ogsaa, paa den foreste Kant af Bakken, Aske og adskillige Steene, saadanne som bruges til Muure og og Ovne; her have da virkelig, engang i forige Tiider staaet Huuse, og staaet her meget høit, over nu værende Elvens Rende: thi neden for omtalte

x) Gaarden kaldes af endeel ogsaa Vindne.

y) See Tab. 3. n. 3.

talte Valborgs-Slette, ligger en lang, brat Bakke, paa hvilken nu værende Gaards Huuse staae; neden for den, en Slette eller jævn Mark; og saa neden for denne igien, en høi og brat Bakke, førend man kommer til Elven: men alle desse Bakker synes dog ei at være andet end gamle Elve-Mæle, ogsaa Valborgs-Bakke selv, men som ved Menneske Haand er dannet til en Firkant, paa hvilken Gaardens Huuse i de ældste Tiider, have staaet, og anseelige Personer boet, muueligt bemeldte Skiøn-Valborg, skiønt hende anviises Boepæle, paa adskillige andre Steder, saasom paa Sunnmør z), i Bahus-Leen a), o. s. st., mueligt en anden Valborg, som man har forbyttet med hin meere bekiændte.

Oven for hid omtalte Gaard Venja, men mod ¼ Mil derfra, og ¾ Mil fra Grøte, ligger den Gaard Romsdals-horn b), saa kaldet efter det strax derhos og oven for beliggende Fiæld, som blandt de mange høie og steyle Romsdalske Fiælde er det navnkundigste og tilliige det høieste af dem, som ligge ned i Dalen, saa høit, at som man beretter, kan det sees 16 Mile ud i Havet. Navnet har det uden Tvil faaet af sine høie og spidse Tinder, i sær den høieste, der seer omtrent ud, som et spidst Horn. Dets Høide, fra den underliggende Mark, skal være, i lodret Linie, mod 1100 Alne. Tæt hos Gaarden, seer man en Sprekke i Biærget, af Dannelse, som den der var indhuggen med et Sværd. Man giver derfor Stedet Navn af St. Olufs Sværd; og da fra bemeldte Sprække Vand bestandig udrinder, saa beretter man, at han har hugget denne Sprække i Biærget, for dersfra at faae Vand, for sine Heste.

Ei mindre lykkelig skal denne Norske Helgen have væet, i at forvandle sine Modstandere, Biærg-Trolle og Jotuner, til Steene; hvorpaa

z) See H. Strøms Sunnmørs Beskrivelse, 2den Deel, S.

a) See Oedmanns Beskrifning øfwer Bohus-Lehn, S.

b) See Tab. 3. n. 2.

paa man veed at opviise mange Exempler, ei alleene paa andre Steder, men ogsaa her i Romsdalen et sær betydeligt. Liige mod bemeldte Romsdals-Horn, i S. S. V. omtrent derfra, paa hin Siide Elven, ligger et Fiæld, Troll-Tindene kaldet, som er her et af de mærkværdigste. Det øverste af Fiældet er besat med en Rad høie Spidse eller Tinder, dannede som forfærdelig høie og store Skorsteene, eller som Postyrer af staaende, større og mindre Mennesker. Dette har givet Munkene i de ældre Tiider Anledning til at digte, og fra dem veed man endnu at berette, at da Kong Oluf den Hellige reiste op ad Romsdalen, for der at christne Indbyggerne, vilde de her paa Fiældene boende Trolle formeene ham at komme viidere frem, men bleve derover forvandlede til omtalte Klipper eller Tinde. Saa siger Fabelen: men den rette Aarsag, til denne bemeldte Tindes Dannelse, er denne, at en Hob Vand-aarer, fra de oven for liggende Biærg-Strækninger, her trænge sig ned og ind i Klippernes Kløfter, hvilket Vand, naar det ved stræng Kulde om Vinteren, forandres til Iis, udsprænger store Støkke af Biærgene, hvilke derover, i sær om Foraaret og om Sommeren, naar Iis og Snee optøer, nedfalde derfra, større og mindre, ofte forfærdelig store; hvilket i Romsdals eller Grytens Giæld, fornemmelig skeer, paa den østre Siide af Elven, fra foromtalte Hyllisnæs, til den Gaard Stavem, i en Strækning af 3de Mile, men paa dens vestre Siide, fra Gaarden Noraa, indtil den Gaard Sæter, beliggende 2½ Mil fra hinanden; i hvilke Strækninger, sær om Foraaret, idelig fra Klipperne udfalde store Biærg-Klumper, undertiiden saa store, som Huuse og Kirker, hvilke blive liggende der under, ofte midt i den trange Vei, til stor Fortræd for de Reisende. Af dette Slags er den store Biærg-Klump, Mærke-Steenen kaldet, beliggende under foromtalte Romsdals-horn, der har indtaget det heele Rum, mellem Fiæld-Siiden og Elven, saa man derover, naar Vandet i Elven voxer høit, ei kan komme bemeldte

Steen

Steen forbi, uden ved at lade Hesten svømme. Denne Steen er næsten firkantet, og meere end 10 Favne i Giennemsnidt. Af samme Slags er ogsaa en anden Steen, som man kalder Stor-Steenen, beliggende længer op i Dalen, $\frac{1}{4}$ Mil neden for den Gaard Skiri. Denne er og bleven liggende midt i den alfare Vei; den er næsten rund, men er bleven fast staaende i Jorden, paa en spids Kant, omkring hvilken den i Omkreds er omtrent 15 Favne, men midt omkring vel 50 Favne, og i Giennemsnidt omtrent 20. Den er oven paa ganske rund, hvor midt og alleroverst paa den, staaer et temmelig stort Furru-Træe, omkring hvilket den er bevoxen med mindre Træer, samt med Græs, Lyng og Mosse; hvilket viiser, at denne Steen maae have ligget her, fra umindelige Tider af.

Til Exempel paa saadanne Biærgfalde kan følgende tiene, som mig er berettet af foromtalte, nu afdøde Hr. J. J. Schanke, hvis Redebonhed jeg har en stor Deel af foranførte Beretninger om Romsdalen at takke for. Da han selve Nye-Aarsdag 1757. reiste fra Annexet, Kors-Kirken, for at begive sig hiem, og var kommen ned mod Gaarden Maange, hørtes et forfærdeligt Knal, som af et stærk Torden-Slag. Efterat være kommen et Bøsseskud neden for bemeldte Gaard Maange, saae han Sneen, i de høieste Fiælde, paa hin Siide Elven, at være bleven ganske sort, samt Iisen paa Elven, som tilforn havde været reen og glat, nu overalt at være bedækket med grov Sand. Denne Sand vedvarede en heel $\frac{1}{2}$ Mil, liige ned til den foromtalte Gaard Lonheim, og var, i en Strækning af $\frac{1}{4}$ Mil, omtrent $\frac{1}{4}$ Alen dyb. Aarsagen hertil fik man siden at viide, som var, at et overmaade stort Biærg-Støkke, var nedfaldet fra Fiældene, mellem bemeldte Gaard Maange og Naboe-Gaarden Marstein, altsaa ei meget langt fra det Sted, hvor Hr. Schanke var under Reisen, da Faldet skeede; hvilket Biærg-Støkke havde ei alleene, med de største udfaldne Steene, bedækket den heele slætte Mark under Fiældet,

ved Foden deraf, men ogsaa af den Mængde nedfaldne mindre Steene, dannet som en heel Biærg=Aas, i en Strækning af 9 til 10 Bøsse=skud.

Men vi komme til vor Reise op ad Romsdalen igien. Naar man reiser fra Romsdals-horn, har man ¼ Mil til næste Gaard Horjem, uden Tvil fordum kaldet Horgaheim. Dette Navn giver mig Anledning til at troe, at her maae, i de hedenske Tiider, have staaet et Afguds-Tempel, ei Fylkes=Templet, der var paa Vedøen, hvorom tilforn, men et af Bygde=Templene, et særdeles Tempel for den egentlige Romsdal alleene. At Stedet har været anseeligt, og anseelige Mænd her havt deres Boepæl, kan ellers ogsaa sluttes deraf, at man til en eller anden af dem hans Erindring, har her opreist en Bauta=stein, som endnu her staaer. Mueligt have de gamle Romsdalske Konger, eller nogen af de gamle Jarler og Herser, saasom Ketill Raum eller andre, her havt deres Residence: men derom kan intet vist siges.

Vi fortsatte derfor vor Reise paa nye, og komme fra Horjem til Naboe=Gaarden Myrebo, beliggende ⅓ F. omtrent fra hin, og efter en ½ Fierdings Reise fra denne til den Gaard Marstein, hvor vi lidt ville opholde os. Her beretter man, at foromtalte Skion=Valborgs Forældre skulle have boet, og vil meene, at hendes Moder, Frue Julli, skulle ligge begraven under den Steen, som ligger tæt hos Gaarden, saa stor, som et Huus, paa hvilken man vil hentyde hvad som staaer i Axel Thordsens Viise:

"Fru Julli hviler under Marmorsteen,
"Alt hos sin ædle Herre".

men den Udtydnig har vel her ei Hiemme, hvad man for Resten vil giøre af bemeldte Skiøn=Valborgs Forældres Boepæl, om den har været paa Marstein, eller ei. Saa meget bliver dog vel vist, at her fordum maae have boet Mænd af Betydenhed; det viise de Kiæmpe=Hoie her ligge, i en

en af hvilke, for 50 til 60 Aar siden, blev gravet, og da deri fundet et forrustet Sværd, en Staalhue, et Bidsel, og et meget stort Harnisk, men af Rust meestendeels fortæret.

Naar man reiser fra Marstein viidere op ad Dalen, har man ¼ Mil omtrent til næste Gaard Maange, hos hvilken udløber en Tvær-elv Maang-aa kaldet, som har sit Udspring fra et stort Vand, Maang-Vatne kaldet, løber fra N. O. mod S. V., og styrter sig, ned over et steilt Biærg, ud i Raum-aa hos bemeldte Maange. Fra denne har man atter ¼ Mil at reise, førend man kommer til Naboe-Gaarden Skeri, og ligesaa langt, inden man naaer den næst oven for Skeri liggende Gaard Flatmark. Om Skeri have vi intet viidere at berette, end at imellem den og bemeldte Flatmark, findes i Fiæld-Siiden en rundagtig Huule, som strækker sig 2de Favne omtrent ind i Biærget, og er 5 til 6 Favne høi, dog ei saa høi ved Indgangen, som længer ind. Det Navn Jura-Holle, eller Jette-Qvindes Huule, som man har givet Stedet, viiser at man har anseet det for en Boepæl for Troll eller Jetter; og er ei uriimeligt, at det i de ældste Tiider har været beboet.

Gaarden Flatmark er meere mærkværdig. Paa den staaer den ene af Giældets Kirker, Kirken for Kors-Sogn, som gemeenlig nu kaldes Kors-Capell, men som af foranførte Pergaments-breve sees, tilforn er bleven kaldet Flotha- eller Flatha-Kirke (Flura-Kirke, som staaer i et af bemeldte Breve er uden Tvil en Skrive- eller Læse-Feil). I Følge af den saa kaldte Reformats, skulde her holdes Guds-tieneste kun 3 Gange om Aaret. Den her nu værende Kirke er opbygt, for noget meere end 100de Aar siden. Gaarden Flatmark, eller som de Gamle uden Tvil have kaldet den Flotamark, maae og i gamle Dage have selv været af Betydenhed, og beboet af meere end gemeene Folk, eftersom paa dens Marke endnu staaer en af de gamle Bautasteine. Foruden den ligger her en Mæng-

de store Steene, som ventelig fra hosliggende Fiæld, paa oven ommeldte Maade ere nedfaldne c). Fra nysmeldte Naboe har Gaarden og engang været hiemsøgt, med en Snee-skreed, som ødelagde dens Huuse. Dog skaffer den og sine Fordeele: thi fra det øverste af Fiældet nedløber her en liden Elv, ved Navn Rang-aa, som under sit Løb, stikker sig et Sted ned under Klipperne, men udvælder igien et Støkke oven for Gaarden Flatmark, hvor man ved Vand-render leder dens Vand hen til Agrene, som vandes deraf. Dog borttørres dens Vand ganske i meget varme Sommere.

Paa Fossamark, beliggende ½ Mil oven for hidtil omtalte Gaard, men 2½ Mil fra Grøten, sees Levninger efter en rund Kirkegaards-Muur, der har indsluttet et Rum, 40 Favne omtrent i Giennemsnidt, hvorom man beretter, at her har staaet Kirke eller et Kloster i forige Tider. Dette ville endeel saaledes forklare, at den Kirke, som nu staaer paa omtalte Flatmark, har fordum staaet paa Fossamark: men den Forklaring er ei rigtig, da man af foranførte Pergaments-breve kan see, at paa Flatmark har staaet Kirke for 300 Aar siden, altsaa længe førend nu værende Kirke paa Flatmark blev bygget, som man meener at være skeet, da den blev fløttet did fra Fossamark. Men om jeg ei tager feil, troer jeg at Kirke har fordum staaet paa begge Steder. Naar Stedernes Beliggenhed og andre Omstændigheder tillode det, have i fordum Dage Kirkerne, her til Lands, ei gierne staaet længer end ½ Mil fra hinanden; saaledes har jeg befundet Sagen at have været Sønden-fiælds, hvor den tydeligere skal viises, og saaledes maae den og have været paa de fleeste Steder Nordenfiælds. Denne Indretning har vist nok været Landet og dets Indbyggere til

*) J. Ramus meener, i Fortalen til hans Ulysses & Outinus, at de med mange andre Ting, ere Vidner om Syndflodens Virkning: men at Syndfloden har udrettet dette er vel neppe troeligt.

til større Fordeel og Beleilighed, end nu værende, med hvilken man synes meere at have sigtet visse Personers, end til det almindeliges Beste. Vel synes det, at paa bemeldte Maade have Kirkerne staaet, paa mange Steder, alt for nær hos hinanden, som her paa Flatmark og Fossamark: men man dømme ei fra vore til forige Tiider, da Landet har, uden al Tvil, været dobbelt saa stærkt beboet, som det nu er, og Dalene, de trange Dale i sær, saadanne som Romsdalen er, meere beqvemme til Boepæle, som høier beliggende, ei saa dybt udskaarne, eller ved Elve=brudde og Skreedfalde, paa mange Steder ødelagde, som de i følgende og vore Tiider ere blevne.

Men vi forlade Fossamark, for at gaae viidere op ad Dalen, hvor os først møder den, ¼ Mil fra Fossamark beliggende Gaard Stavem, som er mærkværdig af endeel Alderdoms Levninger, hvilke der endnu findes, og de Beretninger, man giver derom. Foruden en gammel Bautasteen, som endnu er her tilovers, sees ogsaa adskillige cirkelrunde Kredse, omkringsatte med temmelig store Steene; og mod den østre Siide besatte med en større, høi og fladagtig Steen. Det synes heel riimeligt, at her engang ere adskillige Eenekampe, inden bemeldte Kredse, blevne holdte, og til de dræbtes eller Seiervindernes Erindring, bemeldte høie og flade Steene, som et Slags Bautasteine, der opreiste: men om dette er skeet, som man her beretter, i et ordentligt Slag, som her skal have staaet, mellem de Romsdalske og Oplandske, er meget uvist, endnu uvissere, hvad man lægger til, at den, som anførte Romsdalingerne mod de Oplandske, var Hakon, Konge=Søn, som her blev slagen: men efter hans Død, tog Axel Thordson Veien op ad til den, paa den saa kaldte Lesje=Skov, 1½ Mil sønden for Brøste, beliggende Gaard Einbu *d*), hvor et nyt Slag gik for sig, og bemeldte Axel Thordsen ogsaa omkom. Saa meget er

 vist,

d) Endeel kalde denne Gaard Einebukk: men det Navn er uden Tvil urigtigt.

vist, at ved bemeldte Einbu sees ogsaa liige saadanne med Steene omsatte Kredse, som paa Stavem, tilliige med endeel derhos liggende store Kiæmpe-Høie, opreiste Bautasteine, og endeel meere, hvorover paa sit Sted Beskrivelse og Tegning skal gives.

Her have vi om Stavem kun endnu dette at berette, at man seer der en Steen, dannet som en stor sammenkryllet Orm, af en Arms Tykkelse. Beretningen herom har jeg faaet fra velbemeldte Hr. Schanke, og kan derfor ei dømme, om dette er kun en saa kaldet lusus naturæ, eller et virkeligt petrefactum. Skulde det sidste være, var Tingen meget rar og mærkværdig, som petrefacta ere her til Lands meget rare. Men dette maae vi overlade til andres nøierere Undersøgning, og over den Gaard Løkkre, som ligger ½ F. fra Stavem, begive os til Gaarden Ormem, beliggende ligesaa langt fra Løkkre, om hvilken vi have kun dette at berette, at der staaer ogsaa en Bautastein, som betegner, at Ormem har i gamle Dage havt anseelige Beboere. En ¼ Mil oven for den, ligger den Gaard Kylling; oven for denne, liigesaa langt, Gaarden Rostool, eller maaskee rettere Røstøol, fra hvilken er ½ F. til Naboe-Gaarden Brue eller Brude, hvor i hosliggende Fiæld sees 3 eller 4 saadanne Jette-Gryder, som tilforn hos Mjælva ere omtalte, men ei saa store. Fra Brude er ¼ Mil til Gaarden Biørnekleiv, som er den øverste i Romsdalen, beliggende ved Grændse-Skiellet mellem bemeldte Dal og Gudbrandsdalen, mod 5 Mile fra Væblungsnæs.

Her ere vi da komne til Enden af Grøtens Giæld, hvoraf intet meere er tilbage, som vi jo have igiennemvandret, end Strækningen paa den vestre Siide af Romsdals Fiord, som vi ville besee, under vor Tilbage-Reise fra Grøten, som skeede d. 2. Sept., for at begive os til Hr. Foged J. Eegs Gaard Giermenæs. Vi reiste først et Støkke Veis til Lands, ned til Væblungsnæs, forbi Gaarden Sæter, hos hvilken ligger en stor

Kiæmpe-

Kiæmpe-Hoi, men længer ned mod Stranden 3 til 4 andre, foruden mange smaae Begravelses Heie. Ogsaa paa Væblungsnæs, tvært over det nederste af Næsset, ligger en stor Hob smaae runde Steen-Røser, tæt hos hinanden. Her synes derfor, meget længe siden, i de Hedenske Tiider, at være holdt et betydeligt Feldtslag, men hvorom nu ei meere haves, hverken Sagn, eller Historie. Tæt hos Stranden, paa bemeldte Væblungsnæs, staaer opreist en 3de Alne høi, 2de Spande breed, firekantet Steen, som jeg troer at have været her sat, som en Bautastein, men i de seenere Tiider omdannet og anvendt til andet Brug: thi som mig derom blev berettet, skal den være der sat, af en Hollandsk Skipper, som en Tid lang var Eier af Lesje Jærn-Værk, og havde i Romsdal kiøbt endeel Savbruge, hvorfor han der, langt op i Dalen lod lægge en Bom over Elven, for ved den at samle det fra Lesje, ned ad Elven flaadede Tømmer, og havde tillige for at bygge en Bro, over bemeldte Elv eller Raum-aa, ved foromtalte Markeds Plads. Forommeldte Steen skal han der have sat til en Aabor *e*).

I et Biærg strax oven for Huusene, paa den Gaard Væblungen, er en Sprække eller Huule, hvori Steenen uden paa er besat med en Qvartz-Skorpe, og denne med mangfoldige smaae Crystaller eller Crystal-druser. Af bemeldte Sprække udvælder et Slags mineralsk Vand, der aldrig fryser *f*). Men 1½ Fiærding Miil uden eller vesten for Væblungsnæs er et Biærg, endnu langt meere mærkværdigt, et af de rareste, i sit Slags, her til Lands. Her falder en liden Elv, Skiollaa kaldet, ud over et steilt Fiæld, ned i Søen, vesten for hvilken, imellem den og forom-

talte

e) Saa kalder man de Steene, een eller fleere, som man sætter, eller lægger sammen, for derom at binde Jagters og Baades Land-taue.

f) Underretning herom blev mig given af Hr. Schanke. Stedet fortiener nøiere Undersøgelse.

talte Gaard Indholm, ligger et Biærg eller en Biærge-hammer, Runberge kaldet, som er meget mærkværdigt deraf, at paa det staaer en Rad Rune-bogstaver indhugne. Biærget gaaer steilt liige ned i Søen, denne er der uden for meget dyb; Veiret var da vi reiste her forbi, og Havet stille; vi lagde derfor med Baaden tæt an til Klippen, for at besee og afskrive bemeldte Bogstave, hvilke da vi nærmede os vare ganske ukiændelige, saa jeg begyndte at tvile om desse Bogstavers Rigtighed: men da man slog Vand paa Bierget, bleve de kiændelige, og jo meere kiændelige, jo meere man øste derpaa, saa man kunde see dem alle. Bogstavene ere $\frac{1}{4}$ Alen lange omtrent, og indhugne i den haarde steile Klippe, 2 til 3 Favne høit over Vandets Flade. Jeg overlæste dem og befandt dem at være desse:

ᚺᛁᚱᛁᚦᚬᛉᚦᛁᚴᛁᛁᛁ.

At jeg paa det nærmeste har truffet det rette omtrent, vil jeg slutte af en ældre, mig tilforn ubekiændt Afskrivt af disse Bogstave, som jeg har fundet paa det Kongelige Bibliothek, i en haandskreven Beretning, indgiven til da værende Statholder i Norge, Chr. Ranzau, af Provst M. Tyrholm, hvilken Afskrivt liigner min for det meeste, og er denne:

ᚺᚺᚱᛁᚹᚬᛉᚹᛁᚹᛁᛁᛁ.

Derimod er den, som ofthemeldte Hr. Schanke har givet mig, meere afviigende, og følgende:

ᛐᛁᛉᚹᚨᛁᚺᚺ.

men uden Tvil for det meeste urigtig, som blandt andet tydelig kan sees deraf, at de første Bogstave ere af ham ei blevne læste. Men for Resten har jeg ham at takke for følgende endnu videre til et Slags Oplysning, tienende Underretning, om dette mærkværdige Sted:

Neden

Neden for det steile Biærg, paa hvilket Skrivten staaer, og liige under den, ligger en stor flad Steen-helle, som tydelig kan sees, naar Havet er stille, sær ved lavt Vand, eller ved Ebbe, men som jeg ei gav Agt efter, eftersom den endnu var mig ubekiændt, da jeg besaae Stedet. Bemeldte Helle er meget stor, $8\frac{1}{2}$ Al. lang *g*), men 5 Alne tvert over, hvor den er breedest. Den er oval-rundagtig, tynd ved Kanterne paa alle Siider, undtagen den, som vender mod Biærget, paa hvilken den er tyk og tvert afbrudt. Fra Biærget ligger den 2de Alne, og ved største Ebbe ei meere end $\frac{1}{2}$ Al. under Vandet, paa den vestre, men 1 Alen, paa den østre Siide, hvor Vandet da der uden for er $5\frac{1}{2}$ Al. dybt, paa den vestre Siide, 3 Alne, men imellem Steenen og Klippen $2\frac{3}{4}$ Alne *h*). Steenen er, paa dens vestre Kant, nu overgroet med Tang eller Tarre, og synes at være lagt oven paa andre; hvilken Omstændighed kunde give Anledning til at troe, at den kunde være der henlagt ved Menneske-Haand: men det negter velbemeldte Hr. Schanke, og anseer det for oiensynlig vist, at den engang, for længe siden, er didhen nedfalden, fra det oven for liggende Biærg. Det kan være; mueligt kunde der, ved nøiere at betragte Biærget, derefter endnu findes Spor eller Kiændemærke: men dog kunne begge Deele og være rigtige, Steenen vel af sig selv være udfalden, men dog siden anvendt til et Slags Monument eller Erindrings-Tegn.

Saa meget er vel vist, at en særdeles, en sær mærkværdig Hændelse her maae have tildraget sig, eller Stedet i anden Henseende været særdeles

g) I foromeldte Provst Tyrholms Beretning staaer 4 Alne lang, ei fuldt saa breed.

h) Nys anførte Beretning siger, at Steenen var hvid, syntes tilforn at have været fire-, men var nu næsten syv-kantet, og laae paa Grunden, 6 Favne dybt i lavt Vand.

les betydeligt, enten nu her har tildraget sig et stort Skibbrud, eller en eller fleere store Mænd ere omkomne ved de fra Fiældet nedkomne Snee-Skreede, eller en har viist her besynderlige Prøver paa Kunst og Færdighed, enten i at svømme, eller i at løbe paa Skier, end og ud over saa bratte Steder som dette, eller i at bestige de steiligste Biærge, altsammen Kunster og Legems Øvelser, hvori vore Forældre have besiddet en næsten utroelig Færdighed; eller og denne Klippe er brugt, i de ældste Tider, til en saa kaldet Ætte-stape, hvor gamle udlevede Personer, eller andre, som vare blevne keede af Livet, størtede sig ned, for at komme af Dage; eller nogen, i Christendommens første Tiider her til Lands, har faaet det besynderlige Indfald, at lade sig begrave i Havet, for ei at ligge i Hedensk Jord, saaledes omtrent, som en Audur Diupaudga paa Island, i samme Hensigt har giort. Kort: man kunde herom skrive en vidtløftig Afhandling, men som vilde, for det meeste, ei indeholde andet, end lærde Gietninger. Det verste herved er, at man ei engang kan bestemme, om Skrivten er sat i de hedenske eller christne Tiider, og at det gaaer her, som ellers i mange andre saadanne Ting, at Bogstavene ere i sig selv tydelige og forstaaelige nok, men ingen Mening, intet forstaaeligt deraf at samle, hvori saavelsom i alt andet, vor Rune-Indskrivt ligner den, som findes paa den Klippe Framvaren paa Lister, den eeneste i heele Norge, saavidt mig er bekiændt, der kan sættes ved Siiden af vor Romsdalske. Sagen, som giør saadanne Indskrivter uforstaaelige, beroer uden Tvil derpaa, at alle Bogstave ere Begyndelses-Bogstave, eller betegne alle heele Ord, som vare forstaaelige nok, da Bogstavene bleve satte, men hvis Betydning siden er glemt. Naar man paa denne Maade betragter Bogstavene paa vort Runeberg, kan man begynde at læse saaledes: Nidr eller nordr i Romsdal er: men man kan og faae heele Ord ud deraf, saasom desse: Nerid (Nereid eller Nere var et gammelt Mandsnavn) om thik gik (Nereid gik omkring, eller

ned

ned over, dig Klippe); hvorved kan være sigtet til et besynderligt Kunstes, Behændigheds eller Manddoms Stykke, som en Nereid her har udviist, ved enten at rende paa Skier ned over denne Klippe, eller ved at gaae rundt omkring den, i de steile Biærge, mueligt i Anledning af et Veddemaal, saadant som man finder at være skeet, imellem 2de af K. Oluf Tryggvesons Hofmænd, hvilke engang, da bemeldte Konge laae med sin Flaade, under det høie og steile Fiæld Smalsarhorn, Hornalen eller Hornet i Nordfiord, veddede med hinanden, hvo af dem der skulde kunne klavre høiest op i Klippen, den ene om sit Sværd, men den anden om sit Hoved. De klavrede afsted, den ene saaledes, at han med største Livsfare kom derfra, men den anden saa vidt, at han ei meere kunde komme enten frem eller tilbage; saa at Kongen selv, som var en stor Mester, og besad en næsten utrolig Færdighed i alle saadanne Øvelser, da ingen anden turde, maatte selv klavre op og redde ham derfra. Vil man ansee foromtalte, neden for vort Runeberg liggende Steen-helle at have nogen Betydning, eller være der lagt, som et Begravelses-monument, kan man giøre den Forklaring over oft omtalte Skrivt paa Biærget, at Nereid her er plumped ud i Søen, og siden begraven under bemeldte Helle. Men nok herom, jeg tør ei trætte Læseren med fleere Giætninger, og kommer til vor Reise igien.

Vesten for hidtil omtalte Runeberg, mod $\frac{3}{4}$ Mil fra Væblungsnæs, har man under Udreisen, foromtalte Gaard Indholm, den sidste i Grøtens Giæld, uden for hvilken et nyt Sogn begynder, og en Fiord, som skiær sig ind mod Syd eller S. V., kaldet Ind-fiorden, inderst i hvilken udløber, hos den Gaard Bø, en Elv, som kommer fra 2de Vande, Store- og Lille-Vatne, beliggende paa Grændserne mellem Indfiorden og Valdalen paa Sønnmør. Elven løber her, som sædvanlig, giennem en Dalestrækning, men som er meget trang, hvorover Biærge-Fal-

de her have borttaget heele Gaarde, og true fleere med samme Ødelæggelse. Blandt de her skeede Biærg-falde, fortiener et i sær at mærkes, det som tildrog sig, for 160 Aar omtrent siden, da en stor Biærge-hammer, 1½ Fiærding fra Stranden beliggende, faldt ud, og fyldte saaledes den heele Dal, med Steene og Steen-Urer, at nu er Veien derover næsten ei at passere. Den under Faldet liggende Gaard blev ødelagt, og alle dens Beboere knuste, Konen paa Gaarden alleene undtagen, som ved en Hændelse undkom med sit spæde Barn paa Armen, ⅓ Fiærd. op fra Gaarden, men blev dog der qvalt, af den Mængde Steen-Støv, eller fiine Sand, hvorved heele Luften af Faldet var fyldt. Skraads neden for omtalte Fald, ligger et andet Fiæld, Skjelbostad-Fiæld kaldet, der truer med samme Ødelæggelse: thi paa dets øverste Høide sees en Sprække i Fiældet, som man, inden en Tiid af 20 til 30 Aar, har mærket saaledes at tiltage, at den er bleven over 1 Alen breedere end før, saa at i Stedet for man tilforn har kundet stige derover, med et godt Skridt, tør nu ingen, end og med Hiælp af en Stang, springe over den. Sprækken er saa dyb, at naar man kaster en Steen i den, høres af dens Fald intet Lyd.

Indfiorden er, paa den nordre Siide, fra bemeldte Gaard Bø, til den yderste Gaard Hofde, og paa søndre, til den Gaard Griissæt, ½ Mil lang, men ¼ Mil breed, den øverste Gaard, i foromtalte, der oven for beliggende Dalstrækning, er Beried, fra hvilken ligger Vei over Fiældene til Vandal paa Sunnmør. Vesten eller norden for Indløbet til Fiorden, eller omtalte Gaard Høfde, har man det saa kaldte Hofde eller Hofdeberg, beliggende yderst ved Stranden, mellem Indfiorden paa den østre og en anden Fiord, kaldet Maandals-fiord paa den vestre Siide. Bemeldte Biærg er høit, men overalt bevoxet med Skov, skiønt næsten steil-brat paa begge Siider, hvorover det seer næsten ud, som et langt, meget

meget høit, med Træer besat Planke=værk. Vesten for dette Biærg, ligger benævnte Maandals=fiord, saa kaldet af den Elv Maan=aa, som har sit Udspring, fra de høie oven for Fiorden beliggende Fiælde, hvilke vi, under vor Reise her forbi, saae endnu hist og her betakte med Snee, der saae tildeels sortagtig ud, og fra 2de mellem bemeldte Fiælde beliggende Vande, nemlig Espe= og Stade=Vatn, der tiene til Grændse=Skiæl mellem Maandal og den der vesten og norden for beliggende Tresfiord. Fra bemeldte Vande løber Elven, fra N. V. til S. O., først 1¼ Mil giennem en Fiæld=dal, til den øverste Gaard i Maandal, Skare kaldet, men siden løber den ud i Fiorden, som er omtrent ¼ M. breed, men ei meget dyb, ved de Gaarde Sædbo og Woll. Sidstnævnte er en stor Gaard, paa hvilken 8 Bønder boe. Der staaer ogsaa Kirken for et af Grøtens Giælds Sogne, som derfor kaldes Wolls=Sogn: men det kaldes ogsaa Indfiords=Sogn, og bestaaer af 2de Bygdelave, nemlig Indfiordens Bygdelav, beliggende paa begge Siider af foromtalte Indfiord, og Indfiords=Elv, 1 Mil eller noget meere langt; det andet er Maandalsbygdelav, som er noget mindre af Strækning. For Resten fortiene Indbyggerne i dette Sogn megen Roes, for deres Flittighed og Arbeidsomhed, og ei mindre for deres skikkelige Opførsel og Redelighed. Saasnart deres Vaar=aand er forbi, eller deres Agre lagde, reiser den største Deel Mands=personer bort til Throndhiem og andre Steder, hvor de lade sig leie til Arbeide, i sær til at udskiære Grøvter, Diger, Vandledninger og Damme, hvori de tildeels ere ei mindre behændige, end hurtige; de blive borte fra deres Hiem, indtil Høslaatten skal gaae for sig.

Fra Væblungsnæs regner man at være 1 Mil til Maandal, men ¼ Mil norden for Maandals=bugt ligger Sausæt, den sidste og yderste Gaard i Grøtens Giæld paa den søndre Siide af Romsdals=fiord, beliggende omtrent liige for omtalte Nordviik, den sidste paa hin Siide. Hermed

med have vi da fuldført vor Reise i Grøtens Giæld; hermed skal ogsaa vor Beskrivelse der over være til Ende, naar vi have endnu giort endeel almindelige Anmærkninger over det heele Giæld og dets Indbyggere i Almindelighed *i*).

Giældet bestaaer, som tilforn er erindret af 5 Sogne. Folkemængden har her, som paa de fleeste andre Steder, i et par hundrede Aar, anseelig tiltaget. Ved Aar 1590. vare overalt i Giældet kun 150 Bønder: nu derimod ere, i Eyds-Sogn, 17 Gaarde, en øde, og 28 Bønder; i Isefiords-Sogn, 27 Gaarde, 4 øde, og 44 Bønder; i Grøttens-Sogn, 35 Gaarde, 3 øde, og 50 Bønder; i Kors-Sogn 25 Gaarde, 3 øde, og 33 Bønder; og i Wolls-Sogn, 31 Gaaade, ingen øde, og 80 Bønder, tilsammen 135 Gaarde, 11 øde, og 235 Bønder, eller som andre have regnet 260, hvilket sidstmeldte Tal skal tilforn *k*) have været endnu ved 100 fleere. Dette tilliige med det temmelig anseelige Antall af øde Gaarde, kan synes besynderligt: men den nærmeste Aarsag, til de mange øde Gaarde, ligger vel fornemmelig i den, saavel her som paa endeel andre Steder vedtagen Skik, at formuende Bønder, tilkiøbe sig fleere Gaarde, end den de selv paaboe, hvilke de bruge som Avelsgaarde, eller med Tiiden forandre til øde Gaarde, hvorved ligesom desses Tal tiltager, saa maae Bøndernes i samme Forhold aftage. Siæle-Antallet i det heele Giæld er nu omtrent 2000, vist et ringe og alt for ringe Antall, i saa vidtløftig en Strækning.

Siden Aar 1590. synes dog Agerdyrkningen og Kornavlingen her anseelig

i) Hertil have ei alleene, de mig fra Hr. Schanke tilsendte foromtalte Underretninger giort mig god Tieneste, men ogsaa Hr. Graeches Optegnelser af adskilligt, Romsdalen angaaende, hvor han en Tiid lang var Capellan, men er nu residerende Capellan i Vedøe-Giæld.

k) Ved tilforn maae her forstaaes hvad man ellers kalder, i gamle Dage, for længe siden, for nogle hundrede Aar.

anseelig at have tiltaget, tillige med Folkemængden, naar man skal dømme derom, efter Tiendens Ydelse, ved forbemeldte Aar. Da var den 20 Tønder, paa en ⅓ Part, men nu er den dog, efter en med Almuen sluttet Accord 150 Tønder. Jordarten er paa de fleeste Steder rød Muld, paa mange Sand-jord, paa nogle rød Sand-aur (grov Sand), paa faae god Leer-jord. Dog er den temmelig frugtbar, saa at Bygget her giver 6, 8, 10 til 12 Fold, Havren 5, 6 til 7 Fold. Dog saaes her nu mindre Byg, end tilforn, af Aarsag, at denne Sæd udfordrer meere Gøskning, end Havren, og at dens Halm er ei saa god til Foder for Creaturene, som Havrens, ei heller den Møg, der efter den falder, saa god, som efter Havre Halm. Hertil lægger man endnu en anden Aarsag, nemlig at hvor kun 1 Tønde Byg kan saaes, kunne 2 til 3 Tønder Havre saaes; hvilken Aarsag synes at være temmelig betydelig paa Steder, hvor kun lidet Agerland gives: men dette er en Sag, som fortiente nøier at undersøges. Paa rød Muld bruger man at giøske med Tang, men hvormed maae bestandig fortfares; paa Sand-jord og rød Aur, med Myr, som er vel tørret og mænget med lidt Møg: Af det saa kaldte Snarre-Korn (et Slags Byg, som modnes snarere end det andet ellers giængse) saaes her noget, men meere i Sundal, og i Valdal paa Sunnmør. Det kan efter 9 til 11 Ugers Forløb indhøstes. Man har i Romsdalen bragt det saa vidt, at i nogenledes gode Aaringer kan Bonden sælge lidt Korn til andre: men Agerdyrkningens Fremgang hindres her, som paa endeel andre Steder, meget ved den Frygt eller Indbildning, at med Gaardenes Forbedring deres Skyld skulde forhøies, en ugrundet Tanke, som man haaber efter haandenvil bortfalde.

Gaardene i Romsdals Giæld ere kun smaae. Den største i det heele Giæld er Nedre-Friisvoll, i Nordviiken eller Eids-Sogn, som med

med en anden Underliggende Gaard skylder 6 Voge; eller 3 Spand. Paa den kan avles 80 Tønder Korn, holdes 3 til 4 Heste, henved 24 Klave bundne, eller store Qvæg Hoveder, 20 Geeder, og omtrent 30 Faar. De fleeste Bønder ere Odels- eller Selveier-Bønder, og Jordegodset, over det heele Giæld, beløb sig til 413 Voge, 10 Mark. Paa mange Steder, fornemmelig i Isefiords- og Eids-Sogne, har Almuen næsten intet andet at driive, end deres Gaards-brug, og den driive de derfor saaledes, at noget deraf kan sælges til andre, undertiden end og Korn-Varer. Af hver Gaard i Giældet sælges gemeenlig hvert Aar 1 Par Bukke og 1 Par Faar; 1 til 2 Fiærdinger Smør; noget Talg, men af Ost næsten intet, hvilken Bonden selv fortærer; faae sælge et Slagte-Nød; nogle et Sviin, som slagtes og bringes til Molde, Røraaes og Foldals-Værke. Tilforn har man her lagt megen Vind paa Lin- eller Hør-, Hamp- og Humle-Avlingen: men nu er Linsæden ganske nedlagt, deels for Fare, som man forgiver, af Ildebrand, hvilken dog læt kunde forebygges, deels og fornemmelig, fordi man synes at kunde nu, med mindre Umage og Arbeide, faae saavel det fornødne Lin, paa Romsdals-Marked, som Hampen' hvis Avling derover ogsaa, for det meeste, er nedlagt. Ligesaa skeer med Humlen, som her med Fordeel kunde frembringes, men indkiøbes nu, for det meeste, paa Romsdals-Marked, eller fra Hedemarken. En slet Huusholdning, at Bonden giver Penge ud for det, som han selv, med Fordeel kunde avle, og tilforn har avlet. Skov-bruget i Grotens Giæld er nu af ingen Betydenhed, og af Skov kun lidt tilovers, som med Sparsomhed Behandles. Paa Gaarden Skorga ere 2de Save, hvorhen tilforn er bragt Tømmer, end ogsaa fra Læsje, 6 til 7 Mile ned ad Romsdals-elv eller Raum-aa: men det Brug, og den sidste, som drev derpaa, var Niels Pedersen, Kiøbmand paa Molde. I Kors-Sogn er Kleive-Sav; i Heins-Sogn, Heins-Sav og Kaalflot-Sav; i Eyds

Sogn

Sogn en Sav ved Hamre-elv; men i Indfiords Sogn, nu ingen betydelig Skov meere, uden paa Gaarden Berild, hvoraf i Grøtens Sogn ei heller findes, uden ved Monsaas og Thorviik; i Kors Sogn, ved Maange, Skerja eller Skeri, Kleive, Brude, Broste og Sletta; i Heins Sogn, ved Kaalflott, Mo og Grotten; og i Eids Sogn paa endeel Steder, hvor foruden Furru-Skov, ogsaa voxer en Mængde af Alm og af Birk. Sidstmeldte anvendes, for det meeste, til Brændeved, som føres herfra, ligesom ogsaa fra Revundfiord, fornemmelig til Molde. Didhen bringes og endeel Tønder, Halvtønder og Fiærdinger, fra Romsdals-Giæld; og her virkes tillige Lerreder, Dreiler, Vadmel, Strømper, Vanter, rendet ulden Tøi, det meeste alleene til Huus-Fornødenhed, naar man undtager Vadmelet, hvoraf endeel sælges til andre.

Paa Fiskerierne lægger man her endnu temmelig Vind, i sær paa Sildefiskeriet. Sild fiskes her med Nod, i Isefiord, i Indfiord, paa Nordviik-Bugten og i Resuudfiord; hvorhen komme Jagte, end og fra Bergen, for at lade Almuen her fiske for sig, og siden bringe den nedsaltede Sild til Bergen. Almuen i Grøtens Giæld farer og med sine Silde-Garn, til Næssets, Bollsøens og Agerøens Giælde, for at fiske. Den fiskede og nedsaltede Sild sælges, for det meeste, til de Oplandske, noget ogsaa til Molde Kiøbstæd, og dette giver Bønderne, sær i Grøtens Sogn, Anledning til en Handel at driive med de Oplandske, som vist er alt for vidtløftig for Bønder, og burde driives ved Kiøbmænd. Thi for det første reise endeel liige ud til Fiske-Værene, til Bu i sær, 5 til 6 Mile fra deres Hiem, for at opkiøbe Fiske-Varer, og desse bringe de siden, paa Vinter-Føret, deels til Læsje i Gudbrandsdalen, deels ogsaa liige til Heedemarken, til Biri og Valdal, hvilken Reise, frem og tilbage, udgiør ei mindre end 60 til 70 Norske Mile. Om dette kan være vor Romsdalske Bonde nyttigt, maae andre dømme: men det troer jeg, at

at for at fremme den indenlandske Handel, vilde det være meget tienligt, at et lille Handels-Sted blev anlagt, paa Væblungsnæs, eller paa Devoll, hvor visse Handlende kunde fæste Boepæl, for at driive bemeldte og anden desliige Handtering.

Foruden bemeldte Silde-Fiskerie, og foruden Torske-Fiskeriet, som endeel fra Grøtens Giæld ogsaa driive i Fiske-Værene, ude ved Søe-siden, hvorhen de til den Ende, paa visse Tiider, begive sig, saasom i Bu, i Biørnsund, o. s. v., fiskes af dem inde i Bugtene og Fiordene, adskillige Slags Fiske, meest til Huus-Fornødenhed *l*), saasom Brisling, Makreel, Sei, Lyr, smaae Torsk, Guldfisk, Lange, Brosme (Søe-Brasen) Hyse, (Koller) Bleike, (Hvidling) Qveite, (Helle-flynder) Flynder, Skate, Sviinryt, Auer, Smelt, Ørreder, Strand-Carudser. I heele Grøtens-Giæld er kun een Laxe-Varpe, ved forømtalte Gaard Indholm: men for Resten fanges Lax, saavel i Raum-aa, som i andre Elve, med Nod, Garn, Lyster ꝛc., ligesaa og Ørreder. Øverst oppe i Romsdalen fiskes Horr, som komme i Raum aa ned fra Lesje Vandet. I Fiæld-Vandene, i sær i Heins-Sogn, og paa Fiældene mellem Romsdal og Sunnmør, falde Fiskerier af Ørreder, men faae drive derpaa, formedelst den dermed følgende Besværlighed. Dog vilde det maaskee ei være vanskeligt, at udbreede dette Fiskerie, ogsaa til Steder, hvor Ørreder nu ei ere; hvorpaa man har et betydeligt Exempel, forsøgt paa Nedre-Friisvoll, hvilken Gaards Eiere Aar 1736. satte 27 smaae Ørreder af 1 Fingers Længde, i det saa kaldte Orra-Vatn, beliggende i Eids-Sogn, mod ¼ Mil langt, men Aar 1743. fangede man der Ørreder, som vare mod Alen lange. Man fangede deraf ogsaa følgende Aar: men siden vare ingen meere at faae, hvortil man meener Aarsagen at have været, at ved en den derfra løbende Elvs Oversvømmelse, vare alle Ørreder gang-

ne

l) Af Qveite i sær, Makreel og Brisling overlades og noget til andre.

ne med dens Strøm ned til Haved. I bemeldte Orra-Vatn findes en Mængde Aal, ligesom og i Giærset-Vandet, i samme Eids-bygd, men intet andetsteds i Grøtens Giæld.

I de Romsdalske Fiælde, som for det meeste ere nøgne og skallede, og paa sine Steder hist og her, sær i dybe Dolpe og Sprækker, bedække med bestandig Iis og Snee, ere hidindtil ingen Ertsgange opdagede, undtagen Jærn Erts, hvoraf paa visse Steder noget findes. Deraf er i sær fundet i foromtalte Nordviik, i Mionæs, under Gaarden Stromme, hvoraf en temmelig Deel blev udbrudt, og nogle Jagte-Ladninger førte derfra til Osens Jærn-Værk, hvorom siden, hvor samme blev smeltet: men denne Erts befandtes at være ringe, og derfor blev intet meere deraf oparbeidet.

Levemaaden blandt Almuen er her i Almindelighed tarvelig. Deres Spiise er gemeenlig til Frokost Smør og Brød, eller Flesk og Brød, samt Blod Brød *m*); til Middag og Aften, Havre-Grød med suur Melk eller Myssebrøm *n*), kogt i Vand, men til Noons Havre-Suppe med Sild, eller anden Fisk. Faae spise imellemstunder Kiød-Suppe, men gemeenlig spiises den ei, uden naar Helligdage indfalde, da bemeldte Suppe spiises til Noons, enten af fersk eller røget Kiød, men til Middags Molje *o*), eller suur Mælk, med Havre brød brokket deri, og til Aftens Grød. Romme Grød *p*) ansees for en særdeles nydelig Ret, og derfor tracteres dermed, hver St. Hanses Dag, hver Hvide-Tirsdag, hver Gang Kornet er indhøstet,

m) Sød Grød, kogt saa tynd, at den kan smørres paa Brød.

n) See herom foregaaende Anmærkning (*v*).

o) Denne Ret laves af Fladbrød, som først giøres blødt, ved at komme lidt Vand derpaa, og siden overøses med det Fidt, som flødes oven af de med røget Kiød kaagende Kiedler eller Gryder. Samme Ret er meget brugelig i Fiske-Værene, men hvor den gemeenlig haves af Olien af Fiske Lever blandet med Syre.

p) Rømme kalder man tyk Fløde, og den Grød, som deraf kaages, Rømme-Grød.

stet, og naar Creaturerne ere komne hiem fra Sæterne. Den bruges derover ogsaa ved Bryllupper, hvor desuden spiises, Kiød-Suppe, med Flesk, i, Mælke-Vælling, Fisk, Dravle, Gomme q), saltet Kiød, Flæske-Skinke, Flæsk og Kiød speget, undertiiden Steeg, samt Stomp-brød og Skinna-brød r). Ved saadanne Høitiideligheder drikkes Øll og Brændevin, af det første Slags fortæres gierne i et Bryllup 1 heel Læst, af det sidste 1 til 2 Ankere: thi man holder ud i 4 til 5 Dage; hvorimod de Brude-Gaver, som falde ved saadant Bryllup, beløbe sig fra 50 til 80 Rigsdaler. Den ellers blandt Almuen daglig giængse Drik er deels tyndt Øll, deels og fornemmelig Blande. De blandt Almuen her brugelige Sænge-klæder ere gemeenlig kun slette: Bolster og Puder have endeel, sielden en Overdyne, og desse bruges kun, naar fremmede besøge dem. Her bruges endnu overalt Rogstuer, undtagen paa Brude, i Kors-Sogn, og paa Hyllernæs, i Grøtens-Sogn, hvor Skorsteens Stuer ere. Paa Gaarden Mielve er, for nogen Tiid siden, opført en Bygning, som hidindtil har været her til Lands usædvanlig, nemlig et Fæehuus, eller et Fiøs, og en Stald af Grundmuur, med der oven paa satte Høe- og Korn-Lader af Træe; hvilken Bygningsmaade man haaber at fleere, i vore Tiider, have efterfulgt.

Man har her vedliigeholdt Erindringen af endeel Præster for Reformationen som ellers sielden er at finde, fra Aar 1514. omtrent, saasom af en Hr. Anders Jonsson, en Hr. Henric, en Hr. Iver, som skal have været en meget haard Mand, men var her kun i 3de Aar, og en Hr. Hans, i hvis Tiid Reformationen indfaldt. Blandt de efter Reformationen meest bekiændte Sogne-Præster har været Claus Bendixson Friis, som tilliige var Provst over Romsdalen; efter ham Hr. Anders Christopherson Lem, som her var Prest i 53 Aar, og foromtalte Hr. Anders Gertson Huberg.

q) Om Dravle, see forige Hæfte, S. 21. Gomme laves omtrens paa samme Maade, men kaages ei saa meget, og dannes i en Oste-Form. See det Norske Videnskab. Sælskabs Skrivter, 5te Deel, S. 102.

r) Stomp-brød er det modsatte af Flad-brød, hvad som bages i en Klomp, og ei giøres tyndt, som Flad-brød. Skinna-brød kaldes et vist Slags Flad-brød, som medens det steges, oversmørres paa den eene Siide, med raae Mælk (Mælken af nye baarne Køer), hvoraf det overtrækkes som med en hvid Hinne.

[illegible] Creaturerne ere komne hiem fra [illegible]. Den [illegible] [illegible] ogsaa ved Bryllupper, hvor desuden spises, [illegible], med Fisk, [illegible], Malke-Velling, Fisk, Tranle, [illegible] q), saltet Kiød, [illegible]-Skiule, Flesk og Kiød steget, [illegible] Krebs, samt Stomp [illegible] og [illegible] r). Ved [illegible] [illegible] af den [illegible] [illegible] 1 til 2 Ankere: thi man holder ud i 4 til 5 Dage; [illegible] Gaver, som falde ved saadant Bryllup, beløbe sig fra 30 til 80 [illegible]. Den ellers blandt Almuen daglig [illegible] Drik er [illegible] og fornemmelig [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible], man [illegible] [illegible] Hugsaver, udragen paa [illegible], i [illegible] [illegible] lernæs, i Greterne-Sogn, hvor Ekersteens Stuer er. [illegible] Mi[illegible], for nogen Tid siden, opført en Bygning, som [illegible] her til Lands ubrugelig, nemlig et [illegible] [illegible] af Grundmure, [illegible] paa [illegible] [illegible] [illegible] man haaber at [illegible], [illegible]

Man har her [illegible] [illegible] af [illegible] mationen, [illegible] [illegible] [illegible] en Hr. Anders Jonsen, [illegible] Hr. [illegible] ve været en meget haard Mand, men [illegible] Hr. Hans, i hvis Tid Reformationen [illegible]. [illegible] oven meest [illegible] Sogne-Præster har været [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], som har [illegible] i 54 Aar, og [illegible] [illegible]

q) Om [illegible] [illegible] [illegible] de, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

r) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

